Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DET NITTENDE AARHUNDREDE

VORE FÆDRES OG VOR EGEN TID

II

VOR EGEN TID

ALMINDELIG POLITISK OG SOCIAL
HISTORIE FRA 1870 TIL 1900

AF

C. C. CLAUSEN



DET NORDISKE FORLAG
BOGFORLAGET: ERNST BOJESEN
KØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE KØBENHAVN. 1901

INDHOLD

VORE FÆDRES TID

INDLEDNING . . . . . Sp. 1

KAP. I. FRANKRIG 1848—52 . . . . . Sp. 7
[1. Februarrevolutionens Aarsager. 2. Februarrevolutionen 1848. Julikongedømmets Fald. 3. Den provisoriske Regering 1848. 4. Den grundlovgivende Forsamling 1848. 5. Louis Napoleons Valg til Præsident og den grundlovgivende Forsamlings Afslutning 1848—49. 6. Den lovgivende Forsamling. Reaktionen 1849—50. 7. Forberedelserne til Statskupet 1850—51. 8. Statskupet og Oprettelsen af Kejserdømmet 1851—52.]

KAP. II. TYSKLAND 1848—52 . . . . . Sp. 49
[1. Tysklands Enhed. Det slesvig-holstenske Spørgsmaal. 2. Februarrevolutionens Virkninger i Tyskland. Martsdagene 1848. 3. Frankfurterparlamentet 1848. 4. Projssen i 1848 og 49. 5. Frankfurterparlamentet, Kejservalget, Parlamentets Afslutning, revolutionære Rejsninger 1849. 6. Projssens Forsøg paa at samle Tyskland, dets Stranding. Tilbagevenden til det gamle 1849—52.]

KAP. III. ØSTERRIG 1848—59 . . . . . Sp. 67
[1. Nationaliteterne i det habsburgske Monarki. 2. Det gamles Fald Marts—April 1848. 3. Hoffets Politik. Tilstanden i Wien. Böhmen. Den østerrigske Rigsdag 1848. 4. Ungarn. Bruddet 1848. 5. Opstanden i Wien, dets Erobring. Ny Kejser. Forfatningen af 4. Marts. 1848—49. 6. Kampen i Ungarn 1848—49. 7. Reaktionen. Helstaten. Det »Bachske System« 1849—59.]

KAP. IV. ITALIEN 1848—49 . . . . . Sp. 85
[1. Rejsninger og Forfatninger Jan.—Marts 1848. 2. Krigen i Norditalien Marts—Aug. 1848. 3. Republikanske Rejsninger. Genoptagelse af Krigen. 1848—49. 4. Reaktionen 1849.]

TILBAGEBLIK . . . . . Sp. 92

KAP. V. ENGLAND 1848—74 . . . . . Sp. 99
[1. Verdensudstilling. England det politiske, økonomiske og sociale Monsterland. Agerbruget, Adelen. Industrien. Samfærdselsmidlerne og Handelen. Nationalformuen. Kolonierne. England en ikke-europæisk Magt. Den sociale Nød. Arbejderne. Fagforeninger og Forbrugsforeninger. 2. Det engelske Forfatningsliv. Den langsomme Udvikling. Konservatisme og Fremskridt. 3. England i Revolutionsaarene. Uviljen mod Februarrevolutionen. Chartisterne. Ophævelse af Navigationsakten. Palmerstons udenrigske Politik. Hans og Ministeriets Fald. Ministeriet Derby—Disraëli. Ny Partinavne. Ministeriet Aberdeen. 1848—52. 4. Gladstone. 5. 1853—64. Gladstones første Budget. Krigsaar. Palmerston Ministeriets Chef. Krimkrigen. Den nordamerikanske Borgerkrig. Gladstones Reformer. Papirtoldens Ophævelse. 1865—74. Den anden Valgreform. Lord Derbys og Disraëlis tredje Ministerium. Valget 1868. Det store Reformministerium. Alabamasagen. Ministeriets Fald. 7. Irland. Hungersnøden. Udvandringen. Fenierne. Gladstones Reformer.]

KAP. VI. FRANKRIG 1852—70 . . . . . Sp. 124
[1. Kejserens Person, hans Ideer. Frankrigs Magtstilling. Kejserdømmets Svaghed. 2. Statssocialismen. Forbedring af Arbejdernes Kaar. Landbruget. Industri og Handel. Kolonierne. Lesseps og Suezkanalen. Skyggesiderne ved den materielle Udvikling. Børsspillet. Demoralisationen. 3. 1853—60. Kejserdømmets Modstandere. Den lovgivende Forsamling. Valget 1857. De »Fem«. Kirken. Orsinis Attentat. Den italienske Krig. Bruddet med Katolikerne og Beskyttelsesmændene. Dekretet af 24. Nov. 1860. 4. 1860—70. Nedgangens Aar. Valget i 1863. Forstærkning af Oppositionen. Udenrigspolitik. Paven. Quanta cura. Ollivier og »det tredje Parti«. Dekretet af 19. Jan. 1867. Udstillingen. Ny Besættelse af Rom. Den kirkelige Reaktion. Rochefort. Valget 1869. Forfatningsforandring. Ministeriet Ollivier. Det liberale Kejserdømme. — Sammenligning.]

KAP. VII. RUSLAND OG BALKANSTATERNE 1848—70 . . . . . Sp. 157
[1. Rusland 1848—53. Censuren. Universiteterne. Ruslands ydre Politik. Nikolaj Europas Herre. 2. Tyrkiet. Reformer. Deres Stranding. Rigets Opløsning. 3. Forspillet til Krimkrigen. »De hellige Steder«. Menschikows Sendelse. Krigens Udbrud. 1851—53. 4. Krimkrigen. Dens Karakter. Silistria. Østerrigs Indblanding. Dobrudscha-Ekspeditionen. Bomarsund. 1853—54. 5. Sebastopols Belejring. 6. Kongressen i Paris. Freden. Krigens Følger. 1856. 7. Rusland. Reformperioden 1857—63. Landbruget. Livegenskabet. Adelen. Byerne og Næringslivet. Embedsstanden. Finanserne og Hæren. Slavofiler og Sapadniki. Livegenskabets Ophævelse. Retsreformen. Administrativ Reform. Hærreform. Andre Reformer. 8. Den polske Opstand 1861—64. 9. Rusland efter

den polske Opstand. Reaktionen. Katkow. Russificeringen af Polen. Nihilismen. Udenrigspolitik. 10. Balkanstaterne 1848—70. Tyrkiet efter Krimkrigen. Rumænien. Serbien. Montenegro. Grækenland.]

KAP. VIII. ITALIEN 1850—70 . . . . . Sp. 202
[1.Den politiske og sociale Misère. Piemont. Viktor Emmanuel og Cavour. Indre Genoprejsning. 1850—54. 2. Forberedelse til Kampen. Krimkrigen. 1855—58. 3. Krigen i Lombardiet 1859. 4. Mellemitaliens Tilslutning til Piemont 1859—60. 5. Erobringen af Neapel og Kirkestaten 1860—61. 6. Det nye Rige. Organisation. Rom og Venedig. Kirkekonciliet i Rom. 1861—70.]

KAP. IX. TYSKLAND 1852—70, ØSTERRIG 1859—70. Sp. 228
[1. Reaktionsaarene 1852—58. 2. Sociale Forhold. 3. Kong Wilhelms første Aar og den politiske Konflikt i Prøjssen 1858—63. 4. Den anden slesvigske Krig og den prøjssisk-osterrigske Krig 1863—66. 5. Det nordtyske Forbund 1866—70. 6. Østerrig-Ungarn. 1859—70.]

KAP. X. DE MINDRE EUROPÆISKE STATER 1848—70 . . . . . Sp. 265
[1. Spanien. 2. Portugal. 3. Holland. 4. Belgien. 5. Schweiz].

KAP. XI. AMERIKA 1848—70 . . . . . Sp. 272
[1. De nordamerikanske Fristater indtil Borgerkrigen 1848—60. 2. Borgerkrigen 1860—65. 3. De nordamerikanske Fristater 1865—70. 4. Britisk Nordamerika. 5. Meksiko. 6. Mellemamerika og Vestindien 7. Sydamerika.]

KAP. XII. ASIEN 1848—70 . . . . . Sp. 300
[1. Russerne og Englænderne i Asien. 2. Det indiske Oprør. 3. Kina. 4. Japan. 5. Bagindien.]

KAP. XIII. AFRIKA OG AUSTRALIEN 1848—70 . . Sp. 324
[1. Afrika. 2. Australien.]

KAP. XIV. DEN FRANSK-TYSKE KRIG 1870—71 . Sp. 332
[1. Forhistorien. Hærenes Opmarsch Juni—Juli 1870. 2. Fra Weissenburg til Sedan Aug.—Septbr. 1870. 3. Folkekampen Sept. 1870—Jan. 1871. 4. Belejringen af Paris. Genoprettelsen af det tyske Kejserrige. Vaabenstilstanden og Freden.]

VOR EGEN TID

INDLEDNING . . . . . Sp. 1

KAP. I. FRANKRIG 1870—1900 . . . . . Sp. 3
[1. Kommunen Marts—Maj 1871. 2. Kampen mellem Monarki og Republik. Thiers og Mac Mahon Præsidenter 1871—79. 3. Vekslende Ministerier 1879—87. 4. Boulanger 1887—89. 5. Omformning af Partierne. 6. Kronstadt. Panama. Anarkister. 7. Moderate og Radikale 1894—98. 8. Dreyfus 1897—99.]

KAP. II. ENGLAND 1874—1900 . . . . . Sp. 49
[1. Konservative og Liberale. 2. Disraëlis Ministerium 1874—80. 3. Gladstones Ministerium. Irland. 1880—85. 4. Det liberale Partis Sprængning. Gladstone foreslaar Home Rule for Irland 1885—86. 5. Salisburys andet Ministerium 1886—92. 6. De engelske Arbejdere. 7. De Liberale paa ny ved Magten 1892—95. 8. Lord Salisburys Ministerium 1895—1900].

KAP. III. TYSKLAND 1871—1900 . . . . . Sp. 75
[1. Den ydre Politik. Den væbnede Fred. 2. Forfatningen og Partierne. 3. Kulturkampen og de store Organisationslove 1871—77. 4. Kampen mod Socialdemokratiet. Statssocialisme 1878—87. 5. Septennatskampen. Kejser Wilhelms sidste Aar 887—88. 6. Frederik III Marts—Juni 1888. 7. Kejser Wilhelm II. Bismarcks Fald. Caprivi 1888—94. 8. De sidste Aar 1894—1900. 9. Enkeltstaterne.]

KAP. IV. ØSTERRIG-UNGARN 1870—1900 . . . . . Sp. 121
[1. Nationer og Partier. 2. Det tyske Styre indtil 1878. 3. Ungarn 1870—78. 4. Erhvervelsen af Bosnien og Ministeriet Taaffe 1878—93. 5. Forvirringens Aar 1893—1900. 6. Ungarn indtil 1900. 7. Udsigter. Herskerhuset.]

KAP. V. ITALIEN 1870—1900 . . . . . Sp. 138
[1. Højreregeringer 1870—76. 2. Venstreministerier 1876—87. 3. Crispi og hans Efterfølgere 1887—1900. 4. Resultaterne.]

KAP. VI. RUSLAND OG BALKANSTATERNE 1870—1900 . . . . . Sp. 157
[1. Rusland 1870—81. Nihilismen. 2. Alexander III 1881—94. 3. Nikolaj II 1894—1900. 4. Tyrkiet og Forspillet til den russisk-tyrkiske Krig 1870—77. 5. Den russisk-tyrkiske Krig 1877—78. Berlinerkongressen. 6. Tyrkiet indtil Aar 1900. 7. Rumænien 1870—1900. 8. Bulgarien indtil 1900. 9. Serbien og Montenegro 1870—1900. 10. Grækenland og Kreta 1870—1900.]

KAP. VII. DE MINDRE EUROPÆISKE STATER: SPANIEN, PORTUGAL, HOLLAND, BELGIEN, SCHWEIZ 1870—1900 . . . . . Sp. 205

KAP. VIII. OMFORMNINGEN AF DET POLITISKE OG SOCIALE LIV I DET 19. AARHUNDREDE. NYE SOCIALE TEORIER (SOCIALISME OG ANARKISME) . Sp. 222

KAP. IX. AMERIKA 1870—1900 . . . . . Sp. 240
[1. De forenede Stater i Nordamerika. 2. Det øvrige Amerika.]

KAP. X. ASIEN, AFRIKA OG AUSTRALIEN . . . . Sp. 251



VOR EGEN TID.

ALMINDELIG POLITISK OG SOCIAL HISTORIE FRA 1870 TIL 1900.

AF C. C. CLAUSEN.

Tiden fra 1848 til 70 er *de nationale Spørgsmaals og de nationale Kampes Tid.* Italien samles, Tyskland samles, Magyarerne hævder deres Nationalitet, de slaviske Folk paa Balkanhalvøen vinder Selvstændighed. Med Aaret 70 er disse Spørgsmaal i alt væsentlig løste. Naar man undtager Balkanhalvøen, Europas »urolige Hjørne«, kriges Europas Stater ikke indbyrdes, Grænserne flyttes ikke, nye Stater opstaar ikke. Ganske vist, der er endnu nationale Spørgsmaal oppe, særlig i de Stater, som det er gaaet ud over i det foregaaende Afsnits store Nationalitetskampe, der er det sønderjydske Spørgsmaal, der er Elsass-Lothringen, der er Polakker og Finner, der er de forskellige Folk i det habsburgske Monarki; men hvor stærkt disse Spørgsmaal end kan gribe ind i de vedkommendes Liv og Kamp, verdenshistorisk set er de dog kun af underordnet Betydning mod det, der er hændet mellem 48 og 70.

Man kan derfor gaa over til det næste: at *udvikle og uddybe de saaledes samlede Nationaliteter.* Historien og Naturvidenskaben har i Forening belært os om, hvilken vældig Betydning og Magt Arveligheden har, hvorledes vi, langt mere end vi er tilbøjelige til at tro, er vore Fædres Børn. Tag et Folk som det danske eller det norske. Det har fra før Historiens Morgen boet paa samme Sted, Aarhundrede paa Aarhundrede været udsat for og præget af de samme Omgivelser, Jordbund, Klima, ensartede Beskæftigelser. Der er i Tidens Løb dannet en fast Sum af Evner og Færdigheder, Instinkter og Vaner, noget er fremmet, andet hæmmet. Fra Slægt til Slægt er det nedarvet og forstærket. Af den oprindelige Race og gennem Omgivelsernes nedarvede Virkninger er der dannet et Folk med et bestemt Særpræg, med bestemte ydre og indre Kendetegn, dygtigt til et, sviglende overfor et andet. Skal et Folk naa det højeste, yde det bedste, leve tilfreds og lykkeligt paa sine Fædres Jord, gælder det om, at man lever i Flugt med Folkets Arv, dets Historie, dets Evne, ikke paa Kryds af dem. Hvert Folk maa danne sine Love, sine Institutioner, øve sit Erhverv ud fra dets eget. Denne Tanke er langsomt modnet gennem vort Aarhundrede, den er fremmet ved Folkenes Optræden paa den politiske Skueplads gennem den almindelige Valgret. Paa Rigsdage, udgaaede af et helt Folks Valg, hvor Folkets forskellige Lag er repræsenterede, er der langt større Udsigt til, at Folkets nationale Interesser og Ejendommeligheder kommer frem, drøftes og gør sig gældende, end hvis Landet styres af en enevældig Monark med hans Ministre og Embedsmænd.

Jævnsides med Uddybningen af Nationaliteten gaar *Genoptagelsen af de sociale Spørgsmaal.* De var fremme i Revolutionsaarene ved Aarhundredets Midte, de skræmmede det herskende Borgerskab op, Udskejelserne og Overdrivelserne førte til Reaktion, derpaa optog de nationale Kampe Interessen. Og disse maatte udfægtes først, Staterne maatte først varigt grupperes, før man kunde give sig i Kast med den sociale Ordning. Men nu har man Tid til at vende sig indad til. Spørgsmaalet om den politiske Magtfordeling, om konstitutionelle Rettigheder træder mere og mere i Skygge for den sociale Kamp. Borgerskabet, der under den store Revolution styrtede de begunstigede Klasser, Adel og Gejstlighed, havde Brødet paa det tørre, det interesserede sig derfor væsentlig for politisk Lighed og Magt. Men nu arbejder nye Lag sig frem, der ikke har Brødet sikret, deres Hovedinteresse gaar derfor ud paa dette, paa en Ordning af Samfundet, der sikrer selv dets ringeste deres Lod og Del i Samfundets Goder. Disse nye Lag møder med nye Teorier, nye Opfattelser af Samfundet, vi vil senere i et særligt Kapitel komme ind paa dem.

Og som man faar Tid til at vende sig indad, faar man ogsaa, da Kampen i Europa er stilnet af, Tid til at vende sig udad, til at gaa i Lag med *Verdenserobringen*. Vi har gentagende paavist, hvorledes Industriens raske Udvikling kræver nye Afsætningssteder, nye Markeder, hvorledes Europa nødes til at vende Blikket udad og underlægge sig Verden. Først nu har det ret Kræfter dertil. I Amerika er der ikke Land at vinde. Der har her, i de nordamerikanske Fristater, dannet sig en Magt stærk nok til at holde Europæerne ude i Kraft af sin Monroedoktrin. Europa maa nøjes med de Besiddelser, det har fra gammel Tid, vi ser endog en enkelt europæisk Magt, Spanien, blive kastet ud af sine. Heller ikke i Australien er der meget Land at besætte. Englænderne har der i Forvejen taget Løvens Part, der er kun nogle Ørgrupper at erhverve, ingen af dem har større Betydning. Tilbage bliver da *Asien og Afrika*. Lettest er det at komme til i det sidste, og Afrika bliver da Kolonialpolitikens Kælebarn. Opdagelsesrejsende gennemforsker det, efter dem kommer Købmanden, saa Soldaten, der tager Landet i Besiddelse. De europæiske Magter faar deres »Interessesphærer«, og snart er omtrent alt Land, i alt Fald paa Kortet, under europæisk Herredømme. I Asien har Europa fra gammel Tid sine Kolonier, men ogsaa her er der meget Land at tage. Der er især det uhyre Kina at dele, med dets Millioner et Marked som ingen anden Del af Jorden.



Fig. 1. Thiers. [1797—1877. Se Sp. 7 ff. Journalist under Bourbonerne; skrev den franske Revolutions Historie, senere Napoleon I's Historie. Minister under Louis Philippe; fra 1836—40 Premierminister, befæstede Paris; i Opposition, da Guizot fik Magten; Medlem af den grundlovgivende og lovgivende Forsamling; støttede først Napoleon; mod Statskupet, derfor forvist; 1852 tilbage; 1863 Medlem af den lovgivende Forsamling, krævede »de nødvendige Friheder«; talte mod den fransk-tyske Krig. 1871 i Spidsen for den udøvende Magt.]

KAP. I. FRANKRIG. 1870—1899.

1. Kommunen. Marts—Maj 1871. Den gængse Opfattelse af Pariserkommunen er vel den, at nogle yderligtgaaende Radikalere, Kommunister, der vilde dele alt, den franske Nations værste Udskud, fik Magten i Paris, brugte den til at myrde hæderlige Folk, og endelig, da de maatte vige for den lovlige Øvrigheds Tropper, stak Ild paa Paris's skønneste Bygninger. Det var Hunnerne og Vandalerne, der brød frem midt i det 19. Aarhundrede. Saadan skrev Thiers' Blade, saadan blev det telegraferet Europa over, og Brandene syntes at give denne Opfattelse Ret. Den har imidlertid ikke meget at gøre med den historiske Sandhed. Alene Ordet Kommune har forvirret, man har sat det i Forbindelse med Kommunisterne og deres Lærdomme. Pariserkommunen har saare lidt at gøre med dem. Der var naturligvis ogsaa Kommunister mellem dens Mænd, men de spillede ikke nogen større Rolle. Det var end ikke i egentlig Forstand nogen social Bevægelse, den er ikke grundet paa et socialt Doktrin, dens Aarsager er en Række rent historiske Begivenheder, det er særlig i Begyndelsen saa godt som udelukkende en national og politisk Rejsning, og senere hen faar Kommunen saa travlt med Kampen mod Versaillestropperne, at den ikke faar Tid til at tænke paa sociale Eksperimenter. Ordet Kommune betyder blot et Stykke Land, en administrativ Inddeling, hvis Beboere selv eller gennem deres valgte Tillidsmænd styrer deres lokale Anliggender. Og Pariserkommunen er da væsentlig Kravet om et sligt Selvstyre for Paris, Retten til at vælge sit Byraad og dets Formand, Retten til at vælge sine egne kommunale Embedsmænd, Ret for Nationalgarden til at vælge sine Officerer. Og endvidere Kravet paa fortsat Modstand mod Tyskerne.



Fig. 2. Kommunetropper.

Den Regering, der havde taget Magten den 4.

September, havde ikke mere Ret til at regere end Kommunens senere Øvrighed, den havde under Forvirringen taget Magten, og den havde lovet at bruge den til at forjage Tyskerne, den havde højtideligt forsikret, at den ikke vilde afstaa en Tomme af Frankrigs Jord, ikke en Sten af dets Fæstninger. Det var dens eneste Adkomst til Magten, og den sveg disse sine Løfter. De radikales første Indvending mod Regeringen for det nationale Forsvar var da denne, at den ikke førte dette Forsvar energisk nok. Allerede i Oktober 1870 kommer det til Opløb, man forlanger »Kommunen« indført, og Kommunen er slet ikke andet end den demokratiske Republik, der skal rejse Folket til en Massemodstand mod Tyskerne. Efterretningen om Bazaines Overgivelse fremkalder Rejsningen af 31. Oktober 1870. Da de radikale har bemægtiget sig Raadhuset, er deres Forlangender: Kommunen indført inden 24 Timer, Regeringen for det nationale Forsvar afsat paa Grund af Forræderi, en ny Regering indsat, der skal føre Kampen til det yderste, rejse Folket, forkaste Vaabenstilstanden og enhver Fred, der formindsker Frankrig. Under hele Belejringen er det Kommunens Mænd, der forlanger kraftige Forholdsregler, der ønsker at komme i Lag med Fjenden og kræver Udfald. Trochu skriver sine straalende Proklamationer, Forsvaret føres sløjt, uden Sammenhold eller den nødvendige Styrke; man benyttede sig ikke af de rige Forsvars- og Angrebsmidler, som Paris ejede. I Begyndelsen sluttede de radikale sig om Regeringen af 4. September, men da de saa', at den intet kunde udrette, forlangte de Kommunen, der for dem var den energiske og sejrrige Modstand.

»Tag Jer i Agt, Prøjssere! Nu vil vi kæmpe Folk mod Folk, den frygiske Hue mod Kronen, Hane mod Ørn. Og I, mine Herrer af Regeringen, gør Eders Fejl god igen. Vær energiske indtil Voldsomhed. Dersom I nøler, tager vi os selv til Rette, alle Borgere har Vaaben.« Uagtet det var Smaafolkene, Arbejderne og Smaaborgerne, der led mest under Belejringens Nød og Sult, idet de rige for dyre Penge vidste at skaffe sig Levnedsmidler lige til det sidste, var det dog dem, der satte sig mod enhver Tale om Overgivelse. De hævdede, at Paris kunde holde sig langt længere. Og da Paris havde kapituleret, var Forbitrelsen stor mod Bourgeoisiet og dets Regering, der havde forraadt Frankrig, der havde overgivet sig trods det, at de havde erklæret ikke at ville afstaa en Tomme Jord. Ved Valgene til Nationalforsamlingen valgte derfor Paris yderligtgaaende radikale, der ønskede Krigens Fortsættelse. For øvrigt var de Krav, som Paris stillede til Forsamlingen, ret beskedne. Det forlangte samme Selvstyre for Paris som for de andre større Byer. Paris havde været ret stedmoderligt behandlet i saa Henseende under Kejserdømmet, den nye Regering var ogsaa Byen med dens radikale Befolkning fjendsk, man mente at maatte have Haand i Hanke med Styrelsen af Paris, Regeringens Sæde. Dernæst vilde Nationalgarden have Ret til selv at vælge sine Officerer. Og endelig forlangte man Udsættelse med Hensyn til Betalingen af Husleje og Veksler, noget

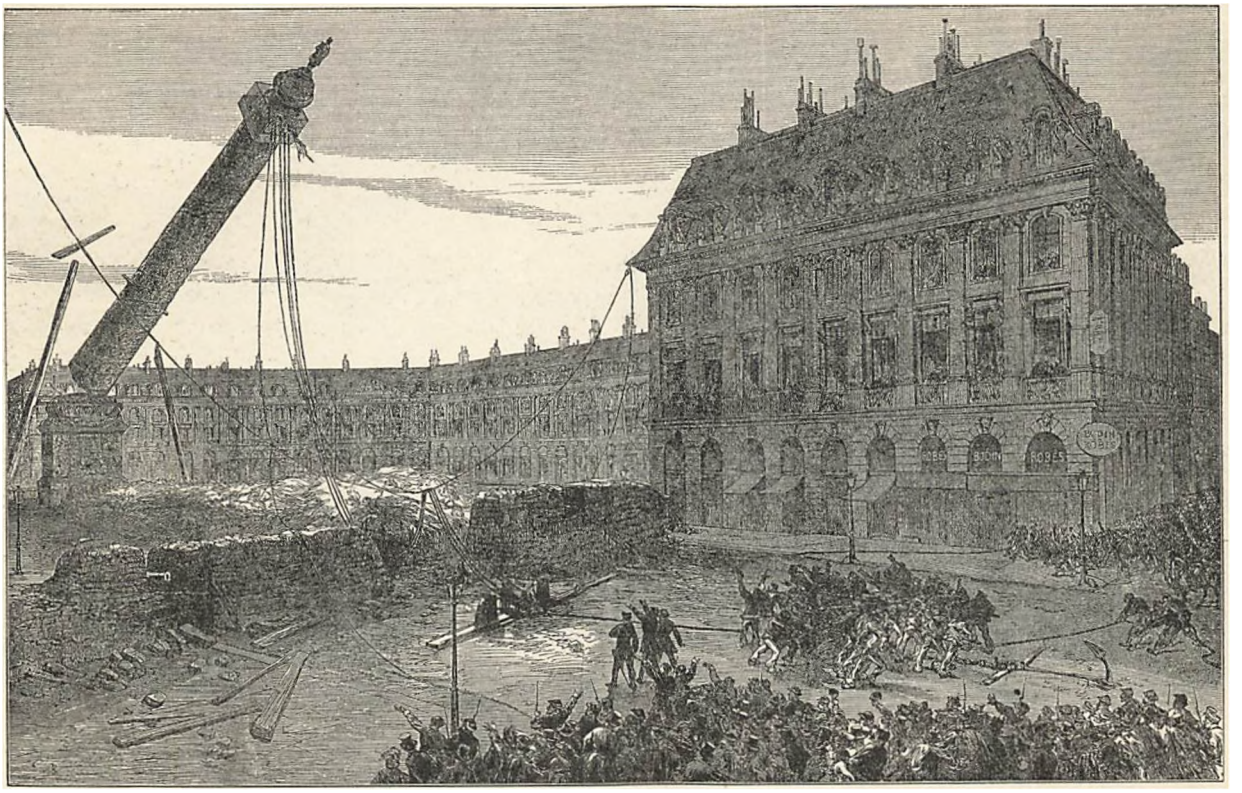

Fig. 3. Vendômesøjlen væltes.

ret naturligt i en By, der længe havde været belejret, hvor Arbejdet var standset og der ingen Fortjeneste havde været. Man havde ogsaa Nationalforsamlingen, hvis Flertal var monarkisksindet, mistænkt for at ville genindføre Monarkiet, og man vilde forsvare Republiken.

Nationalgarden havde ved Paris's Opgivelse beholdt sine Vaaben, den havde tillige en Mængde Kanoner, hvor af en Del var samlede i en Park paa Montmartre. Thiers gav Linjetropperne Ordre til at bemægtige sig disse Kanoner Natten mellem den 17. og 18. Marts. Tropperne tog ogsaa Kanonerne, men Nationalgardisterne ilede til og tog dem tilbage. Det kom til en Række Sammenstød, en Del Tropper gik over til Befolkningen, og Thiers og Regeringen skyndte sig med at forlade Paris og flygte til Versailles, hvor Nationalforsamlingens Møder afholdtes. og Versailles. Havde Pariserne været energiske, kunde de let have rykket mod Versailles, fanget Thiers og Nationalforsamlingen. Nu blev for hver Dag Versailles stærkere, idet det kunde trække Tropper til sig fra Provinserne. Og Thiers havde taget sin Beslutning, han vilde erobre Paris, systematisk, langsomt, han vilde rydde op i denne Revolutionens Rede. Mange af Nationalforsamlingen ønskede det samme. En Borgerkrig var dem ikke uvelkommen.

Ved Valgene til Kommunalraadet den 26. Marts deltog omtrent Halvdelen af Vælgerne, og Valget blev naturligvis en Sejr for de yderste radikale. Der er rettet en Række Anklager for Bedragerier, Underslæb, personlig Berigelse mod disse for største Delen ubekendte og fattige Folk, som Valget pludselig hævede til et næsten ubegrænset Herredømme over Paris med alle dets Rigdomme. Og der var naturligvis

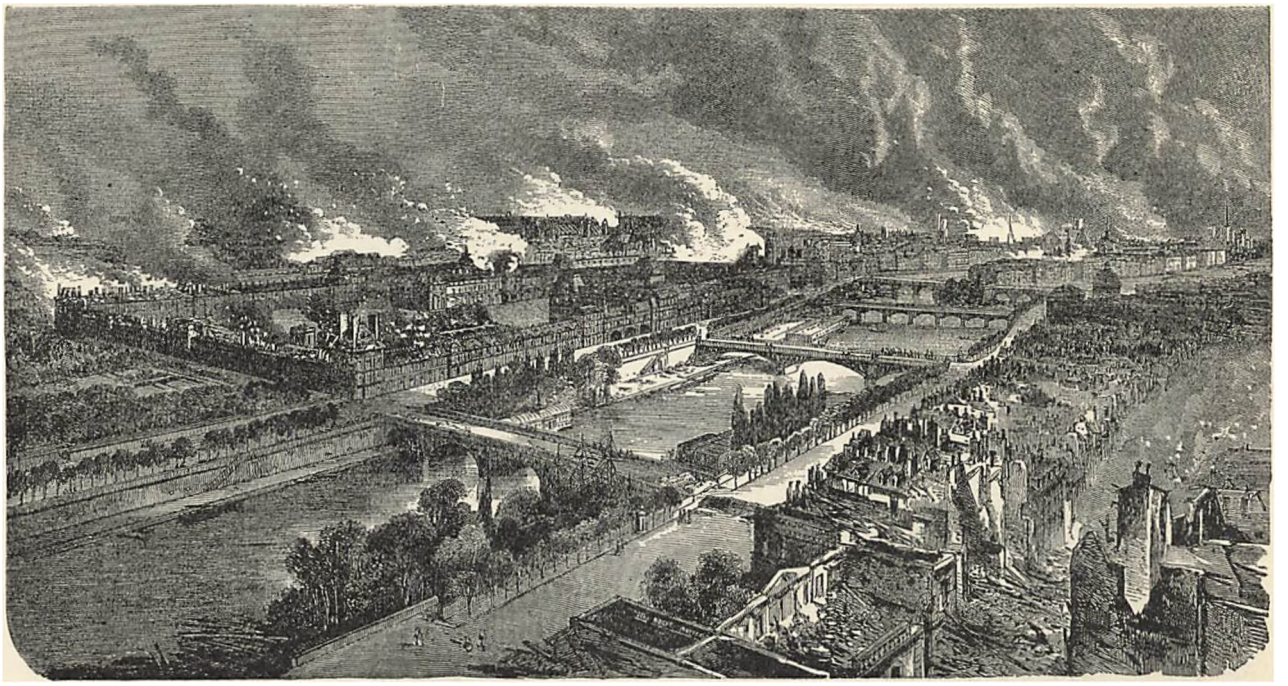

Fig. 3. Tuilerierne brænder.

Et Par Generaler, *Lecomte* (løkaangt) og *Thomas*, blev fangne af en Folkehob og slæbt ud til Montmartre, hvor man lavede en Krigsret for at dømme dem, der havde skudt paa Folket. Krigsretten forhørte og underhandlede, turde ikke paatage sig Ansvaret for at lade dem skyde. Men imens trængte en rasende Folkehob, ophidset af det Blod, der var flydt, ind i Salen, slæbte de to Generaler ud i en lille Have, stillede dem op ad en Mur og skød dem. Kommunen havde ingen Lod eller Del i dette Mord, som nogle tilfældige havde øvet, men dog gav det hele det følgende Kamp dens Præg af Vildhed og Grusomhed. Det blev en Borgerkrig, hvor Versaillesmændene betragtede Pariserne som en Bande Mordere, overfor hvem alt var tilladt, medens Pariserne atter ansaa Thiers og hans Folk som en Samling Forrædere og Hyklere, som man ikke kunde bøje sig for.

Der var fra nu af Krig paa Kniven mellem Paris enkelte braadne Kar mellem dem, men alt i alt var det hæderlige Folk, særlig naar man sammenligner dem med den Bande Lykkeriddere, der i Napoleon III's Følge kastede sig over Frankrig efter Statskupet. Og blandt Versaillesmændene var der adskillige, der uhjælpeligt strandede paa Panamaets Skær. Kommunens Finansminister, *Jourde* (sjurd), var en hæderlig og dygtig Mand; han var før Kommunen en fattig medicinsk studerende, han beholdt sin beskedne Lejlighed i Studenterkvarteret og hans Kone blev ved at gaa ud og vaske for Folk, medens Millionerne strømmede igennem hendes Mands Hænder. Intet vilde have været lettere for Kommunens Mænd end at fylde deres Lommer; thi Frankrigs Bank indeholdt ikke Millioner, men Milliarder. Men disse Kommunemænd respekterede Banken; man forlangte kun som Laan af Banken, hvad der var nødvendigt til Statshusholdningen ud over Kommunens øvrige Indtægter, og man satte derfor i Pant Byen

Parises Ejendomme. Det var kun et ringe Antal Millioner, man saaledes laante, Kommunen blev administreret ret sparsommelig. Og fra næsten samtlige monarkiske Stater i Europa vil man kunne hente Eksempler paa, at Landets Regering under vanskelige Forhold har »laant« hos Landets Bank, har udskrevet Tvangslaan hos de velhavende. Mange af Kommunens Mænd havde ikke anden offentlig Indtægt end de $1^1/_2$ Frank eller 1 Kr. 10 Øre, som Lønningen i Nationalgarden var.

Disse Kommunarder eller *fødererede*, som de selv kaldte sig, var, som Revolutionsmændene i Frankrig altid har været det, fanatisk troende paa deres Doktriner. Ligesom Jakobinerne under den store Revolution, ligesom Mændene fra 48, var de i det franske Folk et lille Mindretal, men de troede ubetinget paa deres Ret til at handle og til selv modstræbende drage Frankrig over til deres Ideer. Det er den almindelige revolutionære Tankegang, og den maa føre til Voldsomheder som altid, naar et lille energisk Mindretal vil beherske og lede en stor Nations Flertal. Og endelig kom Krigen til, Krigen, der altid er voldsom, og som har andre Love end Freden. Spørgsmaalet bliver da, om Historien vil anerkende Pariserkommunen som en krigsførende Magt med Krigens Fordele, eller blot betragte den, som Thiers gjorde, som et Oprør. Kommunen bukkede under, Thiers' Opfattelse var i mange Aar den raadende; men hos Historikere, der staar helt udenfor Kampen, har der i den senere Tid gjort sig en helt anden Opfattelse gældende, og Dommen bliver da en anden og mildere.



Fig. 4. Karrikaturtegning af Thiers.
»En gammel Abekat, som efteraber sin Mester« (Moltke).

Som alt bemærket var disse Kommunemænd en yderst blandet Forsamling. Egentlige Kommunister var der kun meget faa af. Af Socialister, der hørte til *Internationale*, sad der i Kommunens Raad kun en Snes Stykker. Resten var Folk af alle Slags. Der var ivrige Nationalister, der var forbitrede over Fredsslutningen og Kampens Opgivelse, der var gamle Jakobinere, der holdt paa en stærkt centraliseret Enhedsstat som Mændene fra 1793, der var Folk, der blot var Republikanere, og som vilde værge Republiken mod Nationalforsamlingens Forsøg paa at genindføre Kongedømmet. Der var Mænd, der blot i Almindelighed var utilfredse med det bestaaende. Der var Parisere, der troede, at Paris ikke mere skulde være Hovedstad, siden Forsamlingens Møder holdtes i Versailles. Hovedparten var Smaafolk, der vilde blive ruinerede, hvis Nationalforsamlingens strænge Love om Huslejen og Vekslerne skulde gennemføres. Denne brogede Hob kan ikke samles om noget socialt Program, og Kommunen gør da heller ikke noget Forsøg paa at gennemføre noget saadant. Den træffer kun nogle Enkeltbestemmelser angaaende Husleje og Veksler, om Arbejde i Bagerierne om Natten, om en Standsning i Assistenshusets Salg af Panter. Kommunens vigtigste politiske Skridt var *Proklamationen af 19. April*, hvor den opstillede det Program, at Frankrig skulde bestaa af en Række Kommuner, hver med sit udstrakte Selvstyre, frie Stæder forenede ved et føderativt Baand til en Stat. Det var det ganske omvendte af det raadende Regimente i Frankrig, der fra Napoleon I's Tid var stærkt centraliseret. Kommunen pegede der paa Svagheden i Frankrig, det for ringe lokale Selvstyre; paa den anden Side vilde Kommunens Plan sikkert have ført til en Opløsning af Statsenheden.

Kommunens Opraab vandt ikke synderlig Genklang, kun i nogle større Byer som Marseille, Toulouse, Lyon, søgte de revolutionære at følge det parisiske Forbillede, men disse Kommuner blev snart undertrykte. Kampen blev derfor kun en Kamp mellem Paris og Versailles, bag hvilken atter stod saa godt som hele Landet, og Udfaldet af denne Kamp kunde ikke være tvivlsom, selv om den trak noget ud. Thiers havde allerede under Februarrevolutionen raadet Louis Philippe til at forlade Paris, drage til St. Cloud, dér samle en Hær og saa erobre sin revolutionære Hovedstad. Kongen var da for gammel og svag til at følge det energiske Raad, han gyste tilbage for Borgerkrigen. Thiers, der ikke var sentimental, tog sig paa at føre den grundig og systematisk. Efterhaanden som Krigsfangerne kom hjem fra Tyskland, blev de stukne ind i Hæren, Mac Mahon fik Overkommandoen.

Den 2. April aabnedes Fjendtlighederne, det varede

halvanden Maaned, inden Versailleshæren steg over Paris's Ringvold. Thiers stolede til at begynde med ikke ret paa sin Hær, Blodet skulde først flyde, før Tropperne blev paalidelige, og man vilde ikke udsætte sig for selv et lille Nederlag, det kunde faa betydelige moralske Virkninger. Kommunemændene kæmpede godt, de vidste, det gjaldt Livet, men Kommandoen skiftede ofte, der var alt for mange, der vilde blande sig ind i Ledelsen af de militære Foretagender, og disse Nationalgardister var dog kun Civilister, de maatte komme til kort overfor en regulær Hær. I Spidsen for Kommunens Tropper stod først den nys afdøde *Cluseret* (klysræ), en god Type paa en revolutionær Militær. Han var først fransk Officer, og en fortrinlig Officer, havde kæmpet paa Krim og i Afrika, var bleven dekoreret, var saa gaaet paa Eventyr, havde kæmpet under Garibaldi, var draget til Nordamerika og havde deltaget i Krigen paa Nordstaternes Side; da Krigen der var endt, blev han Fenier og Medlem af Internationale, evig urolig, evig kampglad, i Besiddelse af en hensynsløs Energi. Hans Efterfølger var den flinke Oberst *Rossel*. Han havde været i Metz med Bazaine, havde, da en Del Officerer samlede sig for at afsætte Bazaine, tilbudt at ville overtage Kommandoen over Hæren og føre den mod Fjenden. Reddede sig ved Overgivelsen, traadte ind i Gambettas Hære; fortvivlet over Fredsslutningen, saa', ivrig Republikaner, som han var, kun Fædrelandets Redning i Bevæbnelsen af 18. Marts, som han mente vilde have en Krig med Tyskland til Følge. Han log derfor sin Afsked i Hæren og stillede sig til Kommunens Raadighed. Han blev senere skudt af Versaillestropperne.



Fig. 5. Cluseret. [1823—1900. Se Sp. 11.]

Landsby paa Landsby blev taget i Egnen mellem Paris og Versailles, Fort efter Fort paa Vest- og Sydsiden af Paris, medens Tyskerne holdt de østlige Forter besatte og skadefro saa' til. Versailleshæren skød rask væk sine Fanger som Oprørere, Kommunarderne svarede med at fængsle en Del Folk i Paris, som de havde mistænkt for at staa i Forbindelse med Versailles eller for at nære folkefjendske Anskuelser. Blandt dem var Erkebispen af Paris. De skulde tjene som Gidsler; skød Versaillesmændene de fangne Parisere, vilde man til Gengæld skyde Gidslerne. Til »Gidselmord« kom det dog først under Gadekampen. I Spidsen for Politivæsenet stod *Raoul Rigault* (ra-u rigo), en Blodhund, der i meget minder om den store Revolutions blodhungrige revolutionære. Mange af de Voldsgerninger, som haardest tynger paa Kommunen, skyldes ham; han var ogsaa en af de faa, der ikke havde rene Hænder i Pengesager. Hans Frokost løb op til en 60—70 Frank. Alt eftersom Kampen rykkede Paris's Porte nærmere, og Stillingen

Dag for Dag blev mere fortvivlet, steg Rasériet og Voldsomheden blandt Kommunarderne. Man begyndte at ødelægge. Søjlen paa Vendômepladsen, som Napoleon I havde rejst til Minde om sine Sejre, blev omstyrtet, fordi »den var et Monument for Barbariet, et Sindbillede paa raa Kraft og falsk Hæder, en Bekræftelse paa Militarismen o. s. v.«, en ganske ørkesløs og barbarisk Demonstration.

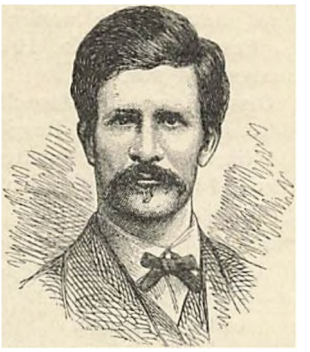

Fig. 6. Rossel. [1800—71. Se Sp. 11.]

Endelig, Søndag den 21. Maj om Eftermiddagen, trængte Versailleshæren ind i Byen. Den Bataljon, der skulde bevogte St. Cloudporten, havde forladt sin Post, og Civilingenioren *Ducatel* (dykatel) steg da op paa Volden, bandt et hvidt Lommetørklæde paa sin Stok og gav Belejringstropperne Signal til, at de kunde rykke ind. Ducatel blev senere fejret som Fædrelandets Redningsmand, der blev samlet en Formue ind til ham, han satte den overstyr i smudsige Forretninger, blev gal og døde paa en Sindssygeanstalt. I Paris anede man ikke for næste Morgen, at Tropperne var i Byen; havde Mac Mahon benyttet Natten energisk, kunde han let have besat alle vigtige Punkter, og Kampen havde dermed været ude. Enten nu Mac Mahon overvurderede Modstanden, eller det var, fordi man vilde rydde op, nok er det, at Kampen varede Dage; Gade efter Gade, Kvarter efter Kvarter blev erobret, medens Rendestenene flød over af Blod, og Husene sank sammen under Kanonkuglerne og Brandene.

Denne Kommunens Dødskamp er en af de mest bestialske Episoder i moderne Historie. Paa begge Sider var Dyret oppe og fik Lov til at rase tøjlesløst. Tropperne saa' rødt, de myrdede i Flæng, bevæbnede og ubevæbnede, Kvinder og Oldinge, selv Børn skal de have spiddet. Og Kommunarderne, der vidste, at Hovedet var Indsatsen, værgede sig som saarede Bjørne. Særlig Kvinderne blev som altid under Revolutioner og Kampe rene Hyæner, de var grusommere og vildere end nogen Mand. Kommunens sidste Krigsminister var *Delescluze* (delklys). Han var Journalist, 62 Aar, havde deltaget i alle Rejsninger og Opstandsforsøg fra 1830, havde været fængslet og landsforvist, men var urokkelig i sin revolutionære Tro. Personlig uegennyttig og selvopofrende, af ulastelig Vandel, Hæderligheden selv var han i Kampen ganske hensynsløs, rede til alt, Mord, Brand, blot han kunde vinde den Frihed, der var hans Ideal, ret Manden til at føre Fortvivlelsens Dødskamp.

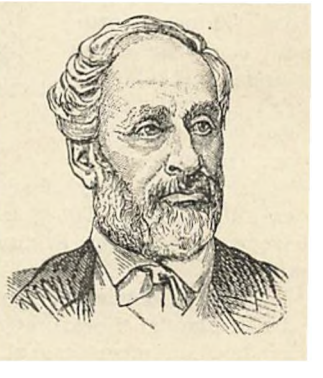

Fig. 7. Delescluze. [1809—71. Se Sp 99]

I fem Kolonner trængte Versaillestropperne frem mod Kommunens Hjerte, Raadhuset. Overalt var der Barrikader, der blev forsvarede med Heltemod. De Nationalgardister, som ikke havde deltaget i Kommunen, kom nu frem af deres Huse i de velhavende Kvarterer, hvor de havde holdt sig indelukkede under Kampen, og tog blodig Hævn for den maanedslange Angest. De var de ivrigste til at gøre Jagt paa Kommunarderne. Der blev myrdet og skudt for Fode. Kommunarderne svarede med at skyde 76 af deres 2000 Gidsler, blandt dem Erkebispen. Hvor mange Tusinder Tropperne skød, er aldrig bleven oplyst. Eftersom Kommunarderne maatte trække sig tilbage, stak de Ild paa Husene og især de offentlige Bygninger. Tuilerierne og Louvre brændte, Palais Royal og Raadhuset, Statsraadets og Æreslegionens Paladser, Palais de Justice og mange, mange andre Bygninger. I fire Dage og fem Nætter flammede de som uhyre Ligfakler ved Kommunens Baare. Først Søndag den 28. ved Middagstid var Kommunens Modstand helt brudt. En af de sidst faldne var Delescluze, der ikke vilde overleve Undergangen. Vaabenløs steg han op paa en Barrikade og faldt gennemboret af fem Kugler. Kort forinden havde han sagt, at nu var det ude med Kommunen, nu gjaldt det kun om at dø paa en værdig Maade. »Min sidste Kamp mod Kongedømme og Kejserdømme er nu til Ende, jeg vil dø, men for hver Draabe af mit og eders Blod vil der en Gang opstaa fem Mænd for at hævne os og bygge op, hvad der ikke er lykkedes os paa Grund af vor slette Opdragelse.«



Fig 8. Fangerne føres gennem Gaderne.

Thiers havde i Nationalforsamlingen udtalt: »Vi er hæderlige Mænd, det er ad almindelig Vej, at Retfærdigheden skal ske Fyldest. Vi vil kun benytte Loven, men Loven skal benyttes i al sin Strænghed. Det er ved Loven, at vi vil ramme de elendige.« Og »Ordenen var nu genoprettet«. Men forelobig var det en ren Blodets Heksesabbath, der hvirvlede Mænd og Kvinder med sig. En dansk Forfatter, Kaptajn Dinesen, der havde kæmpet paa fransk Side under Krigen, og som levede Kommunen med i Paris, fortæller en Række grufulde Optrin af »Ordenens Genoprettelse«. »En Fange rev sig løs fra sine Vogtere: »Skyd ham! Skyd ham!« hvinede Ordensvenninderne, og en af dem, en ung, velklædt Kvinde, som stod ved Siden af mig, greb mig i Blodiver om Halsen og rev mig til Blods med Neglene.« Mange af Officererne hadede disse oprørske Kommunarder og benyttede Lejligheden til at skyde saa mange som muligt. Særlig den senere Krigsminister, *Gallifet*, gjorde sig bemærket. Han red langs Rækkerne af Fangerne, og hver den, han pegede paa, blev straks udtaget og skudt. I Almindelighed gjorde han kun en Haandbevægelse, nu og da ledsagede han sit Valg med Smaabemærkninger som denne: »Han der har et nederdrægtigt Fjæs.« Manden udtaget — skudt. En gammel Mand blev udpeget. Han erklærede at være over 60 Aar, den Aldersgrænse, som Kommunen havde fastsat for Tjenesten. Generalen opfordrede da alle Fanger, der var over 60 Aar, til at træde frem, og derpaa sagde han med Bøddelvid: »I er over 60 Aar, altsaa har I slet ingen Grund haft til at være med Nationalgarden; det har I alligevel været; derfor skal I skydes først!« Alt i alt blev der udtaget en 80 Fanger, Generalen udpegede en Mur, som han sagde, egnede sig godt til at »fusillere« (skyde) opad. Fangerne blev stillede op og skudte. Efter dette lille opmuntrende Hvil førtes Resten af Fangerne til Versailles. Af den Slags Optrin var der mange. »Krudt paa Fingrene, et uforsigtigt Ord, en Angivelse — det var en Dødsdom. Enhver kunde skille sig af med sin personlige Fjende«. »Ordensvennerne« blandt Paris's Borgere benyttede sig i rigt Maal af deres Magt, de haanede og mishandlede de fangne Kommunarder.

Efter Gadefusilleringen virkede Krigsretterne, tildels lige saa vilkaarligt. De arbejdede helt op til 1876, i hvilket Aar der endnu fældedes 52 Domme. Alt i alt fældedes der omtrent 13,000 Domme, deraf en Mængde Dødsdomme. 7,500 sendtes i Forvisning til Ny Kaledonien. Antallet af de fusillerede er aldrig opgivet. Kommunen var slaaet grundigt ned. Glarmestrene og Murerne tog fat, snart syntes ethvert Spor af Kampen udslettet. Men tilbage blev Hadet, dybt og uforsonligt. Der rinder gennem Frankrigs Land en underjordisk Hadets Flod, der maaske en Dag stiger op til Overfladen og oversvømmer Landet med Blod. Kaptajn Dinesen hørte efter Paris's Indtagelse en lille 6—7 Aars Dreng sige: »Nu gaar den lille Henri (det var Drengen selv) af Vejen for Præsterne, fordi Patrioterne er slaaede ihjel af Politispionerne og de kongeligsindede. Men Patrioterne faar nok Geværer igen, og saa gaar de hverken af Vejen for Præsterne eller Gendarmerne, men slaar dem ihjel.« Det havde sikkert været bedre, om man havde faret noget skaansommere og højmodigere frem mod de slagne.

2. Kampen mellem Monarki og Republik. Thiers og Mac Mahon Præsidenter. 1871—79. Regeringen for det nationale Forsvar havde i September 1870

proklameret Republiken fra Paris's Raadhus, den var født af et Opløb, men hele Frankrig havde bøjet sig for den som den eneste i Øjeblikket mulige Regeringsform, som den eneste bestaaende Regeringsform; man haabede tillige, at den nye Republik ligesom Republiken under den store Revolution skulde kunne rejse Folket og jage de tyske Barbarer ud af det »skønne Frankrig«. Det mislykkedes, og det franske Folk, særlig dets Bønder, var ingenlunde republikansk sindede, og de vilde ydermere nu Fred. Derfor valgtes der i Februar 1871 vel i de store Byer, i de af Tyskerne besatte Egne og nede i det sydøstlige Frankrig Republikanere, men i hele det øvrige Frankrig vilde Bønderne ikke vide af den republikanske hvis Historie og Udvikling var Skæbne for hele Europa, Sejrherrerne fra Krim og Lombardiet, var ramt i Hjertet, dets Hær var slaaet, jaget, fangen forsmædeligt som intet andet Folks, Fjenden havde taget Paris, hans Soldater holdt endnu Rigets Provinser besatte. Hvordan var det muligt? Hvad var Grunden? Og Kirken og Jesuiterne havde Svaret rede til de ængstede: Frankrig havde forladt det Forbund, der var Kilden til al dets Storhed, Forbindelsen med Rom. Frankrig havde været Kirkens »ældste Datter«, Gang efter Gang havde Kirken reddet det. Mod Hunnerne var Frelsen kommen ved den hellige Genoveva, og Jomfruen af Orleans havde slaaet de stolte Britter. Atter maatte Baandet knyttes.

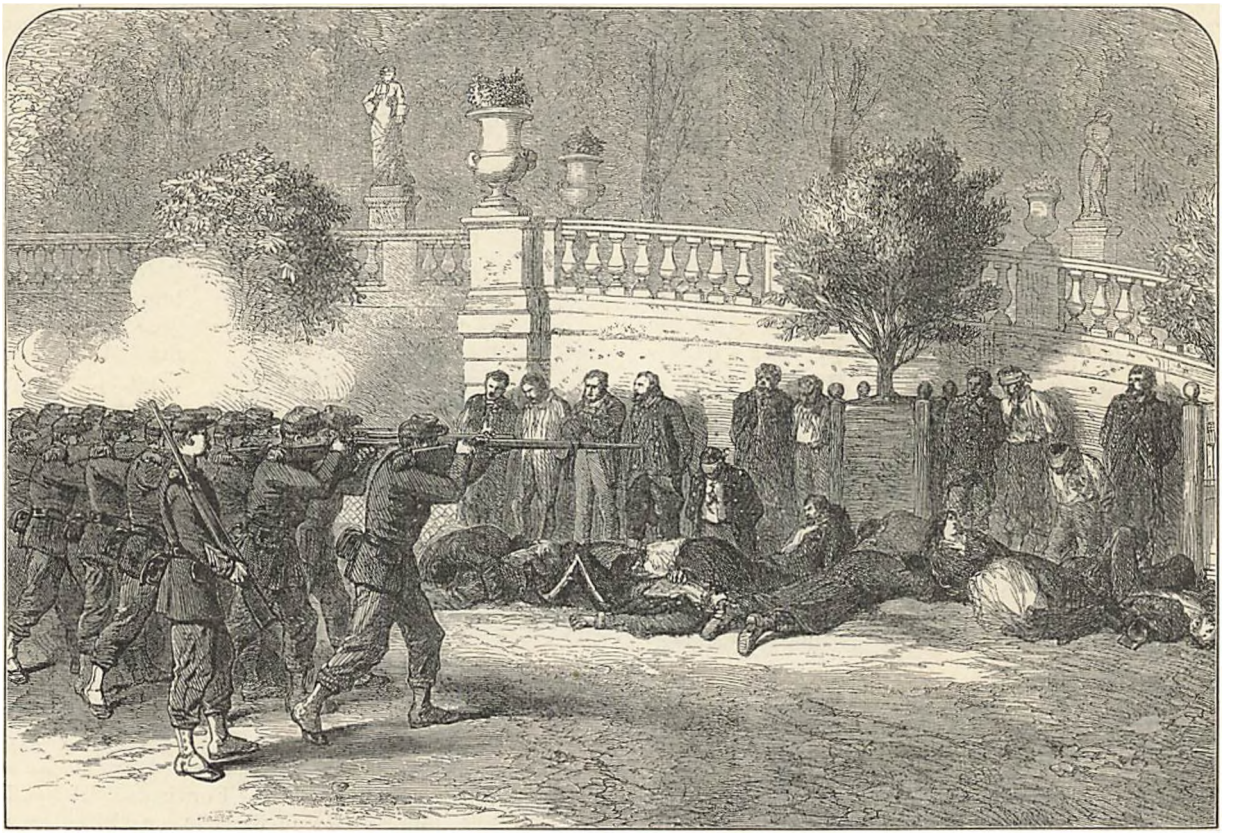

Fig. 9. Fangerne »fusilleres«.

Valgliste at sige, de kaldte den »Krigslisten« og stemte paa »Fredslisten«, paa hvilken stod Modstandere af Republiken og Gambetta. Fænomenet fra 1848 gentager sig. En Opstand har kuldkastet det gamle Regimente, Republikken er proklameret, men den Forsamling, Landet vælger, er mod Republiken. Man troede da, at det atter skulde gaa som i 1848 og de følgende Aar, at Frankrig paa ny skulde vende tilbage til et monarkisk Styre under en eller anden Form.

Og endnu ét gentager sig: *Kirkens øgede Magt*, dens voksende Herredømme over Sjælene. Alt var styrtet sammen, endnu fuldstændigere end i 1848. Dette Folk, der var saa stolt, der betragtede sig selv som Verdens første Nation, den store Revolutions Folk, Kejserdømmets sejrrige Soldater, Ideernes Folk, Frankrig skulde befri Rom, genoprette Pavens verdslige Herredømme, og Rom og Frankrig i Forening skulde genvinde Elsass og Lothringen og styrte de overmodige Prøjssere. Naar Pilgrimmene drog afsted, sang de den nye Sang: »Gud! Frels Rom og Frankrig i dit hellige Hjertes Navn.« Og talrigere og talrigere blev de troendes Tog til Guds Moder i Lourdes og den hellige Fader i Rom. Særlig Jesuiterne var virksomme, midt i Kommunens Paris, paa selve Revolutionens Arnested, Montmartre, byggede de den pragtfulde Kirke for »Jesu hellige Hjerte«. Men alt dette kunde kun ske, naar Frankrig forsagede sine revolutionære Lyster og vendte tilbage til det gudindviede Kongedømme, kun Frankrigs salvede Konge kunde slutte Forbundet med Rom.

Alt syntes derfor lagt til Rette for en Genoprettelse

af Kongedømmet. Foreløbig maatte man dog vente; thi straks at udraabe Henrik V, vilde have været en ny Borgerkrig efter Pariserkommunen, og det kunde det mishandlede Land ikke bære. Thiers udtalte saa godt som hele Folkets Ønsker, da han i en stor og beundringsværdig Tale i Bordeaux (Februar 1871) foreslog, at lade *Forfatningsspørgsmaalet hvile*, indtil man havde faaet Freden sluttet og Frankrigs Hus atter bygget op paa den store Brandtomt, som Krigen havde efterladt. Først maatte Fjenden købes ud af Landet, en Hær skabes af de fra Fangenskabet hjemvendende Soldater, Disciplinen genoprettes, Landets Finanser og dets Kredit bringes paa Fode igen, Arbejdet paa Markerne og i Værkstederne genoptages, de ødelagte Landeveje og de sprængte Broer genopbygges. uopslidelig, og den haarde Haand, hvormed han slog Pariserkommunen ned, var tillige den kraftige, der kunde bygge Landet op. Først og fremmest gjaldt det naturligvis om at betale de 5 Milliarder og dermed faa Tyskerne ud af Landet. Det lykkedes forbavsende hurtigt, Frankrig viste sig rigere, end nogen havde anet. I Juni 1871 blev et Laan paa $2^1/_2$ Milliard to Gange overtegnet, og næste Aar blev 3 Milliardlaanet fjorten Gange overtegnet, den 5. September 1873 var den hele Krigserstatning betalt og Fjenden købt bort fra Frankrigs Jord. Det var derfor med Rette, at Thiers i Nancy fik sin Statue med Paaskriften »Territoriets Befrier«. En ny Hærlov af 1872 indførte almindelig Værnepligt og omdannede den franske Hær væsentlig efter prøjssisk Mønster.



Fig. 10. Pariser-Smaaborgere, der venter paa at komme til, for at tegne Milliardlaanet.

»Hvem vil med Salvelse kunne raadslaa om Forfatningsparagrafer, naar vore fangne omkommer i Elendighed langt borte, og vort Folk, Hungersnøden nær, maa give den fremmede Soldat den sidste Bid Brød, der er tilbage.« Nej, først indre Genoprejsning; thi paa den kan enhver arbejde, hvilken Mening han end har om Forfatningsspørgsmaalet.

Og nægtes kan det ikke, at *Thiers* i mange Henseender var den rette Mand til dette Genopbyggelsens Værk. Han havde før haft en Stat mellem sine Hænder som dens ledende Mand, han havde et langt Livs Erfaring og Kendskab til Frankrig og dets Hjælpekilder. Han var sikkert den Mand i Frankrig, der havde størst Autoritet og Myndighed. Han havde modigt modsat sig den fordærvelige Krig, da alle skreg op om den, og Begivenhederne havde givet ham Ret. Han var Olding, men hans Arbejdskraft var

For at modvirke den altfor stærke Centralisation fik Amtsraadene, de saakaldte Generalraad for de enkelte Departementer, forøget Myndighed. Landets økonomiske Liv kom hurtigt paa Fode, og man kunde saa vende sig mod *Forfatningsspørgsmaalet*.

Venstre under Gambetta bestred Forsamlingens Ret til at give en Forfatning, den var bleven valgt for at skaffe en Fred, ikke for andet; man vilde ikke lade denne antirepublikanske Forsamling afgøre Forfatningsspørgsmaalet. I Virkeligheden var Forsamlingen valgt under ret konfuse Forhold, uden fast Bestemmelse af dens Magtomraade; end ikke for dens Funktionstid var der sat nogen fast Grænse; der var ingen, der havde Ret til at opløse den, og den holdt sig da inde i næsten 5 Aar. Ved Suppleringsvalgene gik Strømmen i republikansk Retning, og Højre trængte derfor paa, for at iværksætte Gen-

indførelsen af Monarkiet. Ogsaa Thiers vilde ind i lovlige Forhold; men den gamle Orleanist, Borgerkongedømmets Minister, var nu nærmest stemt for en Republik. Han var Borgerskabets Mand mere end Kongedømmets, og Borgerskabet begyndte nu at indse, at det kunde herske endnu mægtigere under en moderat Republik. Thiers's Program var derfor *den konservative Republik*. Men en saadan var Monarkisterne ikke tilfredse med, de besluttede at fjerne Thiers og sætte en føjeligere Mand i Præsidentstolen. Den 24. Maj 1873 vedtog Forsamlingen med 360 Stemmer mod 344 en Dagsorden, der opfordrede Regeringen til at drive »en resolut konservativ Politik«. Thiers, der før havde faaet Forsamlingen til at lystre ved at true med at trække sig tilbage, indgav sin Afskedsbegæring i Haab om, at den ikke vilde blive modtaget; men samme Aften valgte Forsamlingen med 390 Stemmer *Mac Mahon* (ma-aang) til Præsident.

Han skulde kun danne Overgangen til Monarkiet, mente Monarkisterne. Han var for saa vidt skikket dertil, som han ikke var Republikaner og gerne saa' en monarkisk Statsform i Frankrig, forudsat at den kunde indføres paa lovlig Vis. En tapper Soldat, slet ikke Statsmand, let at lede for de monarkiske og klerikale Førere. Han tog sig straks et Højreministerium under Hertugen af *Broglies* (braalli) Præsidium. Det var en Blanding af Legitimister, Orleanister og Imperialister, alle de Grupper, der var mod Republiken, og det paatog sig at genoprejse »den moralske Orden«, der var bleven omstyrtet af Republikanerne. »Den moralske Orden« blev da ogsaa Ministeriets Øgenavn. Den søgtes genindført ved atter at anbringe Kejserdømmets Embedsmænd i Embederne, ved Hævdelse af Belejringstilstanden i de større Byer, skarpt Opsyn med Pressen, Fjernelse af Republikens Buste foran Raadhusene, en forsigtig Undgaaen af Ordet Republik i offentlige Kundgørelser, og en stærk Begunstigelse af den katolske Reaktion. Denne bemægtigede sig yderligere Skolen og fik stærk Indpas i Hæren; Officererne vandtes for Katolicismen, og der dreves en ivrig Missionsvirksomhed blandt Soldaterne.



Fig. 11. Greven af Chambord. [1820—83. Se Sp. 99 ff. Søn af den i 1820 myrdede Hertug af Berry. Efter Julirevolutionen opdraget i Prag i ultramontan og absolutistisk Retning, anerkendt af Legitimisterne som Frankrigs retmæssige Konge under Navn af Henrik V efter Karl X's Død i 1836; barnløst Ægteskab; med ham uddøde den ældre Linje af det bourbonske Hus, og hans Fordringer gik over til Orleanisterne.]

Saaledes forberedt kunde man skride til Genoprettelsen af Monarkiet. Bonapartisterne havde endnu ingen Chancer. Nederlaget var for frisk i Sindene. Under Fredsforhandlingerne i Nationalforsamlingen havde den deputerede fra Strassburg, *Bamberger*, under Forsamlingens Bifald brændemærket Napoleon III som den eneste skyldige i Fædrelandets Ulykke, »hvis Navn for evigt vil blive naglet til Historiens Skampæl«. Og Forsamlingen havde med

alle Stemmer mod 6 fornyet det napoleonske Dynastis Afsættelse; Napoleon selv var død i England.

Den Mand, der da skulde »redde Frankrig fra Revolutionen og skænke det Kongedømmets Velsignelse«, var Grev *Henrik af Chambord* (sjangbaar), en Sønnesøn af Karl X. Han havde siden 1830 levet i Udlandet, mest i Østerrig, og han kendte slet intet til det Frankrig, der var skabt i det 19. Aarhundrede. De franske Royalister havde dog levet i Frankrig, de havde dog forstaaet noget, og de anede ikke, hvilket Svælg der i Virkeligheden var mellem dem og deres Konge. Alt, hvad der var sket i Frankrig siden 1789, var ham en gudlos Revolution, som han intet vilde have at skaffe med, han vilde ikke være »Revolutionens legitime Konge«, han vilde »redde« Frankrig, det angrende Frankrig skulde ydmygt kaste sig for hans Fødder. Han havde den guddommelige Ret og Arvens Ret til det. Den yngre Gren af Huset Bourbon, Orleans'erne, betraglede han som nogle Magtranere. Gennem en Række Underhandlinger fik det af Monarkisterne nedsatte Nimandsudvalg dog omsider med uendelig Møje fundet Former, hvor under Henrik V kunde bestige den franske Trone uden altfor meget at slaa af paa sine Idealer, og uden at det franske Folks Krav blev traadt altfor nær. Greven, der selv var barnløs, anerkendte Grev Philip af Paris, Orleans'ernes Overhoved, for sin Arving. Derved fik Legitimisterne og Orleanserne fælles Interesser, og i Slutningen af Oktober 1873 kunde de monarkiske Blade fejre Henrik V's Tronbestigelse som en Begivenhed, der vilde indtræffe en af de nærmeste Dage. Et Lovforslag var udarbejdet, som skulde forelægges Forsamlingen, og den nødvendige Majoritet var sikret paa Forhaand.

Da kom der den 30. Oktober et Brev fra Greven, hvori han tog alle sine Indrømmelser tilbage, og det, hvorpaa det hele var strandet, var Spørgsmaalet om en Fane. Greven vilde hellere ofre sit Kongedømme end Bourbonernes gamle Liljebanner. Allerede i 1871 havde han erklæret, at han var rede til at ofre alt for Frankrig undtagen sin Ære, og den var atter symboliseret i »Henrik IV's, Frants I's og Jeanne d'Arc's Banner. Under det har den nationale Enhed dannet sig, under det har eders Fædre, førte af mine, erobret Elsass og Lothringen. Jeg har faaet det som et helligt Pant af min Bedstefader, der døde i Landflygtighed; det har vajet over min Vugge, jeg vil, at det ogsaa skal skygge over min Grav. Henrik V kan ikke lade Henrik IV's hvide Fane synke.« Men Frankrig holdt lige saa standhaftigt paa Tricoloren, Revolutionens, Napoleon I's Fane, det vilde aldrig modtage den hvide Fane. Ogsaa der var der funden en Udvej; men i sidste Øjeblik sejrede Grevens Kærlighed til sit Huses gamle Banner, han tog alle sine Indrømmelser tilbage. Og man kan, selv om man ikke forstaar det, kun have Agtelse for den Mand, der hellere opgiver et Kongedømme, end svigter sin Ære og det, der for ham er Ærens Mærke, Fanen. For Monarkisterne og Monarkiets Genoprettelse var det Dødsstødet. Siden 1873 har der i Virkeligheden ikke været nogen Udsigt for for Genindførelsen af Monarkiet. Orleanserne har kun smaa Chancer, eller slet ingen, de betragtes i Frankrig som nogle Gniere, der kun tænker paa at øge deres uhyre Privatformue, og en Gniepind har

en Nation som den franske mindst af alt Lyst til at se paa Tronen.

Der var nu ikke tilbage anden mulig Regeringsform end Republiken, og man maatte se at faa vedtaget en Forfatning, hvor meget end Monarkisterne stred imod og holdt Haabet oppe om et nyt og lykkeligere Forsøg. Den 20. November 1873 vedtoges der en Lov, hvorefter Mac Mahon fik den udøvende Magt paa 7 Aar under Titel af Republikens Præsident, og der blev nedsat et Udvalg paa 30 Mand til at stille Forslag om en Forfatning. Det bestod af 25 Monarkister og kun 5 Republikanere, og det varede da ogsaa 14 Maaneder, inden det lykkedes at bjerge Forfatningen i Land over alle de monarkistiske Ränker og Udsættelsesforsøg. Det, der nu er *Frankrigs Forfatning*, den 8de siden 1791, er ikke en samlet Lov som vor Grundlov, den bestaar af 3 forskellige Love, af 24. og 25. Februar samt 16. Juli 1875, og man maa endda fortolke dem ved Hjælp af de Love, hvorved Thiers Magt blev ordnet i 1871. Forfatningen blev væsentlig til gennem en Række Kompromiser, der var ingen enkelt Gruppe i Forsamlingen, der var stærk nok til at støbe en Forfatning i sin Form.

Egentlig er Frankrig efter denne Forfatning et parlamentarisk Monarki i Lighed med det belgiske, kun med en valgt Præsident i Stedet for en Arvekonge. Præsidenten, der vælges af Senatet og Deputeretkamret, som træder sammen og danner Nationalforsamlingen, paa 7 Aar, har alle en parlamentarisk Konges Rettigheder. Han kan benaade, han disponerer over Hæren, udnævner alle Embedsmændene, de fremmede Gesandter er akkrediterede til ham. Han kan, sammen med Senatet, opløse Deputeretkamret. Han er uansvarlig, ganske som en konstitutionel Konge, og der udkræves til hver af hans Regeringshandlinger en Ministers Underskrift, der bærer Ansvaret.

Rigsdagen bestaar af to Kamre, *Deputeretkamret* og *Senatet*. Deputeretkamret er udgaaet af den almindelige Valgret — Valgret har enhver 21-aarig Mand — og Valget gælder 4 Aar. Senatet bestaar af 300 Medlemmer, af hvilke de 75 blev valgte af Forsamlingen, senere af Senatet selv, medens de 225 vælges paa 9 Aar af Valgforsamlinger, en for hvert Departement. Denne Valgforsamling bestaar væsentlig af Valgmænd, en for hver af Frankrigs 36,000 Kommuner. De konservatives Grund til denne Bestemmelse var den, at derved vilde den lille Landkommune komme til at veje lige saa meget ved Valget som den store Kommune; men tillige havde det til Følge, at Kommunerne derved grundigt blev dragne ind i det politiske Liv. Gambetta hilste Bestemmelsen med Glæde, han sagde, at han længe havde vægret sig ved at tro, at en Forsamling som Nationalforsamlingen, der overvejende var monarkisk og opfyldt af gamle Fordomme, naar den skulde skabe et Overhus, vilde bygge det paa det mest demokratiske, der var i Frankrig, paa dets 36,000 Kommuner. Han kaldte derfor ogsaa Senatet de franske Kommuners store Raad. Og virkelig var det et Skridt i den rigtige Retning, bort fra Centralisationen med Tendens til at vække politisk Liv i Kommunerne. Rigtignok skulde Senatet foreløbig ikke blive saa demokratisk, som Gambetta tænkte. De to Kamre har ganske samme Magt og Myndighed, kun skal Finansloven først forelægges i Deputeretkamret, og Senatet kan paa Præsidentens Forslag opløse Deputeretkamret. Men Magtens Centrum glider dog mere og mere over i Deputeretkamret. Alene det, at Finansloven først skal forelægges der, giver det en overvejende Indflydelse paa den. Og det er Deputeretkamret, der afgør Ministeriernes Skæbne. Saa snart et Ministerium er kommen i Mindretal der, indgiver det sin Afskedsbegæring til Præsidenten, og det ny Ministerium dannes saaledes, at det har Udsigt til et Flertal i Deputeretkamret Da den virkelige udøvende Magt ligger i Ministeriets Hænder, da hele Administrationen afhænger af det, faar Deputeretkamret derved en betydelig Magt.

Efter at Forfatningen var givet, havde Nationalforsamlingen ikke mere noget Paaskud til at forblive

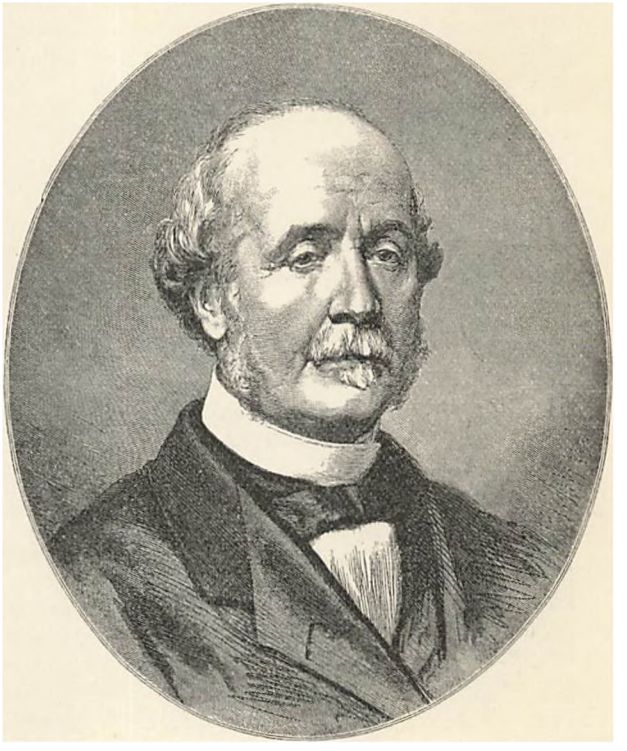

Fig. 12. Hertugen af Broglie. Født 1821. Se Sp. 19 ff. Historiker og Journalist, forsvarede samtidig de katolske Interesser og den konstitutionelle Liberalisme. 1871 Medlem af Nationalforsamlingen, ivrig for Kongedommets Genoprettelse, med til at styrte Thiers; 1873 Minister. Videre se Teksten.]

sammen, og den 31. November 1875 gik den da ogsaa fra hinanden. Men først havde den vedtaget den saakaldte *Lov om de frie Universiteter*. Hos os er det saaledes, at Staten har den højere Uddannelse i sin Haand, den afholder de Eksaminer, der tildeler de akademiske Grader med deres Rettigheder. Og saaledes var det ogsaa før i Frankrig. Nu blev den højere Undervisning givet fri, det vil sige en Indrømmelse til Gejstligheden, særlig Jesuiterne, der nu kunde oprette Universiteter, der afholdt Eksaminer og tildelte de akademiske Grader. Ligesom Napoleon III havde lønnet Kirken for dens Bistand ved at udlevere den lavere Undervisning til Gejstlig-

heden, saaledes fik denne nu ogsaa Tag i den højere.

En ny Modsætning skabes, en ny Krig begynder, der med Mellemrum fortsættes helt ned til de sidste Dage: *Kampen mellem Republiken og Kirken.* Fra Monarkiet truede ikke mere nogen øjeblikkelig Fare, efter at Forsøget med Henrik V var strandet. Men bag alle de monarkistiske Forsøg havde Gejstligheden stadig staaet. Greven af Chambord havde følt sig som Kirkens Konge, han havde altid forfægtet, at Frankrig burde paaføre Italien Krig og genoprette Pavens verdslige Herredømme. Vi har allerede set, hvorledes Kirkens Magt stiger efter den ulykkelige Krig. En ivrig Propaganda begynder, Foreninger



Fig. 13. Stormende Mode i Nationalforsamlingen.

dannes, Valfarter i stor Stil foretages. Kirker bygges. der sker Vidundere baade her og der. Særlig Jesuiterne er virksomme, fra alle Lande strømmer de til Frankrig. De trænger sig ind i Skolen, i Administrationen, i Hæren. Nationalforsamlingen, hvis Flertal er klerikalt, støtter dem efter Evne, og en endnu kraftigere Støtte finder de hos Embedsstanden, hvor de gamle kejserlige Embedsmænd atter har indtaget deres gamle Stillinger Man satte sig dristig ud over Lovens Forskrifter. Og i denne Sejrsglæde gav Jesuiterne sig til at bekæmpe hele det borgerlige Frankrig, der var skabt efter 1789, alle de borgerlige Institutioner og Love, de arbejdede aabent for at vende tilbage til det gamle Regimente, til Tilstanden før den store Revolution. Mod dette maa Republikanerne tage Kampen op. Gambetta former Slagordet: Klerikalismen, det er Fjenden (*Le cléricalisme, voilà l'ennemi*). Og Jesuiterne opnaar da det modsatte af det, de tilsigter, ved at blande sig i den politiske Kamp. Republikanerne tvinges til at bekæmpe den romerske Katolicisme, men i Kampens Hede gaar det ikke blot ud over denne, men over Religionen i det hele. Fritænkeriet, Ligegyldigheden eller Hadet til al Religion vokser med rivende Fart,

Valgene gav Gambetta Ret; den 20. Februar og ved de følgende Omvalg valgtes der 360 Republikanere mod 90 Bonapartister og 80 Royalister. Ogsaa ved Senatsvalgene vandt Republikanerne frem. De franske Bønder, der ellers havde fulgt deres Præst, var blevne bange ved den hidsige klerikale Agitation, det røde Spøgelse skræmmede dem ikke mere, de frygtede langt mere for en Krig med Italien, og var slet ikke til Sinds at ville ofre deres Spareskillinger og Sønner for at genoprette Pavens verdslige Herredømme. Gambetta karakteriserede Valget som »den franske Aands Rejsen sig mod den romerske Klerikalisme«. »Da man klart saa' dens Hensigter, saa' den strække sine Klør ud efter alt, hvad der var at gribe i Familien, i Skolen, i Hæren, i Parlamentet, rejste Frankrig sig, det blev bange for det gamle Regimente, for Genkomsten af denne teokratiske Aand, der er lysten efter alt, der griber efter alt og aldrig kan mættes«.

Landet havde valgt republikansk, det gjaldt nu om at føre Republiken ud i Livet. Gambetta, der i 70'erne er den franske Statsmand, der udtaler de

ledende Tanker, den, hvis Indflydelse er dybest, betegnede den nye Republik som »en virkelig fransk Republik, det vil sige en Republik, der kun tog Sigte paa Frankrig, og absolut afholdt sig fra al Proselytisme og Kosmopolitisme«. De tidligere franske Republiker havde først og fremmest følt det som deres Pligt at udbrede de republikanske Lærdomme i Udlandet: at gøre Propaganda for de revolutionære Ideer. Franskmændene havde altid bildt sig ind, at de agerede for hele Verden. Krigens Nederlag havde lært Beskedenhed. »Lad os læge vore egne Saar og lad den øvrige Verden sørge for sig selv. For øvrigt har vi længe ikke haft noget, som vi har kunnet meddele de andre Folk, vi har snarere meget at lære af dem. Fra England maa vi lære Pressens Frihed, Forenings- og Forsamlingsretten. Fra vore haarde Sejrherrer maa vi laane den almindelige Værnepligt og den almindelige Skolepligt.«

Men for virkelig at skabe Republiken maatte Republikanerne have Ministeriet, og skabe en ny Embedsstand, der maatte ryddes grundigt op i det gamle kejserlige Personel, man kan ikke gennemføre en republikansk Forfatning med Embedsmænd, der er den inderligt fjendske Mac Mahon tog sig vel et republikansk Ministerium. Ministeriet *Dufaure* (dyfaar) (Marts 1876), men da dettes Undervisningsminister, *Waddington*, energisk trængte de klerikale tilbage i Skolen, og foreslog en Folkeskole med almindelig Skolepligt, stødte hans Forslag paa Modstand i Senatet, og Ministeriet faldt. *Jules Simon* dannede et nyt Ministerium (December 1876). Han var vel god Republikaner, men kun en lunken Forsvarer overfor Kirkens Overgreb. Men heller ikke han tilfredsstillede Mac Mahon, der, selv om han maatte tage sig republikanske Ministerier, dog lod sig lede af sine gamle konservative Venner. Han erklærede at være Højres Mand, at være valgt af de konservative, og kunde ikke gaa videre i Indrømmelser. Simon fik derfor sin Afsked (Maj 1877), og den 17. Maj udnævntes Ministeriet *Broglie-Fourtou*, taget af Højre. Det var en ren Kampregering. Næste Dag blev De-

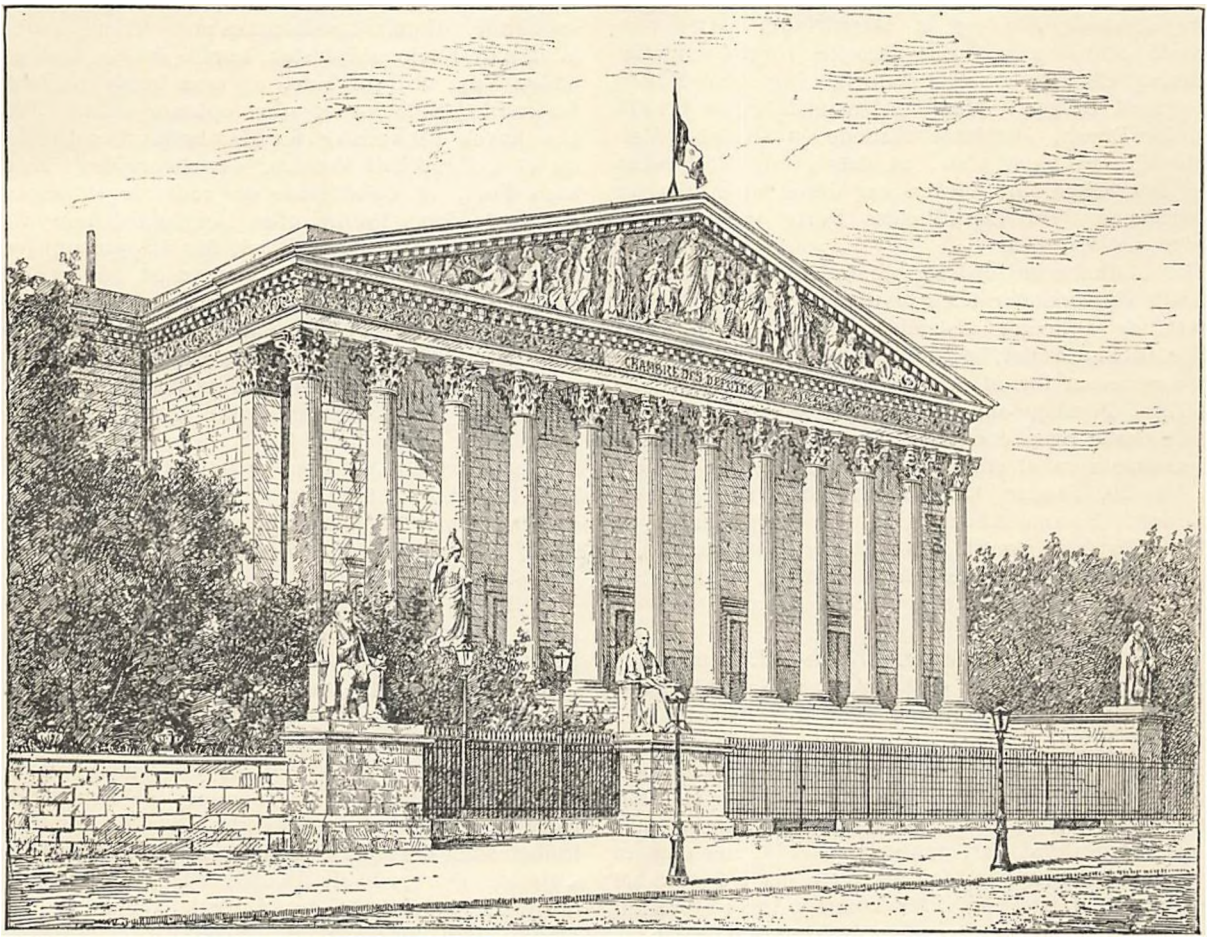

Fig 14. Deputeretkamrets Bygning

puteretkamrets Møder udsatte, derpaa vedtog Senatet dets Opløsning. I de fem Maaneder, der hengik inden Valget, benyttede Regeringen det bekendte Valgmaskineri saa skamløst, som næppe Borgerkongedømmet eller Kejserdømmet. Enhver Embedsmand, der ikke vilde støtte Regeringens officielle Kandidater, blev afskediget og erstattet af en anden. Man handlede med Embeder og Begunstigelser, Skatter blev eftergivne, Anklager tagne tilbage, idømte Straffe ikke fuldbyrdede, Papirer fjernede af Arkiverne, naar man derved kunde faa en Kandidat opstillet eller bevæge en anden til at trække sig tilbage. Frankrigs Love blev kynisk traadte under Fødder. Trods alt dette var Gambetta vis paa Sejren; han formanede til Ro, til at taale alle Overgrebene og blot stemme. »Stær-

kere end nogen Sinde vil Republiken fremgaa af Folkevalgets Urne, Fortidens Partier vil blive besejrede, Frankrig vil tillidsfuldt og muntert kunne se Fremtiden i Møde«.

Og atter fik Gambetta Ret. I Oktober 1877 valgtes der 330 Republikanere mod 210 konservative Ministeriet trak sig tilbage (November 1877); men endnu havde Højre ikke opgivet Haabet, det vilde forsøge Statskupet Der blev dannet et Ministerium med General *Rochebouët* (raasjebuæ) i Spidsen, der blev givet Ordre til Tropperne. Alt var gjort Rede til den 13. December. Men i sidste Time veg Mac Mahon tilbage, han var en hæderlig Mand, han vilde holde sin Ed og ikke fremkalde en Borgerkrig. *Dufaure* dannede paa ny et Ministerium Det mislykkede Statskup var det franske Højres endelige Nederlag, det havde været naturligt, om Mac Mahon var traadt tilbage. Men Verdensudstillingen i 1878 stod for Døren, Partierne sluttede en foreløbig Vaabenhvile. Frankrig viste, at dets gamle Mesterskab i det borgerlige Livs Virken var det samme som før Nederlagene. Da Udstillingens Porte var lukkede, genoptoges Kampen.

Republikanerne fordrede almindelig Skolepligt, de katolske Universiteter trængte tilbage, Embedsstanden renset, de Officerer afskedigede, der havde været villige til Statskupet, og endelig stillede det Udvalg, der var nedsat for at undersøge Intrigerne mod Republiken, Forslag om at anklage Medlemmerne af Ministerierne Broglie og Rochebouët. Det vilde være det samme som at stille Mac Mahon selv for Retten, og den 30. Januar 1879 indgav han sin Afskedsbegæring. Samme Aften valgte Nationalforsamlingen *Jules Grévy* (sjyl grevi), den tidligere Formand i Deputeretkamret, til Præsident, medens Waddington dannede det nye Ministerium (3. Februar).

3. Vekslende Ministerier. 1879—87. Saa længe Kampen mod Monarkiet stod paa, var Republikanerne tvungne til at holde sammen. Men da Striden var ovre, da Republikanerne havde en stor Majoritet i Kamret, sprængtes Partiet i forskellige Grupper. Ingen af disse var stærk nok til at danne et Ministerium, der kunde holde sig i lang Tid. Og vi faar da evige Ministerskifter, unaturlige Koalitioner mellem de forskellige Grupper, for at styrte det i Øjeblikket fungerende Ministerium. Der kommer ind i Styrelsen en vis Løshed, det nødvendige Reformarbejde sinkes eller standses helt under de golde Parlimanøvrer.

Republikanerne havde Reformidéer nok, der skulde bøde paa Kejserdømmets Skader, gøre Frankrig stærkt og kraftigt, saa det atter kunde indtage sin Stormagtsstilling i Europa. Og stumpvis lykkes det at frelse nogle Reformer ud af den parlamentariske Skærsild. Først og fremmest maatte det naturligvis være magtpaaliggende at opdrage det næste Slægtled i republikansk Aand, at rive det ud af Gejstlighedens Hænder. Kampen mod Kirken og Jesuiterne blev derfor ført med stor Kraft, særlig af *Jules Ferry*. Ved en Række Love blev der indført gratis Undervisning, almindelig Skolepligt, og Skolen blev konfessionsløs. Endvidere gennemførtes en fuldstændig Pressefrihed, Forsamlingsfriheden sikredes, og i 1884 fik Arbejderne Ret til at danne Fagforeninger i Lighed med de engelske Trade-unions.

Men alt dette kom kun til Verden under haarde Fødselsveer, Gang efter Gang blev Reformarbejdet afbrudt af Parlimanovrerne. Efter en Række Ministerier, der mere og mere heldede til Venstre (Waddington Januar 1880, Freycinet December 1880, Ferry September 1881), dannede Gambetta 14. November 1881 det »*store Ministerium*«. Ved Valgene i 1881 var der valgt 457 Republikanere og kun 88 konservative, og i Senatet var Forholdet 205 mod 95. Gambetta troede da Tiden inde, og saa varede det »store Ministerium« 76 Dage. Det lykkedes ham ikke at faa de anerkendte Førere til at indtræde i sit Ministerium, det blev væsentlig sammensat af unge, ubekendte Folk af hans egen Gruppe, man kaldte dem spottende »Gambettas Kommis'er«. Han havde selv altid haft Eneherskerlyster, kunde daarlig taale nogen anden Vilje ved sin Side, og man beskyldte ham nu fra radikal Side for at ville opkaste sig til Diktator. Der havde til venstre for Gambettas Venstre dannet sig et nyt radikalt Venstre, der bebrejdede ham og hans Folk, at de svigtede de radikale Principer og afpassede deres Politik efter Belejlighedshensyn. De kaldte derfor Gambettas Parti for »Opportunisterne«. Saa snart da Gambetta kom med sine Forslag, særlig til en Revision af Forfatningen, slog man sig fra højre og venstre Side sammen for at styrte ham. De konservative, de moderate Republikanere og det radikale Venstre gik i Spænd ved Afstemningen, de mønstrede 282 Stemmer mod 227, og Gambetta maatte gaa (26. Januar 1882) Han havde paa knap tre Maaneder sat sin Popularitet grundig overstyr, og han fik ikke Tid til at erhverve sig en ny. Den 31. December døde han af Følgerne af et Revolverskud, som en skuffet Elskerinde, en Fru Léon, havde affyret mod ham.

Efter et Par kortvarige Ministerier dannede *Jules Ferry* sit andet Ministerium, det længst levende under Republiken, det varede nemlig to Aar (1883—85). I den Tid fastslaas den nye Gruppering af Republikanerne i et moderat, opportunistisk Parti, der har Regeringen inde, og et radikalt. Opportunisterne, der havde Magten, lod de radikale Fordringer, de havde opstillet i 70'erne, gaa i Glemme, de brød sig ikke mere om store Reformer, vilde væsentlig bevare Samfundet som det var. Kun i Skolespørgsmaalet fortsatte de den radikale Politik. Saa meget skarpere opstillede naturligvis det radikale Venstre de gamle Krav. Det fordrede en demokratisk Forfatningsforandring, Indskrænkninger i Senatets Myndighed, Kirkens Adskillelse fra Staten, en Reform af Beskatningen, Skat paa Indtægten o. s. v. Kampen stod særlig paa Kolonispørgsmaalet. Ferry slog ind paa en energisk Kolonialpolitik, han vilde skaffe Frankrig nye Besiddelser og nye Markeder, vinde i fremmede Verdensdele, hvad der var mistet i Europa. Frankrig skulde ikke blot som en hypnotiseret se paa »Hullet i Vogeserne«. Kolonialpolitiken, hvorved Frankrigs Kraft blev bunden udenfor Europa, maatte naturligvis medføre en roligere Politik overfor Tyskland, og da Frankrig og Tyskland undertiden kom til at gaa sammen i deres Kolonialpolitik, fik Ferry Ord for at være Bismarcks Lejesvend, Forræderen, der paa fjerne Kyster ødede Frankrigs Kraft, som det burde samle til Revanchen i Europa. Da Franskmændene led et Nederlag i Tonkin (se senere), blev Ferry væltet,

han gik af som den mest hadede Mand i Landet, den foragtelige »Tonkineser«, som Rochefort havde døbt ham (Maj 1885).

Ved Valgene i 1885 splittede Republikanerne deres Stemmer mellem de opportunistiske og radikale Kandidater, de konservative vandt derfor ny Fremgang. Der valgtes vel 382 Republikanere mod 202 konservative, men af Republikanerne var 115 radikale, og der fandtes saaledes ikke noget fast Regeringsflertal. Skulde de moderate beholde Magten, maatte de enten gøre Indrømmelser til Monarkisterne eller til de radikale. Et Ministerium søger den ene Udvej, et andet den anden; men intet formaar at holde sig. Ministerierne, der er altfor optagne af Kampen for Livet, faar ikke Tid til at tænke paa Reformer, alt Lovgivningsarbejde gaar i Staa. En almindelig Misfornøjelse breder sig ude i Landet. Og meget andet kommer til. Finanserne er daarlige, Udgifterne øges Aar for Aar, Hæren og de koloniale Foretagender sluger enorme Summer, Underskudet og Statsgælden antager foruroligende Dimensioner. Ogsaa Skandalen er der. Grévys Svigerson, *Wilson*, anklages for at have solgt Ordenstegn, Embeder og Koncessioner, og da Præsidenten støtter sin Svigersøn, falder han selv. Han kan ikke faa dannet noget Ministerium og maa gaa af (1. December 1887). De moderate, der paa Grund af deres store Flertal i Senatet var de stærkeste i den sammentrædende Nationalforsamling, vilde vælge Ferry til Præsident; men han var for hadet, man turde ikke for Paris, kvor hans Valg vilde have fremkaldt en Revolte. Ferry fik i første Valgomgang kun 212 Stemmer, og *Sadi Carnot*, der ogsaa tilhørte det moderate Parti, blev valgt.

4. Boulanger. 1887—89. Al Misfornøjelse samlede sig efterhaanden om et Navn, Krigsministeren Boulangers, det blev en Fane, der vajede over den mest brogede Hær, konservative, Patrioter, radikale, Socialister, man stemte mindre paa ham end mod noget andet. Tanken om en Hævnkrig mod Tyskland havde levet lige siden 1871. Man vilde gøre Landet stærkt gennem Reformer, for at det kunde bære Krigen, man vilde øge Hæren, saa at den ogsaa i Tal var Prøjssernes overlegen. Mere eller mindre aabent udtalt laa den bag alle Politikernes Handlinger. Revanchetankens fyrigste Talsmand var Digteren *Paul Déroulède* (derulæd) og med ham hans Forening »Patriotligaen«. Under Kampen mod Ferrys Ministerium sluttede de radikale og Patrioterne sig sammen, de ene af Had mod Opportunisterne, de andre af Frygt for, at de koloniale Krige skulde aflede Sindene fra Hævnkrigen. Det er denne Alliance, der satte General Boulanger ind i Freycinets Ministerium (Januar 1886).

Boulanger var Patriot og ærgerrig, det var hans Drøm at blive Hævnkrigens sejrrige Hærfører, der saa som en ny Cæsar skulde herske over det taknemmelige, genoprejste Fædreland. Den store Napoleon var kommen op, den lille Napoleon ogsaa, nuvel, en Boulanger kunde vel gøre det efter. Han spillede straks paa de stærkt tonende Strænge. Han forlangte i Rigsdagen til de store ordinære Hærudgifter ydermere 360 Millioner til Sprængstoffer, nye Geværer, Baraklejre ved Grænsen. Der blev købt Heste, der blev samlet stærke Troppeafdelinger ved Østgrænsen, alt gjordes rede til Slag. Han forstod tillige et virke paa Massernes Fantasi. Mellem alle disse kedelige »Sludrehoveder« af Parlamentstalere i deres graa og sorte Frakker tog han sig ud, højt paa sin sorte Hest i sin straalende Uniform. Ved Siden af ham svandt Grévy, den gærrige Sagfører af en Præsident, ind til intet. Han fik sin Slagsang: *En revenant de la revue*, der blev sunget paa Variétéerne, der blev trallet, naar hans sorte Hest viste sig, og som gik Verden over. Han blev Hævnkrigen selv, og han talte i demokratiske og radikale Ord. Han blev uundværlig som Krigsminister; da Ministeriet Freycinet faldt (December 1886), gik han selvskreven over i det nye Kabinet, *Goblet*. Der var i dette svage Ministerium ingen, der kunde bremse den fyrige Krigsminister. Han havde fri Bane for sine Taler, sine Parader, sine Opraab, og han blev Frankrigs populæreste Mand.

Men netop hans overmægtige Stilling gjorde de andre parlamentariske Førere misundelige. De frygtede ham som en ny Cæsar, de havde ingen Lyst til at lade sig sætte ud af Spillet, og da Ministeriet Goblet blev afløst af Ministeriet *Rouvier* (Maj 1887), blev Boulanger fjernet fra Krigsministeriet og udnævnt til General ude i Provinsen, hvor han var afvejen. Han vilde imidlertid ikke lade sig skyde ud og søgte nu at naa sit Maal ad anden Vej, at møde Parlamentarikerne paa deres egen Grund. Han lod sig vælge ind i Deputeretkamret. Hver Gang, der var et Mandat ledigt i et eller andet Departement, stillede han sig, han vilde paa den Maade opnaa et Plebiscit. Selv i Paris blev han valgt med 242,000 Stemmer mod 165,000. Paris's radikale Arbejdere stemte paa ham af Had til Opportunisterne og Bourgeoisiet. Hans Program var væsentlig negativt. Parlamentarismen duede ikke, den spildte Landets Kræfter i golde Debatter og Ministerstormerier. Derfor skulde Rigsdagen opløses, en grundlovgivende Nationalforsamling skulde indkaldes, der skulde kun være ét Kammer, meget demokratisk, og en stærk og uafhængig udøvende Magt. Hans Parti kaldtes det revisionistiske eller nationale. Kærnen i det var Nationalligaens Folk, mange af de radikale gik med, for at fremkalde en Forfatningsrevision. Arbejderne sluttede sig til ham af Had til Borgerskabet. Selv de konservative og klerikale flokkede sig under hans Fane i det Haab at kunne bruge ham som en Stormvædder mod Republiken, og, naar hans Agitation havde undermineret Republiken og Parlamentarismen, at genindføre Monarkiet. De rige Monarkister gav de Millioner, som Agitationen kostede.

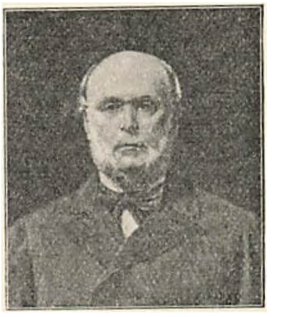

Fig. 15. Jules Grévy. [1807—91. Deltog i Julrevolutionen, Advokat; streng Republikaner; Medlem af Nationalforsamlingen 1848, ogsaa af den lovgivende Forsamling; trak sig tilbage efter Statskupet; erhvervede sig stor Formue som Advokat; 1868 Medl. af den lovg. Forsaml.; 1871 Medl. af Nationalforsamlingen; dens Formand til 1873; efter Thiers Død Fører for det moderate republikanske Parti; 1879 Præsident, genvalgt 1885. Videre se Teksten.]

Agitationen dreves med store Billeder af *»le brave*

général«, med folkelige Levnedsskildringer, med mægtige, larmende Møder, og maaske kunde Boulanger, hvis han havde været resolut, have kastet Modstanderne over Ende. Men han havde ikke Statskupets Mod, og Faren drev Republikanerne sammen. De radikale kunde ikke saa godt bekæmpe ham, de havde været for nøje forbundne med ham under den fælles Kamp mod Opportunisterne. Opportunisterne havde derimod altid været Boulangers Fjender. Det mere radikale Ministerium *Floquet* (flokæ) maatte derfor vige for et moderat Ministerium *Tirard*, hvis energiske Indenrigsminister *Constans* tog Kampen op. Patriotligaen blev opløst, og den 4. April 1889 fik han Deputeretkamrets Tilladelse til at stille Boulanger for Senatet som anklaget for Sammensværgelse mod Republikens Sikkerhed. Boulanger var allerede den 2. April flygtet til Brüssel, en Cæsar, der render for en Anklage! Dermed var i Virkeligheden Stykket ude. Han selv og et Par andre, der iblandt Rochefort, dømtes fraværende til Deportation. Udstillingen i Anledning af Hundredaarsdagen for den store Revolution kom til, og en Udstilling virker i Frankrig altid som Olie paa de politiske Bølger. Man sørger for at have generende indre Affærer afvejen, naar man byder Verden til Gæst og skal tjene paa den. Ved Valgene i Oktober 1889 gik alle Republikanere sammen og fik 366 Mandater, medens de konservative fik 172 og Revisionisterne 38. Boulanger skød sig paa sin elskedes Grav i Brüssel (30. September 1891), og hans Parti opløste sig

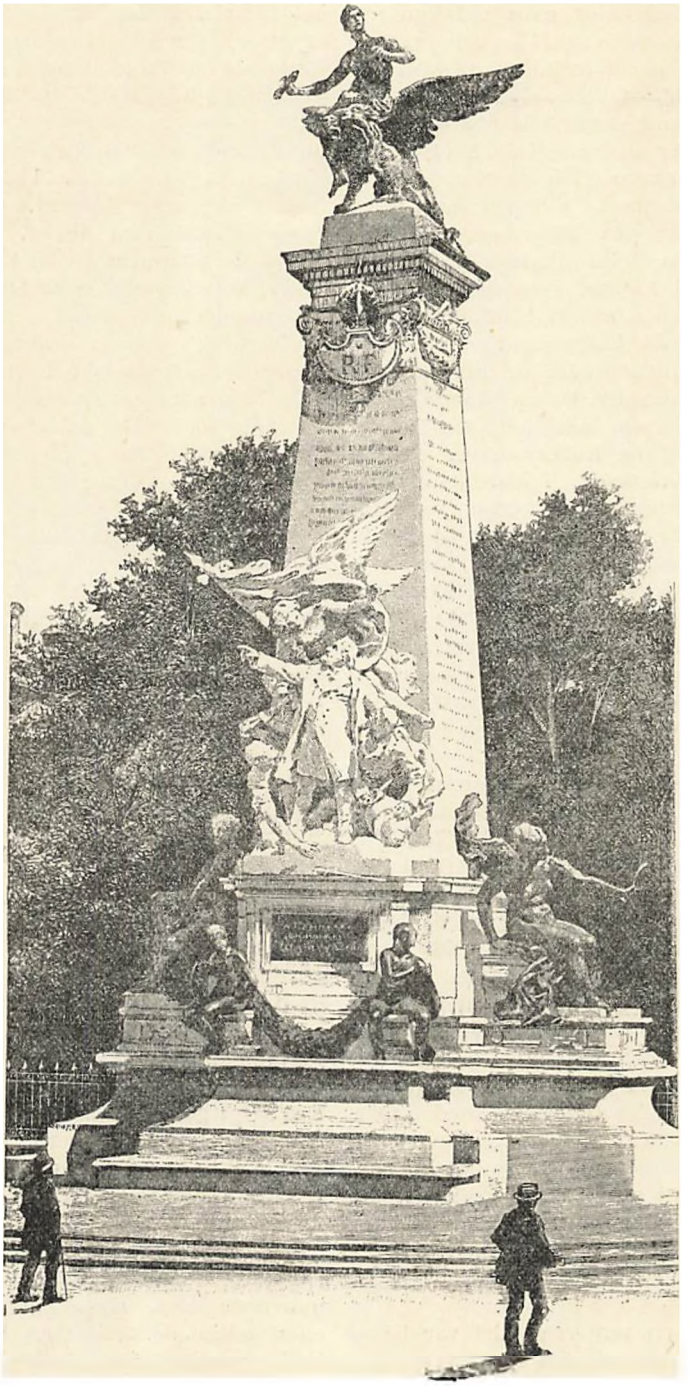

Fig. 16 Gambettamonumentet.

5. Omformning af Partierne. Republikanerne havde vel Flertal, men efter Sejren delte de sig som sædvanlig i moderate og radikale, det var ikke muligt at danne nogen fast Regering, der kunde sætte noget igennem. Snart forsøgte man de saakaldte Koncentrationsministerier, hvor man søgte at samle alle de republikanske Grupper og optog disses Førere i Ministeriet; men et saadant Ministerium var paa Grund af sin brogede Sammensætning fordømt til Uvirksomhed. Saa holdt man paa de ensartede Ministerier og da var der kun Tale om moderate Ministerier; men de kunde kun holde sig ved Højres Hjælp. Der gaar da atter nogle Aar, der væsentlig er Marsch paa Stedet. Men samtidig foregaar en ny Gruppering af Partierne, eller rettere en Omformning af dem. Den foregaar væsentlig paa Fløjene. Til venstre for de radikale danner sig *et socialistisk Parti.* 70'erne igennem mærker man ikke meget til Socialdemokraterne, det borgerlige Samfund var gaaet yderst grundigt til Værks overfor Kommunen. Men i 1880 blev der givet en Amnestilov, og Partiet fik nu Førere. Agitationen begynder at tage Fart, men hæmmes længe af, at Partiet er spaltet i ikke mindre end fire Grupper, der hæftigt bekæmper hinanden. Først ved Valget i 1893 slog de sig sammen, og det lykkedes nu at danne en radikal-socialistisk Gruppe i Parlamentet paa 55 Medlemmer. Den bestod dels af rene Socialdemokrater, dels af radikale Politikere, der sluttede sig til dem, og enkelte af Revisionisterne. — Samtidig omformes det konservative Parti. Der er gaaet 20 Aar siden Republikens Indførelse, en ny Generation af Monarkister er vokset op. Hele Boulangeraffæren var dem en dyb Skuffelse, de begyndte at indse, at det ikke hjalp at løbe Storm mod Republiken, der var ikke mere nogen Chance for Kongedømmet. En efter anden giver, om ikke officielt saa dog faktisk, Afkald paa Monarkiet, anerkender den

nye Regeringsform og søger at danne en konservativ Opposition. Man vil kæmpe paa samme Grund, ikke bekæmpe Republiken, kun dens Udøvere og dens Politik. Ogsaa Kirken forandrer under Leo XIII Signaler. Man beslutter at ophøre med at bekæmpe Republiken, men tværtimod at slutte sig til den og søge at bemægtige sig den for gennem den at fremme Kirkens Formaal. Man havde bekæmpet Republiken for at blive af med Skolelovene; nu er Parolen: Slut jer til Republiken, faa Flertal i den og afskaf Skolelovene. — Og medens de konservative anerkender Republiken, nærmer Opportunisterne sig til dem. Nu da Republiken er sikret, gør de økonomiske Interesser sig stærkere gældende, og de er fælles for de konservative og de moderate. Napoleon havde indvarslet en Frihandelsperiode; men da Handelstraktaterne udløb, slog de store industridrivende sig sammen med de franske Bønder; disse fik Beskyttelse for deres Korn og Kvæg, Industrien for sine Varer Frygten for Socialdemokratiet binder ogsaa de gamle Modstandere sammen. De moderate Ministre *Dupuy* og *Constans* erklærer Socialisterne for Fjenden, der skal bekæmpes med alle Vaaben, de lukker Arbejderbørsen. Og hvad Frygten for Socialdemokratiet ikke formaaede, udrettede Anarkisternes Attentater (se senere). De moderate Republikanere er i Virkeligheden et konservativt Regeringsparti. De er tilfredse, de har Magten, de ønsker ingen Reformer.

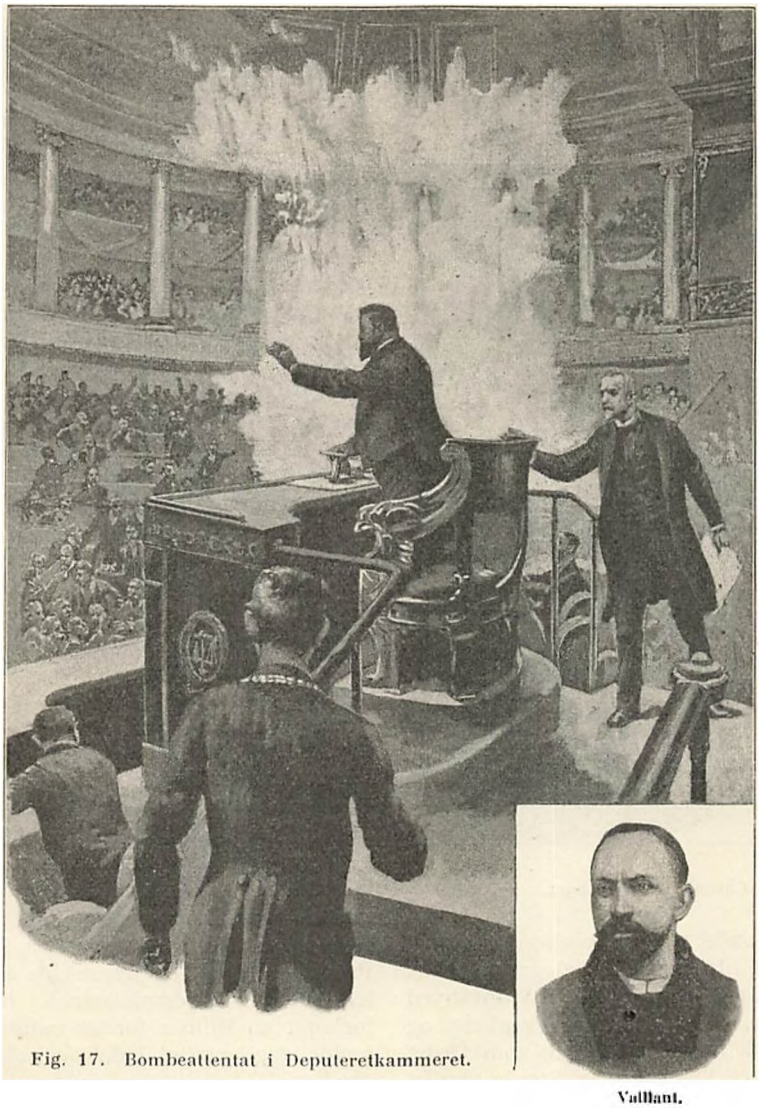

Fig. 17. Bombeattentat i Deputeretkammeret.

Vaillant.

Omvendt tvinges de radikale mere ud til Venstre. For at holde paa deres Vælgere nødsages de til at radikalisere deres Program. Grænsen mellem radikale og Socialdemokrater er temmelig flydende, saa meget mere som der indenfor Socialdemokratiet er moderate, der staar borgerligt-radikale ret nær.

6. Kronstadt. Panama. Anarkister. 1891—94. Efter Krigen havde Frankrig staaet ene i europæisk Politik, ret magtesløs i sin ensomme Stilling. Det var sunket ned til at blive en anden Rangs Magt, og dette nagede franske Hjerter lige saa dybt som de tabte Provinser. Endnu under Napoleon havde man en lang Tid strøget første Violin i den europæiske Koncert. Kun gennem Alliancer kunde man atter opnaa en Magtstilling. Det laa nær at tænke paa Naboen paa den anden Side Kanalen, men de engelske og franske Interesser stødte sammen paa altfor mange Steder rundt om paa Kloden. Særlig var Frankrig forbitret over, at England havde vundet Overtaget i Ægypten og vedblivende holdt dette Land besat. I Kolonialpolitik faldt det endog Frankrig naturligere at gaa sammen med Arvefjenden. Med Italien var heller intet politisk Samliv muligt, efter at Frankrig havde bemægtiget sig Tunis, som Italien betragtede som sin Del af det afrikanske Bytte (se senere). Tilbage stod da kun Rusland, den Magt, der maatte være Frankrig den fjerneste af dem alle. Thi alt, hvad Frankrig havde elsket og kæmpet og lidt for i et helt Aarhundrede, al dets Stolthed, den store Revolutions Principer, var i Rusland forhadt og forfulgt. Men Ensomheden og Magtløsheden pinte saa stærkt, at man glemte det altsammen. Kun i Forbund med Rusland var Hævnen mulig. »Tal aldrig derom, tænk altid derpaa,« havde Gambetta sagt. Man tænkte, og man nærmede sig Rusland. Dette Land var først ikke saa meget for Frankrigs Bejlen. Man var i det czarbeherskede Rusland bange for en Smitte af de franske Ideer; i Frankrig havde de flyglende Polakker og Russer altid fundet et gæstfrit Tag, man havde heller ikke Tillid til disse evigt skiftende Regeringer. Saa længe Bismarck med overlegen Styrmandskunst førte Tyskland, havde han altid sørget for at holde Rusland i godt Lune; et godt Forhold mellem Tyskland og Rusland var en af Grundpillerne for hans Politik. Men hans Efterfølger, Caprivi, afslog at forny den tysk-russiske Neutralitetsoverenskomst. Rusland blev saaledes selv isoleret, og

derfor tilbøjeligt til at tage mod Frankrigs Haand. Det haabede ogsaa i det rige Frankrig at kunne laane til billige Procenter, nu da det tyske Pengemarked stillede sig uvilligt overfor de russiske Laan.

Den russiske Gesandt i Paris, *von Mohrenheim*, var personlig en Ven af Alliancen og meget virksom for at sætte den i Værk. Man viste hinanden gensidige Opmærksomheder, Czaren sendte Carnot Andreaskorset, ledsaget af smukke Ord, og endelig fandt man det betimeligt at give Forstaaelsen ydre Udtryk. Admiral *Gervais* (sjervæ) drog med en fransk Eskadre til Østersøen og ankrede op for *Kronstadt* (23. Juli 1891). I Kronstadt, St. Petersborg og Moskov fraterniserede de franske og russiske Officerer, man udtalte over den perlende Champagne Haabet om at staa sammen, naar Krigen en Gang kom. Czar Alexander overværede en Flaaderevu over de franske



Fig. 18. Sadi Carnot paa Dødslejet.

Skibe, han hørte staaende paa Revolutionens Sang, Marseillaisen, og sendte til Carnot et Telegram, hvori han talte om Flaadebesøget som »et nyt Vidnesbyrd om de *dybe Sympatier*, der forenede Frankrig og Rusland«. Det var vel ikke det samme som Ordet Alliance, man følte sig i Frankrig en Smule skuffet derover. Dog var Glæden over den nye Ven og den nye Magtstilling stor; thi det var klart, at der nu overfor den mellemeuropæiske Triplealliance stod en inderlig Forstaaelse mellem den østlige og vestlige Stormagt. Carnot og hans Ministre talte om »Landets fuldstændige Genoprejsning, saa at sige dets Genindtræden i Verden«. Og selv om det til Dato saa godt som udelukkende er Rusland, der har haft Fordel af Forbindelsen, selv om de forløbne Aar ikke har gengivet de tabte Provinser, er dog Frankrigs Verdensstilling blevet styrket, dets Selvtillid øget. Og for Verdensfreden, i alt Fald for den europæiske Fred, har Forbindelsen været en Borgen. Der er

ingen, der har Mod paa at slippe Krigen los, naar saa vældige Masser vil blive ført i Marken, og naar Udfaldet er saa usikkert.

Og heldigt var det for Frankrig, at Flaadevisiten var aflagt, thi allerede næste Aar bryder *Panamaskandalen* ud. I 1887 var der dannet et Aktieselskab for at gennemskære Panamatangen. Suezforsøget var lykkedes, det gav gode Procenter. De franske Smaakapitalister og Sparere var derfor villige til at vove deres Penge, saa meget mere som den »store Franskmand«, Lesseps, ogsaa stod i Spidsen for det nye Foretagende. Han var imidlertid gammel og svækket; det var andre, deriblandt Sønnen, der handlede i hans Navn. I de første Aar fik Aktionærerne glimrende Beretninger, det lykkedes endog at gennemføre i Rigsdagen et Panamalotteri — i Frankrig er Lotterier forbudte — for at skaffe yderligere Pengemidler. Saa, da man allerede havde udgivet omtrent 1400 Millioner, kom der pludselig Efterretning om, at det hele var gaaet i Staa, man havde ikke flere Penge. Selskabet blev da sat under Likvidation, og det viste sig, at der til Arbejder ovre paa Tangen kun var medgaaet 783 Millioner, for hvilke man endda langt fra havde faaet, hvad man kunde; der var foregaaet uhyre Underslæb, Leverandørerne havde ladet sig udbetale uforholdsmæssige Summer, hele Arbejdet var bleven slet ledet. Og hele Resten, alle de Hundreder af Millioner, var gaaet til Administration, Studier, Forsamlinger, Rejser, Emissionsomkostninger og til Bestikkelse af Bladene, for at de skulde rose Foretagendet og tilbageholde daarlige Meddelelser. Mand og Mand imellem føjede man til »og til Bestikkelse af Politikere og Ministre for at faa Lotteriloven og andre Begunstigelser«. Man forlangte Sagen ordentlig undersøgt, de skyldige dragne frem i Lyset. Særlig Højre var ivrigt, det haabede gennem Skandalen at forbedre sine Valgudsigter ved Valget i 1893. De moderate Ministerier følte ingen Lyst til at blande sig i Panamasagen, men omsider indgik mer end 100,000 Aktionærer med et Andragende til Rigsdagen for at faa en Undersøgelseskommission nedsat. Rigsdagen nedsatte ogsaa en »Panamakommission« (November 1892), og Retten tog tillige Sagen for.

Hvorledes Panamaskandalen i Enkelthederne udviklede sig, hvorledes Panamakommissionen og Retten stredes om Kompetencespørgsmaal, hvorledes Sagen forbrugte adskillige Ministerier, interesserer os mindre. Processen viste en grænseløs Fordærvelse blandt de ledende. Arbejdsministeren *Baïhaut* (baiō) havde forlangt en Million for at indbringe Lotteriloven, han havde dog maattet lade sig nøje med 350,000. »Jeg gav kun,« sagde den yngre Lesseps, »denne Sum, fordi jeg havde Kniven paa Struben, saadan som man i en Skov giver en Røver sit Ur.« Og mange andre end Baïhaut var kompromitterede. Paa Rettens Forlangende udleverede Senatet fem Senatorer og Deputeretkamret fem deputerede, der tidligere havde været Ministre, til retslig Forfølgelse. Blandt disse var den tidligere Ministerpræsident *Rouvier* (ruvjé), der tilstod at have modtaget Penge af Selskabet for at fylde de hemmelige Kasser, der blev brugt bl. a. i Valgøjemed. Ogsaa *Floquet* maatte indrømme, at have haft Panamaguld mellem sine Hænder, han havde ført Opsyn med Fordelingen af en vis Sum, som Selskabet vilde anvende paa Pressen, saaledes

at ogsaa de radikale Blade fik deres Del af Rovet. Freycinet blev kompromitteret ved sine Forbindelser med Storsvindleren *Herz*, som han havde skaffet Æreslegionens Kors. Af de radikales Førere gik, foruden Floquet, *Clémenceau* (klemangso) til Bunds.

Man talte atter og atter om en Liste paa 105 Rigsdagsmænd, der havde modtaget Bestikkelse. Men for øvrigt var det vanskeligt at sige noget bestemt. Den Mand, som man egentlig mente, havde haft med Bestikkelserne at gøre, Bankieren *Reinach*, havde taget Livet af sig (21. November), og Herz var flygtet til England, hvorfra han skaffede Lægeattest for, at han var saa syg, at han ikke kunde flyttes. Hele Processen løb ud i Sandet; af offentlige Mænd blev kun Baïhaut dømt til fem Aars Fængsel og en Bøde paa 750,000 Frank (Marts 1893). Men han havde ogsaa baaret sig ualmindelig klodset ad. I vore Dage er der ingen fornuftig Mand, som lader sig bestikke, der ligefrem kræver Penge som Betaling for en Tjeneste. Man deltager i Emissionen af et Laan, i Starten af et Aktieselskab, man er juridisk eller teknisk Konsulent og faar som saadan højt Honorar, man er Bestyrelsesmedlem, kort sagt, der er Hundrede Maader, paa hvilke en driftig Politiker kan skaffe sig Indtægt uden at overtræde Loven. Blandt de dømte var de to Lesseps, Selskabets Forretningsførere Fontane og Cottu samt Eiffeltaarnets berømte Bygmester, Eiffel, der fik to Aars Fængsel. Den gamle Lesseps sad sløv paa sin Slot og døde uden nogensinde at blive sig sin Dom bevidst.

Alligevel havde Processen politiske Følger. Den skyllede væk næsten hele det gamle Førerpersonel saavel paa moderat som paa radikal Side. Selv om de ikke blev dømte af Domstolene, holdt Vælgerne Dom over dem. Blandt de ved Valget i 1893 faldne var saaledes Clémenceau. En ny Generation rykker ind. Da Deputeretkamret møder efter Valgene (August-September 1893), var Halvdelen af dets Medlemmer nye Mænd. For Højre var det en Skuffelse. Det havde haabet paa Opgang efter Skandalen, og i Stedet derfor sank dets Medlemsantal fra 170 til 90, af hvilke endog de 30 hørte til det Højre, der aabent anerkendte Republiken, de saakaldte *rallierede*. De radikale havde opnaaet 150 Mandater, og Socialisterne var oppe paa over 50 Medlemmer. I det hele betegnede Valget en Fortsættelse af Forskydningen til Venstre.

Medens Panamaskandalen afslører Demoralisationen blandt de ledende, antager Spændingen mellem Samfundets forskellige Lag skarpere og skarpere Former. Der kommer over Strejkerne noget vildt, uforsonligt. Den mest bekendte Strejke er Grubearbejdernes i *Carmaux* (1892). De havde valgt en Arbejder til Borgmester (Maire); for at passe sine offentlige Forretninger, maatte han forsømme sit Arbejde. Han fik derfor sin Afsked. Hans Kammerater betragtede det som Kapitalisternes Hævn for deres Valgsejr, de forlangte ham genantaget, og Strejken brød ud. Det kom til Voldsomheder, Plyndringer, Troppesammendragninger og Sammenstød. Til sidst fældede Ministerpræsidenten en salomonisk Dom: Borgmesteren skulde atter antages som Arbejder, men saa længe hans Embedstid stod paa, skulde han have Orlov. Ved denne Lejlighed gjorde sig for første Gang bemærket en Mand, der senere har spillet en stor

Rolle i Frankrigs Historie, den socialistiske Rigsdagsmand *Jaurès* (sjoræ), en fortrinlig Taler, et stort og varmt Hjerte. Han er Føreren for de Socialister, der til en vis Grad vil gaa sammen med de borgerlige Partier, der allerede under det nuværende Samfund vil søge at sætte det mest mulige igennem til Fremme af Arbejdernes Kaar. For øvrigt var Strejken Anledningen til den alt omtalte Tilnærmelse mellem de forskellige socialistiske Grupper.

I sin skarpeste Form fremtræder Spændingen i *de anarkistiske Attentater*. Anarkisternes Bomber er paa en vis Maade Svaret fra neden paa Panamabestikkelserne fra oven, begge er de Tegn paa en Sygdom i Samfundet. Ogsaa med Tilnærmelsen til Rusland hænger de saa at sige sammen, det er de russiske Nihilisters Kampmaade overført til Frankrig. Vi vil senere, under Behandlingen af de nye sociale Teorier, komme lidt nærmere ind paa de anarkistiske Lærdomme, her blot dette, at den ret gængse Lyst til at slaa Anarkister og Socialister i Hartkorn er ganske ubegrundet. De repræsenterer stik modsatte Opfattelser, og man kan ikke fornærme en Anarkist dybere, end naar man kalder ham Socialist. Anarkisten Henry haanede i sin Forsvarstale Socialisterne, fordi de kun bød Folket Ord i Stedet for Gerninger.

Der havde allerede før været enkelte Attentater, men med Aaret 1892 antager de en epidemiagtig Karakter. Bomberne knalder saa hurtigt som Raketterne under et Luftfyrværkeri. Det begynder med *Ravachols* Attentater (Marts 1892). De var tildels rettede mod Dommere, der havde ledet Processer mod Anarkister. Det var et Forsøg paa at indjage Samfundet Skræk samtidig med, at man mente, at Ødelæggelserne skulde tvinge de besiddende til at tænke over deres Uret mod de besiddelsesløse. Ravachol, der var en ren Forbryder, blev arresteret; men Anarkisterne havde gennem hans Bedrifter fattet Mod, han blev fejret som en Martyr, og den Kafé, hvor han var bleven arresteret, gjort til Skive for Bomberne. Det regnede med Trudselsbreve ned over Dommerne og Regeringen, Tyveri, Mord og Dynamit pristes, og Anarkismens Slagsang blev digtet: »Fru Dynamit! Lad nu Dansen gaa villigt. Lad os danse og synge, Dynamitens Mænd«. Ravachol blev henrettet, Presseloven skærpet, Anarkisternes Svar var den Bombe, som *Vaillant* (vajang) kastede fra Balkonen ned i Deputeretkamrets Sal (9. December 1893). Den saarede adskillige deputerede, og Rigsdagen tog sig nu sammen og vedtog fire Love mod den anarkistiske Propaganda, mod Tilskyndelser til Mord og Forfærdigelse og Anvendelse af Sprængstoffer. Nye Attentater. Studenten Henry, en ung Mand, der af ideelle Grunde, af dyb Fortvivlelse over Nøden i Samfundet, havde sluttet sig til Anarkismen, som han betragtede som Redningen, kastede sin Bombe ind i Terminus Kafeen (Februar 1894).

Alle disse Attentater havde bredt en Følelse af Utryghed og Rædsel i Samfundet. Hvem var sikker, naar man gik ud, eller i sit Hjem, Bomberne kunde komme over én alle Vegne. 20. Februar, 24. Februar, 15. Marts nye Bomber, og 24. Juni Dolken i *Carnots* Hjerte. Han havde omtrent daglig faaet Trudselsbreve, men ikke agtet paa dem. Han var rejst til Industriudstillingen i Lyon, var bleven festlig

modtaget, men da han om Aftenen kørte til Teatret, svang en italiensk Anarkist, *Caserio*, sig op paa Vogntrinet og stødte ham sin Kniv i Livet. Det er det første i den mørke Række af Mord paa Staternes Overhoveder. Til Præsident blev valgt *Casimir Perier*, tilhørende det moderate Parti. Han havde tidligere været Ministerpræsident og Formand i Deputeretkamret. Ministeriet forelagde og fik vedtaget en Lov mod den anarkistiske Propaganda. Politiet blev forstærket, Husundersøgelser, Arrestationer og Udvisninger i Mængde, og det lykkedes, i det mindste foreløbig, at gøre en Ende paa de anarkistiske Attentater.

7. *Moderate og radikale. 1894—98.* Mod den sidst vedtagne Anarkistlov rejste ikke blot Social-



Fig. 19. Fra Strejken i Carmaux. »Strejken er erklæret enstemmig«.

demokraterne Modstand, idet de frygtede for, at det moderate Ministerium *Dupuy* (dypyi) ogsaa skulde anvende Lovens noget elastiske Bestemmelser imod dem; men alle de radikales fornemste Førere traadte tillige op imod den. Partisondringen fortsættes. Casimir Perier, der stammede ned fra en rig Borgerfamilie, hvis Fader og Bedstefader havde været Ministre, var helt det regerende Borgerskabs Mand, følte sig som saadan og havde ogsaa Lyst til at slaa et Slag for det mod de yderliggaaende. Man ventede det af ham, og især Socialdemokraterne aabnede en hæftig Pressekampagne mod ham. Men han kunde ikke faa Ministeriet med. Det kunde nemlig ikke gøre Regning paa en sikker Majoritet til energiske Skridt. Der var i Rigsdagen et flydende Centrum, rede til at støtte ethvert Ministerium for at undgaa Ministerkriser, men paa den anden Side nødt til at stemme for demokratiske Foranstaltninger af Hensyn til deres Vælgere. Med den Hær kunde Dupuy ikke føre nogen energisk Kamp. Casimir Perier blev derfor snart ked af sin Præsidentværdighed; da der var gaaet godt 200 Dage, var han trættet af Angrebene, følte sig til overs som en »alle Midler til Aktion og Kontrol blottet Præsident«, og nedlagde sin Værdighed. Ved de nye Valg fik de radikales Kandidat, *Brisson*, i første Omgang 338 Stemmer, medens de moderates Stemmer splittedes mellem Skibsrederen *Felix Faure* (faahr) og Advokaten *Waldeck Rousseau*, en af Gambettas Venner. I anden Valgomgang valgtes Faure med 430 forenede Højre- og moderate Stemmer (Januar 1895).

Faures første Ministerium, *Ribot*, faldt for en ny Skandale, den saakaldte *Sydbaneskandale*. Det paagældende Jærnbaneselskab havde opnaaet forskellige Begunstigelser af Rigsdagen, der var anvendt to Millioner til Bestikkelser, foruden hvad forskellige havde tjent ved at deltage i Emissionen. Da Ribot vægrede sig ved at give Rigsdagen fuldstændig Oplysning om Sagen, blev han styrtet (Oktober 1895). Chefen for det nye Ministerium var *Bourgeois* (bursjoa), og det var for første Gang i Frankrig et rent radikalt Ministerium, der i Kamret blev støttet af Socialisterne. Det forkyndte, at det vilde drive »en forsigtig, praktisk Socialisme«, de var »Omvæltningens retmæssige Sønner«. Foreløbig lod de sig nøje med at foreslaa en *Indkomstskat* med stigende Skala. Alle Indtægter under 2500 Frank skulde være skattefri, fra 2500—5000 Frank skulde de betale 1 pCt., fra 5000—10,000 2 pCt o. s. v., alle Indtægter over 50,000 Frank skulde svare 5 pCt. Til Gengæld skulde en Række trykkende Skatter falde bort.

En Indkomstskat er allerede gennemført i mange monarkiske Lande, saa som England, Tyskland, Østerrig, Italien, den hviler paa et retfærdigt Princip og udligner Forskellen i Byrderne. Men i det republikanske Frankrig, hvor den lige siden 1848 har været paa Tale, har den altid fremkaldt en sand Storm. De moderate betragtede den som Begyndelsen til en fuldstændig Omvæltning i Ejendomsforholdene. Da Bourgeois kunde gøre Regning paa det flydende Centrum i Kamret og saaledes havde Majoritet der, spillede de Senatet, hvor de havde Magten, ud imod ham. Det vedtog det ene Mistillidsvotum til Ministeriet efter det andet, men hver Gang gav Kamret Bourgeois et Tillidsvotum. Det trak op til en Forfatningsstrid. Skulde ikke blot Kamret, men tillige Senatet kunne styrte et Ministerium? De radikale fordrede en Forfatningsforandring og en Indskrænkning i Senatets Myndighed. Til sidst nægtede Senatet en Bevilling til de franske Soldater paa Madagaskar; det vilde ikke nægte Soldaterne Pengene, men det vilde ikke give dem til et Ministerium, der var forfatningsstridigt, idet det havde faaet gentagne Mistillidsvota i Senatet. Bourgeois bøjede da pludseligt af. Han erklærede, at han vilde træde tilbage, ikke fordi han gav Senatet Ret i dets Fortolkning af Forfatningen, men for at de tapre Soldater ikke skulde lide under Senatets Haardnakkethed (April 1896). Det kom saaledes ikke til en Afslutning af Kampen mellem Senat og Kammer; den vil sikkert

blive taget op igen, og da efter al Sandsynlighed falde ud til Kamrets Fordel.

Méline dannede et nyt, rent moderat Ministerium, der holdt sig i lidt over to Aar. Det var væsentlig grundet paa en Hævdelse af det bestaaende, det støttede sig paa de konservative Stemmer, og slog ind paa en ret yderliggaaende Toldbeskyttelse. Naar det holdt sig saa længe, skyldtes det tildels Venskabet med Rusland. Czaren var i 1896 i Frankrig, og næste Aar aflagde Faure Genvisit i Rusland. Forholdet mellem de to Magter blev stadig varmere, Ordene mere bindende end »de dybe Sympatier«, men endnu ved man ikke ret, hvorvidt de to Landes Forpligtelser overfor hinanden gaar i Tilfælde af Krig.

Valgene i 1898 bragte ikke den absolute moderate Majoritet. Der blev valgt omtrent 100 konservative, deraf 40 rallierede, en ca. 200 radikale og Radikal-Socialister, en Gruppe, der danner Forbindelsen mellem de radikale og de egentlige Socialister, og som paa deres Program har de fleste af Socialdemokratiets Fordringer, men ikke selve den socialistiske Stat, ca. 50 rene Socialister; men kun 150 rene Tilhængere af Ministeriet. Højre og de moderate samt de radikale og Socialisterne holder omtrent hinanden i Skak, Afgørelsen ligger fremdeles hos det flydende Centrum, der tæller en 60—70 Medlemmer. Méline fik vel et Tillidsvotum, men der stod i det, at han skulde støtte sig paa en »ren republikansk Majoritet«; det var umuligt, og han gik derfor af (Juni 1898). *Brisson* dannede et nyt radikalt Ministerium, væsentlig af Ministeriet Bourgeois's Folk; han gav dog Afkald paa den progressive Indkomstskat. Men nu er vi allerede midt inde i Dreyfussagen, der opsluger al den politiske Interesse og hvori Frankrigs politiske Historie i det 19. Aarhundrede rinder ud, som det synes Landet til liden Ære.

8. Dreyfus. 1897—99. Hvorledes det hænger sammen med den egentlige, inderste Sandhed i Dreyfusaffæren, hvorvidt Dreyfus er helt uskyldig eller skyldig i noget, om han mulig har begaaet Indiskretioner, alt det formaar en upartisk Historieskriver med det Materiale, der foreligger til Dato, ikke at fælde nogen endelig Dom om, det er en af de Gaader, som han maa lade gaa over fra det 19. til det 20. Aarhundrede. Der er i denne Sag en saadan Mængde af ubeviselige Paastande, af Falskneriер og endelig af Fortielser, at det for Øjeblikket er umuligt at komme til Bunds. Kun to Ting staar fast. Dreyfus blev i 1894 dømt paa ulovlig Maade, idet der under Processen blev fremført Dokumenter, som hverken han eller hans Forsvarer fik at se, og den berømte Liste over de Aktstykker, som han skulde have udleveret til en fremmed Magt, det saakaldte *Bordereau*, (baardrö) hvorpaa han officielt blev dømt, er ikke skrevet af ham, men af Major *Esterhazy*. Vil man endelig af det, der hidtil er kommen for Lyset, slutte sig til, hvad der er sket, *synes* Sagen — vi understreger, at det er kun en paa Sandsynlighed grundet Formodning — der er adskillige andre Gisninger — at forholde sig saaledes: Der blev i 1894 begaaet Forræderier indenfor den franske Generalstab, der blev udleveret Dokumenter til en fremmed Magt — hvilken er endnu ikke oplyst. Der blev desangaaende anstillet en hemmelig Undersøgelse, og

Mistanken faldt paa den jødiske, i Generalstaben beskæftigede Kaptajn Dreyfus.

Han havde udvist en mistænkelig Lyst til at blande sig i Ting, der ikke vedkom ham, han havde søgt Oplysninger om militære Sager, der laa udenfor hans Tjeneste, og han syntes at være den eneste, der kunde have Kendskab til alle de Aktstykker, der var udleverede. Han var lidet afholdt, ansaas for en daarlig Kammerat, var undertiden hovmodig og lod det skorte paa den fornødne Takt, endelig var han Jøde. Nok er det, han blev anholdt og anklaget. Men man havde imod ham ikke haandgribelige Vidnesbyrd, som man kunde faa en Krigsret til at dømme ham paa; man var kun, som det saa ofte er omtalt under Processen, »moralsk overbevist« om hans Brøde. Og her begaar da Generalerne deres første Forbrydelse. I Stedet for at løslade en Mand,

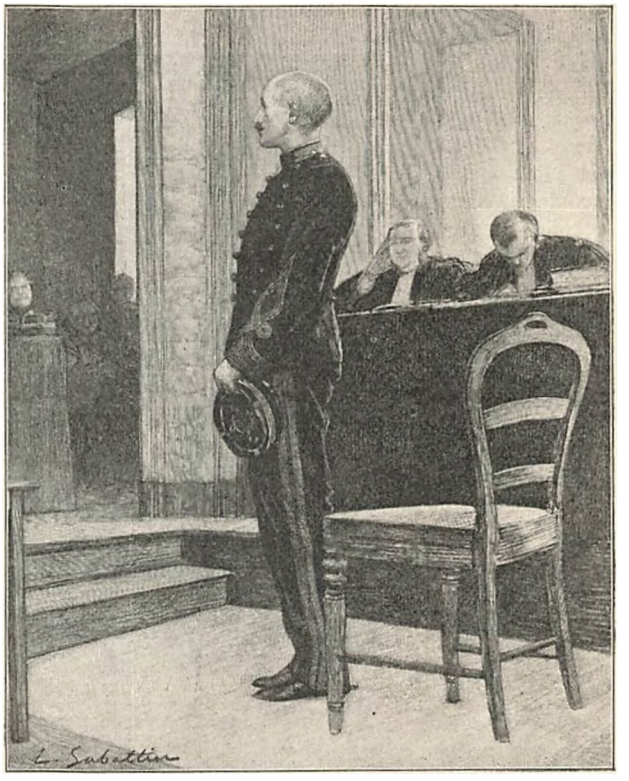

Fig. 20. Dreyfus for Krigsretten i Rennes.

som man ikke kan skaffe de nødvendige Beviser imod, stod de fast paa, at han var skyldig alligevel, han skulde straffes og fjernes, og det synes da, som gav man Esterhazy Ordre til at skrive Listen med Dreyfus's Haandskrift. Paa den blev Dreyfus trods sin Benægtelse dømt. Hans paarørende tog Sagen op, det viste sig, mod Forventning, at Dreyfus ikke var ude af Sagaen. Man tog sig nu for at samle yderligere Dokumenter imod ham, Henry lavede sit Falskneri, for at man kunde have noget haandgribeligt at vise de vantro. Der er ingen Tvivl om, at Generalerne fra først af har troet paa Dreyfus's Brøde, og at i det mindste en Del af dem gør det endnu. Men som Sagen udviklede sig, blev egentlig Dreyfus's Brøde for dem det underordnede. Det blev ikke ham, men den øverste Krigsledelse, Hæren,

som det drejede sig om. Var Dreyfus dømt uskyldig, vilde det være en Svækkelse, blive et nyt moralsk Sedan for den franske Hærledelse, der saa haardnakket havde paastaaet hans Skyld. Ved en Revision af hans Proces vilde der komme Ting frem, der vilde rokke Tilliden til Hæren. Altsaa, lige meget om Dreyfus er skyldig eller ej, han skal blive paa sin Ø, af Hensyn til de højere Interesser. Imod denne Opfattelse er det, at først en lille Flok af de saakaldte »intelligente« rejser sig, de kræver i Retfærdighedens og Menneskelighedens Navn, at den enkelte ikke maa lide uskyldig.

Og Kampen antager endnu større Former, det bliver en Kamp mellem det civile Frankrig og det militære. Hadet mod Tyskland, Revanchen, er som omtalt den stærkeste Følelse i Frankrig, den kan kun virkeliggøres gennem Hæren. Derfor ofrer Frankrig urimeligt paa sin Hær, derfor taales der end ikke det ringeste nedsættende Ord om Hæren. Dette er gaaet Generalerne til Hovedet, de betragter sig ofte som Frankrigs Herrer, der intet Hensyn behøver at tage. En af de simpleste Grundsætninger i en moderne Stats Finansadministration, den, hvorpaa hele Bevillingsmyndigheden hviler, er den, at Krigsministeren forelægger et Budget, specificeret i de enkelte Poster, Rigsdagen overvejer og vedtager hver Post, og det er da Krigsministerens uomgængelige Pligt at administrere med dette Budget, udgive Pengene til det, man har forlangt dem til og faaet dem bevilget til. Men saaledes gaar det slet ikke til i det republikanske Frankrig. Den mangeaarige Ordfører for Hærbudgettet i Rigsdagen, *Pelletan*, oplyste, at der var ingen, end ikke han og Finansudvalget, der vidste, hvad Krigsministeriets 630 Millioner gik til. Rigsdagen bevilgede et Budget, Krigministeren lavede bag efter et helt andet ud deraf. Over alt, baade i Krigs- og Marineministeriet, blev der paa alle Leder og Kanter stjaalet og bedraget. Det er mod alt dette, at det civile Samfund rejser sig for at forsvare sin Overvægt, det er det, der gentagende giver sig Udtryk i Dagsordener i Rigsdagen, hvori det civile Frankrigs Førsteret hævdes, med al Anerkendelse af Frankrigs Hær.

Endnu en tredje, lidet tiltalende Ting staar Kampen om, *Antisemitismen*. Dreyfus var Jøde, og alt, hvad der var af Jødehad i Frankrig, vendte sig mod ham, han var Jøde, følgelig skyldig.

Saaledes antager Dreyfussagen større og større Dimensioner, kun derved bliver forstaaelig den dybe Rystelse, der gennembæver Frankrig lige til dets Grundvold. Dreyfus's Person bliver Fanen, hvorunder de store Principer tørner sammen. Navnet Dreyfus er som Navnet paa en af de smaa Landsbyer, ved hvilke et stort Slag har staaet. Og dette Slag er mere end et Slag i en indre fransk Borgerkrig, det er et Verdensslag, der interesserede, spændte og hidsede Sjælene fra Nordkap til det gode Haabs Forbjærg. Sikkert er aldrig før en indre Begivenhed i et Land saaledes følt som en hele Menneskeheden vedrørende Sag.

Og lad os saa fra Formodningen om det, der sandsynligvis er sket, gaa over til det, der er foregaaet for alles Øjne. Det er et Drama, saa spændende, saa rigt paa pludselige Omslag, at det med Rette holdt en Verdens Opmærksomhed spændt i næsten to Aar og er Frankrigs eneste Historie i disse Aar.

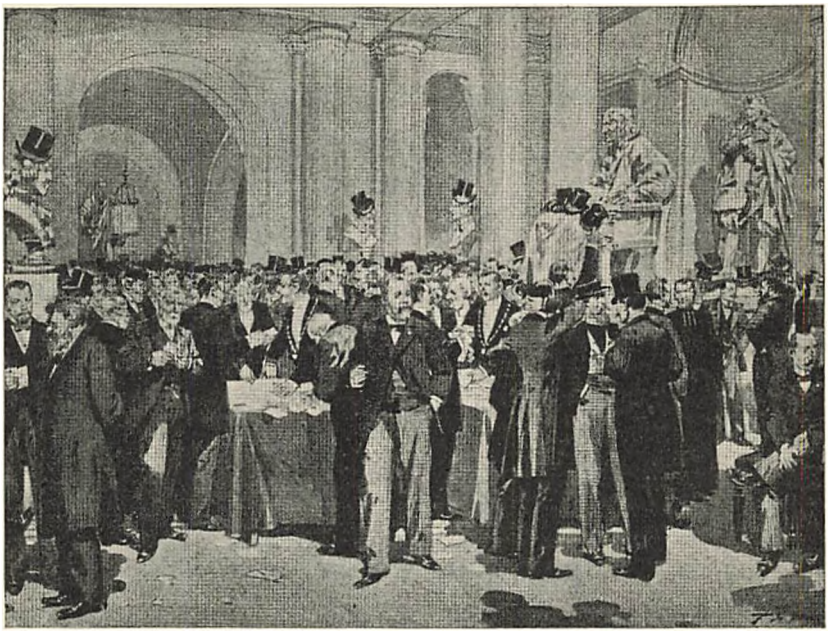

Fig. 21. Nationalforsamlingen vælger Loubet til Præsident.

I 1894, medens *Mercier* (mercié) var Krigsminister, anholdtes, som omtalt, Kaptain Dreyfus, mistænkt for at have udleveret Dokumenter angaaende Frankrigs Forsvar til en fremmed Magt. Han stod fast paa, at han var uskyldig, alligevel blev han dømt til Deportation. Han blev degraderet foran Fronten, Epauletterne revne af ham, hans Klinge brudt, og selv blev han sendt til Djævleøen ved Guyanas Kyst i et haardt Fængsel. Men medens han sad ovre paa sin Ø, kæmpede hans tapre Hustru og hans Broder en længe forgæves Strid for at faa hans Sag taget op til fornyet Undersøgelse. Der begyndte at gaa Rygter om, at hans Domfældelse var ulovlig, at han virkelig ikke havde skrevet Listen, at der var forelagt Krigsretten Dokumenter, som hverken den anklagede eller hans Defensor, *Demange* (dømangsj), havde faaet Underretning om. Faste Beviser havde man ikke endnu; dog var der saa stor Sandsynlighed, at Retfærdigheden bød en fornyet Undersøgelse.

I November 1897 offentliggjorde da Senatets Vicepræsident, *Scheurer-Kestner* (sjyrer-kesnær), et Brev, hvori han beklagede Processens Ulovlighed, og samtidig beskyldte Dreyfus's Broder *Esterhazy* for at

være den skyldige, der havde skrevet Listen. Sagen kom frem i Rigsdagen, men Krigsministeren, *Billot* erklærede, at der gaves slet ingen Dreyfusaffære, han var retfærdig dømt; han brændemærkede de elendige, der havde indledet et skændigt Felttog mod Frankrigs Stolthed, dets Hær. Da der var rettet en bestemt Beskyldning mod en fransk Officer, Esterhazy, maatte man dog nedsætte en Krigsret; men denne tog yderst lemfældigt paa Majoren, og da han den 11. Januar blev frikendt, blev han hilst næsten som Fædrelandets Redningsmand, Prins Henrik af Orleans omfavnede ham ved Udgangen af Retssalen.

Men da alt Haab syntes ude for Dreyfus, var det, at *Zola* kastede sig ind i Kampen med sit berømte Brev: Jeg anklager (*J'accuse*). Krigsretten havde frikendt Esterhazy paa Befaling. Han skildrede hele Processens Gang, hævdede Dreyfus's Uskyld og Esterhazys Brøde, og endte med sit: Jeg anklager, og saa fulgte Navnene paa en Række Officerer, Mercier, Billot og andre, der havde traadt Retfærdigheden under Fødder. Zola havde vel ikke selv afgørende Beviser, men han ønskede sig stillet for Retten, for at Sandheden angaaende Dreyfus kunde komme frem under hans Proces (13de Januar 1898).

Hans Hensigt blev imidlertid krydset af Regeringen, idet den kun rejste Anklage mod ham for Krænkelse af Krigsretten over Esterhazy, og Processen blev saa vidt muligt strængt indskrænket hertil, men saa meget kom der dog ud, at der var forelagt Krigsretten over Dreyfus Dokumenter, som han og hans Forsvarer ikke havde set. Blandt Vidnerne paa Zolas Side var Oberst *Picquart* (pikahr), der under sin Tjeneste i Generalstaben havde undersøgt Dreyfusagens Akter og først var kommen paa Tanken om Dreyfus's Uskyld og Esterhazys Forfatterskab til Listen. Generalerne optraadte for Retten med meget Overmod, de gav de edsvorne Valget mellem Generalstaben og Zola; dømte de ikke ham, maatte Generalstaben gaa af. De truede med Krigen, hvis de hemmelige Dokumenter i Dreyfussagen blev offentliggjorde, og de edsvorne lod sig skræmme. Trods Advokaten *Laboris* glimrende Forsvar blev Zola enstemmig erklæret for skyldig og dømt til et Aars Fængsel og 3000 Frank i Bøde (23. Februar). Dommen blev paa Grund af en Formfejl ophævet af Kassationsretten, men ved en ny Proces i Versailles blev Zola atter dømt, idet man atter her indskrænkede Anklagen til at gælde tre Linjer af hans Brev, og afskar enhver Hentydning til Dreyfus's Proces (Juli 1898). Zola unddrog sig Dommens Fuldbyrdelse ved at drage til England.

Zola selv var dermed ude af Sagen, men hans Proces havde dog godtgjort, at Dreyfus's Domfældelse var ulovlig paa Grund af, at der i den var forelagt Aktstykker, som Defensionen var ubekendt med. Generalernes brydske Optræden havde hos mange vakt Mishag, de civile Elementer begynder at samle sig, at ane Faren. Flere og flere af de »intelligente« tager Zolas og Dreyfus's Parti. I Kamret forsvarer særlig Socialdemokraten Jaurès Dreyfus's Sag og fordrer Revision. Men den nye Krigsminister i Brissons Ministerium, *Cavaignac*, en Søn af Generalen fra 1848, selv civil, som, før han blev Krigsminister, altid havde trængt paa, at man skulde have

hele Sandheden at vide, erklærede nu, at han følte sig overbevist om Dreyfus's Brøde, og støttede sin Mening paa tre Dokumenter samt paa et Brev fra General Gonse, der omtalte, at Dreyfus overfor en Kaptajn Lebrun-Renault skulde have tilstaaet sin Brøde. Med alle Stemmer mod to vedtog Kamret, at Cavaignacs Tale skulde opslaas rundt i Kommunerne. Man betragtede Sagen som endt og oplyst, Dreyfus var skyldig (Juli 1898).

Da offentliggjorde den uforfærdede Forkæmper for Dreyfus's Uskyld, Picquart, et Brev, hvori han hævdede, at han var i Stand til at bevise, at de to af de af Cavaignac nævnte Dokumenter ikke vedrørte Dreyfus, medens det tredje efter al Sandsynlighed var forfalsket (9. Juli). Den nærmeste Følge af dette Brev var den, at Generalerne lod deres farlige Fjende sætte i Fængsel, anklaget for at have meddelt uvedkommende Tredjemand Ting, der angik Statens Sikkerhed. Cavaignac lod dog Sagen nærmere undersøge, og det viste sig, at det Brev, for hvis Ægthed tre Generaler under Zolaprocessen havde sat deres Ære ind, og som var bestemmende for dens Udfald, det Brev, som Cavaignac havde oplæst, var et Falskneri begaaet af Oberst *Henry* (30. August). Cavaignac gik af som Minister (4. September), det lysnede atter for Dreyfus, men kun et Øjeblik. Henry, der kunde have sagt Sandheden, blev funden død i sit Fængsel, en Barberkniv laa ved hans Side, man sagde, han havde dræbt sig selv. Og saa ophidset var Stemningen, at Henry blev betragtet som en Martyr, Dreyfus var lovlig dømt, han var Forræderen, Henry havde gjort et fortjenstfuldt Værk ved bagefter at begaa et Falskneri, for at man kunde have noget haandgribeligt at vise frem, naar Talen var om Forræderens Brøde. Picquart blev vedblivende holdt fængslet, han erklærede for alle Tilfældes Skyld, at selv om man fandt ham død og en Barberkniv ved hans Side, havde han dog ikke taget Livet af sig selv, han tænkte ikke paa at dø.

Og dog betegner Opdagelsen af Henrys Falskneri Vendepunktet i Dreyfus's Sag. Det var nu ikke længer blot de »intelligente«, der holdt paa hans Uskyld, større og større Dele af det franske Folk krævede den fulde Sandhed bragt frem, en Revision foretaget. Og endelig gav Ministeriet efter og henviste Fru Dreyfus's Ansøgning om Revision til Kassationsretten (26. September). Dens Kriminalkammer tog Sagen for og begyndte paa en yderligere Undersøgelse angaaende det hele Forhold. Men selv medens Sagen var for rette vedkommende, hørte Agitationen mod Dreyfus ikke op. Den blev tværtimod mere og mere larmende. Hans Fjender dannede Foreningen »Det franske Fædreland«, de beskyldte alle, der holdt paa Dreyfus, for at være Landsforrædere, der vilde ødelægge Landet og dets Hær. Da det blev klart, at Kriminalkamret vilde vedtage en Revision, rettedes en Syndflod af Mistænkeliggørelser mod det, dets Medlemmer beskyldtes for at være købte af Dreyfusvennerne. Og midt under Sagens Forhandling vedtog Rigsdagen en Lov, hvorefter et Spørgsmaal om Revision ikke som hidtil skulde afgøres af Kassationsrettens Kriminalkammer, men af den samlede Kassationsret, og dette skulde anvendes allerede i det foreliggende Tilfælde. Det var utvivlsomt et ganske revolutionært Indgreb i Domstolenes Frihed, men Ge-

neralerne haabede, at den samlede Kassationsret skulde være imod Dreyfus.

Det hjalp dog alt sammen ikke noget. Kassationsrettens Undersøgelse viste, at man ved Krigsretsdommen var gaaet frem med den største Letfærdighed, Dreyfus var dømt paa ulovlig Maade, og Kendelsen gik da ud paa, at Krigsretsdommen af 22. December 1894 skulde kasseres, og Dreyfus's Sag gøres til Genstand for en ny Krigsret i Rennes.

Under Forhandlingerne var Faure pludselig død (16. Februar 1899), og til hans Eftermand blev Advokaten *Loubet* valgt med 483 Stemmer (18. Februar). Han havde været Ministerpræsident, da Panamaskandalen kom op, og hans Ministerium var falden paa den. Da han kørte fra Versailles til Paris, modtoges han derfor med Raabet: »Ned med Panama«. Og Haand, han holdt Generalerne i Tømme, og sørgede for, at Rennesprocessen kunde gaa sin Gang saa nogenlunde uforstyrret.

Krydseren »Sfax« havde bragt Dreyfus hjem, og fra den 7. August til den 9. September førtes under en Verdens spændte Lytten den anden Dreyfusproces. Der kom ikke en eneste positiv Ting frem mod Dreyfus. Den »hemmelige Mappe«, som der havde været saa megen Tale om, og som skulde rumme Beviserne for Dreyfus's Brøde, viste sig væsentlig at indeholde en Række Falsknerier eller ganske ligegyldige Ting, der ikke kom Dreyfus ved. Mercier skulde føre Hovedslaget for Generalerne, det blev en fuldstændig Fiasco. I det hele fik man et lidet smigrende Indblik i den øverste franske Krigsledelse. Uagtet alt syntes at tale for Dreyfus, erklærede

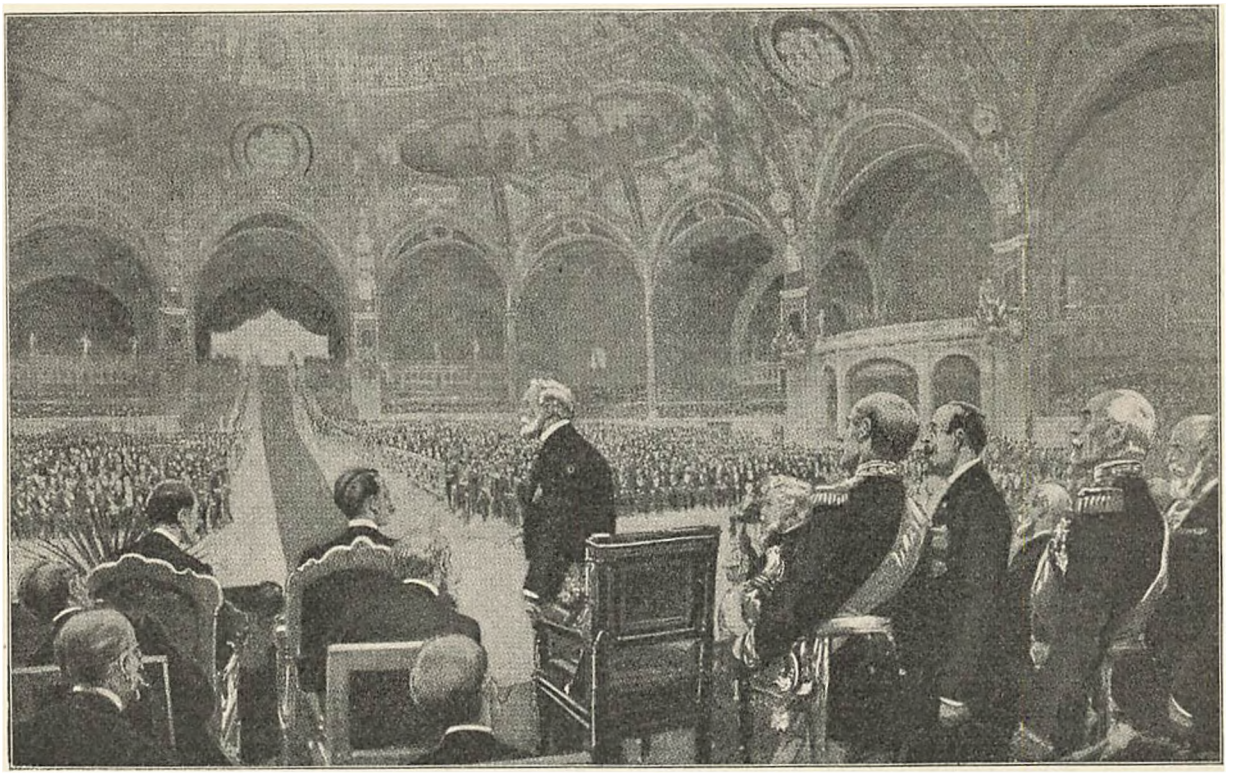

Fig. 22. Loubet aabner Verdensudstillingen 1900.

da Faure blev begravet, søgte Deroulède og nogle af Patriotligaens Medlemmer at lave et Statskup. Da General Roget (rosjé) skulde føre sine Tropper hjem til Kasernen, greb Deroulède hans Hest ved Tøjlen med Raabet: »Nej, ikke til Kasernen, til Elysée« (Præsidentens Bolig). Han trængte endog ind i Kasernegaarden, men hverken Generalen eller hans Soldater havde Mod paa et Statskup. Deroulède blev fængslet.

Dreyfusaffæren havde ligesom Panama forbrugt adskillige Ministerier. Méline var faldet, Brisson faldet, nu faldt atter *Dupuy* (Juni 1899), og *Waldeck-Rousseau* dannede den franske Republiks 40. Ministerium. I det sidder den første Socialdemokrat, der er bleven Minister, Handelsministeren *Millerand*, Krigsminister var *Gallifet*, Pariserkommunens haarde Aver. Han havde endnu i sit 68. Aar den faste Krigsretten ham den 9. September med 5 Stemmer mod 2 for skyldig, og dømte ham, under Indrømmelse af formildende Omstændigheder, til ti Aars Fængsel. Denne Dom er ret selvmodsigende. Der er ved Landsforræderi ingen formildende Omstændigheder. Enten var Dreyfus skyldig, og maatte dømmes, eller uskyldig, og maatte da frikendes.

Denne Dom kunde ikke være den endelige. Man ventede da ogsaa, at Dreyfus skulde appellere den. Han gav imidlertid Afkald paa Appel, og tog mod Regeringens Benaadning (19. September). Derved begik han et Forræderi mod de tapre, der som Zola og Picquart havde sat hele deres Eksistens, deres Navn og Ære ind paa at kæmpe for ham, havde døjet Fængsel og Domme og Afskedigelser for hans Skyld. De havde gjort det, fordi de ansaa ham for uskyldig dømt, fordi de betragtede hans Dom som en

uhyre Krænkelse af Retfærdigheden og Menneskeligheden. Denne Kamp maatte kæmpes til Ende Og nu sveg han dem ved at foretrække Friheden og det huslige Samvær med sin Familie fremfor nogle Maaneders Varetægtsarrest. Der er anført til hans Forsvar, at han var dødssyg, vilde være død i Fængslet. Han lever dog endnu i bedste Velgaaende, og der vilde sikkert under hans Varetægtsarrest være bleven taget alle Hensyn til hans Sundhed Han hævdede vel, at han vilde kæmpe sin Sag ud senere, men da han først havde taget mod Benaadning, slappedes Interessen for ham. Selv om det skulde vise sig, at Dreyfus er uskyldig, vil det ikke have den Betydning som en Sejr for Retfærdigheden, som hvis Processen var ført til Ende straks Dreyfus var en lille Mand, der var kommen i en stor Situation og ikke kunde gøre den Fyldest. Han stod fast, saalænge Kampen gjaldt hans egen Frihed; da den blev tilbudt ham, tog han imod den, uden at agte paa det, der laa bag Kampen for ham. Selv om han ikke har begaaet en Brøde mod Frankrig, har han begaaet en Brøde mod det, der er større.

Regeringens Grund til at benaade ham var Hensynet til den Verdensudstilling, som skulde afholdes i 1900. Som ved de to foregaaende Udstillinger søgte man ogsaa nu at slutte Fred forinden, for at kunne optræde samlet overfor de fremmede Gæster.

KAP. II. ENGLAND. 1874—1900.

1. Konservative og liberale. At gaa fra Frankrig over til England er som at gaa fra Fortiden over til Fremtiden, fra et Land, hvis Storhed ligger bag det, til et Rige, der, vel stort nu, har endnu større Ting foran sig. Der er over England og dets Historie et Skær af mandig Styrke og marvfuld Kraft, af frugtbar Sundhed. Der er Harmoni mellem de Krav, man stiller til Staten, og de Former, hvorunder disse Krav kan blive til Virkelighed. Forfatningen er groet med Folket, de to passer til hinanden. Selv om Kampen kan være haard, saadan som naar sunde og kraftige Mænd brydes, den udarter aldrig. To store Partier, de konservative og de liberale, deler Magten mellem sig. Medens de liberale i Tiden fra 48 til 74 saa godt som hele Tiden havde Magten, og de konservative kun i korte Mellemrum var ved Roret, skiftes Partierne efter 74 om Magten. Og medens det i 40'erne var det konservative Parti, der blev sprængt paa Kornlovene, saaledes er det nu det liberale Parti, der sprænges paa det irske Selvstyre. Det konservative Parti, der var bleven omformet og demokratiseret af Disraeli, staar for Øjeblikket stærkere end nogensinde. Det behersker det langt overvejende Antal af Valgkredsene i selve England, medens de liberale væsentlig har deres Kredse i Wales, Skotland og Irland. Der er ogsaa et Skel i kirkelig Henseende. De konservative repræsenterer væsentlig den engelske Højkirke, medens de liberale har deres sikre Stemmer mellem alle de fra den afvigende Trossamfund, de saakaldte Dissenter. Der er i den indre Politik ikke saa grumme stor Forskel mellem de konservative og liberale. De er begge Fremskridtspartier, der er i England ingen anden Politik mulig. Det sker ikke saa sjældent, at et konservativt Ministerium overbyder sin liberale Forgænger Forskellen er væsentligst en Forskel i Grad De liberale har et mere omfattende og sammenhængende Reformprogram, de konservative ønsker Reformerne langsomt og stykkevis, alt efter hvad Øjeblikket maatte kræve.

Det skillende Partierne imellem er den ydre Politik. De liberale er udadtil forsigtige og konservative. For dem er det væsentlig de indre Spørgsmaal, Omformningen af England selv, de ønsker ikke det indre Arbejde afbrudt og hæmmet ved ydre Kampe. De vil derfor saa lidt som muligt blande sig i Fastlandets Affærer, de vil lade Fastlandsmagterne slaas og selv tjene dygtigt ved at levere Kanoner, Krudt

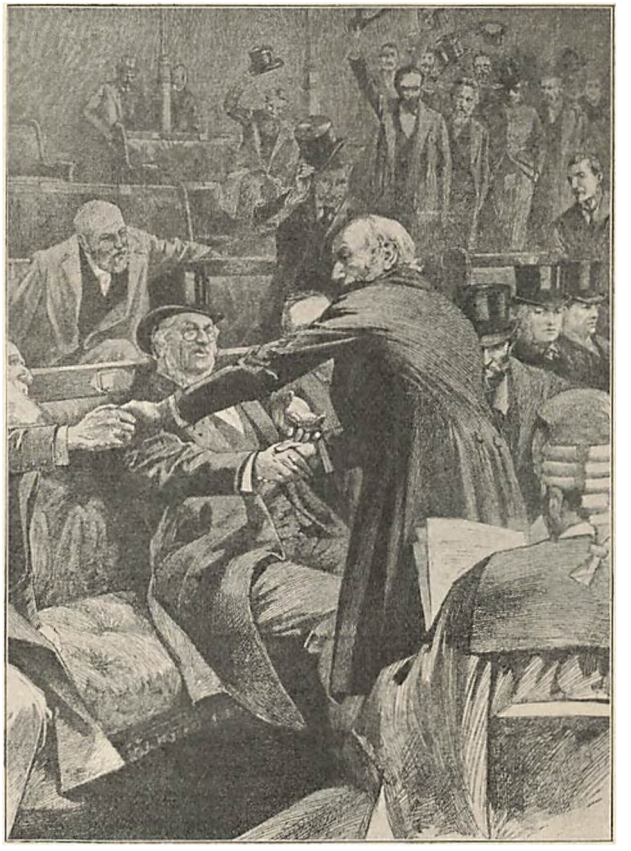

Fig. 23. Gladstone hilses i Parlamentet.

og andre Krigsfornødenheder. Saaledes var Englands Holdning i 1870—71 under den fransk-tyske Krig, hvor de engelske Firmaer tjente, som de ikke havde tjent siden Napoleonskrigene. Og ogsaa ude i Kolonierne vil de føre en forsigtig Politik. De mener, at Englands koloniale Herredømme er stærkt nok, man skal først ret fordøje de nuværende Besiddelser, før man tager nye. Man er tilfreds med Tilstanden, som den er nu, og vil blot bevare den. Imod dette hævder de konservative, at i en Tid, hvor alle Magter har styrtet sig over Verdenserobringen, kan England ikke holde sig tilbage. Netop fordi dets Kolonirige i Forvejen er saa stort, vil Englands Interesser paa saa mange Punkter komme til at støde sammen med andre Magters. Man maa være stærk og rustet for at kunne forsvare sit, for at kunne raabe et bydende

Stands til andre, naar de kommer engelsk Omraade for nær. Og det er ikke nok at nøjes med det, man har. Ikke at tage mere, naar alle andre udvider sig, er ikke blot at staa stille, men selv at gaa tilbage Man maa derfor udvide Kolonialriget, øge Hæren og Flaaden, gøre alt, for at styrke Enheden og Sammenhængen i det engelske Verdensrige Man kalder denne Politik *Imperialismen*, det vil sige den Politik, der lægger Hovedvægten paa Verdensriget, paa dets Bevarelse, Sammenhæng og Udvidelse. Modstanderne af denne Politik benævner den med Ordet *Jingoisme*, der betegner den overdrevne Nationalitetsfølelse (Ordet stammer fra en Knejpesang, der blev sungen under den russisk-tyrkiske Krig: »Vi ønsker ikke at føre Krig, men, ved Jingo! skal den føres . . .«).

Det andet, der skiller Partierne, det irske Selvstyre, hænger sammen med den udenrigske Politik Skal England optræde kraftigt udadtil, maa det være stærkt og samlet i Moderlandet. Det gaar ikke an, mener de konservative, at opløse Rigsenheden. Faar Irland Selvstyre, vil ogsaa Skotland og Wales fordre Selvstyre. England vil blive opløst i fire Stater med fire Parlamenter og Regeringer, det vil ikke være let at faa dem til at arbejde sammen.



Fig. 24. Parnell. [1845—91. Se Sp. 55 ff.]

2. Disraelis Ministerium. 1874—80. Selve den ivrige Reformvirksomhed, som Gladstone udfoldede fra 1869, undermineredе hans Majoritet. Mange følte deres Interesser truede, andre fandt, at man ikke gik vidt nok. Gladstone gav Irland noget, men ikke nok. Og overfor Arbejderne og deres Organisationer viste han sig underlig doktrinær. Det liberale Parti var da væsentlig et Mellemstandsparti, for en stor Del rekruteret af Industridrivende og Handlende, der holdt paa Manchesterteorierne, paa den fri Konkurrence, den enkeltes videst mulige Spillerum i Kampen for Eksistensen. De hævdede, at Arbejdslønnens Størrelse udelukkende skulde dikteres af Efterspørgslens og Tilbudets naturlige Lov, og vilde ikke anerkende Fagforeningernes Forsøg paa gennem Sammenslutning at modvirke og regulere denne Lov. De liberale vilde ikke gaa ind paa Arbejdernes Krav om Lovændringer, der anerkendte og fastslog Fagforeningerne. Derfor stemte Arbejderne ved *Valget i Januar 1874* med de konservative, der fik en Majoritet paa 350 mod 244 liberale og 58 Irlændere. Medens Disraeli dannede det ny Kabinet, trak Gladstone sig i de følgende Aar helt ud af Politik, han nedlagde formelt Førerposten, der gik over til Lord *Hartington*, og syslede med Pjecer mod Pavens Ufejlbarlighed, med en Kommentar og Oversættelse af Homer og slige andre, fra den engelske Politik fjerne Arbejder.

Sit Ministeriums første Aar anvendte Disraeli væsentlig paa at forbedre de *Arbejderes Kaar*, der havde skaffet de konservative Sejren. Fagforeningerne blev anerkendte, de stilledes ved Loven paa lige Fod med Arbejdsgiverne i de faglige Kampe. Det blev

forbudt at anvende Børn under 10 Aar i Fabrikerne. Der blev gjort meget for det offentlige Sundhedsvæsen Kommunerne fik Ret til at købe og nedrive usunde Kvarterer og opføre Arbejderboliger, der for en billig Leje blev udlejede til Arbejderne. »Et Folks Sundhedstilstand er et af de vigtigste Spørgsmaal, som kan beskæftige en Statsmand,« erklærede Disraeli. Men snart optoges han helt af de ydre Spørgsmaal, i den indre Lovgivning indtræder der en fuldstændig Stilstand.

Først fik han Haand i Hanke med *Suezkanalen* Lesseps havde bygget den under stadig Modstand fra Englands Side; af de 344 Millioner, som den havde kostet, havde Frankrig givet de 256, medens den ægyptiske Regering havde overtaget for 88 Millioner Aktier. Frankrig havde haabet, at dets Handel med Indien vilde tage et enormt Opsving ved Kanalen, at Sydfrankrig skulde blive Sædet for en vældig oversøisk Handel. Men allerede i 1872 viste det sig, at der kun gik 86 franske Skibe mod 761 engelske gennem Kanalen. Det var altsaa bleven en engelsk Vandvej, og ikke en fransk, og det gjaldt for England om at sikre sig Kanalen. Disraeli gjorde det ved at afkøbe den altid forgældede Khediv hans Aktier, og ogsaa senere har Englænderne med stor Konsekvens opkøbt Suezaktier. Dermed begynder Englænderne deres Bemægtigelse af Ægypten.

Det var Disraelis stadige Tanke, at England var ikke en europæisk, men en asiatisk Magt, en Verdensmagt Derfor lod han i 1875 Prinsen af Wales rejse til Indien, og to Aar senere de indiske Fyrster i Delhi, Stormogulens gamle Hovedstad, udraabe Dronning Viktoria til *Kejserinde af Indien*.

Da Russerne angreb Tyrkiet, vilde Disraeli genoptage den gamle engelske Politik og spærre dem Vejen til Konstantinopel. De liberale hævdede, at England ikke havde nogen Grund til at kaste sig ind i Kampen for Tyrkiet, Konstantinopel og Dardanellerne betød ikke mere for England, hvad de gjorde før Sultanens Regering var saa barbarisk, at det vilde være vanærende for en civiliseret og kristen Magt at skærme den. Da engelske Krigskorrespondenter havde meldt om de Skændigheder, som Tyrkerne havde begaaet i Bulgarien, viste Gladstone sig atter paa den politiske Kampplads. Han offentliggjorde en tyrkerfjendtlig Pjece om de bulgariske Rædsler, og store Møder blev holdte. Men Disraeli, der imens var adlet under Navnet Lord af *Beaconsfield* (bikensfild), lod sig ikke rokke, han forlangte Penge til at ruste, han rustede, en engelsk Flaade løb ind i Dardanellerne. Russerne maatte opgive San Stefanofreden (se senere), England garanterede Tyrkiet dets asiatiske Besiddelser og fik som Løn Øen *Cypern* Da Lord Beaconsfield vendte hjem fra Berlinerkongressen med Cypern i Lommen, efter at have standset Rusland og reddet Tyrkiet ved den blotte Trusel om Englands Magt uden at have ofret en Draabe engelsk Blod, blev han hilst og fejret som næppe nogen engelsk Statsmand før.

Ogsaa i andre Verdensdele, overfor Afghanerne, overfor Boerne og Zuluerne, havde han vist Englands Kraft, det syntes derfor et gunstigt Tidspunkt at gaa til Valg paa for de konservative. Parlamentet blev da opløst i 1880, et Aar, før dets Mandat udløb. Men Valget gav et ganske uventet Resultat.

Denne energiske Udenrigspolitik havde kostet meget. Medens Gladstone havde haft Overskud paa sine Budgetter og havde kunnet betale af paa Statsgælden, havde Disraeli Underskud paa sine. Indkomstskatten, som Gladstone havde lovet at afskaffe, steg tværtimod. Og medens Udgifterne gik opad, sank Skatteydernes Indtægter. Det var vanskelige Aar for Industrien, i 1879—80 havde Landbruget den daarligste Høst, det havde haft i mange Aar. Man begyndte at længes efter Fred og indre Reformer. Udfaldet af Valgene blev derfor 349 liberale, 235 konservative og 68 Irlændere. Beaconsfield trak sig tilbage og døde 1881. Hans Statue rejstes i Westminster, og hvert Aar samles de konservative om den med Beaconsfields Yndlingsblomst, Primulaen, i Knaphullet for at fejre Genoprejseren af det gamle Toryparti.

3. Gladstones Ministerium. Irland. 1880—85. Dronning Viktoria vilde nødig have Gladstone til Minister igen, hun skal om ham have sagt, at »han var den eneste Minister, der hverken havde opført sig overfor hende som man opfører sig overfor en Kvinde eller overfor en Dronning.« Hun tilbød Lord Hartington Premierministerposten, men han svarede, at da Gladstone atter var indtraadt i det politiske Liv, var han Partiets Chef, man maatte tage ham, og Dronningen tog ham. Man har i England bevaret Kongedømmet, man er meget loyal, man omfatter Kongehuset med stor Ærbødighed, men kun paa den Betingelse, at Regenten ikke blander sig i Regeringsforretningerne. Kronens Indehaver er Landets Repræsentant, det synlige Udtryk for den engelske Nation, han repræsenterer Nationen overfor Udlandet og i Indlandet ved alle Fester, Indvielser og andre Lejligheder, hvor man behøver en Repræsentation. Men den virkelige Magt er hos de store Partiers Chefer, den virkelige Konge i England er Gladstone, Disraeli eller Salisbury. Han bestemmer Landets Politik udad og indad. Dronningen deltager ikke i Statsraadets Forhandlinger, hun faar end ikke at vide, hvorledes den enkelte Minister har stemt; naar Statsraadet har vedtaget en Beslutning, meddeler Premierministeren den til Dronningen, han er den eneste, som Dronningen har noget at gøre med.

Gladstone havde lovet Fred udad til, han skaffede den overfor Boerne og Afghanistan (se senere). Kun overfor Ægypten maatte han gribe til Vaaben, da der under *Arabi Pascha* udbrød en mod de fremmede rettet Rejsning. Ægypten og Suezkanalen var saa vigtig for det engelske Herredømme i Indien, at selv den mest fredselskende Regering maatte gribe ind. *Alexandria* blev bombarderet, Arabi Pascha slaaet ved *Tel-el-Kebir* af General *Wolseley* (hvolseli). Ægypten kom derved under engelsk Overherredømme (1882).

Men kom der Fred udad til, blev Kampen i det indre kun saa meget skarpere. Det er det evige irske Spørgsmaal, der atter trænger sig paa. I 1798 var det irske Parlament i Dublin bleven ophævet, Irlands Repræsentanter mødte fremtidig i Parlamentet i London, og siden da havde omtrent hver Generation af engelske Statsmænd haft den irske Plage at trækkes med. Irland havde været paa Bane i 1801, i Tyverne, i Fyrrerne, i Tredserne af vort Aarhundrede, det vil sige hver Gang, der havde været Uaar og Hungersnød og Opstande paa den grønne, ulykkelige Ø. Man kan dog ikke sige, at de engelske Ministre havde taget Sagen meget alvorligt, de havde væsentlig kun haft Tvangslove, Soldater, Fængsels- og Dødsstraffe at byde Irerne til Lindring. Gladstone var den første, der virkelig søgte at raade Bod, han fik den engelske Statskirke paa Øen ophævet, og han gennemførte i 1870 en Landlov, der skulde sikre Forpagterne mod at blive jagne fra Gaarden og tilkendte dem Erstatning for Forbedringer udførte paa Gaard og Grund. Men Loven kunde omgaas, Godsejerne kunde slutte »frivillige« Kontrakter med deres Forpagtere, der indeholdt ganske andre Bestemmelser, og de benyttede sig deraf. Tilstanden paa Irland forværres derfor i 70'erne.

Den radikale *John Bright* (djon brajt), der var Medlem af Gladstones Ministerium, skildrede i en Tale, holdt i Birmingham, de irske Forhold: »En Tredjedel af Irlands Jord ejes af 292 Personer, Halvdelen af 741 eller omtrent saa mange, som der er paa Galleriet der bag i Salen, to Tredjedele af 1942 Mennesker, det vil sige omtrent Halvdelen af dem, der i Øjeblikket befinder sig i denne Bygning. Paa den anden Side staar der 500,000 Forpagtere, eller i alt 3 Millioner Mennesker, der ikke har andet at leve af end Agerbruget, og som lever i en evig Usikkerhed.« Godsejerne benytter enhver Lejlighed til at sætte Afgiften op, og medens Forpagteren i England med Jorden tillige faar en god Bolig og gode Udhuse, faar han i Irland kun Jorden; hvad der findes paa den af Bygninger, Gærder og andet, tilhører ikke Godset, det er skabt af Forpagteren, det er Frugten af hans aarelange Flid. Men den Dag, da han jages ud af sin Forpagtning, mister han det alt sammen, han faar ikke mindste Erstatning for alle Forbedringer, for alt sit Slid. Og Forpagteren lever saaledes fra Haanden i Munden, han har saa grumme lidt at staa imod med, at et Uaar, en Kartoffelhøsts Fejlslagning straks sætter ham ude af Stand til at betale sine Afgifter og altsaa giver Godsejeren et Paaskud til at drive ham fra Gaarden. Godsejerne er Englændere, der mest lever borte fra Øen, de tilhører et andet Folk og en anden Religion end Irerne, de ser ned paa dem og er kun interesserede i at faa det mest mulige ud af deres Ejendomme. Ulykken øges ved de Mellemmænd, Agenter, som Godsejerne benytter til at styre deres Godser, ogsaa de vil berige sig og udsuger Befolkningen. Den Jord, som hver Forpagter har, er for lille til ordentlig at kunne ernære en Familie. Deraf en bundløs Fattigdom og en grænseløs Uvidenhed.



Fig. 25. Lord Salisbury. [Født 1830. Se Sp 60 ff. 1853 Medlem af Underhuset, 1868 af Overhuset, Udenrigsminister i Disraelis Ministerium 1878. Videre se Teksten.]

Hvis Irland havde været helt irsk, havde man maaske endda kunnet finde Udveje, havde man maaske overladt Irerne til at styre sig selv; men Irlands nordøstlige Hjørne, *Ulster*, var befolket af indvandrede Skotter og Englændere, der var komne ind under Erobringen, særlig efter 1688. De var Protestanter,

der holdt paa det engelske Herredømme, og Englænderne vilde ikke overgive dem til Irerne, til et irsk Parlament, det betragtedes som et Forræderi

Ulster valgte til Parlamentet Toryer, Resten af Øen irske Nationalister. De var omtrent 70 i Tal, men formaaede ikke noget i Parlamentet De var ikke enige indbyrdes, man gjorde i England Nar af deres Klædedragt, deres Akcent, deres besynderlige Optræden. De to store Partier var, naar de havde Magten, i saa stort Flertal, at de ikke behøvede de irske Stemmer. Irerne opnaaede derfor ikke andet end at blive til Latter Der var ikke mellem dem en overlegen Mand, der kunde samle denne lose Bande til en fast Politik mod et fast Maal.

Men alt det forandres, da *Parnell* i 1875 kom ind i Parlamentet. Han, der blev kaldt »Irlands ukronede Konge«, var hverken Irer eller Katolik, han var Englænder og Protestant og Godsejer. Men



Fig. 26. Dør afstemmes i Parlamentet gennem Dørene.

netop det var hans Styrke. Han havde alle den engelske Races Ejendommeligheder, dens Haardnakkethed, dens Hensynsløshed, dens politiske Evne, dens nogterne Opfattelse af Situationen, dens Forstaaelse af Magten og Organisationen. Hvor Irerne var Fantaster og begejstrede, var han rationel og logisk, kold og klar Han mødte Englænderne paa lige Grund, de maatte anerkende ham som en af deres egne. Og saa var han den fødte Hersker, som Mænd uvilkaarligt underordnede sig. Det var naturligt at lyde ham. Han gjorde sig aldrig til Busenfreund med sine Partifæller; da en Dag en af hans Parti blot kaldte ham ved Navn, afbrød han ham med et »Hr. Parnell, om jeg maa be'.«

Han fik hurtigt Partiet paa Rigsdagen organiseret under sin Ledelse, med et fast Program og en fast Taktik. Medens andre havde sværmet for et uafhængigt, republikansk Irland, valgte han et opnaaeligt Maal: *Home rule* for Irland, det vil sige et særligt irsk Parlament og en irsk Regering i Dublin for de særlige irske Anliggender. Og Taktiken var en konsekvent Gennemførelse af *Obstruktionspolitiken*. Det betragtedes i Underhuset som en af Medlemmernes vigtigste Rettigheder at de kunde tale lige saa længe, de vilde, uden at der kunde kræves Afslutning Det var Ordets Frihed, og hvor meget Besvær den end havde voldt, havde man aldrig kunnet faa over sig at afskaffe den. Endvidere kunde ethvert Medlem stille Ændringsforslag til hvert Ord i det foreliggende Lovforslag, og han kunde ved Afstemningen forlange Afstemning gennem Dørene. Medens man i de fleste Rigsdage stemmer ved Navneopraab, foregaar Afstemningen i det engelske Parlament ligesom i det romerske Senat ved, at Medlemmerne forlader Salen. De, der stemmer Ja, gaar ud ad en Dør, de, der stemmer Nej, ad en anden; Stemmetællerne optæller nu Medlemmerne, der vender tilbage til Salen ad den modsatte Dør. Enhver saadan Afstemning tager en halv Time. Efter hver Afstemning kan man stille Forslag om Opsættelse af Forhandlingen til en anden Dag, det kan jo være, at mange Medlemmer ikke har været til Stede for at deltage i Afstemningen. Endelig kan man til enhver Tid forlange en Optælling af Medlemmerne, for at se, om Huset er forhandlings- og beslutningsdygtig Disse Midler har enhver haardnakket Opposition benyttet sig af, for at trætte Majoriteten og forhindre Loves Vedtagelse. Peel havde gjort det, Gladstone havde gjort det, de havde gjort det alle. Men ingen saa gennemført som Parnell. Han vilde standse hele det engelske Lovgivningsmaskineri, for der igennem at tvinge Englænderne til at beskæftige sig med Irlands Ulykker og yde det Oprejsning. Irlænderne tog Ordet, den ene efter den anden, talte og talte i det uendelige, kommenterede hvert Ord i Regeringsforslagene, stillede Ændringsforslag og forlangte Afstemninger. Parnell talte i en Samling 500 Gange, en anden over 300 Gange. Møderne trak ud Natten over, den næste Dag med, næste Aften, et enkelt varede endog 41 Timer. Regeringsmajoriteten var nødt til at dele sine Medlemmer i Hold, der holdt Vagt, sov i Salen, sad i Restauranten, for at der altid kunde være et tilstrækkeligt Antal Medlemmer til Stede, saa at Irene ikke kunde faa Mødet sluttet paa Grund af Husets Ubeslutningsdygtighed

Ogsaa udenfor Parlamentet organiserede Parnell Modstanden. Naar Nøden var bleven for stor, havde Irerne taget sig selv til Rette. De havde dannet Bander, de saakaldte »Hvide Drenge« (*White boys*) eller »Maaneskinsmændene« (*Moonlighters*), der havde slaaet de værste Bondeplagere ihjel, stukket Ild paa deres Huse, dræbt eller lemlæstet deres Kvæg. Men alt dette havde kun været spredte Voldsgerninger, der havde givet den engelske Regering Anledning til Tvangslove, Fængslinger og Husundersøgelser. Det kunde være ubehageligt nok for Godsejerne og deres Agenter, der altid maatte leve i Frygt, der ikke turde gaa en Tur uden Politiledsagelse, og hver Nat maatte ryste i deres Senge for at faa Taget sviet af over Hovedet; men det bragte ikke nogen Bedring i Forpagternes Kaar Nu organiserer Parnell de irske Bønder. Han og *Michael Davitt* drog Øen rundt og agiterede, de fik oprettet den irske *Landliga*, hvis Forgreninger strakte sig over hele Øen og snart omfattede saa godt som alle de irske Bønder. Dens

Program var rent agrarisk, dens Maal at gøre Bønderne til Ejere af Jorden mod, at de betalte Godsejeren en vis aarlig Afgift, eller, om man vil, forandre Godsejerens Ejendomsret til en Prioritet i Ejendommen, af hvilken der blev svaret en aarlig Rente. Naar den blev erlagt, havde Bonden Ret til at sælge og gøre med sin Jord, hvad han lystede. Parnell raadede Bønderne til kun at betale en saadan Afgift, som de mente stod i Forhold til Høsten; og blev Forpagtningen opsagt, skulde de ikke flytte, før de blev jagne fra Gaarden med Vold.

Endnu en Gruppe Irer var der, de Udvandrede i Amerika, fra hvem den feniske Bevægelse var udgaaet. Parnell drog til Amerika, vandt ogsaa Irerne der for den rolige, parlamentariske Fremgangsmaade. En Del vilde dog ikke gaa med, men var opsatte paa at fortsætte Kampen for Irlands Uafhængighed ved voldsomme Midler, Drab og Dynamitattentater. Hovedparten sluttede sig dog om Parnell, og de rige amerikanske Irer gav de Pengesummer, som Agitationen kostede. Parnell vendte hjem med $1^1/_2$ Million.

Saaledes havde han sammensvejset de tre irske Skarer, Parlamentsmedlemmerne, de irske Bønder og de amerikanske Irer, til en fastsluttet og slagfærdig Hær, der lystrede ham blindt.

Gladstone var tilbøjelig til at gaa videre paa Reformernes Vej, udvide sin irske Landlov af 1870. Men Irerne erklærede, at det var ikke nok, og den langvarige Kamp mellem Gladstone og Parnell bryder ud. Aaret 1879 havde været Uaar paa Irland, mange Forpagtere var drevne fra Gaarden, og Parnell udstedte da, for at modvirke disse Udsættelser, følgende Ordre: »Hvis en Mand tager en Gaard i Forpagtning, hvorfra en anden er sat ud, skal I gaa uden om ham, naar I møder ham paa Vejen, paa Byens Gader, i Købmandens Bod og i Haandværkerens Værksted, selv i Guds Hus skal I sky ham. Han skal være udstødt og ensom som den spedalske i fordums Dage.« Denne Fremgangsmaade blev først bragt til Anvendelse overfor en Kaptajn *Boycott*, der som Forvalter paa et Gods havde gjort sig særlig forhadt. Hans Tjenestefolk forlod ham, han kunde ingen Arbejdere faa, ingen vilde sælge til ham eller købe af ham. Kornet og Kartoflerne stod og raadnede paa Marken. Det blev helt hen i November, før en 60 protestantiske Arbejdere fra Ulster kom ham til Hjælp. Men der maatte en hel Hær paa flere Tusind Mand Fodfolk og Rytteri til, for at beskytte Arbejderne mod Irernes Raseri. Det kostede Regeringen omtrent 200,000 Kr. at faa Boycotts Kartofler taget op og hans Korn høstet. Og Stillingen blev ham selv snart saa utaalelig, at han maatte fortrække (1880). Efter dens første Offer har man kaldt denne Fremgangsmaade Boycotting.

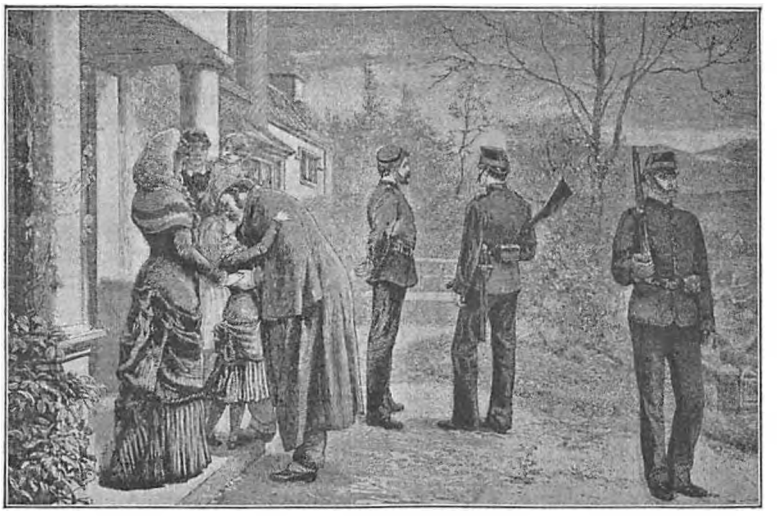

Fig. 27 Irsk Godsejer, som tager Afsked med sin Familie, for under Politiledsagelse at gaa sin Spasereture

De agrariske Forbrydelser steg i Tal. Gladstone maatte sende 30,000 Mand til Øen for at holde Oprøret nede. I Parlamentet fremsatte og gennemførte han en ny Tvangslov. Landligaen blev opløst, og Parnell og hele Ligaens Førerskab blev sat i Fængsel for at have ophidset til Voldsomheder (1881). Men fra Fængslet gav Parnell Ordren: Bliv ved, hvad Vægt ligger der paa, at nogle Førere er satte bag Slaa og Laas, betal ingen Afgifter, saa længe Tvangsherredømmet varer. Og saa fast var Irernes Organisation, at den virkede, selv opløst og uden Førere. Englænderne stødte som mod en Mur. Parnell havde med Rette spaaet, at »mod en hel Befolknings Modstand har Militærmagten ingen Vaaben. En hel Nation kan ikke fængsles eller udvises. En eneste Vinter vil vise, hvor magtløs Magten er mod en enig Nations Vilje.« — Og det blev Gladstone, der kom til Parnell i hans Fængsel. Han lod indlede hemmelige Underhandlinger med ham, og det kom til en Overenskomst, hvorefter de irske Førere skulde løslades og der skulde gennemføres Love til Fordel for de irske Forpagtere. Irerne og det liberale Parti skulde i Parlamentet gaa sammen for at gennemføre liberale Reformer. En Fredstid syntes at oprinde, og saa vælter et Mord det hele. De uforsonlige amerikanske Irer vilde et bevæbnet Oprør og Irlands fuldstændige Løsrivelse, de bebrejdede Parnell, at han slog sig til Taals med et Parlament i Dublin, og de vilde kuldkaste Forsoningsværket ved en Forbrydelse. Ved højlys Dag blev Statssekretæren for Irland, Lord *Cavendish* (kævndish), og Understatssekretæren, *Bourke* (burk), myrdede i Fønixsparken i Dublin (6. Maj 1882). Det lykkedes Morderne at slippe bort i en Vogn, der blev holdt rede. Længe var Morderne straffløse; til sidst angav en af de sammensvorne, *Carey* (kæri), sine medskyldige. Han fik en Belønning, og blev under et falsk Navn sendt til Kaplandet. Men de sammensvorne fandt hans Spor og dræbte ham.

Parnell og Davitt udstedte et Opraab, hvori de fordømte Mordet; men alligevel gav man dem Skylden derfor. Der var ikke mere Tale om Overenskomst og Forsoning. Man vilde ikke i dette Øjeblik i det over Mordet forbitrede England kunne have gennemført en Lov til Fordel for Irerne. Gladstone foreslog en ny irsk Tvangslov, Loven til Forebyggelse af Forbrydelser i Irland, som skulde gælde i 3 Aar, og som overtraf alle tidligere Tvangslove. Parnell søgte forgæves at rejse Modstand mod dem, Parlamentet

havde i Februar 1882 brudt Brodden af Obstruktionspolitiken ved at vedtage en Forretningsorden, der tillod Afslutning, dog kun naar Minoriteten var under 40 Medlemmer. Loven gik igennem, Juryerne blev afskaffede paa Irland, Politiet fik Ret til at foranstalte Husundersøgelser ganske som det lystede, det vil sige, at den Boligens og Personens Ukrænkelighed, som Englænderne holder saa stærkt paa, ikke skulde gælde i Irland. Tvangsloven gav de yderligtgaaende Irer Paaskud til Voldsomheder, den feniske Bevægelse tager ny Fart, fra 83 til 85 øves der en Række Dynamitattentater i England. Ved at sprænge offentlige Bygninger i Luften vilde man skræmme den engelske Regering.



Fig. 28. Valgets Udfald bekendtgøres i en londonsk Klub.

Imens arbejdede Gladstone paa den tredje *Valgretsudvidelse*, der gennemførtes 1885 (den anden Udvidelse 1867). Alle var enige om, at en Forandring var nødvendig; thi Valgretten var yderst ulige fordelt. Dels havde selv efter den anden Valgretsudvidelse endnu kun et Mindretal af Englands voksne Mænd Valgret, og dels var Valgretten meget ulige fordelt mellem By og Land. Medens Byerne i Gennemsnit havde en Repræsentant for hver 41,000 Indbyggere, havde Landdistrikterne kun en for hver 78,000. 105 Byer under 16,000 Indbyggere valgte hver sit Underhusmedlem.

Gladstone omlægger derfor Valgkredsene, tager fra Byerne og giver til Landet, saa at det faar en Repræsentant for hver 50,000 Mennesker. Samtidig forøges Parlamentets Medlemsantal med 12, saa at det nu tæller 670 Medlemmer. Medlemmerne faar fremdeles ingen Diæter, og da de selv maa afholde de store Valgomkostninger, kræver det en ret betydelig Formue at være Parlamentsmedlem, hvis da ikke som ved Irerne og Arbejderpartiet Partiet betaler Valgomkostningerne. Dernæst udvides Valgretten. Enhver, som alene bebor et Hus, der er indskrevet i Skatteregistret, enten som Ejer eller som Lejer, har Valgret, og endvidere enhver, der bor til Leje i et større Hus og betaler 10 L. St. (c. 190 Kr.) i Leje. Valgretten er altsaa ikke knyttet til Personen, men til Huset, og en Mand, der har Ejendomme i flere Kredse, kan derfor stemme i hver af dem.

Da Valget i England ikke foregaar paa én Dag, men strækker sig over 2—3 Uger, kan en Mand altsaa stemme flere Gange, og det er en af de radikales Fordringer, at dette Flerstemmesystem skal afskaffes: En Mand, en Stemme (*one man, one vote*). Ved denne Valgretsudvidelse steg Vælgertallet til 4 Millioner, i Irland blev det tredoblet, i England og Skotland steg det med 75 pCt. Men endnu var der opad 2 Millioner voksne Mænd, der ikke havde Stemmeret, Sønner, der boede hos deres Forældre, Folk, der boede i et møbleret Værelse hos andre, Tjenere og en Del Landarbejdere. Som den anden Valgretsudvidelse væsentlig var til Fordel for de i »Trade unions« organiserede Byarbejdere, var denne væsentlig til Fordel for Landet og dets Arbejderbefolkning. Kvinderne har ikke Valgret til Parlamentet; men Parlamentet har i Princippet anerkendt deres Valgret, selv om Sagen ikke er gennemført. Derimod har Kvinderne Valgret ved de kommunale Valg, og de er desuden valgbare til Fattigraadene og Skoleraadene.

4. Det liberale Partis Sprængning. Gladstone foreslaar Home rule for Irland. 1885—86. 1885 kom Gladstone ved en Afstemning angaaende en Spiritusafgift i Minoritet, idet en Del af det liberale Parti undlod at stemme, og Parnell stemte sammen med de konservative. Han trak sig derfor tilbage, og Lord *Salisbury*, der efter Beaconsfield var bleven de konservatives Chef, dannede sit første Ministerium. Han havde ikke noget Flertal at støtte sig til, men de liberale undlod at styrte Ministeriet, de vilde helst have de konservative som Regering under de Valg, der skulde foretages efter den nye Valglov. Det anses i England, modsat af i Frankrig, for at være en Fordel at være i Opposition under Valgkampagnen. Begge Partier bejlede til de irske Stemmer, af hvilke der er mange ogsaa i de engelske og skotske Valgkredse. Salisbury lovede, ikke at ville fornye Tvangsloven, og Gladstone tilbød at give Irland al den Uafhængighed, som var forenelig med Rigets Enhed. Men han vilde paa Parnells Opfordring ikke udtale sig nøjere, og den irske Fører gav da Irerne Ordre til over alt at stemme mod de liberale Kandidater. For øvrigt udviklede Gladstone et meget radikalt og demokratisk Program: en retfærdigere Skattefordeling, en Reform af Overhuset, Jord til de jordløse Landarbejdere, saa at de kunde blive Selvejere (»tre Tønder Land og en Ko« var Valgstikordet). Valgte blev 335 liberale, 251 konservative og 86 Parnelliter. Det vil sige, at Parnell var det engelske

Parlaments Herre, den Side, han gik til, havde Flertallet, intet af de to Partier var stærkt nok til ene at have Majoriteten. Hans Plan var da den at slide de to Partier op mod hinanden, aftvinge hver af dem saa mange Indrømmelser som muligt, og saa sælge sine Stemmer til Modpartiet for nye Indrømmelser og styrte Ministeriet. Det var en endnu virksommere Politik end Obstruktionspolitiken.

Irerne og de liberale styrtede straks Lord Salisbury, og Gladstone dannede et liberalt Kabinet (Januar 1886). Men han kunde intet udrette uden Irernes Hjælp, og da er det, at han pludseligt erklærer, at han vil give Irerne det Home rule, som de ønskede. Den 8. April forelægger han sit første Forslag desangaaende. Irland skulde ligesom de selvstyrende engelske Kolonier have et eget Ministerium og en egen Rigsdag, medens den engelske Regering skulde have Afgørelsen i de fælles Anliggender. Der blev tillige foreslaaet en Lov, som skulde skaffe de irske Forpagtere Jord, Staten skulde anvende over 1 Milliard derpaa.

Men Gladstone kunde ikke faa hele Partiet med sig. Hans Lov stred alt for meget mod, hvad der havde været hundredaarig Politik i England. Partiet sprængtes og det saaledes, at dets højre og venstre Fløj marcherede over til Fjenden, medens Centrum holdt fast ved den gamle Fører. At en lille aristokratisk Gruppe, der holdt paa de gamle Whigtraditioner, gik over under Ledelse af Lord Hartington, forbausede mindre. En saa meget større Overraskelse var det, at *Chamberlain* (tschamberlen) traadte ud af Gladstones Kabinet og gik med de konservative. Man havde længe betragtet ham i Parlamentet næsten som en revolutionær. Han havde i hvert Fald altid været ude paa den yderste venstre Fløj. Hans Program var saare demokratisk, han vilde have Stat og Kirke adskilte, Undervisningen konfessionsløs og tvungen; endnu ved sidste Valg var han mellem de yderste. Men var han end radikal, endnu dybere var han Englænder, Englænder fra Saal til Isse, med Nationalstoltheden og Nationalhovmodet, og Englænderen tog Magten fra Radikaleren. Hartingtons og Chamberlains Folk dannede en ny Gruppe under Navn af *de liberale Unionister*. Bruddet var meget følelig for det liberale Parti, det mistede herved det meste af sit Tilhold i selve Landet England.

Dag for Dag viste det sig klarere, at Opinionen i England gik skarpt imod Gladstones Forslag. Man vilde ikke udlevere Ulsters Befolkning, ikke forraade sine Stam- og Trosfæller. Og Ulsters Beboere, de saakaldte *Orangister*, protesterede hæftigt mod en Adskillelse; de hævdede paa store Møder, at hellere vilde de gribe til væbnet Modstand end at finde sig i det irske Selvstyre.

Ved Afstemningen i Underhuset faldt Home ruleloven med 341 Stemmer mod den, 311 for den. Gladstone opløste straks, og Resultatet af Valget blev 317 konservative, 75 liberale Unionister, 191 Gladstonianere og 86 irske Nationalister. Af selve Englands 485 Valgkredse beholdt de liberale kun 125, i Hovedstaden London kun 11 af 62.

5. Salisburys andet Ministerium. 1886—92. De konservative havde ikke ene Flertal, men alligevel dannede Salisbury et rent konservativt Ministerium. Man vilde heller ikke i England have syntes om, at de liberale Unionister straks var blevne optagne i Kabinettet. Partirammerne er meget faste, pludselig at gaa over fra det ene Parti til det andet, selv naar Aarsagen er et saa dybt indgribende Spørgsmaal som Home rule, vilde anses for mindre hæderligt. Mange haabede endnu, at de to Dele af det gamle liberale Parti atter kunde mødes; der blev indledet Forhandlinger, forsøgt Mægling, men Bruddet var for dybt. Derimod smælter de konservative og Unionisterne mere og mere sammen til ét Parti. Chamberlain giver det konservative Parti et yderligere radikalt og demokratisk Anstrøg, og fortsætter saaledes paa en Maade Disraelis Værk, det gamle Torypartis Demokratisering.

Overfor Irland maatte Salisbury naturligvis gaa skrapt til Værks. Skuffelsen var dyb der ovre over Home rules Stranding, flere Gange kom det til væbnede Sammenstød mellem Orangister og Nationalister. En ny Tvangslov blev givet, og Salisburys Nevø, *Balfour* (bellfur), der var Minister for Irland, regerede med haard Haand.

Gladstone og Parnell fortsatte Agitationen for Home rule, og det, der fra først af kun havde været et Nødmiddel for at bøde paa Irlands Ulykker, blev efterhaanden til et Princip. Vi ved, hvordan de nordamerikanske Fristater er et Statsforbund, hvor de enkelte Stater har deres særegne Forsamlinger og raader over deres særlige Anliggender, medens Kongressen i Washington styrer de fælles Anliggender. Vi har i »Vore Fædres Tid« set, hvorledes man næsten hele Amerika over kæmper i to Lejre, den demokratiske, der fordrer den størst mulige Selvstændighed for de enkelte Smaastater indenfor Storstaten, og Republikanerne, der hævder Enheden og Centralmyndighedens Magt. Det, der er sket i Amerika, er kun en videre Udvikling af det kommunale og stedlige Selvstyre, der grunder saa dybt i hele den angelsaksiske Races Karakter. Og nu paatænker man at gøre noget lignende i England. Ikke blot Irland skal have sit Selvstyre, men tillige Skotland og Wales. England skal blive en Forbundsstat.

Modstanderne søgte at komme Selvstyret til Livs i Parnells Person. Det store Blad »Times« bragte et Brev, hvori Brevskriveren billigede Føniksmordet og beklagede, at han ikke offentlig kunde udtale sin Billigelse, og det beskyldte Parnell for at have skrevet Brevet. Det kom til en stor og opsigtvækkende Proces, hvor under det oplystes, at den Mand, der havde solgt »Times« Brevet, *Pigott*, selv havde lavet det (Februar 1889). Han flygtede til Madrid og tog sig af Dage der. Det var en stor Sejr for Parnell, og det gavnede Home rule, at man havde beljent sig af smudsige Midler. Regeringen begyndte at give efter, og forelagde en Lov, der skulde hjælpe de irske Bønder til Jord. Saa blev Parnell indviklet i en ny Proces og overbevist for Hor med en Kaptajn O'Sheas Kone, og det, der i Frankrig vilde have givet Anledning til nogle morsomme Karrikaturer og en god Vise, blev i England Fald for Irlands ukronede Konge. De forskellige Sekter, der leverede et saa stort Kontingent af det liberale Partis Mandskab, erklærede ikke at ville have noget at gøre med en Person, der var grebet i Hor. Gladstone offentliggjorde et Brev, hvori han hævdede, at

Parnell ikke mere kunde staa i Spidsen for Partiet. Den katolske Gejstlighed paa Irland, der aldrig havde kunnet lide Protestanten Parnell, gik ogsaa imod ham. Men Parnell vilde ikke bøje sig, han følte godt, at han var den eneste, den kunde føre Irlands Sag til Sejr. Det kom i Partiet til heftige Debatter, der endte med dets Sprængning i 56 Parnelliter og 45 Antiparnelliter Fra Parlamentet blev Kampen ført over til Irland, fra Møde til Møde drog Parnell for atter at samle Folket under sig. Sorgen og de uhyre Anstrængelser slog ham pludselig ned, han døde i Oktober 1891. Splittelsen fortsattes efter hans Død, Irerne er en Hær uden Fører, de er nu kun et Tilhæng til det liberale Parti, ikke noget Parti selv. Det har lange Udsigter for den grønne Ø.



Fig. 29. Overhusmedlemmer.

Under det konservative Ministerium gennemførtes en af de mest indgribende indre Reformer i England, Loven om *Grevskabsraadene* (1888). Det havde i Aarhundreder været det karakteristiske for det engelske Aristokrati, at det, modsat Fastlandets Adel, havde gjort sig nyttigt, havde administreret og styret gratis. Derfor havde det kunnet opretholde sin Magt, Det var ikke en unyttig Kaste, der levede højt paa Fortiden, hvert Slægtled fortjente selv sin Rigdom og Magt. De engelske administrative Inddelinger, de saakaldte Grevskaber, var hidtil blevne styrede af »Freddommere«, der foruden deres Dommermyndighed tillige havde de offentlige Arbejder og andre kommunale Hverv under sig. Det var det jordejende Aristokrati, der leverede disse Fredsdommere. Men efterhaanden bliver det kommunale Liv mere og mere indviklet, Kommunens Opgaver flere og flere,

Fredsdommernistitutionen slaar ikke til. De radikale og senere de liberale havde fordret en Reform, Indførelsen af valgte Raad til at styre Grevskabernes Anliggender. Det havde været stærkt fremme ved Valget i 1885, og nu gennemfører de konservative, særlig under Tilskyndelse af Chamberlains radikale Gruppe, Grevskabsloven.

Forholdet mellem liberale og konservative i Reformspørgsmaalet er oftest dette: det er de liberale, der rejser Kravene, laver Agitationen, og naar Fordringerne da er skarpe nok, naar Stemningen bydende kræver Reformen, gennemfører de konservative den, idet de søge saa vidt muligt at smelte Fortid og Fremtid sammen. Og er en Gang Reformen vedtaget, gennemføres den loyalt, der er i England ingen Reaktion som ofte paa Fastlandet. Der er i alt 122 Grevskaber, 60 paa Landet, 61 omfattende Byerne, særlig dem over 50,000 Indbyggere, og endelig London, der sammen med alle dens Nabokommuner blev samlet til én administrativ Inddeling. Hver styres af en Forsamling, der vælges af alle, der betaler en vis Skat. Disse Raad har en meget udstrakt Myndighed og er meget selvstændige. Regeringen har ingen Repræsentant i dem, de sorterer direkte under et eget Ministerium for det lokale Selvstyre. Medens man i England tidligere var tilbøjelig til at lade Staten og Kommunen udføre saa lidt som muligt og overlade saa meget som muligt til det private Initiativ, slaar de nye Raad mere og mere ind paa den saakaldte Kommunalsocialisme. De anlægger Gas- og Vandværker, de driver Sporvognsdrift, de nedriver usunde Kvarterer og bygger Arbejderboliger, de trælfer Bestemmelser om Arbejdstid og Arbejdsløn.

Under Grevskabet er desuden paa Landet Sognet, og i 1894 vedtoges der under det liberale Ministerium en Lov, der ogsaa gav Sognet Selvstyre, der ogsaa der flyttede Magten fra Aristokratiet over til valgte Forsamlinger.

Ved disse to Love frembringes der en fuldstændig Revolution i det lokale Styre. Da Aarhundredet begyndte, regerede Aristokratiet baade i Parlamentet og ude i Landet. Aarhundredets Historie er da Demokratiets Opsving og Sejr i England. I 1832 fik Mellemstanden Deltagelse i den politiske Magt, i 1867 Byarbejderne, i 1885 Landarbejderne. Nu følger Deltagelsen i det lokale Selvstyre efter den politiske Medbestemmelsesret. England er i Virkeligheden et meget mere demokratisk Land, end man tror. Man lader sig skuffe af det ydre Skin. Medens man i Frankrig lægger Vægt paa Façaden, bygger man i England om inde i Huset, man lader det ydre staa, man beholder de gamle Navne og Titler, men Indholdet bliver et ganske andet. Kongedømmet staar i England endnu med hele sin ydre Glans, men det er kun en Skal, England glider mere og mere hen til at blive en Republik, ledet af et demokratisk valgt Underhus, der regerer gennem det Udvalg, der hedder Ministeriet. Overhuset bestaar endnu med sine Pairer, sine Prinser af Blodet og sine Biskopper, men det vil i Længden ikke kunne modsætte sig nogen Lov. Det engelske Aristokrati har endnu sine Slotte, sine Rigdomme, men det styrer ikke længer, hverken i Parlamentet eller ude i Kommunerne.

6. De engelske Arbejdere. Vi har i det fore-

gaaende set, hvorledes de engelske Arbejdere organiserede sig i Trade unions, hvorledes de skabte Produktions- og Forbrugsforeninger, og hvorledes de blev stærke nok til i 1867 at kræve sig optagne som Deltagere i den politiske Magt. De gamle Trade unions omfattede kun de faglærte Arbejdere, de højest lønnede. De udgjorde saa at sige 4de Stands Aristokrati, de havde Raad til at betale et temmelig højt ugentlig Kontingent (omtrent 1 Kr.), og deres Fagforeninger var foruden Kampforeninger mod Arbejdsgiverne tillige gensidige Understøttelseskasser. Det havde altid været deres Princip ikke at paakræve Statens Indblanding, »jo mindre en Arbejder har med Loven at gøre, des bedre for ham«, var Slagordet for dem; de følte sig stærke nok til at skaffe Arbejderne en passende Levefod ved egne Kræfter. De vilde aldeles ikke omforme Samfundet, kun indenfor det bestaaende Samfund skaffe Arbejderne de bedst mulige Kaar. Hvert Aar holdt de en Kongres, en Arbejderrigsdag, i en eller anden stor By, hvor deres delegerede mødte og blev modtagne med megen Honnør af Byraadet og de andre Autoriteter. Imellem Arbejderrigsdagens Møder var en Komité samlet, der styrede Fagforeningernes Anliggender og tilrettelagde Arbejdet paa Mødet. Rundt om i Fagforeningerne havde der dannet sig en Arbejdernes Generalstab af disses Sekretærer, disses Forretningsførere, en Fagforeningernes Embedsstand, der forstod sig paa Arbejdsmarkedets Konjunkturer, og som havde store Midler at raade over. Denne Generalstab var bleven gammel og graa i Tjenesten, den havde i et langt Liv vænnet sig til de gamle Former for Fagforeningerne; de havde set dem virke godt, og vilde ikke Forandringer, ikke nye Teorier. Arbejderrigsdagen forkastede i 1883 et Forslag om almindelig Stemmeret, den tilbageviste alle Forslag om Statens Overtagelse af Arbejdsmidlerne og Jorden. De var med Alderen blevne konservative, saadan som Naturens Lov nu en Gang er det. I Politik udgjorde Fagforeningerne ikke noget særligt Parti, de stemte paa de Kandidater, der lovede Arbejderne mest, nu og da paa de konservative, som i 1874, mest dog sammen med de liberale, der havde det mest omfattende Reformprogram. To Arbejdere blev valgte i 1874, *John Burns* og *Keir Hardie*, i Arbejderkredse, men de udgjorde ikke noget særligt Parti, de sad kun yderst til Venstre i det liberale Parti. De gamle Fagforeningsfolk var væsentlig et radikalt Smaaborgerparti.

Men under de gamle Førere vokser en ny Generation op, som er mere eller mindre paavirket af Fastlandets socialdemokratiske Ideer. Fagforeningerne selv var ældre end Socialismen, og Karl Marx, som boede i England, havde kun vundet faa Tilhængere der. Men efterhaanden vinder dog selv indenfor de gamle Fagforeninger de socialdemokratiske Krav flere og flere Tilhængere. Udviklingen støttes af den Krise, der indtræder i den engelske Industri efter 1885 med der af flydende Arbejdsløshed og Nedsættelser af Lønnen. Arbejderne begynder at føle, at de ikke alene er stærke nok til at skaffe sig en passende Arbejdsløn og en kort Arbejdstid, de begynder at paakalde Lovgivningens Hjælp.

Og der kommer en ny Slags Fagforeninger til, de ikke-faglærte Arbejderes Foreninger. I 1889 udbrød der en vældig Strejke i Londons Dokker, og under den lykkedes det John Burns og *Tom Mann* at gøre det, som hidtil havde været anset for umuligt, at organisere alle Dokkernes løse Arbejdere. Da Forsøget var lykkedes, begynder et uhyre Organisationsarbejde mellem de ikke-faglærte Arbejdere, en ren Organisationsfeber griber Arbejderne. Havnearbejdere og Gasværksarbejdere, Jærnbanemænd og Søfolk, kort sagt hele den løsere Arbejderhær organiseres. Deres Løn er ikke stor nok, deres Arbejde ikke fast nok, til at de kan betale det høje Kontingent, som de gamle Fagforeninger krævede, og hvorved de tillige blev i Stand til at virke som Understøttelseskasser, de nye Foreninger bliver kun Kampforeninger mod Arbejdsgiverne, ikke tillige gensidige Forsikringsforeninger. De er derfor mere mod-

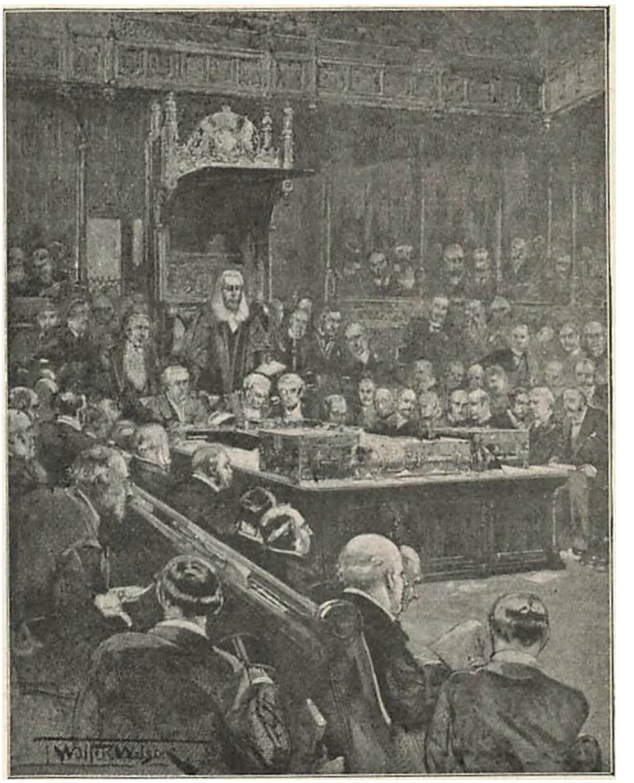

Fig. 30. Formanden i Underhuset slutter det sidste Møde for Valget i 1895.

tagelige for socialistiske Lærdomme, de er selv svagere og derfor mere tilbøjelige til at paakalde Statens Hjælp og kræve en Omordning af Samfundet.

De unge Folk rykker nu ind paa Arbejderrigsdagene, og det kommer til en heftig Kamp mellem Arbejdernes gamle Generalstab og den unge Generation. En Tid saa det ud, som skulde de gamle faa Overtaget, og man mente allerede, at de engelske Arbejdere ikke som Fastlandets vilde blive Socialdemokrater. Et Aar havde de gamle Overtaget, næste Aar de unge, Kongressen tog sine aarsgamle Beslutninger tilbage; men mere og mere gaar dog Strømmen i socialdemokratisk Retning. I 1890 vedtog man Ønsket om en 8-Timers Arbejdsdag, fastslaaet ved Lov, senere har man krævet Samfundets Overtagelse af Jorden, af Minerne, af Jærnbanerne, af Produk

tionen i en Række Industrigrene. Mere og mere kræver man Statens og Kommunens Indgriben.

Et stort socialdemokratisk Parti, i politisk Forstand, som Fastlandsstaternes findes dog endnu ikke i England, Arbejdernes store Flertal føler sig endnu ikke som en særlig Klasse, der fører Klassekampen mod de andre. Der findes et Par mindre, rent socialdemokratiske Grupper med et fast udformet Program, der ønsker at rejse Klassekampen, og vælge særlige socialdemokratiske Repræsentanter, der i Parlamentet skal udgøre et eget Parti. Men de har endnu ikke formaaet at give deres Bestræbelser ydre Udtryk. De fleste Arbejdere tager Stilling for og imod de liberale og konservative Kandidater. De to store Partier i England er saa gamle, at det er vanskeligt for et nyt at arbejde sig op ved Siden af dem. Og deres Kandidater er villige til at give vidtgaaende Løfter, for at vinde Arbejdernes Stemmer. Englænderen er mere Praktiker end Teoretiker, tilbøjelig til at drive opportunistisk Politik, at tage, hvad der i Øjeblikket er muligt at faa. Han er vant til den jævne Omformning. Karakteristisk er det Navn, som det engelske literære socialdemokratiske Selskab har valgt sig, *det fabiske Selskab* (*Fabian Society*). Det er lavet af den romerske Feltherre Fabius Nølerens Navn. Dets Maal er, lidt efter lidt, at indpode Samfundet de socialistiske Lærdomme. Det bestaar væsentlig af Skribenter og Lærde, det virker gennem Undersøgelse af sociale Forhold, gennem Drøftelse af sociale Teorier og Udsendelse af talrige Smaabøger og Flyveskrifter. Medens de socialdemokratiske Skrifter fra Fastlandet har en mere teoretisk og abstrakt Karakter, har det fabiske Selskabs en praktisk. Det undersøger de slette Boliger, paaviser, hvorledes Sygdom og Alderdom fremkalder Nød mellem Arbejderne. Alt i alt gør dette Selskab et socialt Oplysningsværk af høj Rang, og dets grundige Undersøgelser har allerede sat sig Spor i Lovgivningen samtidig med, at det forbereder en grundig Reform af det bestaaende.

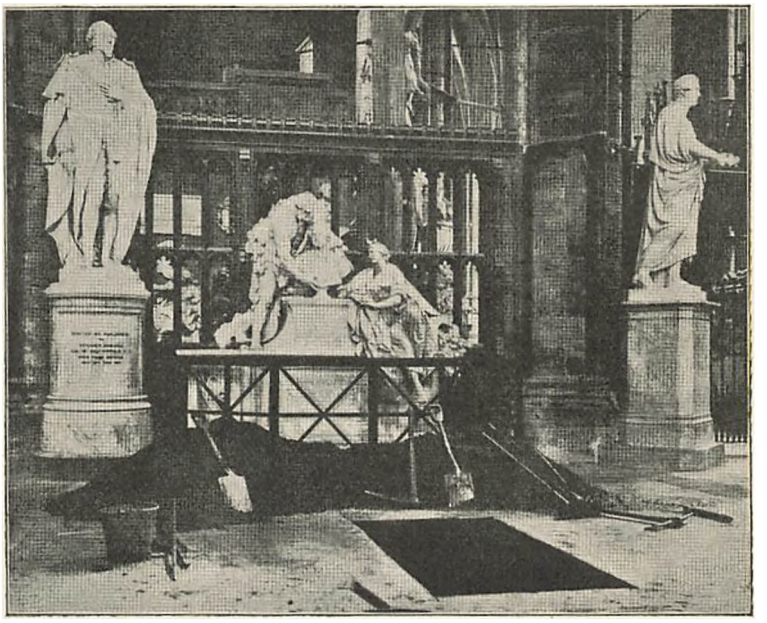

Fig. 31. Gladstones Grav i Westminster Abbediet. Til venstre Disraelis Statue.

7. De liberale paa ny ved Magten. 1892—95. De stedfundne Omvalg til Parlamentet havde vist, at Stemningen gik i liberal Retning, og Salisbury besluttede da at opløse Parlamentet, medens det endnu var Tid. Gladstones Program var radikalt som ingensinde før; han, der var begyndt som en Forsvarer for den anglikanske Kirke, betragtende den som den eneste Vej til Himlen, foreslog nu, 50 Aar efter Statens Adskillelse fra Kirken, en Reform af Overhuset, en fjerde Udvidelse af Valgretten, Diæter for Parlamentets Medlemmer. Hovedstridsspørgsmaalet var naturligvis dog det irske Selvstyre. Ved Valget sejrede Gladstone (Juli 1892), men hans Majoritet var ikke saa stor, som man havde ventet, og ikke stærk nok til paa den at føre en kraftig Politik. Der blev valgt 275 liberale og 80 irske Nationalister mod 270 konservative og 42 liberale Unionister. Gladstone maatte især støtte sig paa Skotland og Irland, i England selv havde hans Modstandere et Overtag af 71 Stemmer. Overhuset, der for den langt overvejende Del var imod Home rule, fik derved Mod til at rejse Modstand

Gladstone viede al sin Alderdomskraft til det irske Spørgsmaal. Den 13. Februar 1893 forelagde han i en $2^1/_2$ Time lang, glimrende Tale sit andet Forslag til Irlands Selvstyre. Det var en Del forskelligt fra det foregaaende, navnlig deri, at det beholdt en Repræsentation for Irland paa 80 Medlemmer i Rigsparlamentet i London; de skulde kun stemme i Rigsanliggender, vedrørende hele det britiske Rige, ikke i alle Spørgsmaal, der kun vedrørte England og Skotland. Derved haabede han at bevare Rigsenheden og hævde Rigsparlamentets øverste Myndighed. Paa Irland skulde der være en særlig irsk Rigsdag, bestaaende af to Kamre, der skulde lovgive om de specielle irske Anliggender, men ikke havde noget med Hæren, Flaaden, den udenrigske Politik og Kolonierne at gøre; heller ikke maatte den vedtage Love, der kunde true Trosfriheden og den personlige Frihed. Det skulde være et Forsvar for Ulsters Befolkning. Der skulde i Irland være en Vicekonge, der repræsenterede Kronen, og som styrede ved et irsk Ministerium. Til Rigets fælles Anliggender skulde Irland betale 2,370,000 Pd. St. eller c. 5 pCt. »Jeg vil,« sluttede Gladstone, »ikke gerne efterlade Landet den Tvedragtsarv, der nu i syv Aarhundreder næsten uden Afbrydelse er gaaet over fra Generation til Generation. Jeg besværger derfor, næsten med mit sidste Aandedræt, Huset om at bryde med Fortiden og lade Kærligheden, Endrægtigheden og det faste Sammenhold raade.« I 82 Dage varede Debatten, Modstanderne søgte at hæmme Lovens Fremgang ved endeløse Taler og talløse Ændringsforslag, og saa bitter var Stemningen, at det undertiden udartede til Slagsmaal, som da Chamberlain og nogle

Unionister kæmpede paa Næverne med Parnelliterne. Omsider vedtoges Loven med 301 Stemmer mod 267 (1. September 1893).

Ude i Landet gik Lidenskaberne endnu højere, særlig i Ulster, hvor man lige frem rustede sig til en Borgerkrig, hvis Loven skulde blive vedtaget. De konservative Førere var saa langt fra at dæmpe Krigslysten, at Balfour endog sagde ovre i Belfast til de ophidsede Ulstermænd, at vel haabede han, at Ulster aldrig skulde blive tvungen til at kæmpe for sin Frihed; men hvad der var retfærdigt overfor en tyrannisk Konge, var ogsaa tilladt overfor en tyrannisk Parlamentsmajoritet. Hertugen af Devonshire sagde, at Ulster havde Ret til voldsom Modstand, selv en Borgerkrig maatte man sætte mod det irske Selvstyre. Det kom til mindre blodige Sammenstød, der blev endog rettet et Attentat mod Gladstone. I England gik Stemningen mere og mere afgjort imod Home rule, de konservative udfoldede en hidsig Agitation.

Støttet paa den Stemning var det, at Overhuset tog Mod til sig og gik mod Underhuset saa skarpt, som det ikke havde gjort det siden Parlamentreformen i 1832. Efter fire Dages Forhandling blev Forslaget forkastet med en uhyre Majoritet, 428 Stemmer mod 41, og af disse var endda de 21 Medlemmer af Regeringen (8. September). Et saa stort Stemmetal havde man næppe set før i Overhuset; medens de høje Lorder ellers plejede at møde ret sparsomt og Overhuset altid var ret faatalligt, var de nu mødt omtrent til sidste Mand. Og Regeringens Nederlag kunde ikke tænkes fuldkomnere.

Gladstone kunde nu gaa to Veje, enten opløse Underhuset og gennem et Valg styrke sin Majoritet, han kunde da overfor Overhusets Modstand stille Vælgernes fornyede Støtte, eller paa en mere eller mindre revolutionær Maade foretage en Forandring i Overhuset. Vælgerne var imidlertid ikke til at stole paa, et nyt Valg nu kunde godt give en konservativ Majoritet. Og man valgte da den Fremgangsmaade at lade Overhuset forkaste endnu en Række Forslag. Man vedtog i Underhuset de forskellige radikale Fordringer og sendte dem op til Overhuset: men Lorderne, der følte, at de havde vundet Stemningen for sig i England ved at forkaste Home rule, slog resolut de radikale Forslag ned. Da de havde det engelske Folk med sig, tog de Kampen op som Hus mod Hus.

Der blev da ikke andet tilbage for det liberale Parti, der saa' alle Reformer forkastede og Frugten af Rigsdagsarbejdet tilintetgjort ved Lordernes Modstand, end at arbejde paa en Forfatningsforandring. Stikordet mod Overhuset blev: *Mend or end* (at forbedre Overhuset eller afskaffe det). De radikale forlangte det helt afskaffet, saa at man i England fik et Etkammer. De gammelliberale fordrede Overhuset forandret til en valgt Forsamling eller Indskrænkning i dets Myndighed paa anden Vis. Gladstone erklærede (1. Marts 1894), at den nuværende Tilstand, hvor Overhuset kunde lægge alt Reformarbejde øde, ikke kunde vedvare, der maatte paa en eller anden Maade findes en Udvej. Man ventede nu, at han skulde have taget Kampen op, men et Par Dage derefter begav han sig til Dronningen paa Windsor Slot og bad om sin Afsked. Hans Syn var bleven mere og mere svækket, han følte vel ogsaa, at en 84-aarig Olding, hvor kraftig han end var, ikke mægtede at tage Kampen op mod en Institution, der havde saa mange Aarhundreders Hævd (3. Marts).

Hans Efterfølger som Premierminister og Partiets Chef blev den 47-aarige *Lord Roseberry* (ros'beri). Men selv om han vedkendte sig hele Gladstones Arv, selv om han erklærede det liberale Parti bundet ved sin Ære til at gennemføre Home rule, selv om han traadte endnu skarpere end Gladstone op mod Overhuset og erklærede det ikke blot for en forældet Levning fra Fortiden, men endog, siden dets Flertal bestod af Toryer, for en Fare for Landet og Udvilingen, var Gladstones Bortgang dog en uhyre Svækkelse for Partiet.

Han havde en uimodsagt Autoritet, ingen vovede at have Særmeninger, naar han en Gang havde bestemt Partiets Politik. Ude mellem Vælgerne havde man ubetinget Tillid til »den store gamle Mand« (the gran old man). Hans Navn var alene en Fane. Roseberry var ung og havde ikke megen Autoritet. Der var i Partiet ældre veltjente Førere, som den radikale *Harcourt* (harkt), Finansministeren, der efter Gladstone blev Partiets Fører i Underhuset; mange mente, at han var nærmere og mere skikket til Chefsposten. Gladstone havde ogsaa været den eneste, der kunde have gennemført Home rule. Nu blev det en Lænke om Partiets Fødder. Mange i England og Skotland, der egentlig var liberale, stemte med de konservative, fordi de betragtede Home rule som en Fare for Enheden. I selve Partiet begyndte der at komme Opløsning. Det bestod af yderst brogede Bestanddele. Der var de gammelliberale, de radikale af forskellige Afskygninger, de katolske irske Nationalister, der var skilte i Antiparnelliter og Parnelliter, og hvor Modsætningen stadig brød op, de protestantiske Dissenters fra Skotland, Wales og England. At holde denne Hær med dens forskellige Krav sammen, kunde med Møje lykkes for en gammel Fører som Gladstone, ikke for en ung som Roseberry.



Fig. 32, Chamberlain. [Født 1836 Se Sp. 61 ff. Stor Købmand og Fabrikant; tjente sig en stor Formue, kastede sig saa ind i offentligt Liv, først kommunalt, derpaa politisk. Medlem for Birmingham 1876; Handelsminister 1880—85; Brud med Gladstone paa det irske Selvstyre. Videre se Teksten.]

Parlamentsmajoriteten begyndte at smuldre hen, og Supleringsvalgene faldt ud til Gunst for de konservative. Ministeriet formaaede ikke noget overfor Overhusets Modstand, og det var heller ikke stærkt nok til at gennemføre en Forfatningsændring. Det greb derfor den første Lejlighed til at gaa af. En Dag, da der ikke var ret mange Medlemmer til Stede, blev et Mistillidsvotum til Krigsministeren, der var stillet i Form af en Nedsættelse af hans Gage med 100 Pd. St., vedtaget med 132 mod 125 Stemmer. Det var en tilfældig Afstemning. Regeringen havde endnu Flertal, men den gik dog af, og Lord Salisbury dannede sit tredje Ministerium (Juni 1895).

8. Lord Salisburys Ministerium 1895—1900. Det var denne Gang et Sammenslutningsministerium mellem de konservative og liberale Unionister, Chamberlain og andre af disse sidstes Førere fik Sæde i Regeringen. Dermed fuldbyrdedes den officielle Sammensmeltning af de to Partier. Der blev derved ind i det konservative Parti gydt nyt, friskt Blod, ny Handlekraft og nyt Initiativ. Særlig Chamberlains Optagelse i Ministeriet fik i saa Henseende Betydning.

Ved Valget gik de konservative og Unionisterne derfor Haand i Haand, og det blev et frygteligt Nederlag for de liberale. De konservatives Majoritet var over 150 Stemmer. Der stod 340 konservative og 71 liberale Unionister mod 177 liberale og radikale samt 82 Irlændere. I England var der valgt

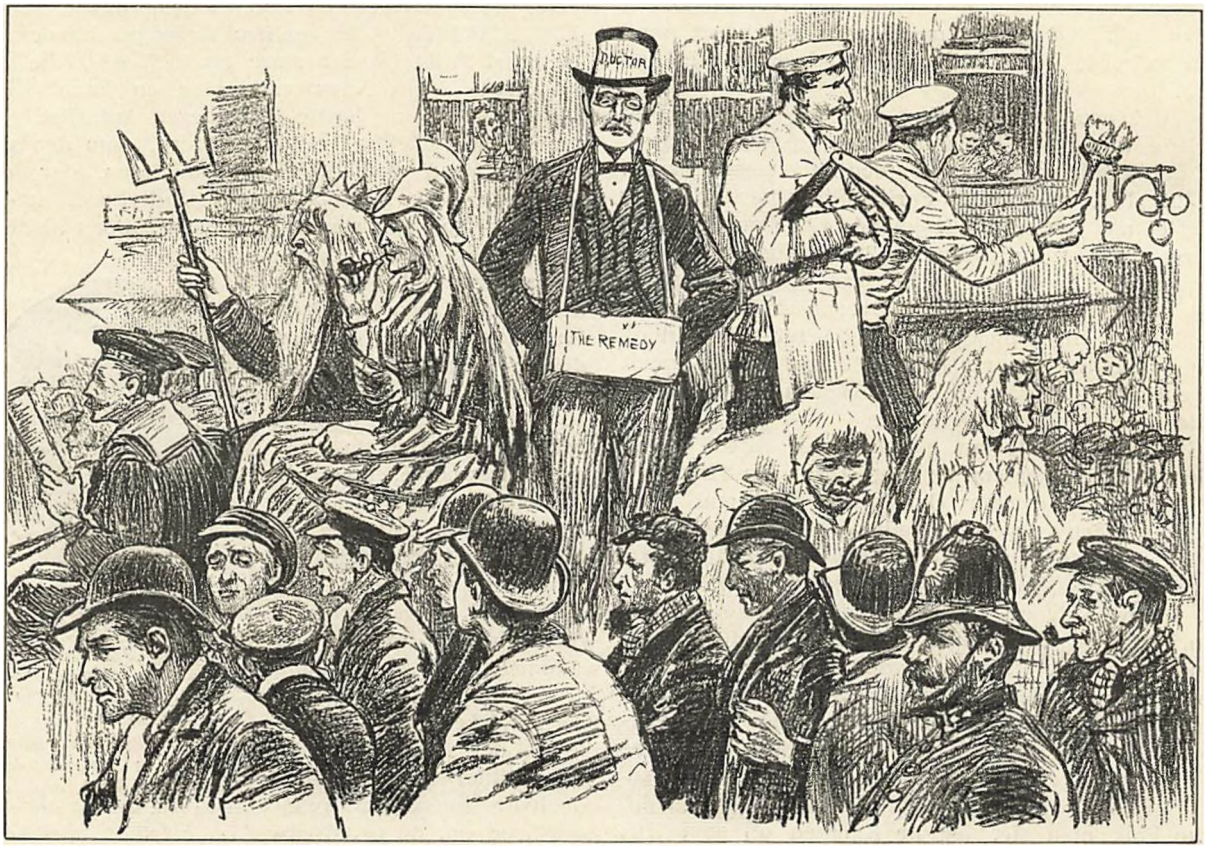

Fig 33. Fra Dokarbejderstrejken 1889. Strejkende Arbejdere drager i Procession Paa en Vogn Havets Gud Neptun.

349 Tilhængere af Ministeriet mod kun 116 liberale. I det gamle liberale Land Skotland var deres Majoritet sunken ned til 6 Stemmer. De konservative alene havde Flertallet i Underhuset, selv uden de liberale Unionister, men Samarbejdet i Regeringen og Parlamentet fortsættes dog.

Det konservative Ministerium har gennemført enkelte Reformer, saasom en Ulykkesforsikringslov for Arbejderne, en ny irsk Landlov, der skulde sætte de irske Bønder i Stand til at skaffe sig Jord, men i det hele har Reformerne staaet i Stampe ligesom under Disraelis Ministerium i 70'erne. Sindene har været stærkt vendte udad til, og den, der skulde være Fremmeren i en demokratisk indre Politik, Chamberlain, har som Koloniminister været saa optaget, at han ikke har kunnet skænke de hjemlige Anliggender mange Tanker. Selv om Salisbury er Ministeriets Chef, har dog Chamberlain mere og mere tilrevet sig den faktiske Magt inden for Regeringen. Det hænger sammen med hans Stilling som Koloniminister. England forandres mere og mere fra et europæisk Kongedømme til et uhyre Kolonirige, der spænder over al Verden En energisk Koloniminister vil derfor let blive Ministeriets vigtigste Medlem, i hans Ministerium vil de store Afgørelser blive trufne, de store Interesser staa paa Spil.

Chamberlain er Imperialismens første Mand, og naar denne Bevægelse har grebet saa dybt ned i det engelske Folk, er det, fordi den paa det nøjeste svarer til Rigets Tarv, som det er for Øjeblikket. Skal England vedligeholde sin Magt, maa det knytte det engelske Verdensrige fast sammen og ydermere udvide det. Paa det europæiske Fastland er Nationerne i det sidste halve Aarhundrede samlede, deres Magt er øget, de har sluttet sig sammen i Grupper. England staar isoleret i Europa. Med Frankrig støder dets Interesser sammen særlig i Afrika, med Rusland har det modstridende Interesser i Mellemasien og Kina, den opvoksende tyske Industri volder den engelske meget Afbræk og sætter stadig ondt Blod mellem de to Folk. Den eneste Magt i Europa, hvis Interesser ikke kolliderer med Englands, er Italien, men det er som Forbundsfælle for England ikke saa svært meget bevendt. England er henvist til sig selv, og intet er da naturligere end at det knytter

sine Kolonier saa nøje til sig som muligt. Det har fortsat med stadig at give sine Kolonier større og større Selvstyre. Saa snart en Koloni er levedygtig nok til selv at kunne forsvare sig og har Midler til at styre egne Anliggender, er England altid rede til at give den Selvstyre, og selv de Kolonier, der staar direkte under Kronens Kontrol, lader den saa vidt mulig sørge for sig selv. Englands koloniale Udgifter er kun en Fjerdedel af Frankrigs, og det til et Kolonirige, der er ti Gange saa stort som det franske. Kolonier som Kaplandet, Kanada, de australske Kolonier er i Virkeligheden ganske selvstændige Stater med egen Historie, egen Udvikling. De er ofte i demokratiske Institutioner og Lovgivning langt forud for Moderlandet (se nærmere Kapitlerne om de fremmede Verdensdele). Men det har saa langt fra at løsne Forbindelsen med England snarere styrket den. Kolonierne føler vel Fordelene ved at tilhøre et stort Verdensrige, der er ingen, der tænker paa at rive sig løs som de nordamerikanske skaffes fra Udlandet, og Englænderne siger da: Lad os saa vidt muligt tage vore Næringsmidler fra vore egne Kolonier. De moderne hurtige Transportdampere i Forening med de nye Metoder at fryse Kød paa muliggør Forsendelsen fra de fjerneste Kolonier til Moderlandet. Til Gengæld skal de selvstændige Kolonier, der selv bestemmer deres Toldsatser og undertiden har rejst ret stejle Toldmure mod Moderlandet, nedsætte Tolden paa de engelske Industrivarer.

Men det er ikke nok at sammenknytte det, man har, Imperialismen vil tillige udvide Riget. Jo mere den tyske Industri trænger frem, særlig i Europa, des nødvendigere er det at skaffe den engelske, som er Nationens Marv, nye Markeder i nye Kolonier. Og det gaar ikke an at lade andre Magter tage de ledige Lande. Under Ministeriet Salisbury fører England derfor en energisk Udvidelsespolitik, det runder sine Grænser af i Indien; men særlig i Afrika udvider det sig. Det trænger frem i Sudan, det sætter Bom for de franske Erobringsforsøg, og det



Fig. 34. En irsk Forpagterfamilie venter paa den væbnede Magt, der skal sætte den ud af Gaarden

Fristater i forrige Aarhundrede. Der er vokset frem en engelsk Verdenspatriotisme; naar England havde Kampe at bestaa som i Sudan og nu nys i Transvaal, har de selvstændige Kolonier sendt Tropper til Moderlandets Hjælp. Da Dronning Viktoria i 1897 fejrede sit 60 Aars Regeringsjubilæum, mødte der i London Premierministre fra 13 selvstændige Kolonier og raadslog med Chamberlain om en nøjere Sammenslutning af Riget. Der har været paa Tale at lave en stor Toldunion, der skulde omfatte alle de britiske Besiddelser.

Der er et økonomisk Fællesskab mellem Moderlandet og dets Kolonier, der letter Samlingen. Det engelske Landbrug bukker stadig mere under i Konkurrencen mod Udlandets. Befolkningen og Kapitalen slaar sig paa de mere lønnende Erhverv: Industri og Handel; Byerne vokser, Landet affolkes, Parkerne bliver større og Kornmarkerne mindre. I 1887 udgjorde Indtægten af Landbruget kun 20 pCt. af Englands Aarsudbytte, og dets Produkter kunde kun dække en Sjettedel af Landets Behov. Resten maa skaber i Sydafrika et stort britisk Rige (se Kapitlet om Afrika).

Det ydre Middel til at holde Riget sammen er Flaaden, den skal forsvare Moderlandet og Kolonierne, og den skal i Krigstid tillige sørge for den saa vigtige Proviantering af England. Derfor ofres der uhyre paa altid at have en kampberedt Flaade. Det er Maalet altid at holde den saa stor, at den ene kan tage det op med to af Fastlandsmagternes Flaader.

Saa stærk er den imperialistiske Bevægelse, at store Dele af det liberale Parti faktisk hylder den, selv om de misbilliger den Hensynsløshed, hvormed Chamberlain er faret frem, særlig overfor Boererne i Sydafrika. Den radikale Fløj holder dog endnu fast paa Gladstones gamle Program om Fred og Reform og en tilbagetrukken Stilling. Hvad yderligere har svækket det liberale Parti, der i Forvejen var svagt, er dets hyppige Skiften i Ledelsen. Lord Roseberry var traadt tilbage som Partiets Chef, Harcourt havde ladet Førerskabet i Underhuset gaa over til *Campbell-Bannerman*, der har haft det vanskelige Hverv at

holde sammen paa Partiets splidige Elementer. — Det var derfor at forudse, at de Valg, som Salisbury efter Chamberlains Raad lod afholde dette Efteraar (1900), medens Begejstringen over Lord Roberts' Sejre i Sydafrika gik højt, vilde falde ud til de konservatives Fordel. De liberale havde sejret ved en Del tidligere Supleringsvalg, og de haabede nu, vel ikke paa Sejr, saa dog paa at bringe den konservative Majoritet noget ned. Men Salisbury beholdt sin store Majoritet ganske uforandret, 400 mod 270. Under Valget havde hvert af Partierne vundet 35 Kredse, 70 Kredse havde altsaa skiftet Parti. Det viser, hvor heftig Valgkampen har været. Navnlig i de store Byer havde de konservative haft Fremgang. London, der besætter en Tiendedel af Parlamentspladserne, er næsten helt de konservatives.

KAP. III. TYSKLAND. 1871—1900.

1. Den ydre Politik. Den væbnede Fred. Den 16. Juni 1871 holdt Sejrherrerne *Indtog* i Berlin gennem Brandenburgerporten, langs »Unter den Linden«. Det var den prøjssiske Garde, der rykkede ind, med samt udvalgte Afdelinger af alle de Troppekorpser, der havde deltaget i Krigen. I Spidsen red Kejseren, Kronprinsen, Prins Friedrich Karl, Bismarck, Moltke, Roon, alle de lykkelige Generaler, der havde leveret det korte, glimrende Felttogs Slag. 7441 erobrede Stykker Skyts dannede Sejersalleen. Der var Jubel over al Maade, Laurbærkranse om Hjælmene, om Skuldrene og om Bajonetterne. Og der var verdenshistorisk Flyttedag. Paa den Dag forlagdes Magtens Centrum fra Seinen til Spree, fra Paris til Berlin. I de kommende Aar er Tyskland den førende Magt i Europa.

Og den Periode, der leves under Tysklands Førerskab, bliver en *Fredsperiode* saa lang som ikke før i Europa. Naar man undtager Balkanhalvøen, dette Halvasien, der for Øjeblikket kun rent geografisk hører til Europa, har Vaabnene hvilet Europas Folk imellem i snart 30 Aar. Det hænger for det første sammen med, at det var Tyskland og ikke som før Frankrig, der førte an. Trods Napoleons Forsikringer om, at det »andet Kejserdømme var Freden«, blev det Uroen og Krigen i Europa. Det var stadig opsat paa Udvidelser, der maatte stadig kastes fornyet Glans over Kejserdømmet og Dynastiet. Tyskland havde erhvervet saa megen Vaabenære, at der var nok for mange, mange Aar, det havde faaet saa store Landudvidelser, at der skulde lang Tid til at fordøje dem. Enheden var skabt, den skulde styrkes og sammensvejses. Bismarcks Ord om, at Tyskland var mæt, var tilfreds, at det nu vilde Freden, maa derfor staa til Troende. Man havde ondt ved at tro derpaa i Europa, man mente, at det vilde benytte sin frygtelige Krigsmaskine til at samle alle de germanske Lande om det nye Rige. Og der var adskillige saadanne; de tyske Dele af Østerrig, af Schweitz, af Belgien, Luxemburg, Holland. Hvis det havde været Professorer, Stuelærde, Digtere og det Slags i deres Fag udmærkede Folk, der havde ledet Tysklands Politik, vilde vel ogsaa en ny Række Krige have sluttet sig til 64, 66 og 70; men i Spidsen for Riget stod Bismarck, den geniale Forstaaer af det virkelige og det praktisk mulige. Han saa, at der for lange Tider ikke var mere at erobre, at nye Landvindinger ikke var Blodet værd, som de vilde kræve; der var nok at gøre i det indre. Tyskland giver derfor, stik mod alle Erobrertraditioner, Afkald paa yderligere Landvindinger, det bliver Fredens opriglige Vogter i Europa, og saa længe det er den ledende Magt, formaar det ogsaa at skaffe Fred mellem de andre Magter.

Der er tillige andre Omstændigheder, der mægtigt bidrager til Fredens Opretholdelse. Først *den almindelige Værnepligt.* Den er det kolde Vand i det hede Blod. Saa længe man tog Soldaterne udelukkende af Folkets brede Lag, havde Fyrsterne, Statsmændene, Parlamentarikerne og de ledende Klasser let ved at erklære Krig, det gik kun ud over dem, for saa vidt de havde Sønner som Officerer med i Krigen, og at en Officer kan falde eller lemlæstes, var noget selvfølgeligt, det er hans Fag, derfor underholder Staten ham, for at han skal forsvare sit Land og dø for det, det er ganske simpelt hans Haandværk. Helt anderledes bliver det, naar den almindelige Værnepligt stikker alle, fra Fyrstens til Indsidderens Søn, ind i Regimentet og fører dem ud til Saar og Død. Det er Folk fra borgerlige Erhverv, der rives ud fra den daglige Gerning, der er opdragne og bestemte til noget helt andet. Naar de dør, bliver der en tom Plads i Hjemmet og paa Arbejdspladsen, der bliver Enker og barnløse Gamle, hvis Sorg svier dobbelt, fordi Sønnens Død er det uforudsete. De, der før erklærede og førte Krigen uden at vove noget af sit eget, er nu interesserede i den med Kød af eget Kød og Blod af eget Blod. De bliver af en ren almenmenneskelig Følelse forsigtige.



Fig. 35. Tysk Officer.

Dernæst *den almindelige Valgret*, Folkenes Deltagelse i Styrelsen. Jo mere civiliseret et Folk bliver, jo mere dets aandelige og materielle Kultur stiger, des fredeligere bliver Folkets store Masser. De krigerske Instinkter trænges tilbage af de mere fredsommelige. Og jo højere udviklet et Folks Erhvervsliv er, des mere lider det ved Krigen. Et halvbarbarisk Folk kan lade ødelæggende Hærgninger gaa hen over sig, uden at dets økonomiske Liv rystes

videre derved. Dets slette Hytter er snart rejste igen, det har ingen udstrakt Handel eller Industri, der lægges øde. Der var ikke meget i Forvejen, og der skal kun faa Aar til for atter at erhverve det. Anderledes med et moderne, indviklet Samfund. Det lammes for mange Aar alt af Krigen, dens Virkninger spores længe. De store Masser har saa meget at miste, saa lidt at vinde ved Krigen, at de af Natur er fredsommelige. deres Repræsentanter i Rigsdagene er nødte til at tage Hensyn til Vælgerne og lægge en Dæmper paa Regeringerne og Diplomatiet. Selv naar Sejren er vunden, er al den ydre Fordel og Hæder de ledendes, Fyrsternes, Diplomaternes, Generalernes, Officerernes, Folkets Del er væsentlig de tunge Skatter og Krigens Eftervirkninger, de døde og Enkerne. Det vil derfor være vanskeligt at faa Folkene med til en Angrebskrig. Noget andet er naturligvis Forsvarskrigen; naar et Folks Selvstændighed og dets Landomraade trædes for nær, da vil det værge sig; men Muligheden for en Forsvarskrig bliver ringere, alt som Uviljen mod Angrebskrigen bliver større i Nabostaternes brede Lag.

Selv Fyrsterne er blevne varsomme. Der er noget uendeligt sørgmodigt — og Historien er ofte den sørgmodigste Læsning — i at se den Letsindighed, hvormed Krigene i svundne Aarhundreder er erklærede for et Fyrstelunes Skyld eller paa Grund af Højstsammes Elskerinde. Noget saadant vil ikke gentage sig i Fremtiden, man behøver ikke at være en stor Spaamand for at forudsige det. En letsindig og ulykkelig Krig vil let kunne koste Herskeren og hans Hus Tronen. Og med de Masser, der nu føres i Marken, er det vanskeligt, oftest umuligt at forudsige Krigens Resultat. De Fredsforsikringer, Europas Fyrster afgiver, er derfor oprigtigere, end man gærne troer.

Selve Krigens Art maner til Fred. De moderne Opfindelser i Krigsvidenskaben har gjort Krigen saa frygtelig, at selv den mest forvovne kvier sig længe ved at slippe den løs. Der vil let falde et saadant Had paa Krigens Ophavsmand, at han vil blive knust af det. Hærene er blevne saa enorme, at det er vanskeligt at lede deres Bevægelser, vanskeligt at proviantere dem, vanskeligt eller umuligt at sørge for de saarede. De Summer, som en Krigsførelse med en moderne Folkehær vil koste Dag paa Dag, er saa uhyrlige, at intet Samfund, end ikke det rigeste, vil kunne bære dem ret længe. En langvarig Krig vil blive fuldstændig ruinerende selv for Sejrherren. Og Forstyrrelserne i det borgerlige Liv saa kolossale, at intet Folk taalmodigt vil bære dem.

Derfor har vi i de sidste tredive Aar under Tysklands Førerskab haft Fred, men en Fred af en egen Art, den *væbnede Fred*, hvor Fredsstyrken er lige saa stor, som Krigsstyrken var i gamle Dage, en Fred med alle den tidligere Krigs Byrder, en Fred uden Fredens Tryghed.

Der hændte i 70—71 tre Ting, der medfører en stadig Fare for Krig midt under Freden, og som forvandler Freden til den væbnede Fred. *Rusland* sagde sig (Oktbr. 1870) løs fra de Baand, som Pariserkongressen havde paalagt det i det sorte Hav, og paa en *Konference i London* (1871) satte det sin Vilje igennem, ingen af Vestmagterne formaaede at møde det med væbnet Magt. Dermed var det orientalske Spørgsmaal atter i Drift. *Italien* havde bemægtiget sig Rom og gjort det af med Pavens verdslige Herredømme. Deraf en uendelig Konflikt mellem den verdslige og den gejstlige Magt i Italien, og stadige Forsøg fra Katolikkernes Side paa at bevæge de katolske Magter til en Krig mod Italien for at genoprette Pavens jordiske Herredømme. Men først og fremmest er der naturligvis *Elsass-Lothringen*. Den tyske Annektion af de to franske Provinser var folkeretlig et Tilbageskridt fra den internationale Moral, der var begyndt at arbejde sig frem. Særlig Napoleon III havde forfægtet Nationalitetsprincipet. En



Fig. 36. En berlinsk Arbejder. Tegning af Menzel.

Befolkning skulde ikke skifte Nation og Hersker uden med dens egen Vilje, udtalt gennem Folkeafstemning. Selv om der i de Provinser, som Tyskland fik, var gammelt tysk Land og gamle tyske Byer, erobrede i tidligere Tid af Frankrig under Tysklands Svækkelse, havde Foreningen med Frankrig varet saa længe, at Befolkningen helt følte sig som Franskmænd. En Folkeafstemning var gaaet Tyskerne imod. Annektionen var derfor en Tilbagevenden til den gamle Erobrerskik, hvor Fyrsterne ved Fredsslutningen handlede med Folk og Land, afstod og tog, som var det umælende, det drejede sig om. Tabet følte derfor i Frankrig

ikke blot som en national Ydmygelse, men tillige som en uhyre Retskrænkelse. Det bliver Frankrigs stadige Maal at faa de tabte Provinser tilbage. Revanchen ligger dybt i Sjælene.

Frankrig bliver derfor Urostifteren i europæisk Politik, det urolige Hoved, som Bismarck er optaget af at holde i Tømme. Europæisk Politik former sig som en stadig Knytten Alliancer for at blive stærke til Krigen og for at bevare Freden, og Freden giver sig Udslag i en fortsat *Rusten*. Med de moderne Jærnbaner tager Hærenes Mobilisering nu lige saa mange Dage, som den før tog Uger, og den har et maaske afgørende Forspring, der først kan smide sine Hærmasser ind paa Fjendens Grund. Derfor gælder det om at have Hæren rede og talrig. Der kommer et ligefremt Kapløb mellem Nationerne om at have de fleste Mand under Vaaben i Fredstid. Hver Gang Frankrig øger sin Hær, byder Tyskland over. Og hvad der gør denne militære Kappestrid særlig ruinerende, er de talrige Opfindelser af Geværer og Skyts. Har Frankrig faaet et nyt Gevær eller en ny Kanonmodel, maa ogsaa Tyskland anstrænge sig for at forbedre sine. Gang efter Gang kasseres og fornyes Materiellet. Staternes ordinære Indtægter slaar ikke til overfor dette, der maa laanes og atter laanes. *Statsgælden* vokser med rivende Fart sammen med Militærudgifterne. Og de Laan, der gøres for at anskaffe nyt Krigsmateriel, formaar ikke at forrente sig som de Laan, der anvendes til Havne, Jærnbaner og andre produktive Formaal, deres Forrentning og Amortisation hviler paa Budgettet og kræver nye Skatter. Og overskuer man Stormagternes Budgetter, ser man det lidet lystelige, at de to Poster, Militærudgifter og Forrentningen af Gæld, opsluger den langt overvejende Del af Statens Penge, til alle Statens øvrige Formaal, alle de materielle og kulturelle Opgaver bliver der ofte kun Smulerne tilbage.



Fig. 37. Berlinerbørsjobber.

Ulykken er, at Forholdet forværres stadig, Rustningerne og Statsgælden øges bestandig. Og endda er Staternes Udgifter til den væbnede Fred ikke udtømte med de Milliarder, der aarlig gives direkte ud. Det Arbejdstab, som det producerende Samfund lider ved, at saa mange Hundredtusinder af unge Mænd i deres fulde Kraft rives bort fra deres borgerlige Erhverv i aarevis, lader sig ikke udregne. Europas Erhvervsliv stilles derved ugunstigt i Forhold til de fremmede Verdensdele, der ikke har almindelig Værnepligt og den bevæbnede Fred.

I Aaret 1892—93 fordelte de seks Stormagters Udgifter sig saaledes:

	Procent af Nettoudgifterne		Procent tilsammen	Proc. tilbage til Statens øvrige Formaal
	til Militærvæsen	til Statsgæld		
Tyskland	31.70	23.31	55.01	44.99
Østerrig	26.49	35.69	62.18	37.82
Italien	25.09	48.28	73.37	26.63
Frankrig	32.25	35.48	67.73	32.27
England	39.54	35.10	74.64	25.36
Rusland	38.37	25.96	64.33	35.67

At Tilstanden i Længden er uholdbar, derom har længe alle de sagkyndige, alle Nationaløkonomer været enige. Men endnu har man ikke fundet nogen Udvej. Ingen har turdet begynde med Afrustningen af Frygt for Naboen. Trods Freden har man altid talt om Krigen. Der har ikke været ret mange Aar efter 1871 uden at man har spaaet, at næste Foraar vilde den store Krig bryde ud. Og der er tillige en uudtalt Grund, hvorfor Magterne ikke vil afvæbne. Hæren skulde ikke blot bruges mod ydre Fjender, men tillige mod de indre. Militærudgifterne betragtes saa at sige som en Assurancepræmie mod den kommende Revolutionsbrand. Man frygter fra oven en Rejsning af de lavere Lag i Samfundet. Det forholde sig nu dermed som det vil, en Ting er givet, at de store Hære er en Hæmsko paa Samfundenes Udvikling i demokratisk Retning. Den gaar lettest og hurtigst for sig i de Lande, der ikke har almindelig Værnepligt og som Følge deraf ikke nogen Massehær.

Bismarcks Maal var det: i Europa at bevare Status quo (den bestaaende Tilstand) og holde Frankrig i Ave. Han søgte at opnaa det ved at indspænde Frankrig i et Næt af Alliancer mellem det monarkiske Europa. De andre Magter kom ham villigt i Møde. Først Østerrig. Efter Frankrigs Nederlag og det tyske Riges Dannelse havde det opgivet Haabet om atter at spille en Rolle i Tyskland, det bryder resolut med Habsburgernes aarhundredgamle Politik. Det vilde søge Erstatning mod Sydøst paa Balkanhalvøen; for der med Kraft at træde op mod Rusland maatte det have Tyskland med sig, i alt Fald være sikker paa en velvillig Neutralitet. Særlig efter at Ungareren *Andrassy* (1871) var bleven Leder af den østerrigske Politik, blev Forholdet nøje. Ungarerne har altid været Tyskernes naturlige Forbundsfæller. De vilde herske i det østerrigske Monarkis østlige Halvdel over Slaverne der, som Tyskerne vilde undertrykke Slaverne i dets vestlige Lande. Og der var i Ungarn et evigt Had mod Russerne, der havde hjulpet til at nedslaa den ungarske Rejsning i 1849. Ungarerne er derfor Sjælen i Østerrigs antirussiske Politik, og de haaber i det nye tyske Rige at have en Bundsforvandt i saa Henseende.

Ogsaa til Rusland stod det nye tyske Rige i det bedste Forhold. Ganske vist var allerede da de stærkt nationale, panslavistiske Kredse tyskfjendtlige, de vilde underkue de tyske Elementer i Østersølandene og betragtede Tyskland som den Rival, som Rusland skulde kæmpe med om Verdensherredømmet. Men Czar Alexander II var en personlig Ven af Kejser Wilhelm, han glemte heller ikke den russiske Taknemmelighedsgæld fra 1863, da Prøjssen havde hjulpet Russerne med at underkue det polske Oprør. Det var en af Grundtankerne i Bismarcks Politik, at Tyskland skulde staa i et godt Forhold til Rusland. Han saa vel, at Frankrigs eneste Haab var en russisk-fransk Alliance. Og ogsaa af andre Grunde maatte og mundtlige Aftaler. Kun én Gang, i Foraaret 1875, saa det et Øjeblik stærkt ud til Krig. Frankrig havde vedtaget en ny Hærlov, og Moltke erklærede, at den kun kunde have én Mening, den nære Krig. Diplomaterne og Aviserne brugte skrappe Ord, men Krigen kom ikke. Hvorledes Sammenhængen egentlig har været, om den tyske Generalstab mulig har ment, at Frankrig var kommen altfor hurtig til Kræfter efter Nederlagene, og nu vilde foretage en ny og grundigere Aareladning, alt dette er aldrig ret bleven opklaret. Det er blandt de Hemmeligheder, som Arkiverne endnu gemmer paa.

Kejsermagternes Forstaaelse varede indtil den russisk-tyrkiske Krig. Saalænge formaaede Bismarcks



Fig. 38. Troppernes Indtog i Berlin 1871.

han, den autoritære Statsmand, være stemt for en Forbindelse med det enevældige Rusland som en Borgen mod de moderne Frihedsidéer.

Sit ydre Udtryk fik Forstaaelsen mellem de tre Kejsermagter ved næsten aarlige Sammenkomster mellem de tre Kejsere og deres ledende Statsmænd, snart i Berlin (1872), snart i Wien (1873), snart i St. Petersborg (1874). Staaende sammen formaaede de at beherske Verden. Som den »fjerde i Forbundet« kom Italien til, der skræmmedes ved de franske Katolikkers Agitation for, at Frankrig skulde erklære Krig og genoprette Pavestaten. Den italienske Konge aflagde gentagende Visitter i Berlin og Wien, det gamle Fjendskab til Østerrig blev skrinlagt. Nogen formelig Alliancetraktat afsluttedes der ikke mellem Tyskland, Rusland og Østerrig, det blev ved Møder Statskunst at holde Modsætningen mellem Østerrig og Rusland nede. Men da Rusland vilde benytte sig af, at de to Vestmagter, der i 50'erne havde standset det i Orienten, ikke mere formaaede det, og da den russisk-tyrkiske Krig brød ud, kom Modsætningen skarpt frem. Naar Bismarck havde Valget mellem Østerrig og Rusland, maatte han foretrække det første. Østerrig var svagere; det vilde lettere gaa i Tysklands Kølvand, Rusland var stærkt nok til altid at blive en noget upaalidelig Forbundsfælle. Dermed var det dog ingenlunde Bismarcks Tanke at kaste alle Broer af, at bryde med Rusland. Tværtimod, han haabede altid atter at kunne bedre Forholdet til Rusland. Men foreløbig, paa Kongressen i Berlin, der blev valgt til Forhandlingernes Sæde som for at markere Tyskland som den ledende Magt, ligesom Paris havde

været Kongresstedet i den foregaaende Periode, støttede han Østerrig, der beholdt Bosnien og Herzegowina. (Om Berlinerkongressen se senere).

Man var i Rusland meget forbitret over, hvad man kaldte Bismarcks Troløshed. Og da Østerrig fortsatte sine Bestræbelser for at vinde Overtaget paa Balkanhalvøen, koncentrerede Rusland Tropper langs sin vestlige Grænse, dets officielle Aviser brugte stærke Ord ikke blot mod Østerrig, men ogsaa mod Tyskland. Man begyndte at skimte den næste Krig, ikke mellem de germanske og romanske Folk som i 1870, men mellem de sejrende Germaner og de sidst opkomne i Europa, Slaverne. Under Indtrykket heraf antager Forstaaelsen mellem Østerrig og Tyskland det skrevne Ords faste Form, i Oktober 1879 sluttes der en hemmelig Alliance til gensidigt Forsvar. Dens Brod var rettet mod Rusland, den traadte kun i Kraft, hvis en af de forbundne blev angrebet af denne Magt. I Tilfælde af Krig med andre Magter lovede Mellemeuropas Magter kun hinanden en velvillig Nevtralitet.

Denne Dupleallianee bliver ved Italiens Tiltræden til *Tripleallianeen* (1883). Det var de monarkiske Partier i Frankrig, der, for at vinde Kirken, vilde støtte Paven, men da de var endeligt overvundne af Republikanerne,, behøvede Italien ikke længer at frygte for en Krig fra fransk Side med Kirkestatens Genoprettelse som Maal. Italien nærmede sig atter til Frankrig. Men samtidig slaar Frankrig ind paa sin koloniale Politik, og en af dens første Gærninger er at afrunde de franske Besiddelser i Nordafrika med Tunis. Det ligger kun kort Vejs Sejlads fra Sicilien, og Italien havde altid betraglet det som sin selvskrevne Del af Nordafrika. Den franske Bemægtigelse betegner derfor det endelige Brud mellem Italien og Frankrig og Italiens Tilslutning til de mellemeuropæiske Magter, trods det, at det nok kunde have Lyst til at erhverve endnu en Stump af Østerrig, de italiensk talende Dele. Da Tyskland er den ledende Magt i Tripleallianeen, er dens Formaal helt fredeligt, det at bevare den bestaaende Tilstand. Og saa stærk er de forenede Magters samlede Hær, at ingen har dristet sig til at angribe den.

Udenfor, isolerede hver for sig, stod England, Rusland og Frankrig. England har ondt ved at finde nogen Forbundsfælle. Det maa paa Grund af sin Kolonialpolitik føle sig hendraget til Tripleallianeen, af hvis Magter kun Tyskland har Kolonier, og det endda ikke Kolonier, der generer de engelske, medens Rusland og Frankrig paa saa mange Steder staar skarpt mod England i de fremmede Verdensdele. Der har ogsaa nu og da været Tilnærmelser mellem England og Tyskland, særlig naar de konservative var ved Magten i England. I 1890 byttede man den engelske Ø *Helgoland*, der ikke mere havde nogen militær Betydning for England, men hvis Erhvervelse smigrede den tyske Nationalitetsfølelse, mod store Strækninger i tysk Østafrika, som Englænderne havde ulige mere Interesse i. Men nogen virkelig Sammenslutning er det ikke kommen til, Venskabet mellem de to Magter har ofte været af en meget kølig Art. Den tyske Industri trænger den engelske haardt, og Bismarck har aldrig haft nogen Tillid til »det troløse Albion«. Hele Englands Forfatningsliv, dets Selvstyre, dets fortsatte Demokratisering var altsammen

Ting, som maatte være den prøjssiske Junker imod. Og England selv holder ikke af at binde sig, det ynder en Frihaandspolitik. Det søger Støtte i sine Kolonier, og i de senere Aar er hertil kommen en stedse voksende Tilnærmelse mellem de to store Grene af den angelsaksiske Stamme paa hver Side af Atlanterhavet. Det tegner til, at der ved Siden af Tripleatlianeen og den fransk-russiske Forstaaelse skal komme en angelsaksisk Forbindelse mellem England og de nordamerikanske Fristater.

Alexander III af Rusland var vel personlig fjendtlig stemt mod Tyskerne, men han var tillige en varm Tilhænger af Freden, blandt andet fordi Rusland trængte til Fred, ikke mægtede at føre en europæisk Krig, havde nok at gøre med sine indre Forhold, hvor en Revolution mulig kunde udbryde i Tilfælde af en uheldig Krig, og med at udvide sin Magt i Asien. Og Bismarck, der helst vilde staa sig godt med Rusland, lettede det Freden. Han fik endog Rusland til at slutte en Neutralitetstraktat med Tyskland. Det enestaaende Frankrig formaaede ikke at bryde Freden.

Alt dette forandres samtidig med Bismarcks Tilbagetræden. Den blev en Svækkelse for Tysklands Magtstilling. Ingen af hans Efterfølgere havde hans Snille, hans Myndighed, hans frugtbare Opfindsomhed, der altid fandt Udveje. Hans vældige Skikkelse havde hvilet som et Tryk paa alle de mindre Diplomater og Statsmænd, men nu, da han var borte, fik de vimsende travlt. Den første Frugt af Travlheden er den *russisk-franske Forstaaelse* (se Sp. 34—35). Dermed stilles der op mod Tripleallianeen en Magt, der er den jævnbyrdig. Alene det er en Svækkelse af Tysklands Overmagt. Og de Spørgsmaal, der i det sidste Tiaar har optaget Diplomaterne, har væsentlig været af uden-europæisk Art. Selv om Tyskland har Kolonier, har det ikke nok til at blive en Kolonialmagt af første Rang. Det bliver de store Kolonialmagter, der træder frem, medens Tyskland træder i anden Række. Kun naar det er saa heldigt at faa en Gesandt myrdet som nys i Kina, kan det tiltvinge sig en Førsterangsstilling, ellers anviser dets Kolonirige det en mere tilbagetrukken Plads.

Og støttet paa den fransk-russiske Forstaaelse bliver da Rusland mere og mere den tungest vejende Magt i Europa. Det har ad fredelig Vej, uden Vaabnene, ved sine Diplomaters Kunst opnaaet overordentligt meget i de senere Aar. Det har vundet Overtaget paa Balkanhalvøen. Sultanen indtager ofte en Vasals Holdning overfor Rusland. Det standsede de sejrende Tyrker i den græsk-tyrkiske Krig, de smaa Stater paa Balkanhalvøen, der i Bismarcks Tid tenderede mod Mellemeuropa, bringes nu mere og mere under russisk Indflydelse. Medens Englænderne var tilbøjelige til at støtte de mishandlede Armeniere og krævede Reformer i Tyrkiet, holdt Rusland sin Haand over Sultanen; det ønskede ingen Reformer i Tyrkiet. Tyrkiet maa ikke være for stærkt den Dag, det skal fortæres. Det var ligeledes Rusland, der standsede de sejrende Japanesere; ogsaa Kina forbeholder det sig, saa vidt muligt.

Ligesom det mætte Tyskland under Bismarck var en Borgen for Freden i Europa, er Rusland det ogsaa, i alt Fald foreløbig. Det har ingen Interesse i en europæisk Krig; for hver Dag, der gaar i Fred,

vokser det sig stærkere og stærkere, det vokser mægtigere end nogen af sine Rivaler. Det tænker paa i Tiden at blive saa stærkt, at det uden Kamp kan tage Herredømmet over Verden, fordi ingen drister sig til at staa det imod.

2. *Forfatningen og Partierne.* Det nye tyske Riges Forfatning var i alt væsentligt den samme som den, Bismarck havde givet det nordtyske Forbund, det tyske »Rige« var kun en Udvidelse af Forbundsstaten over Sydtyskland. Medens Forfatningen i Frankrig og England var parlamentarisk, d. v. s., at Ministeriet til enhver Tid maatte være i Overensstemmelse med det folkevalgte Kammers Majoritet, træffer vi her en Forfatning, der *intet parlamentarisk* har ved sig, et konstitutionelt Monarki i skarpt udpræget Form. Bismarck havde klogeligt indrettet det saa, at der ikke var noget Rigsministerium, ansvarligt overfor Rigsdagen. Riget havde kun én Embedsmand, Rigskansleren, som Kejseren udvælger efter sit frie Valg. Han er den eneste Repræsentant overfor Rigsdagen, hans Navn staar under alle Dokumenter, Rigets andre Funktionærer er kun hans underordnede.



Fig. 39. Windthorst.

Naar Rigsdagen i Tyskland ikke har nogen parlamentarisk Myndighed, er Grundene mange. For det første er det parlamentariske Liv ungt i Tyskland. Det er i Nutidens politiske Liv en almindelig Kendsgerning, at alle Forfatninger tenderer hen imod Parlamentarismen, og sandsynligvis alle havner dér. Men i Tyskland er Forfatningen af ny Dato, Rigsdagens Myndighed har ikke fundet Tid til at vokse sig stærk. Dernæst er Tyskland samlet af Prøjssen, et Land med en stærk Kongemagt og en stærk Hær, det er ydermere samlet af dette stærke Kongedømme, der udviklede Hæren paa Trods af Folkerepræsentationen, og det er samlet gennem en Række heldige Krige. Derfor er den af den prøjssiske Kongemagt udgaaede *Kejserværdighed meget stærk*, langt stærkere end Rigsdagen. Rigsdagens Indflydelse er væsentlig af negativ Natur, den kan sige Nej. Medlemmerne kan vel indbringe Forslag, Rigsdagen kan vedtage dem, men de kan ikke blive til Lov, med mindre Forbundsraadet og Kejseren siger Ja til dem. Rigsdagen maa derfor væsentlig indskrænke sig til en defensiv Holdning, nægte de Regeringsforslag, der er den ubehagelige. Og ogsaa her er dens Stilling vanskelig. Regeringen kan altid opløse og udskrive nye Valg, den kan lægge hele Kronens Autoritet i Valgvægtskaalen. Den prøjssiske Rigsdag led Nederlag i sin Kamp mod Kronen i 60'erne, den tyske har ikke senere forsøgt nogen alvorlig Kamp, og en saadan vilde i Øjeblikket sikkert ende med Rigsdagens Nederlag. Og Rigsdagens Stilling forværres yderligere, naar den uansvarlige Kejser — som saa ofte Tilfældet har været med den nu regerende Kejser, Wilhelm II — ret hyppigt med offentlige Taler kaster sig ind i den politiske Kamp til Fordel for Regeringens Forslag. Majestæten er ukrænkelig, al Kritik er vanskelig, næsten umulig. Tyskland har haft Majestætsfornærmelsesprocesser i en uhyggelig Grad. Tysklands Politik bestemmes derfor fra oven af, først af Bismarck, senere af Kejser Wilhelm II, Kronen har Løvens Part i Lovgivningen. Og den udøvende Magt har den helt og ubeskaaret; Kronen regerer ved den noget stramme, men dygtige Embedsstand, som det tyske Rige har taget overfra den prøjssiske Stat; den taaler ikke noget Indgreb af den lovgivende Magt i den udøvende Magts Funktioner, tværtimod viger den ikke tilbage for at lægge en tung Haand paa Embedsmændene, hvis de paa noget Punkt gaar mod Regeringens Politik. Embedsmændene betragtes paa gammeldags Vis mere som Kronens Tjenere end som Rigets.



Fig. 40. Richter.

Selve *Partiforholdene* i Riget var en Hindring for Parlamentarismen, en Kilde til Magt for Kronen. Der har i den tyske Rigsdag aldrig været et enkelt Parti, der var stærkt nok til ene at have Flertallet, der har altid været en Mængde, helt op indtil en femten forskellige Partier. Rigsregeringen har altid haft let ved at spille dem ud imod hinanden, let ved at skabe sig en Majoritet, nu sammensat af nogle Partier, nu af andre. Partiernes Talrighed hænger sammen med det politiske Livs Ungdom. Store Partier har ikke faaet Tid til at gro op, danne faste Rammer, samle Vælgerne om sig, som Regeringsparti eller Oppositionsparti at udforme et stort Program som de engelske. Tyskland havde været saa længe splittet, at der endnu var en Mængde Særinteresser, der gjorde sig gældende. Der var den dybe Forskel mellem Protestanter og Katoliker, der var de undertvungne Nationaliteter, der prosterede. Og endelig ligger der i selve Nationalkarakteren et vist filosofisk Hang, en Tendens til at danne Teorier, til at have Særmeninger, der ikke modvirkes af nogen lang politisk Skole, der samler Mennesker i Partier om bestemte, fælles, praktiske Spørgsmaal. Den tyske Rigsdags Forhandlinger minder ikke sjældent om hine Forhandlinger i Frankfurterparlamentet, hvor man med tysk Grundighed drøftede al Verdens Teorier og intet fik udrettet.



Fig. 41. Bebel.

Det Parti, der havde bidraget mest til Enheden, og ved hvis Hjælp Bismarck i Begyndelsen regerede, var de *nationalliberale*. Det var væsentlig et Parti,

rekruteret i det højere Borgerskab, handlende, industridrivende, Universitetsprofessorer og lærde. Det havde Tilhængere hele Landet over, men var især stærkt vest for Elben. Det vilde støtte Bismarck i hans Bestræbelser for at samle Riget, var villigt til at bevilge til Hæren, hvad han forlangte, og overlade ham den udenrigske Politik. Til Gengæld forlangte det liberale Reformer i det indre, Frihed for Handel og Industri til at røre sig, det var frihandlerisk, svor til Manchesterskolen, overhovedet af samme Støbning som de andre velhavende Bourgeoispartier, som vi kender dem fra adskillige af Europas andre Lande. Det havde Borgerskabets gamle Uvilje mod Adelen, Gejstligheden, Embedsstanden, det vil sige de privilegerede Kaster, som Borgerstanden havde kæmpet mod i saa mange Aarhundreder. Det vilde derfor frigøre Skolen for Gejstlighedens Indflydelse, svække Adelens Magt paa Landet, og krævede forøvrigt de almindelige borgerlige Friheder, Pressefrihed, Foreningsfrihed o. s. v. Dets Chef var *Bennigsen*.

Til højre for det nationalliberale Parti stod de saakaldte *frikonservative* eller *Rigspartiet*, hovedsagelig bestaaende af Storindustriens Mænd, af store Godsejere, Embedsmænd, med sine Krese i Rigets Midterprovinser, særlig i Schlesien. Dette Parti var altid ministerielt, gik med Bismarck, ogsaa naar han bragte frisindede Forslag.

Deri adskiller det sig fra det egentlige konservative Parti, de saakaldte *tysk konservative*, der ikke var bange for at gaa mod Regeringen og ofte var i Opposition. Det er Fortsættelse af det gamle Kreuzzeitungsparti, som vi saa ofte har mødt i Prøjssen, dets Kærne er de øst-elbiske Junkere, et aristokratisk og ortodokst Parti, der kæmper for alt det bestaaende, for Kronens overvejende Magt, for Adelens Rettigheder over Bønderne, for Gejstlighedens Magt over Skolen. De havde støttet Bismarck under Forfat-



Fig. 42. Bismarck taler i Rigsdagen.

ningskampen, men da han skulde samle Riget, kunde han ikke bruge dem mere. De var et prøjssisk Parti mere end et tysk, de vilde ikke have, at Prøjssen skulde opsluges af Tyskland. De havde ikke stort



Fig. 43. I Tilhørerlogen, naar Bismarck taler.

til overs for Enheden. De havde ikke haft noget imod, om Prøjssen havde erobret hele Tyskland, men de havde meget mod, at det samlede Riget om sig ved Indrømmelse af en Rigsdag med almindelig Valgret. De blev derfor en Tid lang Bismarcks Modstandere. Han var selv til at begynde med en Junker, og han viser Racens Kraft. I det hele er disse østelbiske Junkere ikke saaledes at foragte, som man ofte i Udlandet har været tilbøjelig til at gøre. Deres Horisont er vel snæver, deres Fordomme mange, men Racen er dygtig, arbejdsom, paapasselig, den har leveret fortrinlige Embedsmænd og Officerer, den har endelig haft det Held at være de Mænd, der passede til Øjeblikket. Derfor har de, undertiden selv mod deres Vilje, arbejdet tappert paa Rigets Samling. Selve Partiet var saa godt som udelukkende et prøjssisk Parti, det var stærkt ved sit Sammenhold, sine Forbindelser, sine Godser og sin Stilling ved Hoffet.

Til venstre for de nationalliberale stod to mere demokratiske Partier. Resterne af det gamle *Fremskridtsparti*, der havde kæmpet mod Bismarck under Forfatningskampen, mod Hærloven, og som havde lidt sit store Nederlag, da Begivenhederne gav Bismarck Ret. Medens en Del af Partiet gik sammen med de nationalliberale, beholdt Resten det gamle Program: Indskrænkninger i Udgifterne til Hæren og Embedsstanden, parlamentarisk Styre og Udvidelse af de borgerlige Rettigheder. Partiet var ligesom det nationalliberale Parti et Parti af Borgerstanden, men mere radikalt, særlig rekruteret i de store Byer, i Holsten, i enkelte Dele af Prøjssen og Sachsen. I Sydtyskland fandtes det saakaldte *Folkeparti*, en Fortsættelse af de gamle sydtyske Demokrater, særlig i Würtemberg.

Et politisk Parti for sig selv, bygget ikke paa et politisk Grundlag, men paa et religiøst, er det katolske *Centrumsparti*. Allerede i det nordtyske Forbund

og i selve Prøjssen selv var der mange Katoliker, men deres Tal øgedes stærkt, da det sydlige Tyskland kom til, og kom til netop paa den Tid, da Paven mistede sit verdslige Herredømme, og Alverdens Katoliker var besjælede af Ønsket om atter at give ham hans Stater tilbage. I 1871 overrakte 56 katolske Rigsdagsmænd med den forrige hannoveranske Minister, *Windthorst*, i Spidsen Kejser Wilhelm et Bønskrift, hvori de bad ham genindsætte Paven i hans Magt, d. v. s. erklære Italien Krig. Da Kejseren sagde Nej, dannede 63 katolske Rigsdagsmænd et eget Parti. Partiet var altsaa ikke som de andre Partier dannet paa et indre Spørgsmaal, men paa et ydre. Dets første Punkt var Pavemagtens Genoprettelse. Og da den ledende Magt i Tyskland nu er en protestantisk Magt og ikke som i Østerrigs Tid en katolsk, bliver Centrum i sin Kamp for den katolske Kirkes Magt i Tyskland et Oppositionsparti. Det skærpes under den snart udbrydende »Kulturkamp«. Partiet har sin Styrke i Prøjssens katolske Provinser, i Bayern og Baden. Da det er et religiøst Parti og ikke et politisk, støtter det sig ikke paa enkelte Samfundslag, det har Vælgere saavel i de højeste som i de laveste Lag; og da en Mængde Vælgere, særlig i de vestlige og sydvestlige Lande, er Smaafolk, er Partiet ofte nødt til at slaa ind paa en ret demokratisk Politik.

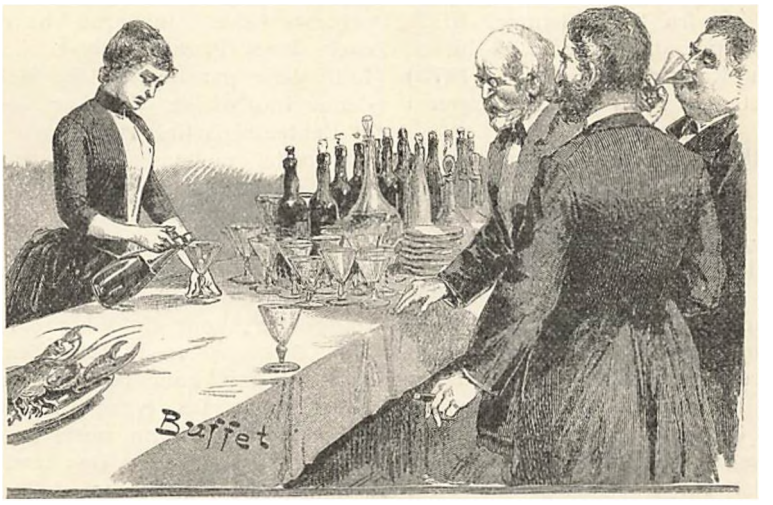

Fig. 44. I det tyske »Snapsting«.

Alle disse Partier, selv Centrum, anerkender det nye Rige og kæmper paa dets Grund, men der var tillige Partier, hvis Politik netop bestod i en stadig Protest mod Riget, Repræsentanterne for de slagne, der hævdede deres Ret. Der var først *den danske Rigsdagsmand* fra Slesvig, dernæst *Repræsentanterne for Elsass-Lothringen*, og endelig *Repræsentanterne for de polske Landsdele*, som Prøjssen havde bemægtiget sig, da de stærke Nabomagter tog hver sin Del af det polske Rige. Disse tre Grupper af Mænd protesterer af nationale Grunde; men ved Siden af dem findes tillige et Parti, der protesterer til Fordel for et Herskerhus, det *welfiske Parti* i Hannover, der holder paa Hannovers gamle Kongehus. Det har væsentlig sine Tilhængere i den hannoveranske Adel og den lutherske Gejstlighed og i de af dem afhængige Bønder. Selv om der end kan være noget tiltalende i Vedhængen ved en tidligere Kongefamilie, mangler den welfiske Opposition ganske den Berettigelse, der ligger i Hævdelsen af en særlig Nationalitet.

Selv om disse Partier protesterer, protesterer de dog fra det borgerlige Samfunds Stade, de staar socialt paa samme Grund som deres Modstandere. Men der er et Parti, der protesterer mod Riget, ikke blot politisk, men endnu mere socialt, der stiller sig udenfor det nu raadende Samfunds Grund og ønsker at indføre en ny Samfundsordning, det er det tyske *Socialdemokrati*. Dets sociale Teorier vil vi senere vende tilbage til, her kun dets ydre Historie. Efter Lassalles Død førtes den af ham rejste Arbejderbevægelse videre af *Schweizer*; men ved Siden af denne Arbejderbevægelse opstaar der en anden. Lassalles Socialdemokrati havde et vist nationalt, prøjssisk Anstrøg, det havde mere en praktisk end en teoretisk Karakter, tænkte mere paa det nær forestaaende end paa en fremtidig, fuldstændig Nybygning af Samfundet. Imod det rejser sig det internationale Socialdemokrati med Karl Marx' Lære som Program. Dets Grundlægger i Tyskland er *Wilhelm Liebknecht*, der i 1848 havde været revolutionær Journalist og havde maattet flygte til London. Her lærte han Karl Marx at kende og blev hans Elev. Opfyldt af hans Ideer vender han hjem, og finder først sin Virkeplads i Sachsens og Thüringens Industriegne. Her var der allerede i Forvejen Arbejderforeninger, væsentlig Dannelses- og Foredragsforeninger, organiserede af det radikale Borgerskab. En Mand, der allerede havde gjort sig bemærket i disse Foreninger, var den Leipziger Drejer *August Bebel*. Han var den Gang katolsk Demokrat, men gaar under Paavirkning af Liebknecht over til Socialismen. Og efterhaanden gennemsyres Arbejderforeningerne af den nye Lære. Paa en Kongres i Aaret 1868 erklærer de fleste af dem sig for Tilhængere af den, og næste Aar paa Kongressen i *Eisenach* formulerer de det bekendte Eisenacherprogram (1869), der krævede den socialistiske Stat med fælles Produktion, almindelig Valgret fra det 20. Aar, direkte Lovgivning ved Folket, Folkevæbning i Stedet for den staaende Hær, fælles og gratis Undervisning, Afskaffelse af indirekte Skatter, progressiv Indkomstskat m. m. Det lassalleske Parti vilde ikke slutte sig til dette Program; der var tillige personlige Rivninger, og det konstituerede sig i 1870 som »Almindelig tysk Arbejderforening« med »Socialdemokraten« i Berlin som Organ. En Tid lang bekæmper de to Partier hinanden.

Saa kommer *Gründeraarene* i den første Tid efter Krigen. Fra Frankrig gled de 5 Milliarder som en gylden Strøm ind over Tyskland. Tyskerne var ganske som en Smaaborger, der har vundet den store Gevinst i Lotteriet. De mente sig umaadelig rige; de kunde gøre alt. Ogsaa Sejrene havde hidset den tyske Selvfølelse op til en ængstende Højde. Der var Penge i Overflod og Planer i Tusindvis. Og saa skød da allehaande Foretagender op, Aktie-

selskaber, Fabriker, Jærnbaneanlæg, Byggeforetagender, der var over Forretningslivet en feberagtig Fart, det flimrede med Guld for Øjnene. Guldfeberen og Spekulationslysten greb selv de besindigste. Tyskland blev »Milliardlandet«. Arbejdslønnen steg og steg, fra Landet drog et endeløst Tog af Arbejdere ind til Byerne. Der var naturligvis sunde Foretagender mellem dette, der var saa meget at udrette i det store, nu samlede Tyskland, men der var tillige en frygtelig Svindel, alle Pengemarkedets Hajer flokkede sig. Saa kom da det store Krach med Ruin for mange, med Arbejdsløshed for flere, og Nedsættelse af Lønnen for dem, der endnu kunde opdrive Arbejde. Aktieselskab paa Aktieselskab, Fabrik paa Fabrik gik fallit, Pragtbygninger stod ufuldførte, og al Raadenskaben kom for Dagen, alle Bedragerierne, al den nøgne Pengebrynde. Det var frugtbar Jord for Socialdemokratiet, de arbejdsløse og de mindre tjenende, og i Svindelen laa et godt Agitationsstof mod det raadende Borgerskab og det bestaaende Samfund. Ved Valget i 1874 steg det socialdemokratiske Stemmetal betydeligt, og Partiets Repræsentation i Rigsdagen gik op fra 2 Medlemmer til 9. Og yderligere Magt fik Partiet, da Spliden blev bilagt, og de to Grupper paa Kongressen i *Gotha* (1875) smeltedes sammen. Det nye Parti fik sit Organ i »Vorwärts« i Berlin.

Med alle disse Partier spiller nu Regeringen sit Spil, spillende dem ud mod hinanden. Den behøver ikke at have nogen fast Majoritet for at bestaa, Rigskansleren er Kejserens Mand, han bliver i sit Embede, enten han har Flertal eller ej. Man har kun Rigsdagen behov, naar man skal have Penge eller en ny Lov, og man skaber da sit Flertal, alt eftersom ens Politik er for Tiden. Bismarck var en Mester paa Partimanøvrernes Omraade, som han var det paa Diplomatiets. Han brugte efterhaanden de forskellige Partier, fik dem til at stemme for sig, mod at gøre nogle, ikke ret væsentlige Indrømmelser til deres Program. Det var i Virkeligheden altid hans Politik, der gennemførtes. Partierne var ikke uvillige til at gaa med Regeringen, naar det nogenlunde lod sig forsone med deres Program, det var altid en Fordel ved Valgene at staa paa Regeringens Side, Medlemsantallet svinger stærkt, alt eftersom man er for eller mod Regeringen. De tysk-konservative talte kun 21 Stemmer i 1874 mod 80 i 1887. De nationalliberale mønstrede i 1874 152 Stemmer og kun 50 i 1884.

Rigsdagens Politik var omvendt, at faa saa meget som muligt for at støtte Regeringen, ikke at give større Bevillinger, særlig til Hæren, end nødvendigt var, for at ikke Regeringen skulde blive stillet for frit.

Hovedinteressen i tysk Politik knytter sig naturligvis til Rigsdagen, men Landdagene i de enkelte Stater var langt fra uden Betydning. De havde under sig alle de vigtige lokale Spørgsmaal. Særlig den prøjssiske Landdag som den største spiller en betydelig Rolle.

3. Kulturkampen og de store Organisationslove (1871—77). Da Krigen var endt, maatte man naturligvis genoptage det Organisationsarbejde, der var begyndt straks efter det nordtyske Forbunds Stiftelse. Dette Organisationsværk faar sin særlige Farve ved, at der jævnsides med det gaar en Kamp fra Statsmagtens Side mod den katolske Kirke. I denne Kamp maatte Bismarck søge Støtte ikke blot hos de nationalliberale, men han maatte ofte gaa endnu længere til venstre, og det medfører, at Organisationslovene paa flere Punkter faar et mere frisindet Præg, end de ellers vilde have faaet. Bismarck maatte give noget for noget, selv om han var stærk nok til at give det mindst mulige.

Vi har i »Vore Fædres Tid« set, hvorledes Kirkens Magt steg i Tyskland efter Revolutionsaarene. Kronen og det bestaaendes Venner saa' i Kirken det tryggeste Dige mod Revolutionens Stormflod. Derfor gjorde den prøjssiske Forfatning af 1850 Kirken store Indrømmelser, og det var ikke blot den protestantiske Kirke, der nød godt af dem, men ogsaa den katolske. Kirkerne fik i høj Grad Raadighed over deres egne Anliggender, blev ret uafhængige af den verdslige Magt. Særlig fik de Tag i Skolen. Mest Myndighed fik de katolske Bisper, fordi den katolske Kirke er ganske anderledes bygget paa Lydighed end den protestantiske. Bisperne havde helt Herredømmet over deres Præster, og gennem dem en betydelig Indflydelse paa de katolske Menigheder. Det er paa denne Indflydelse, der har fæstnet sig i de 20 Aar, at Centrumspartiet bygges op.

Bruddet mellem Regeringen og Katolikerne begyndte med Katolikernes Fordring om, at Tyskland skulde genindsætte Paven i hans verdslige Herredømme, hvilket Kejseren naturligvis maatte afvise, og et Forsøg paa at faa Rigsdagen til et vedtage en Lov, der udstrakte til det hele tyske Rige de Forrettigheder, som Katolikerne i Prøjssen havde; det blev forkastet med 229 Stemmer mod 59. Den aabne Kamp kom paa Spørgsmaalet om *Gammel-Katolikerne*. De tyske Bispers Flertal havde paa Kirkekonciliet i Rom været mod det nye Dogme om Pavens Ufejlbarhed. De havde dog ikke vovet at stemme derimod, de forlod Rom inden Afstemningen. Men da Dogmet var vedtaget, og de selv vendte hjem til deres Bispesæder, krøb de til Korset en for en, den katolske Kirkes stramme Disciplin havde i saa mange Aarhundreder dresseret til ubetinget Lydighed mod Rom. De bøjede sig »med sitrende Samvittighed«, »med ængstede Sjæle«, men de bøjede sig, og derpaa fór de haardt frem mod de faa, der ikke vilde give Køb. Der var særlig i Universitetskrese enkelte, der dog havde saa megen videnskabelig Sans, at de modsatte sig Pavens Ufejlbarhed, og der var ogsaa hist og her enkelte Præster, der tog Mod til sig. Nogle Menigheder fulgte deres Præst. Protestanterne kaldte sig »Gammel-Katoliker«, idet de holdt paa Kirkens gamle Lære mod den nymodens Katolicisme. Bevægelsen fik ikke videre Betydning; i 1876 fandtes der kun 100 gammelkatolske Menigheder med 50,000 Sjæle. Bisperne fór imidlertid strængt frem imod dem, Præsterne og Universitetslærerne blev det forbudt at lære, de blev lyste i Kirkens Ban. Men Regeringen holdt dem i Embederne og tog dem i sin Beskyttelse.

Der havde altid hos det tyske Bureaukrati været Uvilje mod Kirkens alt for store Magt og Frihed; disse Embedsmænd holdt ikke af, at der blev uddraget Staten noget af dens Magtfuldkommenhed. Og

Kirkens Frihed kunde blive farlig nu, da Ufejlbarhedsdogmet havde samlet al Kirkens Magt i Pavens Haand, havde røvet Bisperne den sidste Rest af deres gamle Rettigheder og Friheder, og gjort dem til viljeløse underordnede under en fremmed Magthaver, Paven. Modsætningen mellem Nationalstaten og dens Rettigheder og den internationale Kirke, der intet Fædreland har, træder skarpt frem. Regeringen besluttede lige saa godt straks at tage den Kamp op, der dog maatte komme. Den tyske Regering havde ikke anerkendt Romerkoncilets Beslutninger, og holdt derfor, som sagt, sin Haand over Gammel-Katolikerne. De katolske Præster svarede med fra Prædikestolene at tordne mod Bismarck, Prøjsserne og det nye Rige, Centrum stillede sig i skarp Opposition. Der blev vedtaget en Lov (December 1871), der satte stræng Straf for politisk Agitation fra Prædikestolen. Saa lavede man katolske Foreninger, hvor man fortsatte Agitationen, og stiftede en udstrakt katolsk Presse, i 1871 var der i Prøjssen 5 katolske Blade, i 1874 120. Centrums Hovedorgan var »*Germania*«.

Bismarck forsøgte endnu at indlede Forhandlinger med Rom, men Paven nægtede at anerkende den tyske Gesandt, Kardinal Hohenlohe. Saa erklærede Bismarck at ville tage Kampen op, at »vi gaar ikke til Canossa«; i December 1872 blev al diplomatisk Forbindelse med Vatikanet brudt, og »*Kulturkampen*«, som Professor Virchow (firkav), den berømte Læge, døbte den, d. v. s. Kampen for den moderne, verdslige Civilisation, tog for Alvor fat.

Den blev fra Regeringens Side ført af Kultusminister *Falk*, en skarp Jurist, der ubetinget holdt paa Statens Overhøjhed. Gejstligheden, der havde Valget mellem sin aandelige Overherre, Paven, og sin verdslige, Kejseren, tog helt Parti for den første. Regeringen gennemførte de saakaldte »*Majlove*« (1873), der berøvede Kirken al Straffemyndighed udenfor det rent religiøse Omraade, og bestemte, at Folk, for at opnaa et gejstligt Embede, skulde have tilbragt tre Aar ved et Universitet og underkastet sig en Eksamen i almindelig Kultur, Filosofi og Historie; de gejstlige Dannelsesanstalter blev stillede under Statens Opsigt; Bisperne skulde gøre Statsmagten bekendt med alle Ansættelser, og denne kunde i visse Tilfælde nedlægge Indsigelse. Ved Loven om Tilsynet med Folkeskolen (1872) blev det gejstlige Tilsyn afløst af et verdsligt. Jesuiterne og de med dem beslægtede Ordener blev forviste fra det tyske Rige, som de egentlige Bærere af den ultramontane Agitation (Juli 1872). Bismarck gik endog til Indførelse af borgerligt Ægteskab, først i Prøjssen (1874), Aaret efter i hele Riget. Mange af disse Forholdsregler ramte ikke blot Katolikerne, men tillige den protestantiske Kirke, det borgerlige Ægteskab var saaledes begge lige meget imod. Bismarck havde ofte en haard Kamp at bestaa mod de konservative Strømninger, der var meget mægtige ved Hoffet. Kejseren gik kun efter lang Modstand og med »tungt Hjerte« ind paa Loven om borgerligt Ægteskab.

Til disse Hovedlove slutter sig en Mængde mindre, der skulde give Staten Magtmidler i Kampen mod Kirken. Thi den og dens Mænd vilde ikke godvilligt bøje sig. Paven erklærede de tyske Love for stridende mod Kirkens Rettigheder og ganske ugyldige. Mange Bisper og Præster vilde ikke opfylde Lovens Bydende. Regeringen svarede med Afsættelser, Fængslinger, Forvisninger eller Anvisning af et bestemt Opholdssted, med Inddragning af de genstridige gejstliges Lønninger. Det hjalp alt sammen ikke noget, Bisperne og Præsterne lod sig hellere afsætte og fængsle end adlyde de »gudløse« Lovbestemmelser. I 1876 var af 12 prøjssiske Bispedømmer de 7 uden Bisp og 1000 Menigheder uden Præst.

Regeringen havde haabet at drive en Kile ind mellem Gejstligheden og Menighederne, men det mislykkedes helt. Som altid i Forfølgelsestider holdt Menigheden fast ved de gamle Præster. I de katolske Blade og Foreninger førtes det voldsomste Sprog mod den »hedenske, antikristelige« Stat, Bismarck var en anden Diocletian, der forfulgte Kristi Kirke, og i Aaret 1874 var han Genstand for et Attentat; han blev let saaret i den højre Haand. Gerningsmanden bekendte aabent, at han havde villet dræbe Bismarck, fordi han havde givet Kirkelovene.

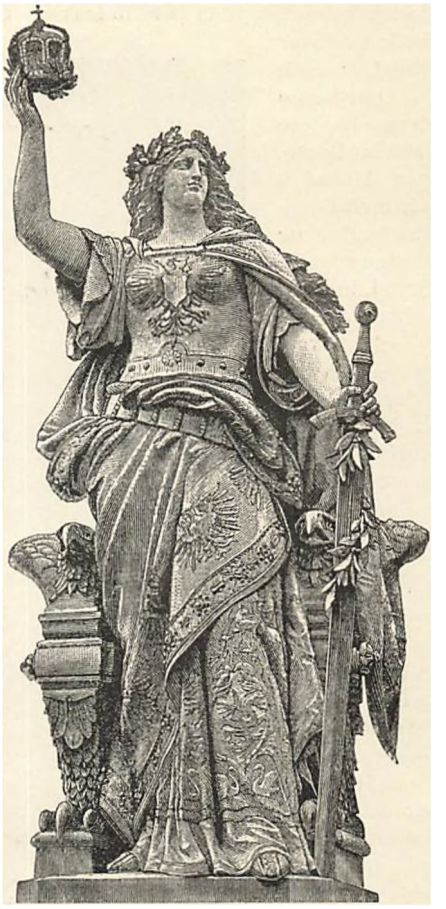

Fig. 45. Germaniastatuen i Niederwald, udført af Billedhuggeren Schilling, rejst 1883 som Mindesmærke om Krigen 1870—71. [Germania er det gamle romerske Navn for Landet vest for Rinen og nord for Donau.]

Medens denne Kamp trækker ud, med Protester fra den katolske Side og skrappe Forholdsregler fra Regeringens, fortsættes Arbejdet paa det nye Riges Organisation. Og Bismarck, der skarpt afviste sine liberale Forbundsfællers politiske Fordringer om Ud-

videlse af Rigsdagens Myndighed, om Dannelsen af et Rigsministerium, Diæter for Rigsdagsmændene m. m., gjorde væsentlige Indrømmelser paa det økonomiske og administrative Omraade. Det er hans liberale Periode. Han blev mere og mere uklar med de konservative, mere og mere overbevist om deres »politiske Ubrugbarhed«, og de gamle konservative Ministre fra Kamptiden bliver lidt efter lidt erstattede med nationalliberale.

En Lov af 1873 skabte et fælles *Møntvæsen* med Marken (c. 89 Øre) som Grundlag. Alle de Hundreder af gamle forskellige Mønter, forskellige for hver Smaastat, maatte vige for det nye Enhedssymbol. Berlins Bank blev Rigsbank. Den dygtige Generalpostmester Stephan organiserede et ensartet billigt *Postvæsen* over hele Riget. Han optog Danskeren Michaelsens Idé om en ensartet lav Porto, betalt paa Afsendelsesstedet, med Opgivelse af alle de gamle Mellemregninger mellem Landene, da et Brev gerne kræver et Svar, saaledes at hvert Land derfor faar sin Del. I Toldpolitiken fortsattes Frihandelspolitiken; saaledes afskaffedes Tolden paa Jærn næsten helt. Der blev skabt en *Rigsflaade*, der til at begynde med dog kun var beregnet til Kystforsvar; at skabe en Sømagtsflaade, skikket til at kæmpe paa de store Have, faldt endnu ikke Nationen ind. Tyskland var en Landmagt; først i 1872 blev Flaaden udsondret fra Krigsministeriet, men Marineministerposten beklædtes fremdeles af en Landofficer. Da Frankrig øgede sin Fredsstyrke, foresloges det i 1874, at den tyske Fredsstyrke skulde bringes op til 401,000 Mand. Rigsdagen vilde dog ikke gaa ind paa en saa stor, varig Forøgelse, først da Moltke havde holdt en stor Tale, og Bismarck havde truet med sin Afsked eller med at opløse Rigsdagen, gik de nationalliberale ind paa at bevilge de 401,000 paa syv Aar, det saakaldte *Septennat*; man fryglede for, at naar man bevilgede dem for bestandig, opgav man det Herredømme over Rigets Pung, som er Rigsdagens eneste Magtmiddel.

Det kostede ligeledes en haard Kamp, om end med Modstand fra anden Side, at gennemføre de *juridiske Reformer*. Der var det Fyrsterne, der mente, at deres Højhedsret blev traadt for nær. Efter lange Forhandlinger og stadige Kompromiser gennemførtes der dog en fælles Ordning af Domstolene, af Strafflovene, tillige med vigtige civile Fælleslove. Den nye Højesteret fik Sæde i Leipzig, meget mod Prøjssens Vilje, men det blev i Forbundsraadet overstemt. Der findes hos mange, særlig i Sydtyskland, en Uvilje mod at forlægge al Ting til Berlin.

Genstand for Rigets Omsorg var ogsaa *Elsass-Lothringen*, der efter Freden erklæredes for »Rigsland«, det vil sige, at Højhedsretten tilkom samtlige tyske Fyrster, der havde været med til dets Erobring. Denne Højhedsret udøves af Kejseren gennem Rigskansleren. Det nye Land bestod af tre rel forskellige Dele. Øvre-Elsass, der var industridrivende og katolsk, Nedre-Elsass, der var agerdyrkende og protestantisk, Lothringen, der var agerdyrkende og katolsk. I Lothringen talte Befolkningen kun Fransk, i Elsass en særlig tysk Dialekt. Der var i disse sproglige, religiøse og erhvervsmæssige Forskelligheder Muligheder for at splitte Befolkningen og fæstne det tyske Herredømme, og Bismarck havde fra først af tænkt paa at vinde Befolkningen med en passende Blanding af Kraft og Mildhed. Befolkningen holdt til at begynde med stejlt paa Frankrig, det haabede paa, at Forbindelsen med Tyskland kun skulde være rent midlertidig, at Frankrig snart kunde komme til Kræfter igen og tage Landet tilbage. Derfor opterede (d. v. s. vælge at vedblive at være franske Borgere) kun 150,000 for Frankrig. Fristen for Optation udløb 1872, og Bismarck erklærede da, at han kun anerkendte Optationen, naar Optanterne udvandrede; de Optanter, der forblev i Landet, maatte blive tyske Undersaatter. De udvandrede dannede i Frankrig en særlig Befolkning, der stadig øgedes af unge Elsass-Lothringer, der unddrog sig Opfyldelsen af den tyske Værnepligt. De holdt stadig Haabet om Hævnkrigen og Genforeningen levende.

Indtil 1875 styredes Landet diktatorisk af Rigskanslerens Embedsmænd, man indrettede tysk Administration, en Mængde Embedsmænd kom ind i



Fig. 46. Arbejderuroligheder i Berlin. Politiet hugger ind.

Landet, men Befolkningen, særlig dens højere Lag, indtog en fjendtlig Stilling overfor dem. Kulturkampen bidrog ogsaa til at øge Modsætningen, og da Landet i 1874 fik Ret til at sende Rigsdagsmænd til den tyske Rigsdag, valgtes der 15 »Protestanter«, der kun mødte i Rigsdagen for at nedlægge en Protest mod Erobringen og stille Kravet om, at Befolkningen selv skulde stemme om sin Skæbne, hvorpaa de forlod Berlin.

Senere dannede der sig det saakaldte *autonomistiske* Parti, der opgav Protesten, vilde finde sig i det uundgaaelige, og kun søgte at opnaa et saa udstrakt Selvstyre som muligt for Rigslandet. Det havde især sine Tilhængere i det protestantiske Nord-Elsass. Regeringen søgte at styrke dette Parti ved Indrømmelser, der blev oprettet en særlig raadgivende Forsamling og indsat en Statholder (1879). Derefter er det gaaet op og ned, snart med Mildhed, snart med Strænghed. Flertallet af Befolkningen holder endnu paa Frankrig, og Regeringen har ofte grebet til skarpe Forholdsregler, saa som Pastvang, for at afbryde Forbindelsen.

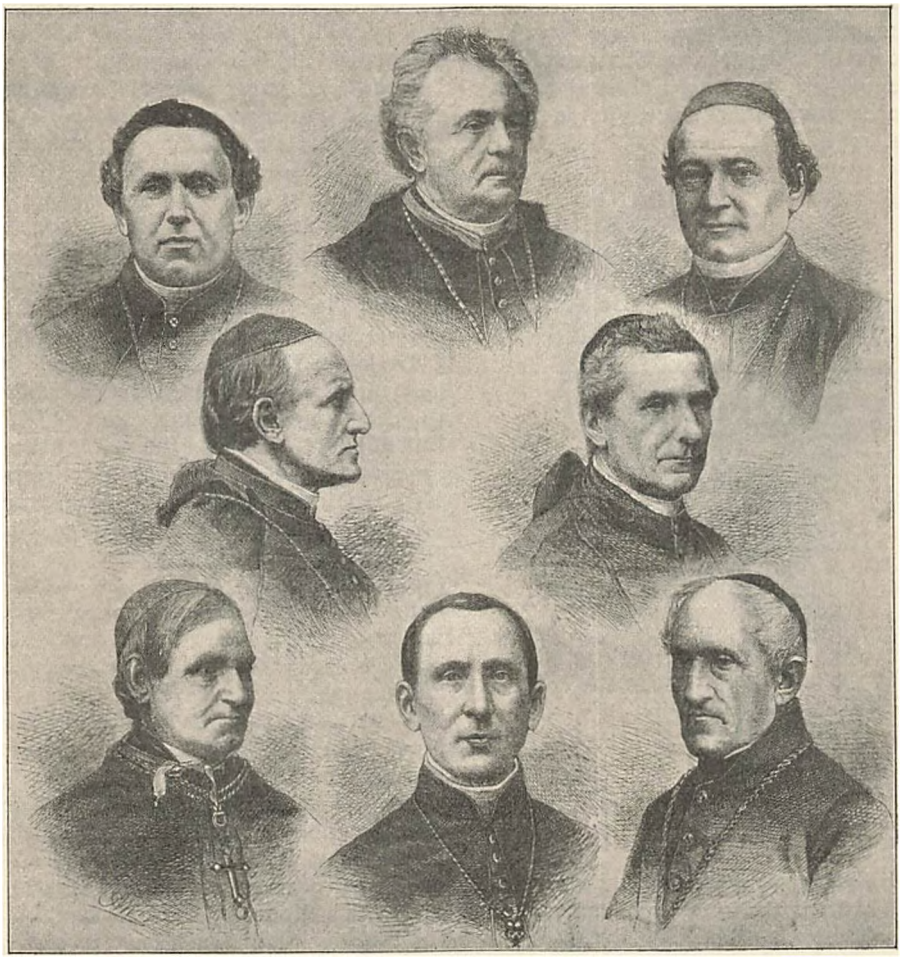

Fig. 47. Katolske Bispetyper.

Man søger paa alle Maader at germanisere Landet, dels ved at germanisere Skolen og dermed den næste Slægt, dels ved en stadig tysk Indvandring af Embedsmænd, Soldater, Lærere, Forretningsmænd.

I selve Prøjssen gennemførtes der en vigtig *administrativ Reform*, der styrkede Selvstyret ude paa Landet og fratog Godsejerne en betydelig Del af deres Magt. Der blev i 1872 indført valgte Forsamlinger for de forskellige Regeringskrese, en Art Amtsraad, der paalagde Skatter til de lokale Øjemed og i det hele styrede de lokale Anliggender, altsaa en lignende Reform, som vi har mødt den i England. Det gik ikke af uden haardnakket Modstand fra Junkernes Parti. Det prøjssiske Herrehus forkastede først Loven med 145 Stemmer mod 18. Regeringen maatte udnævne 25 nye Herrehusmedlemmer for at overbevise de genstridige om, at det var dens bestemte Hensigt at gennemføre Loven. Ogsaa de gamle Provinsiallanddage blev omordnede og fik deres Magtomraade udvidet (1875).

Alt det forbitrede Forholdet mellem Bismarck og de konservative, hans gamle allierede beskyldte ham for at rokke ved Religionen og Samfundet, for at ville »germanisere« Prøjssen. Der førtes ved Hoffet en stadig, underjordisk Kamp imod Rigskansleren. Kejseren var kun med »tungt Hjerte« gaaet med til mange af de moderne Reformer, men han holdt dog loyalt paa sin Kansler. Naar Bismarck kunde faa Ram paa en af Muldvarpene, slog han haardt til. Saaledes i *Arnimaffæren*. Grev Arnim havde været Gesandt i Rom og Paris, han var yderst velset ved Hoffet og i konservative Krese, han blev understøttet af Kejserinden, der aldrig havde kunnet lide Bismarck, og denne var saa sandt heller ikke nogen Helt for Damer. Man saa' i Arnim den kommende Rigskansler, naar man paa en eller anden Maade havde faaet Bismarck af Vejen. Bismarck vogtede derfor paa ham med et vagtsomt Øje, og da Arnim undertiden gav sig selv Blottelser, da han optraadte ret egenmægtig som Gesandt, blev han kaldt hjem. Da han til sit Forsvar benyttede Embedsskrivelser og nægtede at udlevere disse, lod Bismarck ham anklage og fik ham i 1876 dømt til Fængsel, til Hoffets største Forbitrelse. Arnim var flygtet til Schweitz, og offentliggjorde her en Pjece, der indeholdt de groveste Beskyldninger mod Bismarck og, uforsigtigt nok, tillige Angreb paa Kejseren. Bismarck lod ham paa ny anklage og dømme til 5 Aars Tugthus for Landsforræderi. Den konservative Presse, endog »Kreuzzeitung«, fortsatte

en Tid lang Kampen og beskyldte navnlig Bismarck for smudsige Børsspekulationer, for Forbindelser med jødiske Spekulanter, særlig Bankieren Bleichrøder, der bestyrede Bismarcks Formue. Man talte om den nye Ære, der var oprundet for det tyske Rige, Bleichrøderæraen. Bismarck havde altid været meget paaholdende i Pengesager, altid opsat paa Gevinst og Formerelse af sin Formue, dette gav Angrebene et vist Grundlag, selv om de naturligvis skød langt over Maalet.

4. Kampen mod Socialdemokratiet. Statssocialismen. 1878—87. Men snart indtræder der en fuldstændig Forandring saavel i Systemerne som i Personellet. Bismarck og det tyske Rige gaar fra Manchesterlæren over til Beskyttelse og Statssocialisme, hans nære Venner bliver ikke mere de nationalliberale, men de konservative, den store Fjende bliver ikke Katolicismen, men Socialismen.



Fig. 48. Tysk Uhlan.

Bismarck og Lassalle var i 60'erne mødtes i det fælles Had til det liberale Bourgeoisi, Bismarck som Føreren for de prøjssiske Junkere, der kæmpede for Hæren og Kongemagten mod Parlamentarismen, og Lassalle som Føreren for de Arbejdere, som Borgerskabet udbyttede. Der var, jævnsides det fælles Had, personlige Ligheder mellem de to cæsarisk anlagte Personligheder. Havde Lassalle levet længe nok, var det maaske kommen til en Forstaaelse. Lassalles Socialdemokrati havde et eget prøjssisk Tilsnit. Bismarcks konservative Modstandere beskyldte ham da ogsaa for at have begunstiget Socialdemokratiets Vækst i Tyskland. Men han havde i alle Tilfælde ikke noget til overs for det internationale Socialdemokrati under Bebels og Liebknechts Førerskab, han var tidlig opsat paa at faa Love imod det, særlig mod den socialdemokratiske Presse. Rigsdagens liberale Flertal vilde dog ikke gaa med hertil, Pressefriheden var en af Borgerskabets gamle Lærdomme, og det frygtede for, at skærpede Pressebestemmelser ikke blot skulde ramme den socialdemokratiske Presse, men ogsaa den liberale.

Imidlertid voksede Socialdemokratiets Stemmetal ved hvert Valg, i 1874 talte det 340,000 Stemmer, i 1877 480,000, dets Foreninger og dets Blade øgedes stadigt. Saa kom der et Par af disse Attentater, der altid er saa belejlige for en Regering, som er i Trang for Tvangsforholdsregler. Den 11. Maj 1878 affyrede en Haandværkssvend, *Hödel*, flere Revolverskud mod den gamle Monark, der kom kørende sammen med sin Datter langs Unter den Linden. Intet af Skudene ramte. Forbitrelsen var stærk i det tyske Folks store Flertal, man saa' i Kejser Wilhelm Virkeliggøreren af saa mange Kampes Maal, Skaberen af det tyske Rige. Selve hans Alder syntes at gøre Attentatet dobbelt afskyeligt. Men Rigsdagen forkastede dog med stor Majoritet en af Regeringen indbragt Lov mod socialdemokratiske Udskejelser.

Saa skød Dr. *Nobiling* fra et Vindue paa Kejseren med en Bøsse, ladet med Hagl, og bibragte ham 32 smaa Saar i Armen og Ansigtet (2. Juni 1878). Hödel var en ganske uvidende Fyr, kun optændt af et almindeligt Had mod Samfundet og dets Repræsentanter, som han mente forurettede Folkets store Masse. Dr. Nobiling var derimod en videnskabelig dannet Mand, han havde i længere Tid gjort Tjeneste i det kongelige statistiske Bureau i Dresden, og var gennem Tal og videnskabelige Undersøgelser naaet til det samme Resultat som Hödel. Begge var de Enkeltmænd, det socialdemokratiske Parti var som saadant ganske fremmed for deres Foretagender. Men Ophidselsen var stor, og Bismarck vidste behændigt at kaste Skylden over paa Socialdemokratiet. Han udskrev paa Attentaterne nye Valg til Rigsdagen (Juli 1878), og ved disse gik det ud over de nationalliberale og Fremskridtspartiet, medens de konservative og Rigspartiet vandt frem. Den nye Rigsdag gav Bismarck Vaaben ved »Loven mod Socialdemokratiets samfundsfarlige Bestræbelser« (Oktober 1878), den saakaldte *Socialistlov*, givet paa 4 Aar og to Gange fornyet indtil 1890. Den stillede enhver Person, enhver Forening, ethvert Møde, ethvert Skrift, »der havde til Formaal Omstyrtningen (*Umsturz*) af den bestaaende Samfundstilstand«, udenfor Loven, gav dem Politiet i Hænde. Det kunde beslaglægge ethvert socialistisk Skrift, opløse ethvert socialistisk Møde. Socialdemokratiets Presse og dets Organisation blev slaaet ned, i Løbet af faa Maaneder blev 135 Foreninger opløste, 35 Blade og 100 Skrifter beslaglagte. Op indtil 1890 regner man, at der blev beslaglagt 1400 Skrifter, udvist 900 Socialdemokrater og dømt 1500 til Fængsel. Det var Terrorismen med al dens Gemenhed, lumpne Angiverier, Skandaleprocesser, vilkaarlige Domfældelser.

Lige meget hjalp det dog. Ganske vist gik Socialdemokratiets Stemmetal i 1881 ned til 310,000 Stemmer, men i 1884 var det oppe paa 550,000 Stemmer, og ved hvert senere Valg er det steget I 1898 mønstrede Socialdemokratiet 1,800,000 Stemmer, og er det tyske Parti, der har det største Stemmetal. Socialistloven virkede som en Luttring, de svage og de løse Elementer faldt fra, men Partiets Kærne ildhærdedes. Man dannede en ny Organisation i Stedet for den opløste. Man stiftede Foreninger med uskyldige Formaal, saa som Sangforeninger, Rygeforeninger, Dis-

kussionsklubber og under hundrede andre Paaskud. Man smuglede sin Presse ind fra Udlandet, og holdt sine Kongresser i fremmede Byer, saaledes i København (1883).

Det var imidlertid ingenlunde Bismarcks Hensigt at bekæmpe Socialdemokratiet alene med Magt, dertil var han for stor og for klog. Han søgte at vinde Arbejderne for det bestaaende Samfund ved Arbejderlove. De nationalliberale havde som alle Manchesterpartier kun interesseret sig ringe for Arbejderspørgsmaal, de var bestemt mod Statens Indgriben i Forholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejder. Vi har set det ved Gladstone og det liberale Parti i 70'ernes Begyndelse. Vi har ligeledes set, hvorledes der i Frankrig under Napoleon III gør sig en modsat Bevægelse gældende, hvorledes man der søger at løse det sociale Spørgsmaal fra oven af, den saakaldte *Statssocialisme*.

I Tyskland udgaar denne Bevægelse fra Universitetskrese, fra Nationaløkonomerne. Efter Indbydelse af Professor *Schmoller* havde en Del lærde samlet sig i Eisenach (1872) og erklæret sig for det sociale Monarki, der skulde tage sig af de lidende Stænder. De forlangte Arbejderlove, Arbejderboliger, Fabrikstilsyn, Ordning af Forsikringsvæsenet, Undersøgelser angaaende Arbejdernes Stilling. De stiftede en »Forening for Socialpolitik« og udfoldede en rig literær Virksomhed. Fra Talerstolene paavirkede de den opvoksende Ungdom. De konservative og nationalliberale betragtede dem fra først af som ikke ret meget bedre end de rigtige Socialister, og gav dem Øgenavnet *Katedersocialisterne*.

Men der kom en Dag, da Bismarck lod det prøjssiske Kongedømme udtale (November 1881), at den sociale Skade kunde ikke læges ved Tvangsforholdsregler alene, men kun ved *sociale Reformer*. Staten maatte sørge for sine nødlidende Medlemmer, fordi den var en kristelig, moralsk Stat; det var tillige en samfundsbevarende Pligt. Og den prøjssiske Stat havde altid handlet saa, fortsatte Bismarck, dens tidligere Herskere havde bedret de prøjssiske Bønders Kaar, nu skulde Arbejderne hjælpes. Denne Hjælp kom ved de tre store Love om Forsikring i Sygdomstilfælde (1883), mod Ulykker under Arbejdet (1884) og mod Alderdom og Arbejdsudygtighed (1889). Bismarck havde ogsaa paatænkt en Forsikring mod Arbejdsløshed, men foreslog den ikke, da han ikke havde nogen Udsigt til at gennemføre den. I det hele lykkedes det kun efter lange Forhandlinger og mange Kompromisser at gennemføre disse Love. Bismarck var ofte dristigere og mere radikal end Rigsdagen. Men Lovene krævede ret betydelige Ofre af Staten og Industrien, og den sidste strittede imod saa længe som muligt, fortalte, at den vilde blive ruineret derved. Det lykkedes ikke Bismarck med sine Love at vinde Arbejderne. Socialdemokratiet erklærede Reformerne for ufuldstændige, kun iværksatte for at spænde Ben for en virkelig Reform, en taktisk Manøvre. Disse Love har vel store Huller, de opfylder ikke deres Opgave fuldt ud, men alligevel var de et dristigt og stort Værk af Bismarck, og mangt et Hul i Loven skyldes ikke ham, men Rigsdagens Vrangvilje. En ny Opfattelse af Statens Forhold til Arbejderne var slaaet fast fra oven af.

Arbejderlovene og Statssocialismen er kun et enkelt Udslag af Bismarcks forandrede Politik. Han følte sig med Aarene ikke mere i Overensstemmelse med de nationalliberale, der hidtil havde været hans Venner, han var tillige syg og træt, og forlangte derfor i April 1877 sin Afsked. Kejseren skrev paa Afskedsbegæringen det berømte »aldrig«, og gav Bismarck en ti Maaneders Orlov. Han tilbragte denne i ret stor Afsondrethed, passede sit syge Legeme og tænkte over økonomiske Spørgsmaal. Han har i disse Fritidens og Tænkningens Maaneder ganske sikkert ikke læst mange Bøger, men han har set ud over Tyskland, set paa Tingene selv, som den gode Realist han var, og gennemgaaet sine Godsers Regnskaber, som den gode Husholder han tillige var. Og han saa, hvorledes de fremmede Varer oversvømmede Tyskland. Det engelske Jærn var saa billigt, at det slet ikke kunde betale sig at fabrikere Jærn i Tyskland, Bjærgværkerne standsede, Ilden slukkedes under Smelteovnene. Fra Rusland, Ungarn og Østerrig strømmede Kornet ind over Tyskland, det var saa billigt, at de tyske Agrarer, der i de gode Tider havde optaget Laan, og nu i de daarlige Aar efter det store Krach maatte betale høje Renter, i Tusindvis maatte gaa fra Gaardene, der stilledes til Tvangsauktion. Der kom endvidere billigt Træ og Tømmer, det kunde ikke betale sig at hugge i de tyske Skove. Saa længe man havde haft Frankrigs Milliarder at betale Overskudsindførslen med, kunde det gaa, men nu »forblødte« Landet, mente han. Derfor *Beskyttelse for tysk Industri og tysk Agerbrug*. Man gjorde jo det samme paa den anden Side af Vogeserne, hvor Protektionisterne vandt frem med Republiken efter Napoleons Frihandelspolitik.

Tillige vilde han lægge *Told paa Forbrugsartiklerne*, idet han dermed forbandt et politisk Formaal. De ringe Toldindtægter, som Riget havde, formaaede ikke at dække dets Udgifter. Der var Underskud, 82 Mill. i 1872, 70 Mill. i 1878. Dette Underskud blev hvert Aar ved Lov fordelt paa de enkelte Stater, og opkrævedes som en direkte Skat. Rigsdagen havde derved noget Hold paa Regeringen, og de direkte Skatter var som altid meget ilde lidte. Naar man fik indirekte Afgifter, vilde Rigets Indtægter meget forøges, det vilde ikke blot kunne blive uafhængig af Enkeltstaterne, men endog give dem et Tilskud til Dækning af deres direkte Skatter. Og Skatteborgerne vilde ikke saa let mærke, at Pengene gik ud af deres Lommer, som naar Skatteopkræveren kom med sin Fordring og kun gav et Stykke kvitteret Papir i Stedet for Pengene. Ved de indirekte Skatter tog Staten sin Skat forud paa Sukker, Kaffe o. s. v. ved Fortoldningen, Varerne blev nogle Øre dyrere hos Købmanden, den almindelige Skatteyder skændte maaske over Prisstigningen, skændte paa Købmanden, der udvejede Varen, men han saa ikke Staten, der stod bag Købmanden og tog sin Skat, harmedes ikke paa den. Man kunde derfor lettere, naar Pengene kom ind ad indirekte Vej, faa Hær og Flaade forøget, end hvis hver Forøgelse krævede en Stigning i den direkte Skat, som Skatteyderen let kunde kontrollere. Derfor Overgang fra direkte Skatter til indirekte, Forøgelse af Rigets Midler.

Da Bismarck kom frem med sin nye Politik, nægtede de nationalliberale at gøre ham Følgeskab længere. De holdt paa de gamle Frihandelsideer,

og de frygtede for, at Rigsdagen skulde tabe i Magt, naar Riget i de stadig voksende indirekte Skatter fik en Indtægtskilde, der var unddraget den aarlige Bevilling. Bismarck ser sig derfor om efter nye Forbundsfæller. At han kunde faa de konservative med, var en Selvfølge. Det er aldrig rart for et konservativt Parti at være i Opposition til Kronen og dens Ministre, og Bismarcks nye Program stemmede godt med deres Fordringer. Men de konservative var ikke talrige nok til at give ham en Majoritet i Rigsdagen. Der var da ikke andet for ham at gøre end at *vinde Centrum*. Han havde allerede længe været ked af Kampen mod dem, han følte det haabløse i den, og han frygtede tillige for, at den skulde underminere de konservative Interesser. De strænge Love havde ikke bøjet Kirken i Knæ, tværtimod, de havde frembragt fuldstændig Forvirring mange Steder. Og det bliver da Bismarck, der »gaar til Canossa« trods hans stolte Udsagn. Da Pius IX var død og afløst af den smidigere, men i Virkeligheden lige saa maalbevidste Leo XIII, indleder Bismarck Underhandlinger. Han ofrer først sin Kultusminister, Falk, og i det hele afløses indtil 1880 de forskellige frisindede og nationalliberale Ministre af konservative. Kirken, der følte sig som den stærkeste, viste sig fornem og tilbageholdende i Forhandlingerne. Lidt efter lidt maa den prøjssiske Regering tage Majlovene og de andre Kamplove fra 70'erne tilbage (1880-93). Man opretholdt kun Anmeldelsespligten, det borgerlige Ægteskab, Jesuiternes Forvisning og enkelte mindre vigtige Ting. Paa næsten alle de vigtigste Punkter havde Kirken sejret. De afsatte og fængslede Bisper og Præster vendte tilbage til Embederne, Hierarkiets Magt var steget og befæstet, Bisperne blindt lystrende Paven, Præsterne underordnede Bisperne, og Præsternes Indflydelse i Menigheden grundfæstet. Staten havde maattet forhandle med Kirken som Magt med Magt, Kirken havde sejerrigt staaet Kulturkampen igennem.

Det nationalliberale Parti blev sprængt, en Del fulgte til sidst dog Bismarck, medens en anden Del gik sammen med det gamle Fremskridtsparti og dannede det nye liberale Parti sammen med dette, det saakaldte »frisindede Parti« (Freisinnige).

Ved de konservatives og Centrums Hjælp gennemførte Bismarck nu sin nye Toldpolitik. Han opnaaede ganske vist ikke alt, hvad han vilde, han fik ikke Tobak og Alkohol lavet til Statsmonopoler, som Tobakken er det i Frankrig; det mente Rigsdagen, særlig Centrum, vilde give Regeringen alt for store Pengemidler i Hænde; men han fik dog lagt Told paa Tobak, Petroleum, Kaffe, paa Korn og Jærn, de store Forbrugsartikler.

Men det var ikke nok for den tyske Industri at standse Udlandets Indførsel, den maatte tillige skaffe sig nye Markeder. Den tyske Befolkning vokser saa stærkt, at dens Fødselsoverskud ikke kan faa Beskæftigelse ved Agerbruget, det gamle Hovederhverv, man maa mere og mere slaa ind paa Industri. Endnu i 1882 var omtrent Halvdelen af Tysklands arbejdsdyglige Mænd optagne af Landbrug, medens i 1895 kun en Tredjedel af disse har Landbruget som Hovederhverv. Handel, Industri og Bjærgværk maa forsørge Resten. Men for at kunne det, maa Landet skaffe sig oversøiske Besiddelser, nye Markeder. Derhen haaber man ogsaa at kunne lede den store Strøm af Tyskere, der udvandrer (i 1880 c. 220 000), og som nu væsentlig gaar til de angelsachsiske Lande og tabes for den tyske Nationalitet.

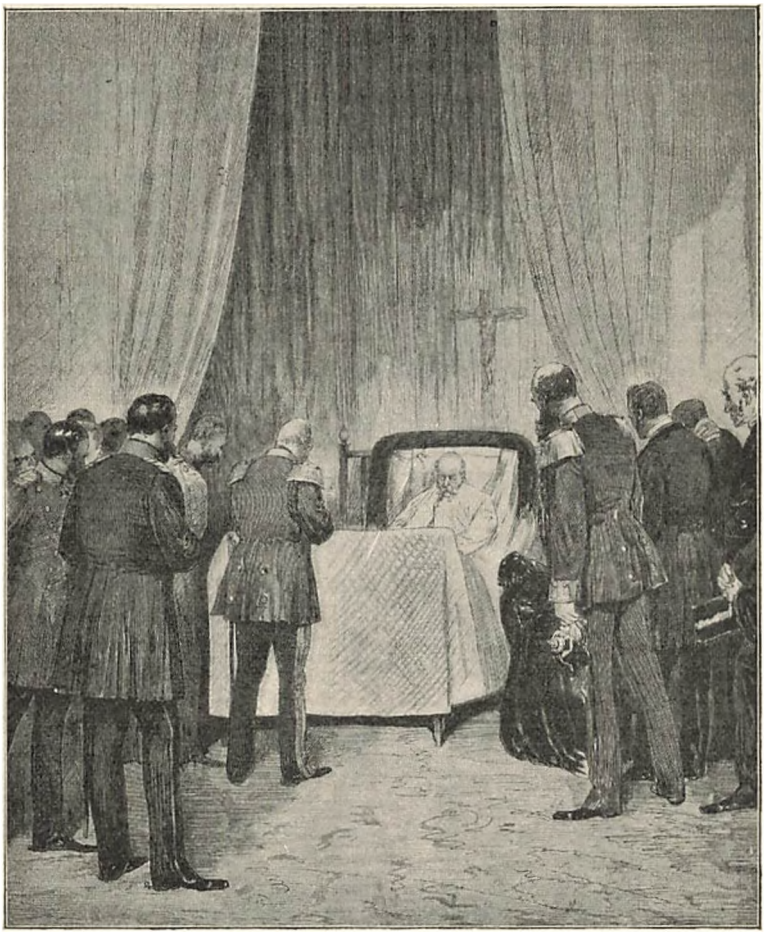

Fig. 49. I Kejser Wilhelms Dødsværelse en Time efter Døden.

Tyskland havde i 1871 ikke en Kvadratfod Jord i fremmede Verdensdele, og Bismarck afviste længe med Foragt enhver Tanke om *Kolonier*. Tyskland var en evropæisk Fastlandsmagt, det havde nok at gøre i sit eget Land, med at værge det, det kunde ikke splitte sine Kræfter. Han saa med en vis Skadefryd Frankrig udvide sine Kolonier, det svækkede dets Angrebsevne i Evropa, bragte det til, ikke at stirre sig blind paa Hullet i Vogeserne. Men efterhaanden skiftede han Anskuelser paa dette som paa saa mange andre Punkter. Han havde ingen Teorier, der blindede ham for de virkelige Forhold. Der dannede sig store tyske Kolonialforeninger med

det Program at virke for Erhvervelsen af Kolonier; de paaviste, hvorledes Tyskland hvert Aar fik for mange Millioner oversøiske Varer fra fremmede Magters Kolonier, det burde hente dem fra sine egne, den tyske Industri burde tage sine Raaprodukter fra tyske Lande. Derhen kunde ogsaa Udvandrerstrømmen vendes. Den tyske Handelsflaade, der udviklede sig stærkt, burde have sine egne Kulstationer og Anløbshavne rundt om paa Verdenshavene. Bismarck lader sig overbevise, allerede under hans Regimente begynder Tyskland at faa Støttepunkter saa vel i Afrika som i det stille Ocean, de to Steder, hvor der endnu var ubemægtiget Land at faa. Men selv om han saaledes indleder Tysklands Kolonialpolitik, faar den dog først ret Fart efter ham. Disse fjærne Besiddelser var for ham kun en underordnet Sag, hans Hovedinteresse laa i Evropa, Kolonierne maatte ikke forstyrre hans evropæiske Politik.

5. Septennatskampen, Kejser Wilhelms sidste Aar. 1887—88. Centrum, der efter det nationalliberale Partis Sprængning var bleven Rigsdagens talrigste Parti og talte henved hundrede Stemmer, var imidlertid som alle religiøse Partier en noget upaalidelig Forbundsfælle. Partier, byggede paa et verdsligt Grundlag, kan gaa paa Kompromis, religiøse Partier er tilbøjelige til at fordre alt. Og der var endnu adskilligt tilbage at ønske for Centrum. Det var vel altid villigt til at slaa en Handel af, til at give Regeringen sine Stemmer for et bestemt Lovforslag, naar det til Gengæld fik en Indrømmelse. Men saa snart der fra Regeringens Side kom et nyt Forslag, havde Centrum altid et nyt Ønske i Beredskab. Og især en Mand som Bismarck var ikke meget for at købslaa paa den Vis, han var vant til at faa mere, end han gav. Venskabet varer derfor ikke længe. Det bristede paa det koloniale Spørgsmaal, hvor Katolikkerne var imod fjærne Foretagender, og det kom til skarp Modsætning i *det polske Spørgsmaal*, da Polakkerne var Katolikker.

Det havde altid været den prøjssiske Regerings Politik at forstærke det tyske Element i de gamle polske Provinser, at lade Jorden gaa over paa tyske Hænder. Og længe gik Tyskerne frem. Men da Arbejdslønnen steg, begyndte Godsejerne at indføre billig og villig Arbejdskraft fra russisk Polen, medens de tyske Arbejdere drog mod Vest. Derved forstærkes det polske Element. Og Kulturkampen mod Katolikkerne bringer de højeste og laveste polske Lag til at gaa sammen mod Tyskerne. Mod denne Polonisering begyndte Bismarck i 1885 at træffe Forberedelser. 30 à 40 000 russiske Polakker blev udviste, og i Rigsdagen satte han en Lov igennem, der bevilligede 100 Mill. til at købe den polske Adels Godser for og fordele dem til de tyske Bønder. Tillige skulde den tyske Skole fremmes i de polske Provinser. Der blev købt en Del Jord, der indvandrede nogle Tusinde Tyskere, men Bismarck kan dog ikke siges at have haft Held i sin polske Kampagne.

Og Centrum, der forsvarede de polske Katolikker, traadte i skarp Opposition. Sammen med de mere frisindede Partier havde de Flertallet paa Rigsdagen, og standsede Bismarcks sociale Lovgivning. Han fik imidlertid Hjælp ude fra. Det var Boulangeraarene i Frankrig, med Slag paa Sværdet. Man troede, at en Krig truede fra Frankrig, maaske ogsaa fra Rusland, der bl. a. var forbitret over Udvisningerne. De officielle Blade understregede Krigsfrygten. Bismarck forlangte derfor allerede nu *Septennatet* forlænget, uagtet det først udløb i 1888, samt en Forøgelse af Hæren med 41,000 Mand. Oppositionen vilde ikke give saa meget, og Bismarck opløste.

Ved Valget i 1887 dannede Regeringspartierne, de konservative, Rigspartiet og de nationalliberale, et Valgkartel; der blev grebet stærkt i de nationale Strænge, og Udfaldet blev 220 Regeringsstemmer mod 175 Oppositionsstemmer. Centrum havde kun



Fig. 50. Kejser Frederik III [1831—88. Se Sp. 107 ff.].

mistet et Par Krese, men det frisindede Parti blev indskrænket til Halvdelen. Det socialdemokratiske Stemmetal voksede med et Par Hundrede Tusinde, for ved det følgende Valg i 1890 næsten at fordobles (fra 750,000 til 1,400,000). I det hele gnaver Socialdemokratiet bort af de liberale Partier fra neden af, uden at de faar nogen tilsvarende Tilgang fra de højere Lag. Deres Program er for radikalt for de mere konservative, ikke vidtgaaende nok for Arbejderne og de smaa i det hele, Smaahaandværkere, Smaabestillingsmænd.

Det nye Flertal gennemførte Militærloven, det forlængede Socialistloven og forlængede Rigsdagsmændenes Mandater fra 3 til 5 Aar. Det er altid af

Interesse for en Regering, at Mandaterne vare saa længe som muligt, den kan da bedre vinde Partierne for sig, meget kan glemmes inden det næste, fjerne Valg. Under Forhandlingen om Septennatet holdt Bismarck (6. Februar 1888) sin berømte Tale med de Ord, der næsten er blevne en Trosbekendelse for den tyske Selvfølelse: »Vi Tyskere frygter kun Gud, men ellers intet i Verden.« Han paaviste, hvorledes Tyskland maatte være stærk nok til at kunne gøre Front til to Sider, Øst og Vest. Men for øvrigt vilde netop Prøjssens store Militærmasser tvinge det til en fredelig Politik. Med Tysklands Folkehær fører man ikke en aggressiv Politik. En Krig er kun mulig, naar hele Folket staar bag den og omfatter

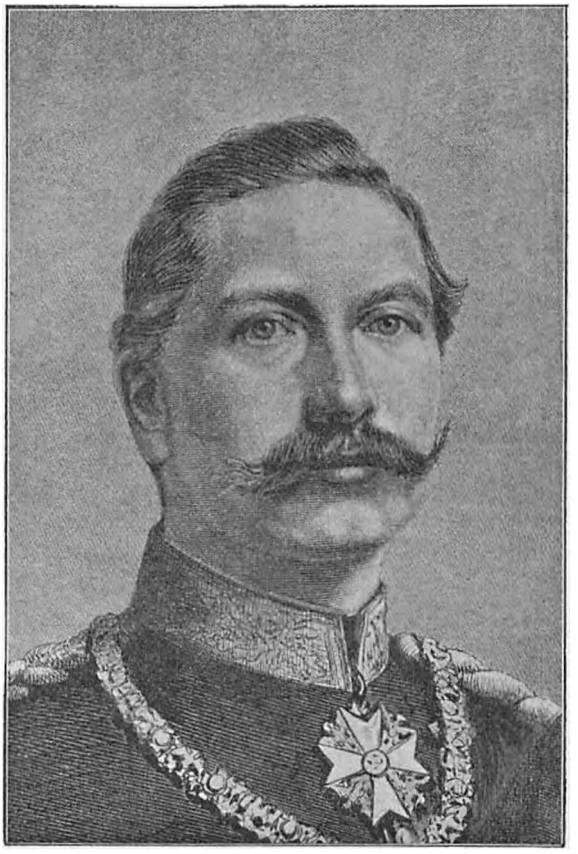

Fig. 51. Kejser Wilhelm II [Født 1859. Se Sp. 100 ff.].

den med Begejstring, og det vil kun kunne ske, naar Tysklands Interesser trædes for nær.

Det var Bismarcks sidste store Sejr. Kort efter døde Kejser Wilhelm, 91 Aar gammel (9. Marts 1888). Han havde udrettet saare meget for det tyske Folk, det fejrer med Rette hans Minde, kun forekommer det en ædruelig Nordbo, at det kunde være gjort paa en mere smagfuld og værdig Maade. En oprejst Stilling er nu en Gang den mest passende for Mænd i Slutningen af det 19. Aarhundrede.

6. Frederik III. Marts—Juni. 1888. Med Kejser Wilhelm gik der mere end én Mand i Graven, der gik en hel Slægt, den »store Slægt«, der havde udført de berømmelige Gerninger, Sagnets Mænd, Heroerne. Mange af denne Slægt var alt gaaet forud, Roon, Prins Friedrich Karl, Vogel von Falkenstein og de andre store Generaler. Moltke levede vel en tre Aar endnu, men han hørte allerede til dem, der var. Og Bismarck stod endnu usvækket. Men dog var det det tyske Folk, som var en Slægt gaaet i Graven med Kejseren. Og det frisindede Tyskland haabede, at det var mere end en Slægt, at det var det gamle System, der blev baaret til sine Fædre. Det satte sit Haab til den nye Kejser, Frederik III.

Han havde taget en betydelig Del i Krigene, han havde haft det Held at komme i et Slags kritisk Øjeblik. Stor og blond syntes han Folket at være selve Typen paa de blonde og lysøjede Germaner. Men efter Krigen var han traadt i Skygge. Kejser Wilhelm brød sig ikke om nogen Kronprins ved sin Side til at dele Magten, der er ingen, der hænger hæftigere ved Magten end Oldinge, og det jo ældre de bliver. Eftersom Alderen tilintetgør Modtageligheden for og Nydelsen af de andre af Livets Glæder, klamrer de sig des ivrige til Magten. Den er det sidste, som en Mand slipper, det sidste, der bringer Nydelse. Og Bismarck brød sig heller ikke om en Kronprins, særlig en Kronprins, der antoges at have liberale Anfægtelser. Han var gift med Dronning Victorias Datter, Victoria, en betydelig Kvinde, opdraget i engelske, parlamentariske Ideer, og som øvede en bestemmende Indflydelse paa sin Mand og hos ham modvirkede den hohenzollernske Arv og Tradition. Hun havde altid været en Modstander af Bismarck, og mange haabede nu paa, at Tronskiftet skulde betyde et Person- og Systemskifte.

Men det var en dødsmærket Mand, der besteg Tronen, og kun for at udfægte sin maanedslange Dødskamp paa den. I Februar 1887 var han begyndt at lide af en Sygdom i Strubehovedet, de tyske Læger erklærede det for Kræft og raadede til en Operation. Den vilde berøve ham Mælet og nødvendiggøre en Tronfrasigelse. Det vilde han og hans Hustru ikke, de haabede paa Magten, og en berømt engelsk Halslæge, Dr. Mackenzie, gav Haab. Den syge Kronprins drog til Syden, til Comosøen og San Remo, men Ondet forværredes, medens Bladene gav Genlyd af Lægernes Strid og Beskyldninger. Til sidst maatte man skride til en Operation i Luftrøret for at forhindre Kvælning. Saa døde Kejser Wilhelm, og dødssyg, næsten mæleløs, drog han hjem til Tronen. Og Politikerne og Hoffolkene rev og sled i den døende for at drage ham til deres Side. De liberale fattede en Smule Haab, da der faldt nogle Ordenstegn paa liberale Mænds Bryst, og da den reaktionære Puttkamer faldt, fordi Rigsdagen havde udtalt sin Misbilligelse af, at Regeringen havde blandet sig i Valgene. Men Bismarck holdt sin Stilling. Han var for stærk til at fældes af en Mand med mer end den ene Fod i Graven. Da Kejserinden vilde have sin ældste Datter gift med Alexander af Battenberg, Bulgariens Fyrste, satte Bismarck sig bestemt derimod. Den unge Prinsesse vilde nok, men Bismarck vilde ikke støde den russiske Kejser. Han ønskede ikke, at Familie- og Forlibelseshensyn skulde forstyrre Tysklands Politik. Da Kejserinden antoges at have Sympatier for Frankrig, optraadte Bismarck meget skarpt mod dette Land og gennemførte i Elsass-Lothringen en skarp Pastvang. Og snart døde Kejseren (18. Juni 1888), de tyske liberales 100 Dage var forbi, forbi

for stedse, en 29-aarig Mand bestiger Tronen, som i sig selv er en Fornægtelse af alle liberale og parlamentariske Ideer

7. *Kejser Wilhelm II. Bismarcks Fald. Caprivi. 1888—94.* Wilhelm II er utvivlsomt det bedste Hoved blandt Europas nu regerende Monarker; han er tillige den psykologisk interessanteste. Han er Modsigelsernes Modsigelse. Nervøs, urolig, omskiftelig som det sidste Barn af et Aarhundrede, der har slidt haardt paa Nerverne, er hans Ideer det rene Middelalder. Kongedømmet er ham noget guddommeligt frem for alt, et Mysterium, næsten et Sakramente, hvis Udøver staar i det nøjeste Forhold til Gud. Det skulde ikke forbause, om han en Dag fortalte, at han havde faaet guddommelige Aabenbaringer som Mændene fra det 13de og 14de Aarhundrede. I sin Proklamation til Folket ved sin Regeringstiltrædelse erklærer han, at han overtager Regeringen »i Nærværelse af Kongernes Konge og lover Gud at være en retfærdig og mild Fyrste«. Som Guds Repræsentant er det naturligvis hans Pligt at optage Kampen mod »Mørkets Magter« og værge den kristne Religion saavel over for Socialdemokrater og Fritænkere i Riget selv som over for Kinesere paa den anden Side af Jordkloden.

Naar Kongedømmet er af guddommelig Oprindelse, er Kongen og Kongens Vilje naturligvis langt hævet over en saa verdslig Institution som en af den direkte Valgret fremgaaet Rigsdag. Han skriver derfor i en Fremmedordbog ved Siden af sit Navn: *Suprema lex regis voluntas esto*, det er: Kongens Vilje skal være den højeste Lov. Han har de smukkeste Tanker om denne kongelige Viljes Maal. Han vil hævde Agtelsen for Religionen og Kirken, ikke mindst Respekten for Kronen, han vil beskytte de svage i Samfundet, han vil Fred og Retfærdighed. Og ve dem, der staar ham imod. Han erklærer, at der i Riget kun er to Partier, de, der vil bevare Staten, og de andre. Og lad de andre tage sig i Agt. Da han tager sine Rekrutter i Ed i Potsdam, taler han til dem saaledes: »I er nu mine Soldater, I har overgivet eder til mig med Liv og Sjæl. I har kun én Fjende, min Fjende. I disse Tider, hvor Socialisterne driver deres Spil, kan det hænde, at jeg byder eder at skyde paa Brødre og Slægtninge. Gud forbyde det, men skulde det ske, da maa I lystre uden mindste Knurren.«

Hans Ideal er hans Bedstefader, som han gør Forsøg paa at faa udnævnt til »den store«, men han ligner kun saare lidt den rolige, tilbagetrukne, tavse, beskedne, ædruelige Olding. Han er langt mere i Slægt med sin Bedstefaders Broder, den veltalende, overstrømmende, idébegejstrede, midtpunktsløse Frederik Wilhelm IV, der som bekendt endte sine Dage som gal. Han har hele hans Forkærlighed for at høre sig selv tale, om han end er en langt bedre Taler. Thi han er virkelig fortrinlig som Taler, maaske er det det fornemste af hans mange Talenter. Han har den fødte Talers Evne til at formulere det slaaende Ord: »Den pansrede Næve«, og mange andre af hans Vendinger er blevne næsten ordsproglige. Han interesserer sig for alt, giver sig af med alt. Han maler og giver Udkast til Malerier, saasom Faren fra Østen og Opraabet til Europas Magter om

at værge deres helligste Goder. Han faar endog Tid til at give Udkastet til et Mindeblad over dem, der dør om Bord paa hans Krigsskibe. Han komponerer, han docerer Marinevidenskab, giver Planer til en helt ny Historieundervisning, begyndende med Nutiden. Han skriver i Aviserne om Alfonsuvæsenet, og opfordrer Nationens sædelige Klasser til at hjælpe Regeringen i Kampen mod det. Han er en passioneret Jæger, der har nedlagt Vildt i Titusindvis, en stor Sejlsportsmand, hvis Yacht deltager i de engelske Regattaer. Han er en rastløs Rejsende, der drager til Midnatssolens Land og gør Pilgrimsfart til det hellige Land. Han har besøgt samtlige Europas Lande undtagen Frankrig, det er ham sikkert en Hjærtesorg, at han ikke har været der, han har gjort mange Tilnærmelser, og Bladene har ofte talt om en Pariserrejse. Hans Døgn har altsaa 25 Timer. Og skulde man ransage hans Hjærte og Nyrer efter hans Ideal, blev det maaske ikke Bedstefaderen, men ham, som han ofte er kommen tilbage til i sine Taler, som han søgte at nedsætte som »den korsikanske Parvenu«, Napoleon. Intet viser bedre hans Begrænsning end Sammenligningen med den vældige Korsikaner; thi denne havde paa en Gang de største Syner, som en tøjlesløs Digterfantasi kan udmale sig i søvnløse Nætter, og den spidsborgerligste Spidsborgers pertentlige Nøjagtighed i alle Detailler. Han havde den voldsomme og den faste Vilje. Vilje har Wilhelm II nok af, men den er ustadig, omskiftelig, underkastet hans Stemninger og Luner. Mangesidighed bliver let Dilettanteri. Han mangler Korsikanerens alt omspændende Geni, der kendte og kunde alt til Bunden. Hvor Napoleon var Handlingens Mand, der slog Slagene, maa hans Efterfølger nøjes med Manøvrer og tage sig ud. Han gør ofte Indtrykket af en Skuespiller, der spiller sin Rolle. Han holder af at være Overraskelsen og give Folk Samtalestof, og det er lykkedes. — Lige meget, han er en sjælden Fugl paa en Trone; han har Vilje og Ideer, og han mægter at omsætte dem i Ord.

Alverden ventede, at der nu atter skulde komme gyldne Dage for Bismarck; den nye Kejser havde altid udtalt sin Beundring for den store Rigskansler. Men da han først sad paa Tronen, følte Magten mellem sine Hænder, var han ikke til Sinds at lade sig lede, han vilde herske selv, være sin egen Rigskansler. Hans Lyst til at gribe ind, til selv at bestemme alt, selv se alt, bragte ham til at gaa uden om Bismarck og forhandle direkte med de enkelte prøjssiske Ministre. Bismarck, der ansaa sig for uundværlig, der ikke kunde tænke sig, at denne Kejser, der kun var en 3 Aars Dreng, da Bismarck tog Prøjssens Ror i Hænde, kunde gøre Oprør imod ham, gravede en gammel Kabinetsordre fra 1852 op, der forbød de enkelte Ministre at staa i Forbindelse med Kongen uden gennem Ministerpræsidenten. Omvendt bestred Kejseren Bismarcks Ret til at forhandle med de enkelte Partiførere i Rigsdagen, og den 15de Marts kom han tidlig om Morgenen til Bismarck og krævede ham til Regnskab for hans Underhandlinger med Centrums Fører, Windhorst. Bismarck vilde ikke forstaa, at det var hans Fald, først den 20de Marts 1890 indgav han sin Afskedsbegæring, og forlod den 29. Berlin med de Ord: *Le roi me reverra*, Kongen skal nok faa mig at se igen. Han drog til

sit Gods, Friederichsruhe, og han, der altid havde betegnet sig som sin Konges Tjener og Vasal, naar det gjaldt om at staa Rigsdagen imod, førte nu en heftig og giftig Kampagne mod hans Efterfølgere og Kejseren selv, særlig i sit Blad Hamburger Nachrichtungen, der lagde Regeringen adskillige Sten i Vejen. Kejseren var i Virkeligheden magtesløs over for ham, man kunde ikke anlægge Majestætsfornærsesproces eller Højforræderisag mod Rigets Grundlægger. Kejseren forsøgte endog flere Gange ved Gaver og Besøg at vinde Bismarck, men han døde uforsonet og uforsonlig (31. Juli 1898). Det er dog uberettiget at tilskrive Bismarcks Opposition udelukkende Hævnlyst. En Mand har skabt et Værk, han viede al sin Kraft og megen Møje paa at gøre det stort og straalende, og saa kommer der en ung ligere Tider. Man aandede op efter Bismarcks haarde Styre. Regeringen søgte ved Indrømmelser at tage Brodden af Modstandernes Had. Socialistloven løb ud, uden at blive fornyet. Man optraadte skaansommere i Elsass-Lothringen, og med Polakkerne sluttede man Fred. Man opgav Germaniseringen, de polske adelige blev kærkomne Gæster ved Hove, og Polakkerne stemmer fra nu af altid med Regeringen. Centrum opnaaede, at enkelte Munkeordener, dog ikke Jesuiterne, maatte vende tilbage, og de nationalliberale fandt Trøst i, at den nye Kansler syntes at nære mere forhandleriske Anskuelser. Caprivis første Aar var derfor noget af en Vaabenhvile. Det lykkedes ham at gennemføre visse Reformer, saasom en Udvidelse af det kommunale Selvstyre i de østlige Provinser og en Indkomstskat

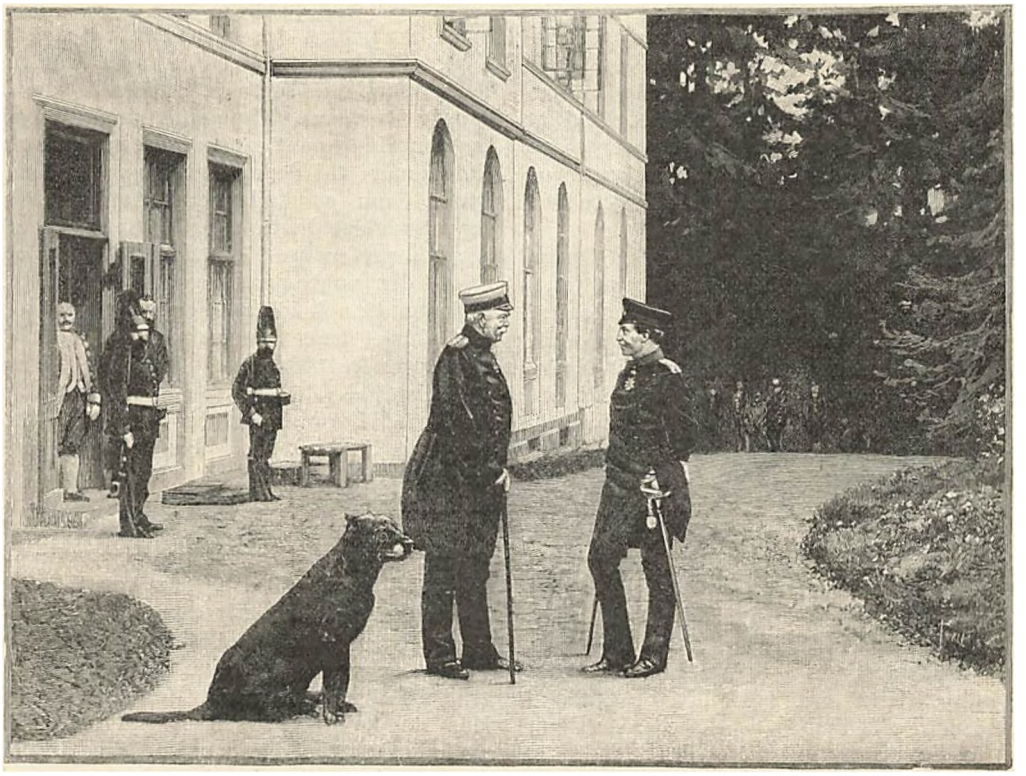

Fig. 52. Kejser Wilhelm II og Bismarck i Friederichsruhe.

Mand, der smider ham bort som et brugt Værktøj, og hvis hele Virken synes ham at rumme en Fare for hans Værk, at nedbryde det, han har rejst. Han maa da harmes, som Bismarck gjorde.

Kejseren selv erklærede, at »Kursen forblev den samme« efter Personskiftet. Men den faste Haand manglede, Tysklands Statsskib har ofte slingret efter skiftende Vinde. Bismarcks Efterfølger blev General *Caprivi*, der havde gjort sig fortjent ved Udviklingen af den tyske Flaade. Han var en ny Mand i de parlamentariske Forhold, men forstod, klartseende og hurtigt fattende, snart at tumle de indviklede Partiforhold. Han var dertil en behagelig og omgængelig Mand, som man gerne kom i Møde, endog de radikale Partier og Socialisterne mødte ham med en mindre haardhændet Opposition end hans Forgænger.

Kanslerskiftet syntes først at skulle betyde fredemed stigende Skala, hvis Overskud skulde anvendes til Lettelse for de kommunale Skatteydere. Den Skattereform, der i de senere Aar har staaet paa Dagsordenen i Danmark, sigtende til ved Statens Hjælp at lette de kommunale Byrder, henter for en stor Del sine Mønstre fra tyske Love og Reformer.

Caprivis vigtigste Gærning og ogsaa den, der voldte hans Fald, var hans Handelstraktater. Han vendte ikke tilbage til Frihandelen, men han afsluttede en Række Handelstraktater, først med Tysklands Forbundsfæller, Østerrig og Italien, senere med andre Stater, saasom Schweitz, Belgien, Serbien, Spanien og Rusland (1891—94). Disse Stater havde som Tyskland selv rejst Toldmure, og ved Indrømmelser overfor de andre Landes Varer, haabede Caprivi gennem sine Handelstraktater at aabne den tyske Industri nye Markeder.

Det var berettiget, fordi Tyskland var bleven Europas andet Industriland. Det maatte have sin Overskudsproduktion anbragt, og det kunde kun ske, naar de andre Lande indrømmede Lettelser i deres Beskyttelsestold. Tyskland maatte naturligvis gøre Gengæld, og det eneste Omraade, hvor det lod sig gøre, særlig overfor Lande som Rusland og Østerrig-Ungarn, var Kornets og Fødemidlernes. Men derved kom Caprivi i uforsonlig Modsætning til de tyske Agrarer, en Fjende, der er saa meget farligere i et monarkisk Land som Prøjssen, som de østelbiske Junkere altid havde været Kronens svorne Mænd. Agrarerne følte sig som dem, der skulde betale Gildet, og de vilde værge deres Interesser. I 1893 dannede de en stor *Agrarforening* med Centralstyrelse, lokale Afdelinger og Bidrag i Forhold til Grundskatten. Deres Kampraab var dette: Ingen Storpolitik, lad os, store og smaa Bønder, ikke længer være konservative eller liberale eller ultramontane, lad os være det, vi er, Bønder, lad os danne et stort agrarisk Parti, der kan tvinge Regering og Rigsdag til at varetage vort Tarv. Beskyttelsestold paa Landbrugets Produkter, dobbelt Møntfod, Forholdsregler mod Børsen og dens Kornspekulationer.

Medens Agrarerne ikke vandt videre Indpas i den tyske Rigsdag, selv om de konservative antog sig deres Sag — gamle Partidannelser vil med Nødvendighed se skævt til et Parti, hvis aabent udtalte Formaal er det at nedbryde de gamle Partiforskelle — fik de stor Magt i den prøjssiske Landdag, hvortil Valgene foregaar efter Census, og hvor Storbesiddelsen er stærkt repræsenteret. Der fremkommer derved et vist Modsætningsforhold mellem de to vigtigste tyske Repræsentationer, den fælles Rigsdag og den prøjssiske Landdag. Og da den tyske Kejser tillige er prøjssisk Konge og var det, før han blev Kejser, føler han naturligt en vis Sympati med sin Slægts gamle Land og den Repræsentation, hvori hans trofaste Adel har Sæde. Agrarerne og de konservative havde indflydelsesrige Forbindelser ved Hoffet, de fik mere og mere Kejseren over paa deres Side.

Kejseren skræmmedes ved Socialdemokratiets stærke Vækst, Caprivi var næppe Manden for at holde de »samfundsomstyrtende« Partier nede. I en Tale i Königsberg raabte Kejseren sin Adel »op til Kamp for Religionen, Moralen, Ordenen mod de samfundsomstyrtende Partier«. De konservative var naturligvis villige til at slaa Følge; gennem nye strænge Love, en ny Udgave af Socialistloven, skulde Samfundsomvælterne bekæmpes. Caprivi havde imidlertid sine Tvivl i saa Henseende, han vilde ikke gaa saa langt, som Kejseren og de konservative ønskede, og den 29. Oktbr. 1894 fik han da sin Afsked og blev efterfulgt af Fyrst *Hohenlohe-Schillingsfürst*.

8. De sidste Aar. 1894—1900. Han var 75 Aar, havde været Gesandt i Paris fra 1874 og Statholder i Elsass-Lothringen fra 1885. Det var en klar og besindig Aand, men for gammel, en Mand paa 75 Aar kommer for sent til Magten, han har ikke mere noget Initiativ, formaar ikke at modtage nye Indtryk eller leve sig ind i nye Forhold. Han havde heller ikke mere den Kraft, der maatte til for at hævde sig som selvstændig Personlighed overfor en saa energisk og indgribende Fyrste som Kejser Wilhelm. Han bliver sin Kejsers Tjener, Udføreren af hans Ordrer, det personlige Regimente i Tyskland øges.

Regeringen, hvis Program var Opretholdelsen af Religionen, Moralen og Ordenen, støttede sig i Rigsdagen paa et Højre, sammensat af de protestantiske konservative og det katolske Centrum, der mere og mere blev et fast Regeringsparti. Det er ved Valgene gaaet ud over de liberale af de forskellige Afskygninger. De har imidlertid kæmpet, kun ladet sig drive tilbage Fod for Fod, og undertiden har de haft Held med sig i deres Kamp mod Regeringens reaktionære Lovforslag. De har i deres Agitation søgt Støtte hos Tysklands Intelligens, og Socialdemokratiet har været deres selvskrevne allierede. Saaledes lykkedes det i 1895 at faa forkastet »*Omstyrtningsloven*«, og Aar 1900 led den saakaldte *Lex Heinze* Skibbrud. Dens udtalte Hensigt var det at bedre den offentlige Moral, men adskillige af dens Paragraffer var saa elastiske, at den vilde kunne be-

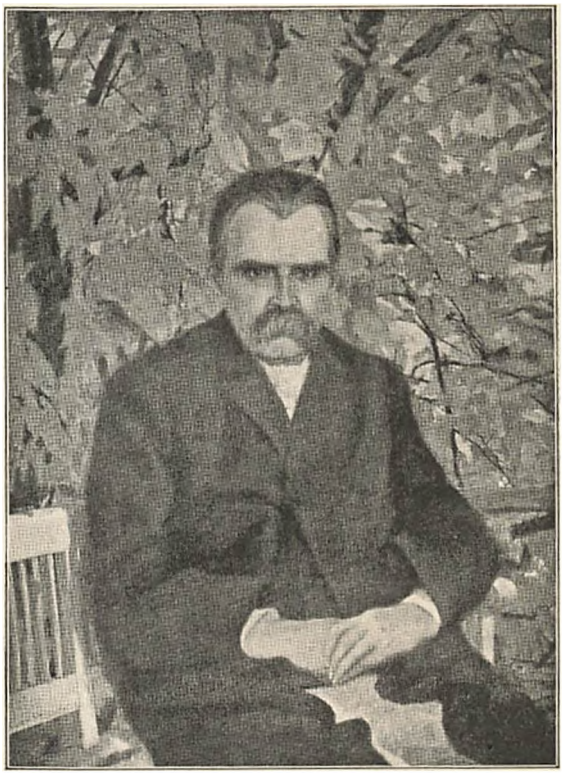

Fig. 53. Friedrich Nietzsche. (1844—1900. Se Sp. 116. Præstesøn, studerede klassisk Filologi; 1869—79 Professor ved Universitetet i Basel; en Øjensvaghed i Forening med Nervøsitet, fremkaldt ved Overarbejde, tvang ham til at tage sin Afsked. Førte fra da af et Vandrerliv ved Havet og i Bjergene, i Venedig, Genua, Nizza, Schweiz, optaget af sit Arbejde. 1889 sindssyg af for megel Arbejde og overdreven Brug af Sovemidler. Sindssyg til sin Død. Hans Hovedværker er: Tragediens Fødsel 1872, Uldsmæssige Betragtninger 1873—76. Menneskeligt, Alt formenneskeligt. En Bog for frie Aander 1878—80. Morgenrøde 1881. Saaledes talte Zarathustra 1883—84. Hinsides godt og ondt 1886. Til Moralens Genealogi 1887. Den første, der slog til Lyd for Nietzsche, var Georg Brandes.]

virke en fuldstændig Censur over Literaturens og Kunstens Værker. Tysklands største Navne tog sig sammen og protesterede for Aandens Frihed, og Stemningen blev saa stærk, at Loven blev taget tilbage (April 1900).

Bestræbelserne for at sammenknytte Riget er fortsatte, der er vedtaget en fælles Civillov og en fælles Handelslov. Mellem Østersøen og Vesterhavet er bygget den store Kanal, som Kejser Wilhelm indviede med den tænkeligst mulige Pomp, fulgt af Repræsentanter for omtrent samtlige europæiske Mariner (1895). Derimod er et andet Kanalprojekt, en Forbindelse mellem Rhinen og Elben, hvorved Rigets østlige og vestlige Dele vilde knyttes sammen, foreløbig strandet i den prøjssiske Landdag. Agrarerne fandt ikke deres Regning derved, og satte sig mod Forslaget, til Kejserens store Vrede. De Embedsmænd, der havde stemt imod, fik den at føle. Hæren er atter bleven forøget med 100.000 Mand, idet Tjenestetiden samtidig er indskrænket. Kejser Wilhelm interesserer sig levende for Udviklingen af den tyske Flaade, og der forestaar en mægtig Udvidelse af denne. Men de tyske Skatteydere klemmer Haanden sammen om Pungen, og Centrum vil kun gaa med mod klækkelige Indrømmelser.

I 1898 erhvervede Tyskland sig en 99-aarig Forpagtning af et Stykke kinesisk Land (se Kapitlet om Asien), og under de sidste kinesiske Forviklinger, hvor den tyske Gesandt blev myrdet, har Kejser Wilhelm bragt Tyskland i en meget fremskudt Stilling. Den tyske Feltmarschal Waldersee er bleven Verdensmarschal for de fremmede Magters Tropper i Petschiliprovinsen, hvor Peking er beliggende. Tyskland er dermed kommen til at føre en mere aktiv Politik, og den gamle Fyrst Hohenlohe er bleven afløst af den yngre Grev *Bülow* som tysk Rigskansler (Oktober 1900).

En Ting er slaaet urokkeligt fast gennem de sidste 30 Aars Historie: Rigets Enhed. Der er ingen, der tænker at rokke ved den, om den er man enig fra de hvideste konservative, de sorteste Katoliker til de rødeste Socialdemokrater. Og som en Følge af Enheden er Landets Velstand og Erhvervsliv øget i en overordentlig Grad. Ogsaa paa mange af Aandens Omraader er der ydet det bedste Arbejde, der gøres i Europa, selv om Literatur og Kunst ikke har holdt Trit med tysk Videnskab. Men Billedet har ogsaa sine mørke Farver. De forskellige Lag af det tyske Folk er ikke komne hinanden nærmere, tværtimod. Modsætningen er bleven dybere og bitrere end før. Mere og mere deler man sig i to Lejre, en konservativ og en socialdemokratisk, og de frisindede borgerlige Partier, der skulde virke som en Stødpude mellem Modsætningerne, taber mere og mere i Magt og Indflydelse. Og der er i Tyskland saa mange overgemte Ideer, saa meget fra Fortiden, der tager sig højst besynderligt ud i vort Aarhundredes Dagslys. De tyske konservative er ikke som de engelske et Fremskridtsparti, der er politisk modent nok til at bedømme en Situation og give efter i rette Tid. De er kun Forsvarere af Fortiden, kun Værgere af deres egne Interesser, ikke Bærere af Fremtiden og Foregangsmænd for det hele Folk. De er ikke blot konservative, de er tillige reaktionære, og der er kun faa eller ingen Muligheder for en Fornyelse. De liberale

Partier har en haard Stilling, de har alt for mange Hensyn at tage opad til til at kunne blive en livskraftig Opposition. Derved vinder Socialdemokratiet nye Tilhængere. Det er langt det talrigste Parti i Landet, selv om det kun har nogle og halvtredsindstyve Rigsdagsmænd. (Valgkresene er de gamle, der er ikke taget Hensyn til Byernes Vækst; der er derfor, særlig i Berlin, abnormt store Krese, en enkelt socialdemokratisk Rigsdagsmand har Vælgere nok til at sætte ti Rigsdagsmænd igennem.) Og Socialdemokratiet faar ikke blot, hvad der naturligt tilkommer det, fjerde Stand i By og paa Land, men tillige Størstedelen af den radikale Ungdom og Manddom. Det er det eneste Parti, der hensynsløst værger de radikale Ideer, der hævder Nationens Ret overfor Kronen. Og paa dette Omraade er det, at Kampen sandsynligvis vil komme til at staa i Tyskland i en ikke saa fjern Fremtid: Folkets Suverænitet mod Kronen. Skal en enkelt i Kraft af sin Fødsel og sin Stilling kunne lægge det afgørende Lod i Vægtskaalen, eller skal Folkets store Masse, repræsenteret gennem den almindelige Valgret, være det bestemmende? Begge Parter er stærke og stærkt rustede, Kampen vil sikkert blive lang og haard.

Et ejendommeligt Fænomen i tysk Aandsliv, skærpet ved Modsætninger, er *Friedrich Nietzsche* og hans Filosofi. I en Tid med Statssocialisme fra oven og Socialdemokrati fra neden, i en Tid, hvor man ofte er tilbøjelig til at ofre den enkelte for alle, hvor man har defineret de stærke og de store som kun et Uddrag, en Sammenfatning af Masserne, har han til det yderste hævdet de enkelte og deres Ret; imod den almene Tilfredshed og den fælles Nytte som Maalet har han opstillet det store Menneske som Kulturens Kilde og Udviklingens Maal, »Overmenneskel«.

9. Enkeltstaterne. Selv om Riget sluger Hovedinteressen, fører dog Enkeltstaterne paa mange Omraader deres eget Liv, og der hænder, særlig i de større, Ting, som Historien maa optegne.

Bayerns Konge var *Ludvig II.* Han havde selv stillet Forslaget om at give Hohenzollerne den tyske Kejserkrone, han havde sluttet sig til Riget, men han bevarede inderst inde en haanlig Foragt for Hohenzollerne. Hans Slægt, Huset Wittelsbach, havde hersket før Aar 1000, den havde haft adskillige af sine Medlemmer paa den tyske Kejsertrone, helt tilbage i det 14. Aarhundrede. Den var ældre og fornemmere end den hohenzollernske Slægt, disse Borggrever af Nürnberg, der først 1415 havde erhvervet Mark Brandenburg. For øvrigt gav han sig ikke meget af med Regeringsforretninger, han trak sig med Aarene mere og mere tilbage til sine Drømme, sine Slotte og sin Musik. Der ude i Bjergene var han fjern fra al Virkelighed, som han mere og mere kom til at hade, han kunde drømme, som han vilde, herske, som han vilde. Hans Ideal var Middelalderen og de middelalderlige Digte om Helte og Riddere. Derfor blev han Richard Wagners Beskytter og Ven, ved hans Hjælp indlededes de berømte Opførelser af Wagners Værker i Bayreuth. Og for øvrigt byggede han oppe i sine Bjerge, oppe ved Søerne, sine Æventyrslotte, snart genoplivende Mindet om en middelalderlig Borg, snart efterlignende Ludvig XIV's,

»Solkongen«s Versailles. Det var *hans* Maade at virke og herske paa, München saa' han næsten aldrig, han var ensom og utilgængelig; der kunde gaa lange Tider, imellem det lykkedes Ministrene at opnaa en Audiens. Han veg nødig fra sine fjerne Slotte, kun nu og da, og mest om Natten, og da atter mest ved Vintertid, naar Sneen laa højt, kunde Bønderne i Bjergene se deres »Küni« (Konge) fare forbi i sin Slæde hen over Ødet.

Imens Kongen musicerede og byggede, stod Partierne i Landet haardt mod hinanden. Bayrerne havde en ret levende Lokalpatriotisme, en betydelig Uvilje imod Nordtyskerne, imod Prøjsserne. De havde kæmpet bravt med i Krigen, men efter Krigen kom Særfølelsen atter frem. Den skærpedes ved Kulturkampen, idet Bayern er et overvejende katolsk Land. I Rigsdagen kæmpede derfor de saakaldte »Patrioter«, det gammelbayerske, katolske Parti, for at bevare den størst mulige Selvstændighed for Landet indenfor Riget, imod »Prøjssiseringen« af Bayern. Det andet Parti var de liberale, der holdt paa Riget. Partierne var omtrent lige stærke, og Lovgivningsarbejdet stod derfor ofte helt i Stampe. Den mest bekendte bayerske Statsmand var Kultusministeren *Lutz*, der efter Evne søgte at forsvare Gammel-Katolikerne mod de paveligtsindede Biskopper, og fik Skolen ind under Statens Opsyn. Men Reaktionen steg i Bayern med Reaktionen i hele Riget, endelig i 1890 fik Patrioterne Lutz styrtet og Gammel-Katolikerne udelukkede af den romersk-katolske Kirke.

Men da var ogsaa Lutz's Forsvarer, Kong Ludvig, hos de døde. Kongens Byggeforetagender kostede langt mere, end han havde at raade over. Det er nu ikke længer som i den gode gamle Tid, hvor Landets Kasse tillige er Kongens Kasse, hvor Kongen blot anviser Regningerne til Betaling. Nu har Kongerne deres Gage, deres Civilliste, og de maa se at komme ud af det, som vi alle maa det med vore Indtægter, og Kong Ludvigs Indtægt slog Aar for Aar daarligere til, hans Gæld blev svimlende. Han var, for saa vidt en Konge kan være det, paa Fallitens Rand, og han søgte at skaffe sig Penge paa højst mærkværdige Maader. Samtidig gik Kongens Særheder mere og mere over til ligefrem Sindssyge. Hans Broder, *Otto*, der var Tronarving, da Ludvig var ugift, havde alt i mange Aar været fuldstændig Idiot, og førte en rent dyrisk Tilværelse. Kongen selv blev mere og mere sky, og fik Anfald af Højhedsvanvid. Regeringen og Kongens Onkel, Prins *Luitpold*, lod ham derfor hemmeligt iagttage af Sindssygelæger, og den 7. Juni 1886 erklærede man paa Grundlag af deres Erklæring, Ludvig II for sindssyg og umyndig, medens Luitpold overtog Regeringens Førelse. Men da de Herrer kom til Kongens Bolig, Slottet Neu-Schwanstein, lod Kongen sine Gendarmer arrestere dem. De blev imidlertid befriede ved Hjælp fra München, og Kongen ført til Slottet Berg ved Starnbergersøen. Her indtraf Katastrofen. Om Aftenen, Pinsemandag, den 13. Juni gik Kongen og Lægen von Gudden alene ud at spasere. Vejret var stormfuldt og regnende. Da de blev længe borte, blev man paa Slottet ængstelig, man søgte, og fandt om Natten de to Lig paa fladt Vand nær ved Bredden. Hvad der er gaaet for sig her, uden Vidner, faar man vel aldrig ret at vide. Om Kongen først har

søgt at drukne sig, og Dr. Gudden er druknet under Forsøget paa at redde ham, eller maaske Kongen har taget Hævn over den, han mente forfulgte ham. I alle Tilfælde Kongen var død, og man ser da det Særsyn, at medens man afsætter en Konge, fordi han er noget gal, gør man Otto, der var fuldstændig gal, til hans Efterfølger paa Tronen. Men han var ganske uskadelig, han forødte ikke Penge paa Slotte, han levede kun Dyrets Liv videre. Luitpold blev Prinsregent. Han havde altid været meget kirkelig sindet, man mente ham endog uvillig stemt overfor Riget. Imidlertid, da han var ved Magten, lagde han straks sin Rigstroskab for Dagen; der var ikke andet for at gøre. Og Rigslovgivningen, der føjer Lov til Lov, knytter derved Baand paa Baand om Bayern.

Imedens Kampen i Bayern væsentlig staar mellem Katolicisme og Liberalisme, er Modsætningen i *Sachsen* mellem Socialdemokratiet og de andre. Sachsen er



Fig. 54. Kong Ludvig II af Bayern. (1845—86. Søn af Maximilian II, paa Tronen 1864. Videre se Sp. 116—117.)

et stærkt udviklet Industriland, derfor en af Socialdemokratiets fasteste Pladser. Som næsten overalt gik det tilbage for de liberale, og den skarpe Modsætning kom frem. De konservative og de nationalliberale sluttede Valgkartel, og ved Landdagsvalget i 1887 lykkedes det dem at udelukke Socialdemokraterne helt, medens én eneste »frisindet« slap ind. Men end ikke Valgkartellet kunde hjælpe i Længden, i 1895 var der 14 Socialdemokrater. Saa skred man til at forandre Valgloven, af Frygt for, at Socialdemokratiet maaske en Dag skulde faa Majoritet. Efter den gamle Valglov af 1868 havde man Valgret, naar man blot betalte 3 Mark i Skat, nu indførtes det fra den prøjssiske Forfatning kendte Treklassesystem, hvorved Vælgerne deles i 3 Klasser efter deres Skat (Marts 1896), og ved Valget i 1897 gik Socialdemokratiets Medlemsantal ned til 9, Fremskridtspartiet fik kun 5 Medlemmer ind, medens de

konservative havde 48 Stemmer og de nationalliberale 19. Socialdemokratiet havde nu ikke en Gang Medlemmer nok til at stille særlige Forslag. Det socialistiske Eksempel anbefales af konservative Blade som Mønster for de øvrige tyske Stater; men i Virkeligheden er intet farligere end Indskrænkninger i Valgret, Agitationen bliver kun bitrere, naar den knebles. — I 1873 døde Kong Johan og blev efterfulgt af Kong *Albert*, der havde udmærket sig under den franske Krig. Uagtet Sachsen i 1866 havde staaet paa østerrigsk Side, har det langt villigere end Bayern sluttet sig til Enheden.

Det er de to vigtigste af Enkeltstaterne, at gaa nærmere ind paa de andre vilde føre for vidt. Her kun et Par Ord om de to Stater, der ved Giftermaal har lidt mere Interesse for nordiske Læsere. I *Braunschweig* døde 1884 Hertug Wilhelm barnløs, og



Fig. 55. Fra »det glade Wien«.

den nærmeste Arving var da Hertugen af Cumberland, gift med den danske Prinsesse Thyra, en Søn af Kong Georg V af Hannover. Men Hertugen havde altid fastholdt sin Ret til Kongeriget Hannover, vilde ikke anerkende den prøjssiske Annektion, og befandt sig saaledes i Strid med det nye tyske Rige. Derfor vedtoges der i 1879 en Lov om Indsættelse af et Regentskab, saa længe Hertugen ikke vilde anerkende den bestaaende Retstilstand i Riget, og i 1884 valgte Landdagen enstemmigt Prins Albert af Prøjssen til Regent.

Ordet *Mecklenburg* fremkalder paa en moderne Tyskers Ansigt let et Smil; han mindes den store mecklenborgske Humorist Fritz Reuters Skildringer fra »Lande Mechlenburg«. Og ogsaa det foruden er der over de to Hertugdømmer, der tilsammen udgør Mecklenburg, noget af — det snurrigste kan man maaske sige. Der oppe, i denne Afkrog af Tyskland, i dette Bondeland, har Middelalderen holdt sig som

intet Steds i Riget. Der er i Ejendomsforholdene saa friskt bevarede Rester fra Lenstiden, Lensgodser, Allodier, ridderlige Hovedgodser, »Domanium« m. m., der er et saa talrigt Ridderskab og Adel med stærke Rettigheder, at hvis en Mand fra det 13. Aarhundrede vaagnede op af sin Dødssøvn, og atter skulde gaa ind i det daglige Liv, var der næppe noget europæisk Land, hvor han vilde føle sig hjemlig som i Mecklenburg. Der er intet Statsbudget i Mecklenburg, der offentliggøres; det sker selv i Rusland; der er tre hele Systemer i Finansvæsenet. Og paa samme Maade er alt andet indviklet, de gamle Levninger lever deres Liv videre, som raske og rørige hundredaarige. Der er ganske vist et offentligt Liv, men man møder Aar 1900 i Stænder, som mødte i Middelalderen. Der er »Ridderskabet« og »Landskabet«. til det første hører alle Besiddere af ridderlige Hovedgodser, medens det andet omfatter 48 landdagsfähige Stæder. Det har altid været de forstandige Mecklenburgeres Drøm at faa en ordentlig Forfatning, de skammer sig en Del over at være en saadan Art Fortidslevninger i et moderne Rige. Derfor vedtog den tyske Rigsdag efter Forslag af en mecklenburgsk Rigsdagsmand, at der i enhver tysk Stat skal være en af Befolkningens Valg udgaaet Forsamling, der skal have Stemme med ved Fastsættelsen af Budgettet og Loves Givelse. Det vedtoges baade i 1871 og 73. Storhertug Friedrich Franz II syntes selv det var meget fornuftigt, og Regeringen forelagde sine Stænder adskillige Udkast til en Forfatning, der saa sandt ikke var revolutionær, og hvori særlig Bøndernes Stemmeret var meget indskrænket, men de strandede alle paa Stændernes, særlig Ridderskabets Modstand. Og foreløbig har man opgivet alle Forfatningsreformer; man lever i Landet Mecklenburg videre paa sin Middelalder.

KAP. IV. ØSTERRIG-UNGARN. 1870—1900.

1. Nationer og Partier. Der var vel i Tyskland mange Partier, der var ogsaa forskellige Nationer, men de fremmede Nationer var kun til Stede som Minoriteter paa Rigets Grænser, Hovedmassen af Befolkningen var tysk. I Østerrig er der derimod en babylonisk Forvirring af Sprog og Folk, og den østerrigske Politik er derfor fremdeles en Kamp mellem Nationerne, en Kamp mellem dem, der holder paa Statens Enhed, og dem, der kræver det videst mulige Selvstyre for de enkelte Folk. Hvad

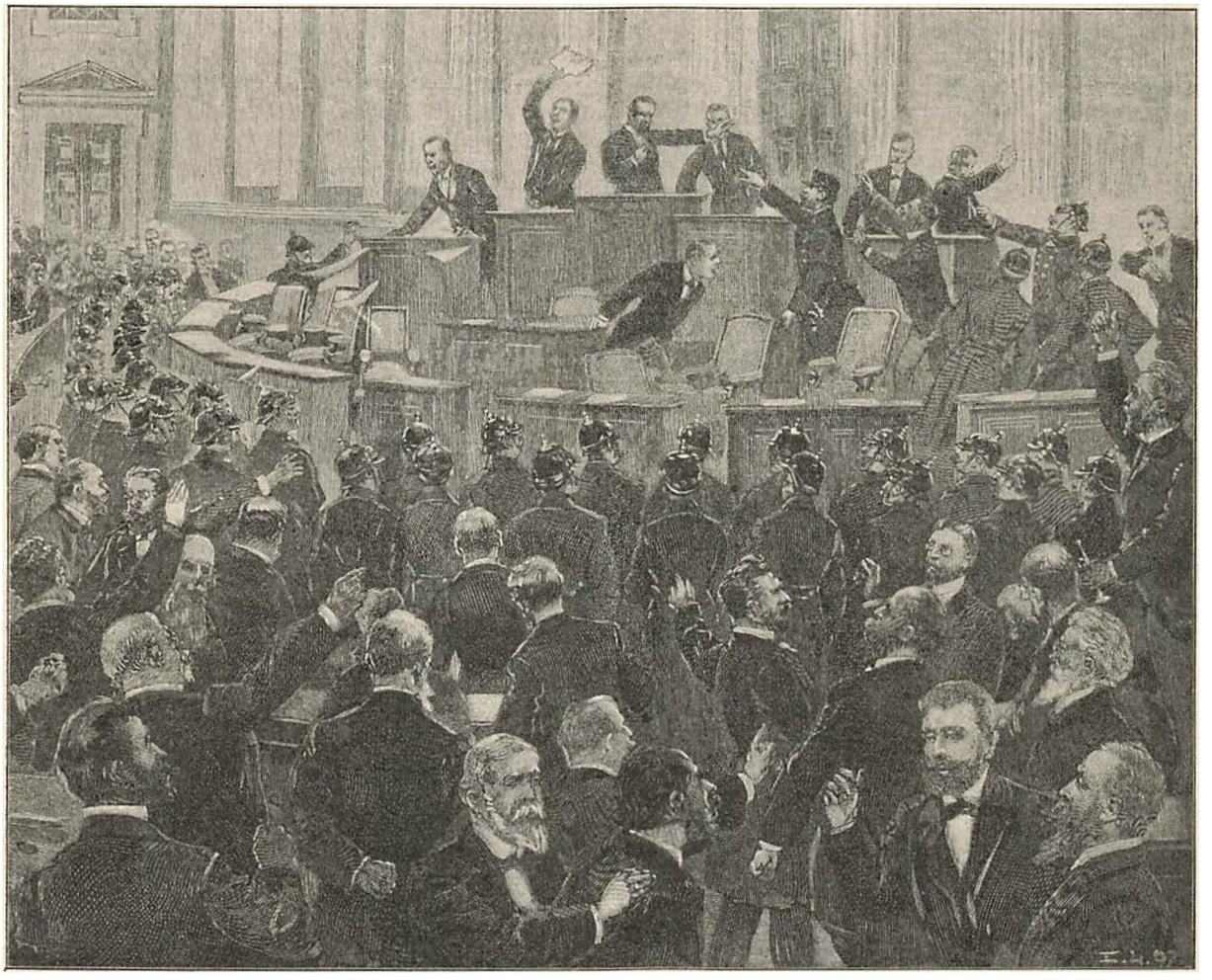

Fig. 56. Fra det østerrigske Parlament. Politiet slutter Kres om Talerstolen.

der foroger Virvarret, er det, at Nationerne ikke lever samlede i store Grupper, de er næsten over alt filtrede uløseligt ind i hinanden. Selv i de slaviske Lande er Tysk ofte Sproget i Byerne, for Storbesidderne og for de dannede, al Kultur var jo i Østerrig længe tysk. Sprogkampen fører derfor ikke alene Landsdel mod Landsdel, men oftest By mod By, Gade mod Gade, Hus mod Hus, Godsejer mod Bønder, Arbejdsgiver mod Arbejder. Dette vanskeliggør, for ikke at sige umuliggør en Ordning, der tager retfærdigt Hensyn til alle Sider. Selve Forfatningen proklamerede Lighed i Rettigheder mellem Nationerne og Sprogene »i Skolen, Administrationerne og det offentlige Liv«, hver Nation og hvert Sprog var derfor i sin gode Ret til at fordre, og de fordrede uafladeligt. Tysk har fra gammel Tid af et Forspring. Det er Kejserens Sprog, det er Regeringens, — der maa være et Statssprog, og Tysk forstaar alle de andre Nationer, der i det gør sig forstaaelige indbyrdes — det er Hærens Sprog. Men ude i Landet, der kom ruthenske Bønder, Slovener, Italienere og Czeker til Dommeren, til Politibetjenten, til Skatteopkræveren; hver talte sit Sprog, forlangte Svar i det. Og hele den lavere Undervisning. Der er her et Mylder af vanskelige Emner og besværlige Afgørelser, der altid vil sætte ondt Blod til en af Siderne.

Der findes i Østerrig en dobbelt Repræsentation. For de enkelte Landsdele *Landdage*, for de fælles Anliggender *Rigsraadet*, bestaaende af et Herrehus og et Deputeretkammer. Man havde ikke almindelig Valgret. Dette betragtedes i Habsburgernes Monarki som noget alt for revolutionært. Man valgte sine Repræsentationer delt i fire saakaldte *Kurier*: Godsejerne, Handelskamrene, Byerne og Landkommunerne. Baade i Byerne og i Landkommunerne var der yderligere en Skattecensus. Ved denne Valgmaade sikredes der Storbesiddelsen en overmaade stærk Re-

præsentation, og Byerne begunstigedes til Fordel for Landet. Det vil atter sige en Begunstigelse af det tyske Element fremfor de andre Nationaliteter, da Tyskerne væsentlig var en Bybefolkning i de blandede Distrikter.

Men denne Tyskernes Overvægt svækkedes atter ved, at de paa civiliseret Vis delte sig i Partier efter politiske Anskuelser. De tyske Godsejere var væsentlig klerikale og reaktionære, de dannede Hofkresen og fulgte Kejserens Regering. Det tyske Borgerskab var liberalt, og som alle liberale Partier i katolske Lande antiklerikalt. Det havde fra 1848 bevaret frisindede Sympatier. De andre Folk i Monarkiet følte sig derimod kun som Nationer, de stod sammen fra øverst til nederst. Det var naturligt saa, thi de havde først og fremmest at værge Nationaliteten, at bringe den til Gyldighed. Saa længe det gælder Livet som Nation, glemmer man de sociale og politiske Forskelle. Derfor lykkedes det ogsaa disse Folk ret kraftigt at bane sig Vej op. Den heftigste Kamp staar i Bøhmen, og den udvikler sig mere og mere til Tyskernes Ugunst. Tyskerne boede væsentlig langs Bøhmens Grænser, men over alt trænger Czekerne frem fra Indlandet. Gejstlighedeu er væsentlig czekisk, og den virker stærkt for Nationaliteten. Ogsaa en stor Del af Embedsstanden er czekisk; thi Czekerne taler tillige Tysk, medens Tyskerne ikke indlader sig paa at lære et barbarisk Sprog som det czekiske. Czekerne var tillige billigere Arbejdskraft, de trænger derfor frem baade paa Landet og i Byerne. Godsejerne, der betragtede det liberale tyske Bourgeoisi som Fjenden, begunstigede Czekerne. Imod Syd hævdede Slovenerne sig i Krain overfor Tyskerne, og endnu længere mod Syd, i Istrien og Dalmatien, trængte den slaviske Bondebefolkning frem paa Bekostning af den italienske Bybefolkning. I Galicien beholdt det polske Aristokrati Magten og holdt Bondebefolkningen nede.



Fig. 57. Grev Andrassy. [1823—90. Se Sp. 124. Af ungarsk Greveslægt, 1847 Medlem af den ungarske Rigsdag, deltog i Frihedskampen, ikke tilstedeværende dømt til Døden og hans Billede hængt i en Galge; landflygtig indtil 1858; 1861 ind i Rigsdagen, virker for det Deákske Kompromis af 1867; 1867 Premierminister i Ungarn, 1871 fælles Udenrigsminister. Videre se Teksten.]

Der er saaledes et Mylder af Partier, uenige om alt, ikke blot i indre Spørgsmaal, men ogsaa i den ydre Politik. De liberale Tyskere ser hen til det tyske Rige, de sympatiserer med Italien, medens de reaktionære Katoliker hader Italien, der har tilintetgjort Pavens verdslige Herredømme, og Tyskland, der fører Kulturkampen. Magyarerne hader Rusland, der var med til i 1849 at nedslaa den ungarske Rejsning. De hælder derfor til Tyskland. Czekerne slaar paa Panslavismen, ser hen til Rusland, Tyskland er for dem Arvefjenden. Omvendt er Polakkerne i Galicien Ruslands uforsonlige Fjende, medens alle Slovenerne, Kroaterne og Ruthenerne føler sig som Slaver og det slaviske Ruslands Fæller.

Det samlende i dette Virvar af modstridende Interesser og Nationer er *Herskerhuset*, og Kejseren personlig vejer tungt i det politiske Liv. Selve Forfatningen giver ham store Magtmidler. I Herrehuset kan han altid skaffe sig Flertal ved at udnævne nye Medlemmer, og i Deputeretkamret har han den talrige Godsejerrepræsentation at støtte sig til. Godsejerne følger næsten altid den kejserlige Regering, dem stikker dybt i Blodet den adelige Lenstroskab overfor Lensherren. Kejseren har derfor altid kunnet regere parlamentarisk, dog ikke saaledes at forstaa, at han tog sine Ministerier af Rigsdagens Flertal, nej han udvalgte dem, som han syntes bedst passede for sin Politik, og overlod dem at skaffe sig det nødvendige Flertal ved Opløsninger og paa anden Vis. Og det er næsten altid lykkedes Kejserens Regering at skaffe sig dette Flertal. Naar Politiken i Østerrig har svinget, er det, fordi Kejseren drages i to Retninger. Han ønsker naturligvis saa stærk en Centralmagt som muligt, Riget saa nøje sammensluttet som muligt, hans Hus er i Sprog og Tradition et gammelt tysk Herskerhus. Derfor hælder han til Tyskerne, der vil opretholde Enheden, gøre Tysk til Rigssproget og Tyskerne til den herskende Stamme. Omvendt er han Aristokrat og god Katolik, derfor føler han sig hendragen til de reaktionære og klerikale Aristokrater; men deres Politik er væsentlig føderalistisk, med Indrømmelser til de enkelte Nationer, de er mod det antiklerikale tyske Bourgeoisi, de søger Støtte hos de forskellige Folk og mener bedst at kunne herske, naar Centralmagten ikke bliver alt for stærk. Deraf Svingningerne i den østerrigske Politik.

2. Det tyske Styre indtil 1878. Fra den nye Forfatnings Givelse i 1867 havde Tyskerne siddet inde med Magten. De beherskede de enkelte Landdage og Rigsraadet, takket være Valgloven. De andre Nationaliteter svarede med at gøre Rigsdagsstrejke, efterhaanden trak Czeker, Polakker, Italienere, Slovener, Rumæniere sig tilbage, saa der i Rigsraadet kun blev Tyskerne til Rest. Kejseren blev betænkelig, han begyndte at forhandle med Aristokratiet. Den fransk-tyske Krig kom til; Samlingen af Tyskland. Vilde ikke de østerrigske Tyskere føle sig hendragne til den nye tyske Stormagt? Skulde Kejseren mon ikke slutte sig til de andre Nationaliteter? Derfor kaldte han i Februar 1871 Aristokraten *Hohenwart* til at danne et aristokratisk-føderalistisk Kabinet, i hvilket to Czeker fik Sæde. Kabinettets Hovedopgave var at stille Czekerne tilfreds, i et stærkt Bøhmen haabede man at finde et Bolværk mod det nye tyske Rige. Den bøhmiske Landdag vedtog 18 Artikler, der sikrede det gamle bøhmiske Kongerige, Bøhmen, Mähren og Schlesien, en lignende Stilling indenfor det habsburgske Monarki, som Ungarn alt havde opnaaet. Tyskerne rejste en lidenskabelig Bevægelse, og i sidste Øjeblik blev Kejseren bange for Konsekvenserne. Det lykkedes Beust at styrte Hohenwart (30. Oktober), og dermed var alle czekiske Udsoningsplaner strandede. Beust nød kun i faa Dage sin Sejr over den østerrigske Højadel, allerede den 8. November faldt han selv. Hans Efterfølger som Leder af Monarkiets udenrigske Politik blev *Andrassy*. Dermed bekræftes Ungarns ledende Stil-

ling i Monarkiet, og for Østerrigs eget Vedkommende betød det Tyskernes fornyede Magt. Thi Magyarernes Interesser mod Øst og Tyskernes mod Vest er de samme, at holde de slaviske Nationaliteter nede.

Fyrst *Auersperg* dannede det nye tyske Kabinet. Ved Opløsning af Rigsraadet og Landdagene skaffede det sig den nødvendige Majoritet. Det brugte den først og fremmest til en *Forandring af Valgloven*. Medens Rigsraadet før havde været sammensat af Medlemmer, valgte af de enkelte Landdage, hvorved Rigsdagsstrejken muliggjordes, idet Landdagene nægtede at vælge Medlemmer, skulde Rigsraadets Medlemmer nu vælges direkte. Deres Antal forøgedes fra 203 til 353, men man beholdt de gamle Kurier og dermed den uforholdsmæssige Fordeling af Rigsdagsmandaterne. I 1890 var der saaledes en Rigsdagsmand for hver 63 Vælgere i Godsejernes Kurie, en for hver 27 Vælgere i Handelskamrenes Kurie, medens der i Byerne var en Repræsentant for 2,918 Vælgere og i Landkommunerne en for 11,600 Vælgere.

Ligesom Bismarck i Tyskland førte sin Kulturkamp mod Pavemagten, saaledes førte de østerrigske liberale deres. Allerede før 1870 havde de bekæmpet Konkordatet af 1855 som stridende mod Forfatningen af 1867, der tilsagde fuldstændig Religionsfrihed. Nu fortsættes Kampen, og i 1874 faar Østerrig sine *Majlove*, der atter giver Staten, hvad Statens er, og sikrer de andre Trossamfund. Paven kaldte naturligvis Lovene for afskyelige, de var intet nu og i al Fremtid. Den østerrigske Gejstlighed rejste dog ikke en lignende Modstand som Gejstligheden i Tyskland, den vidste alt for godt, at Kejseren i Hjertet stod paa Kirkens Side. Gejstligheden havde saa gode Forbindelser i de højeste Kresc, at Regeringen aldrig vilde vove at gennemføre Lovene i deres hele Strænghed. Østerrig var ogsaa et katolsk Land, medens Tyskland overvejende var et protestantisk. Selv uden Konkordatet var Kirken sikker paa sin Magt.

Men selv om Tyskerne havde Regeringen inde, ophørte de andre Nationaliteter ikke med Kampen, og de førte den fremdeles med Held paa Tyskernes Bekostning.

3. Ungarn. 1870—78. Langt bedre Held havde Magyarerne i Ungarn. De var ganske vist kun en Minoritet af Landets Befolkning, 6 Millioner af 16, og de forplantede sig ikke saa frodigt som de andre Nationaliteter. Men dog beherskede de dem alle. De boede i Ungarns Hjerte, medens de andre Folk levede langs Grænserne eller var spredte blandt den magyariske Befolkning. Slovakerne boede mod Nordvest, Rumænerne mod Øst, Serberne mod Sydøst. Tyskerne og Jøderne var væsentlig en Bybefolkning, uden Sammenhæng, uden politisk Liv, og det samme gælder de slaviske Bondefolk. Selv om Ungarerne var uenige om Forfatningen og Forholdet til Østerrig, holdt de altid sammen, naar det gjaldt Nationaliteten, og de var i Udbredelsen af deres Sprog ganske hensynsløse. Overalt i Administrationen og ved Domstolene blev Magyarisk indført. I 1879 vedtoges en Lov, hvor efter enhver Skolelærer skulde kunne Magyarisk, og Magyarisk blev Fag i alle Skoler. Enhver Embedsmand, der ikke var Magyarisk mægtig, blev afskediget.

Magyarerne var saaledes stærke nok til at kunne tillade sig at dele sig i politiske Partier; de beherskede saa godt som helt den ungarske Rigsdag. Deáks Parti, der havde gennemført Forsoningen af 1867, havde længe Magten, og søgte at bringe Orden i Hærvæsenet, Administrationen og Finanserne. Særlig de sidste var, som i Østerrig, det ømme Punkt. Deficitet steg stadigt, Skatterne øgedes betænkeligt. Derfor gik det ved Valgene tilbage for Regeringspartiet. Det blev nødt til at gaa sammen med Dele af Venstre, der hidtil havde protesteret mod Kompromiset af 1867 som stridende mod Ungarns forfatningsmæssige Krav. Venstre Centrum opgav Protesten, medens yderste Venstre, Kossuths Folk, stadig var Østerrigs uforsonlige Modstandere. Centrums Fører, *Koloman Tisza*, optoges i Ministeriet, fra 1875 blev han Ministerpræsident og Ungarns ledende Politiker.

Kun én Nation hævdede sig overfor Magyarerne, deres gamle Modstandere, *Kroaterne*. Ogsaa *de* boede som en samlet Masse. De havde en fast Organisation og et kraftigt Aristokrati. Naar et Folk naar videre frem i Kultur, aandelig saavel som materiel, maa dets Selvstændighed som Folk altid bygges paa dets brede Lag, paa Demokratiet. Men ved mindre civiliserede eller halvbarbariske Folk er et mægtigt Aristokrati et udmærket Værn for Selvstændigheden. Dets Medlemmer vejer i Kraft af deres Jordtilliggende, deres Kapital, deres Fødsel og Forbindelser. Derfor hævdede Kroaterne Selv styre for deres Land, en egen Guvernør, »Ban«, en særlig Rigsdag for de lokale Anliggender. I den ungarske Rigsdag mødte dog Udsendinge af den kroatiske Rigsdag for at drøfte og stemme om de fælles Anliggender.



Fig. 58. Grev Taaffe. [1853—95. Se Sp. 126 ff. Opdraget sammen med Kejseren; hurtigt Avancement; gentagne Gange Minister og Ministerpræsident i 60'erne. Videre se Teksten.]

4. Erhvervelsen af Bosnien og Ministeriet Taaffe. 1878—93. Det havde altid været Kejserens Yndlingstanke at søge Erstatning paa Balkanhalvøen for den Indflydelse, som Østerrig havde mistet i Nord ved det nye tyske Riges Dannelse, og da den russisk-tyrkiske Krig brød løs, var Lejligheden der. Andrassy betingede sig af Rusland som Løn for sin Neutralitet, at Østerrig efter Krigen maatte besætte *Bosnien* og *Herzegowina*, og paa Berlinerkongressen fik Østerrig det overdraget i Sultanens Navn at besætte de to Landsdele, at bringe Orden der og holde dem besatte, indtil det havde faaet sine Udgifter godtgjort, hvilket alt sammen kun var en pæn Form for, at Østerrig skulde beholde de tyrkiske Provinser; thi de var alt for ukultiverede, alt for forsømte, til at de blot kunde betale deres almindelige Udgifter, endsige tilbagebetale de med Okkupationen forbundne Udgifter. Og disse blev yderligere særlig store; thi den musselmandske Befolkning rejste sig over alt mod Østerrigerne, der maatte en hel Hær paa 200,000 Mand til for at slaa Opstanden ned, og det kostede en Mængde Millioner i Penge.

Kejseren var tilfreds, men hverken Ungarerne eller de østerrigske liberale skøttede stort om Nyerhvervelserne. Ungarerne saa' med Betænkelighed denne Forøgelse af det kroatiske Element i Riget, Kroaterne begyndte at tale om et Storkroatien omfattende Kroatien, Slavonien, Dalmatien og Bosnien. Og ogsaa Tyskerne var misfornøjede med denne stærke Tilvækst af den slaviske Befolkning. Rigets nye Politik, der gik ud paa Erhvervelse af slaviske Lande paa Balkanhalvøen, maatte føre til, at Regeringen begunstigede Slaverne i det østerrigske Monarki for der igennem at vinde Slaverne paa Balkanhalvøen. Men medens Ungarerne fandt sig i det paa at holde sit Flertal sammen ved Indrømmelser og Gunstbevisninger. Det blev en Købslaaens og Handelens Politik, der demoraliserede det offentlige Liv i Østerrig. Naturligvis gik det ud over Fjenden, Tyskerne. Ved *Sprogforordningen af 1889* stilledes i Bøhmen og Mähren Tysk og Czekisk lige. Riget over kom der en Mængde Slaver ind i Rigsadministrationen, denne Tyskhedens gamle Borg slaviseredes. Universitetet i Prag blev delt i to Afdelinger, en czekisk og en tysk. Over alt var Czekerne de sejrende, de fik Flertallet i Landdagen (1883), det var nu Tyskernes Tur til at gøre Strejke og blive borte. De maatte opgive enhver Tanke om at faa Overtaget i Bøhmen



Fig. 59. Fra Sprogkampen i Bohmen. Gadetumulter i Prag.

uundgaaelige — Bosnien var nu en Gang besat, og der kunde fornuftigvis ikke være Tale om at opgive det igen — og Tisza lagde hele sin Indflydelse i Vægtskaalen for Kejserens Politik, rejste de tyske Østerrigere en hidsig Opposition. Ministeriet Auerspergs Stilling blev derved umulig, Kejseren vilde ikke fravige sin udenrigske Politik. Ministeriet faldt (Oktober 1878), og Magten havnede efter en længere Krise hos Grev *Taaffe* (Juli 1879).

Nogle Valg, hvor Godsejerne som sædvanligt virkede for Kejserens Politik, bragte Tyskerne i Mindretal i Rigsraadet. Ministeriets Flertal bestod væsentlig af tre Grupper: Czekerne, Polakkerne og de klerikale, det vil sige en føderalistisk Majoritet. Taaffe holdt sig i 14 Aar, og hans Politik gik væsentlig ud

og gaa over til Defensiven. De forlangte Bøhmen delt i to Dele efter Sprog og Nationalitet, men Czekerne, der nu var de stærke, vilde naturligvis ikke gaa ind derpaa, de vilde have det hele med Tiden.

De *polske Aristokrater* fik helt Magten i Galicien, Ruthenerne indskrænkedes til en afmægtig Minoritet i Landdagen. Regeringen holdt Polakkerne i godt Lune ved Anlæg af Jærnbaner, Begunstigelser i Skatterne og ligefremme Tilskud. Ogsaa de sydlige Slaver fik deres Del af Magtens Sødme. At Gejstligheden og de klerikale ikke forsømte at tage deres Del, siger sig selv. Man søgte især at vinde Herredømmet over Skolen.

Ministeriets hele Politik var konservativ eller rettere reaktionær. Toldlovgivningen blev stærkt pro-

tektionistisk, med høje indirekte Afgifter, Lavsvæsenet indførtes i Stedet for den tidligere Næringsfrihed (1883). Skattecensusen blev nedsat for Byerne og Landkommunerne, derved kom der en Del nye Vælgere til, der stemte efter Gejstlighedens Ordre. Det var et Træk mod det tyske Bourgeoisi.

Imidlertid foregaar der nye Partidannelser, frisindede mod Reaktionen, Interessepartier mod de tidligere rent nationale Partier. Den *socialdemokratiske Bevægelse* naar omsider ogsaa Østerrig, i 1888 dannes der et socialdemokratisk Parti efter tysk Mønster med Fordring om almindelig Valgret, 8 Timers Arbejdsdag m. m. Det vinder frem i de større Byer. Særlig i Wien dannes det *antisemitiske* Parti, hvis vigtigste Fører er Advokaten *Lueger*. Det er en mærkelig Blanding af de mest modstridende Elementer. Det er Smaaborgere, Haandværkere og Arbejdere, der hader Kapitalen, og da Kapitalen ofte er paa jødiske Hænder, bliver det antisemitisk. Partiet er kristeligt, men modsat det tidligere klerikale Parti, der er aristokratisk, er dette yderst demokratisk, næsten revolutionært. Det bemægtiger sig det kommunale Herredømme i Wien.

I Bøhmen tager *Ungczekerne* Magten. Gammelczekerne var væsentlig et aristokratisk, klerikalt Parti, der havde forsonet sig med den reaktionære, østerrigske Regering. Ungczekerne er derimod Demokrater, de fordrer almindelig Stemmeret, Presse- og Foreningsfrihed og en verdslig Skole. Det er paa Skolen, at det afgørende Brud kommer. De klerikale havde hele Tiden haft Øjnene rettede paa den, i 1883 fik de en Lov gennemført, hvorefter Kommunerne kunde nedsætte Skoletiden fra 8 til 6 Aar. Og endelig i 1888 troede de Tiden moden til at slaa det store Slag; deres Fører, Prins Lichtenstein, fremsatte et Forslag om, at Skoletiden skulde nedsættes til de 6 Aar, Undervisningsfagenes Antal indskrænkes, Kirken sammen med Staten have Opsyn med Skolen og Indflydelse paa Læreransættelsen. Det var den sorte Reaktion i sin hele Glorie. Ikke blot Tyskerne satte sig imod, men ogsaa Ungczekerne, den gamle hussittiske Aand i Bøhmen vaagnede. Ved Valgene blev Gammelczekerne fejede væk, og de klerikales Anslag tilintetgjort.

Det var den første Bresche i det stærke Ministerium. Det fik vanskeligere og vanskeligere ved at skaffe sig en Majoritet i Rigsraadet, og nu ser man pludselig (Oktober 1893) det reaktionære Ministerium forelægge en ny Valglov, der indførte omtrent almindelig Valgret i By- og Landkurierne, medens den lod de to højere Kurier bestaa uforandrede. Lovforslaget havde sin Bagtanke. Det skulde gaa ud over Tyskerne. De nye Vælgere vilde vælge Socialdemokrater eller radikale Slaver; der vilde i Rigsdagen komme en radikal Opposition, som skulde skræmme de besiddende sammen. Regeringen beholdt jo sine Tilhængere i de højere Kurier, Resten af de tyske Repræsentanter skulde af Frygt for de radikale gaa sammen med Regeringen, der saaledes fik en solid Majoritet. Men dette politiske Hasardspil gjorde de konservative ængstelige, man kunde jo regne fejl, og Ministeriet, der saa' sig forladt, maatte gaa (Oktober 1893).

5. *Forvirringens Aar. 1893—1900.* Efter Grev Taaffes Fald har den østerrigske Politik svinget og svinget, indtil det hele er endt i den fuldkomneste Forvirring. Partigrupperingen er ofte fuldstændig meningsløs, Forfatningen er sat ud af Kraft, og det politiske Livs Organer funktionerer ikke mere, eller kun gennem Slagsmaal og Klapren med Pultlaagene.

De konservative og Tyskerne var gaaet sammen for at forhindre Grev Taaffes Valgreform, og det nye Ministerium, *Windischgrätz*, støttede sig derfor paa en Koalition af Tyskerne, Polakkerne, der hadede de demokratiske Ungczeker, som sympatiserede med Rusland, og de konservative Godsejere, der var samlede i den saakaldte Hohenwartclub (Ordet Club bruges i Østerrig for at betegne et Parti). De tre Partier var ikke enige om en eneste positiv Ting, og da Grundlaget for Koalitionen var, at man ikke maatte rejse noget Spørgsmaal, hvorom man ikke var enig, blev Resultatet det rene og skære Ingenting.

Imidlertid lod Valgreformspørgsmaalet sig ikke



Fig. 60. Pave Leo XIII. [Født 1810. Tidligere Navn Joachim Pecci. Hurtig i høje Embeder; 1843 pavelig Nuntius i Belgien, hvor han hjalp til at erhverve den katolske Kirke en selvstændig Stilling. 1845 Biskop i Perugia; Pius IX's Raadgiver, Antonelli, var skinsyg paa den fine og kloge Leo, og denne kom først til Rom fra sit afsides Bispedømme efter Antonellis Død, 1876; 20. Februar 1878 valgt til Pave som Mellempartiets Kandidat. Videre se Teksten.]

længer holde nede, da det en Gang var rejst. Den gamle Kurievalgmaade var alt for forældet. Alle Arbejderne var ved den udelukkede fra Valgret. Der rejses derfor en stærk Agitation, og Regeringen maa forelægge et Forslag for at berolige Stemningen. Det var imidlertid hverken Fugl eller Fisk, det lod de gamle Kurier bestaa, og skabte kun en ny femte Kurie, hvor der skulde vælges 47 Rigsdagsmænd efter almindelig Valgret. Medens man forhandlede herom, og hverken Regeringen selv eller Rigsdagen

var særlig begejstret for Forslaget, faldt Ministeriet, idet Koalitionen sprængtes paa Spørgsmaalet om et Tilskud til en slovenisk Skole i Steiermark. Tyskerne vilde ikke give det, men Hohenwart, der havde nogle sloveniske Stemmer i sin Club, var for det (Juni 1895).

Efter et Overgangsministerium dannede Grev *Badeni* i Oktober 1895 det nye Ministerium. Det skulde være et konservativt Forsoningsministerium, paa en Gang beskytte den højere tyske Kultur og tilfredsstille de enkelte Nationaliteter, og saa naturligvis »forhindre Omstyrtelse af den sociale Orden, pleje de religiøse Følelser og Ungdommens religiøse Opdragelse«. Pæne Ord, men saare tarvelige som politisk Program i et Land, der trænger til gennemgribende Reformer og en fast Haand. Paa Programmet skulde samles Tyskere og klerikale, Polakker og konservative.

Badenis første Opgave var at faa Valgspørgsmaalet ud af Verden, og han paatvang (1896) Rigsraadet en Ordning, der skabte en *femte Kurie*, hvori alle Østerrigere over 24 Aar, ogsaa dem, der alt havde stemt i de andre Kurier, skulde vælge 72 Repræsentanter. $5^1/_2$ Million Vælgere valgte saaledes 17 pCt. af Rigsraadets Medlemmer, medens de gamle Kurier med deres 1,700,000 Vælgere valgte 83 pCt. og alene 5000 Godsejere valgte 85 Repræsentanter eller 20 pCt. af det samlede Antal. Det hele var derfor kun en Lap paa et gammelt Klædebaand, den skrigende Ulighed i Repræsentation blev ikke hævet. Badenis Reform tilfredsstillede derfor ingen.

Ved *Valget* i 1897 knyttede naturligvis Hovedinteresssen sig til, hvorledes Vælgerne i den nye Kurie vilde stemme, thi de er dog, naar alt kommer til alt og den gamle Valgordning er sunken, Fremtidens Vælgerkorps. Det gik først og fremmest ud over de tyske liberale, de var et Bourgeoisparti, som de nye Vælgere ikke skøttede om; derimod vandt de klerikale frem, Antisemiterne eller de kristeligt-sociale besatte 27 Pladser, og endelig faar vi for første Gang Socialdemokrater i det østerrigske Rigsraad, 15 i alt. For øvrigt frembød Rigsdagen et broget Mosaik af Partier, delte ved Nationalitet, Religion og økonomiske Interesser. Der var kristeligt-sociale, »den frie tyske Forening«, det tyske Fremskridtsparti, det tyske Folkeparti, »Schönerergruppen«, det polske Folkeparti, Socialdemokraterne, Godsejerne, det polske-kristelige Folkeparti, Italienerne, Czekerne, Polakkerne, de kristelige Slaver, de bøhmiske, konservative Godsejere, Rumænerne, Centrum, det katolske Folkeparti m. m., i alt en 24 forskellige Grupper. Man lægge Mærke til, hvor mange Partigrupper der tillægger sig Adjektivet kristelig, det viser Gejstlighedens Magt i det moderne Østerrig.

Et Flertal kunde kun skabes af de klerikale og slaviske Grupper, og blandt disse talte Igen Ungczekerne 60 Medlemmer, og dem søgte Badeni da at vinde ved sine *Sprogforordninger* af April 1897. Ved dem stilledes de to Sprog lige, Embedsmændene skulde være begge mægtige, og over alt ved Administrationen og Domstolene skulde det Sprog benyttes, som vedkommende Part betjente sig af. Tyskerne forlangte ikke mere Overvægt for deres Sprog, de fordrede kun en Deling af Landet efter Sprog, idet de hævdede, at der var en rent tysk, en rent czekisk og en blandet Del: Embedsmændenes og Øvrighedens Sprog skulde svare dertil. Badenis Forordninger var til Gunst for Czekerne, for saa vidt disse let lærte Tysk, som var den højere Kulturs Sprog, medens Tyskerne havde ondt ved at lære Czekisk. Czekerne hævder derimod, at det gamle bøhmiske Rige er ét og udeleligt, over alt hvor en Czeker fremstaar for Øvrigheden og Retten, skal han behandles og dømmes i sit eget Maal. Badeni havde haabet, at hans Forordninger skulde gaa let hen ligesom Grev Taaffes, men Tiden var en anden, Masserne var blevne radikaliserede, og den femte Kurie havde tilført Rigsraadet et nyt, mindre bøjeligt Element. Tyskerne hævdede, at den Slags vigtige Afgørelser kunde ikke træffes ved Regeringsforordninger, der maatte en Lov til, og de fik Støtte af de oppositionelle og radikale Grupper. De iværksatte en energisk Obstruktion, og fra da af fungerer det østerrigske Forfatningsliv ikke mere paa lovmæssig Maade. Der findes i Forfatningen en Nødparagraf, § 14, der tillader Regeringen, naar Rigsraadet ikke er inde, at udstede Forordninger, der saa naturligvis skal forelægges det næste sammentrædende Rigsraad. Den bliver nu til hele Forfatningen. Ved at udsætte og hjemsende Rigsraadet skaber man en Mulighed for at lovgive ved Regeringsforordninger, som aldrig har været Forfatningens Mening. Paa den Maade bevilges og opkræves Skatter.

Og hvad der forværrer Situationen, er det, at *Overenskomsten af 1867* mellem Østerrig og Ungarn om de fælles Anliggender skal fornyes hvert 10. Aar. Det var sket nogenlunde let de to foregaaende Gange, i alt Fald under lovlige Former, og saaledes, at Ungarn havde opnaaet betydelige finansielle Indrømmelser. Men denne Gang var der ingen Udsigt til at skabe den fornødne kvalificerede Majoritet i det østerrigske Rigsraad. Badeni formaaede ikke noget, og maatte gaa (December 1897), der dannedes et Forretningsministerium, *Gautsch*, der skulde søge at bringe Ro og et Flertal. Det udstedte i Februar 1898 nogle nye Sprogforordninger, hvorefter Bøhmen deltes i tre Sprogdistrikter, indtil man kunde faa vedtaget en Lov om Sagen. Men Tyskerne lod sig ikke forsone dermed, de holdt fremdeles paa, at Forordninger var ikke nok, der maatte straks en Lov til, og Czekerne kom i kras Opposition. Allerede i Marts 1898 kom der et nyt Ministerium med Grev *Thun* i Spidsen.

Heller ikke han eller de raskt paa hinanden følgende Ministerier, *Clary* (September 1899), *von Wittek* (December 1899) og *Kørber* (Januar 1900) har formaaet at løse den gordiske Parlamentsknude. Medens det i Ungarn lykkedes at finde en Form, hvorved man kunde faa Overenskomsten vedtaget af Rigsdagen, har man i Østerrig maattet gennemføre den ved Forordninger. § 14 er fremdeles den eneste Forfatning, der hersker i Østerrig.

5. Ungarn indtil 1900. Forholdene er i Ungarn roligere. Magyarerne fortsætter deres Bestræbelser, og de har endnu ingen jævnbyrdig Modstander. Velstanden og Erhvervslivet er øget, i 1896 fejrede Landet sin 1000 Aars Bestaaen med en Udstilling i Pest, der viste enorme Fremskridt. Ejendommelig for Ungarn er den *Zonetarif*, der i 1889 indførtes paa de un-

garske Jærnbaner. Betalingen for alle Rejser nedsattes meget stærkt og dog blev det en udmærket Forretning for Staten, idet de rejsendes Antal hurtigt tredobledes. Ligesom i Østerrig kom man over Underskudet paa Finansloven ved forhøjede Skatter og Toldafgifter. Men for øvrigt blev der i Tiszas Tid ikke vedtaget synderlig mange Reformer, det nationale og Landets Magyarisering var Hovedsagen. Dertil sigter ogsaa Forbedringen af Jødernes Stilling. Medens Jøderne i de fleste andre Lande energisk søger at hævde sig som en særskilt Nationalitet, viser de i Ungarn megen Lyst til at gaa op i Magyarerne. De magyariserer deres Navne, og Magyarerne er for faa mellem Slaverne til ikke med Glæde at modtage enhver Tilgang. Tisza foreslog derfor en Lov, der skulde legalisere Ægteskaber mellem kristne og Jøder.

Tisza havde styret længe og stærkt, han havde sat sig godt til Rette i Magten. Men der var ogsaa andre, der vilde til, som harmedes over hans Herskervæsen, og som tillige vilde reformere. Han maatte derfor vige i 1890, men vedblev som Fører for det liberale Parti at øve en betydelig Indflydelse. *Szapary* dannede det næste Kabinet, og under det begynder Ungarns Kulturkamp.

Ungarn havde hidtil været fri for religiøse Stridigheder. Præsterne havde været patriotiske frem for nogen under Krigen og i Undertrykkelsens Aar, og Forholdet mellem Protestanter og Katoliker havde været godt. Den katolske Gejstligheds Begærlighed førte imidlertid til Kamp. I Følge en Lov af 1868 skulde af Børn i blandede Ægteskaber Sønnerne følge Faderens Tro, Døtrene Moderens. Men de katolske Præster døbte alle Børnene og satte sig ud over Lovens Bestemmelser. Kultusministeren indskærpede forgæves Lovens Bydende, fra Rom kom modsatte Ordrer. Regeringen, i hvis Spidse Finansministeren *Wekerle* var traadt, tog da Kampen op, og fik Kejserens Tilladelse til at foreslaa borgerligt Ægteskab, Religionsfrihed for alle Trosbekendelser og andre politisk-gejstlige Love. De gik igennem i Deputeretkamret, men Magnaterne forkastede det borgerlige Ægteskab. Man troede, at Kejseren stod bag denne Forkastelse, høje Hofembedsmænd, som man ellers aldrig sáa' i Pest, var komne fra Wien og havde stemt imod. Kejseren vilde ikke give sit Samtykke til Udnævnelsen af nye Overhusmedlemmer, saa at der kunde komme et Flertal for Loven. Ministeriet tog da sin Afsked, men det lykkedes ikke at danne noget andet Ministerium, og Wekerle fik atter Magten, idet han beholdt sin Justitsminister, som særlig var Kejseren imod. Ministeriet fik Bemyndigelse til at erklære, at Kronen ansaa de politisk-gejstlige Loves Vedtagelse for nødvendig, og de gik da ogsaa igennem, om end med en kneben Majoritet, i Magnaternes Hus. Men derpaa maatte Ministeriet gaa; Kejseren havde vel bøjet sig for Nødvendigheden, han var i Ungarn veget for den offentlige Mening, hvad han ikke vilde have gjort i Østerrig, men Ministrenes Personer var blevne ham forhadte (December 1894). Ungarerne var kloge nok til at nøjes med deres Sejr i Sagens Realitet, de vilde ikke støde Kronen fra sig ved en alt for skarp Holdning. I Virkeligheden har Magyarerne Kejseren behov; hvis han vil støtte de andre Nationaliteter indenfor

Ungarn, kan det volde adskillig Mén. Og det gærer stadig blandt de slaviske Folk, undertiden kommer det som i Kroatien til blodige Uroligheder. Men som for dog at give Kronen et lille Memento valgte man den Kejseren særlig ubehagelige Justitsminister til Formand i Deputeretkamret.

Baron *Banffy* dannede det nye Kabinet (Januar 1895), støttet af Tisza, der dog ikke havde Sæde i Regeringen. Han faldt over Forsøgene paa at gennemføre en Fornyelse af Overenskomsten af 1867, idet han dertil vilde benytte et Statskup. *Koloman Szell* blev hans Efterfølger, han styrer endnu Ungarn.

6. Udsigter. Herskerhuset. Udsigterne er mørke for det habsburgske Monarki. Det passer egentlig slet ikke ind i det moderne Europa, det hviler paa et helt andet Grundlag end de andre Stormagter. De er alle grupperede om en enkelt Nationalitet; selv om der i dem kan være Elementer af andre Nationaliteter, er de faa i Forhold til Landets Hovednationalitet. De er voksede naturligt op om denne Nationalitet, har udvidet sig og er bleven stærkere. Østerrig er derimod samlet af et Herskerhus, om et Herskerhus. Læg Mærke til det Navn, som uvilkaarligt først falder én i Munden: det habsburgske Monarki. Der er ingen, der vil falde paa at kalde f. Eks. Tyskland det hohenzollernske Monarki. Men ved Østerrig fæster man straks Opmærksomheden paa Herskerhuset frem for paa Landet.



Fig 61. Koloman Tisza. [Født 1830, af en rig protestantisk Familie; 1861 ind i Rigsdagen; 1865 Fører for venstre Centrum, dannede i 1875 et nyt liberalt Parti af Resterne af Deáks Parti og venstre Centrum. Videre se Sp. 126 ff.]

Der ligger bag de andre Lande en Idé, en politisk, national, social eller religiøs, der saa at sige er Landets Sjæl. Der ligger ingen saadan Idé eller Gruppe af Idéer bag det habsburgske Monarki. Det har altid haft Mistillid til Idéer, betragtet dem som noget revolutionært, der ikke kunde tillades i et velordnet Monarki. Det har villet holde Land og Folk sammen ved Magten alene, og grunde Magten paa den aandelige og verdslige Gendarm, paa Præsten og Soldaten og Politibetjenten. Men Nutiden har ikke samme Ærefrygt for Gendarmen som Fortiden. Hvor mange Gendarmer man end holder, de vil altid være et forsvindende Mindretal blandt de Folk, de skal ave. Hvor flygtige, hvor uhaandgribelige end Idéer er, de er dog et fastere Grundlag for en Stat end mange tusinde Gendarmer.

Der er dog en Idé i det habsburgske Monarki, den, der ligger i selve Navnet, *Loyaliteten*, Hengivenheden overfor Herskerhuset. Det er en Idé, der har været meget virksom, som har sat mange smukke Blomster. Tænk blot paa de unge franske Adelsmænd, der, da Masserne stormede Ludvig XVI's Slot, greb deres Kaarder og ilede til for at dø for Kongen paa Kongens Trapppe. Men det er en Idé, der ikke

mere virker med sin oprindelige Kraft. Der er kommen mange andre Idéer op senere, der modvirker og svækker den. Den guddommelige Glans, der i Enevældens Dage hvilede over Kongens Person, er veget for en mere nøgtern Ærbødighed. Og den fuldstændige Sammenblanding af Stat og Hersker, der fandt sit Udtryk i Ludvig XIV's Ord om: at Staten, det er mig, eksisterer ikke længer. Ved Siden af Fyrsternes Suverænitet er kommen Folkenes. Den gamle Enevælde er afløst af det konstitutionelle Monarki, hvor Folket møder og bestemmer med gennem sine Repræsentanter. Der er kommen en Dobbelthed frem, Hersker og Land er ikke længer ét, men to, Interesserne er ikke altid de samme, og det 19. Aarhundrede har mange Stridigheder mellem de to Faktorers modstridende Interesser. Deres Udfald har været forskelligt, men Strømmens almindelige Retning har været til Gunst for Folkenes Suverænitet. Derfor er det habsburgske Monarkis Idé et noget skrøbeligt Grundlag, hvor stor Ærbødighed man end nærer for den gamle Kejser. Og man maa være varsom med at benytte en Idé, der ikke mere har Ungdommens Friskhed og Bæreevne. Der er i Østerrig trukket ret store, vist nok for store Veksler paa Loyaliteten. Godsejerne har altid honoreret dem, men de nye Lag, der nu stemmer i den femte Kurie, er ikke tilbøjelige til at lade deres Afstemning bestemme af loyale Hensyn.



Fig. 62. Koleraprocession i Neapel.

Da Herskerhuset spiller en saa stor Rolle for Enheden, nødsages vi til at beskæftige os en Smule med dets personlige Forhold. Det er i alt Fald ikke noget kedeligt Herskerhus. Blodet er kraftigt og tykt trods Ælden, Lidenskaberne stærke, Interesserne mange. Der er dér Folk som Erkehertug Johan Nepomuk Salvator, yngste Søn af den tidligere Storhertug Leopold af Toscana. Han indtog høje Stillinger i Hæren, men kunde ikke finde sig i Disciplinen og Hofetiketten. Han skrev Pjecer om Militærvæsenet og vilde blande sig i Balkanpolitiken. I 1889 gav han Afkald paa sin Rang og sine Værdigheder, antog Navnet *Johan Orth*, udrustede sig et Skib, gik paa lange Rejser, og forsvandt. Sandsynligvis er han druknet et Steds nede paa Sydamerikas Kyst. Kejserens eneste Søn, Kronprins *Rudolf*, var en ikke mindre lidenskabelig og uberegnelig Natur. Han interesserede sig for Militærvæsen, han jagede, elskede Naturen og var en fin Iagttager af dens Foreteelser. Han rejste og skrev Bøger om sine Rejser. Han stod i Spidsen for Udgivelsen af det store Værk: Det østerrig-ungarske Monarki i Ord og Billeder. Han levede tillige stærkt, blev med Aarene sygelig, nervøs og hypokonder, og endte sit Liv sammen med sin Elskerinde, en Baronesse Vetsera, paa Jagtslottet Meyerling (1889). Hvordan det i Virkeligheden hang sammen med hans Død, er aldrig opklaret. Hans Enke, Stephanie, hvis Ægteskab havde været alt andet end lykkeligt, giftede sig fornylig med en ungarsk Adelsmand, Grev Elemer Lonyay (1900).

Ogsaa en anden af Hofburgs Kvinder førte et lidet misundelsesværdigt Liv, Kejserinden, Elisabeth af Bayern. Hun fødte sin Mand tre Børn, derefter synes Forholdet afbrudt, og Kejserinden drog paa lange Rejser, kom kun nu og da, naar hun var nødt til det, til Wien. Helst boede hun nede paa Korfu, hvor hun havde sin dejlige Villa; der, hvor hun rejste sin Yndlingsdigter, Heine, et Monument, da hans Fædreland ikke havde et Par Kvadratalen Jord til overs for det. Men for øvrigt flakkede hun hvileløs omkring, legemlig og sjælelig syg, indtil den italienske Anarkist Lucchenis Dolk udløste hende (1898).

Da Rudolf ingen Sønner efterlod sig, er Erke-

hertug Frants Ferdinand præsumptiv Tronarving. Han er lidet afholdt, anses for at være svagelig. Ogsaa han har (1900) indgaaet et opsigtvækkende Ægteskab, idet han har giftet sig med en czekisk Grevinde, *Sophie Cholek*. Forinden Ægteskabet har han maattet aflægge Ed paa, at de eventuelle Børn af dette Ægteskab aldrig skal bestige Tronen, og at han aldrig vil lade sin Gemalinde krone som Kejserinde af Østerrig eller Dronning af Ungarn.

Alle disse og endnu flere noget uregelmæssige Begivenheder indenfor Herskerhuset gavner ikke Loyalitetsfølelsen, der er saa nødvendig for det habsburgske Monarkis Bestaaen. Folkene er blevne fordringsfulde over for deres Herskerhuse; Ting, som tidligere gik ret upaaagtede hen, kritiseres og



Fig. 63. Der underhandles om Fred med Italienerne i Kong Menеliks Telтlejr 1896.

kommenteres nu grundigt i Aviserne og Mand og Mand imellem. For at være stærk og virksom kræver Loyaliteten Regelmæssighed og Usaarbarhed hos dem, som den er rettet imod, og den skal i Østerrig bære meget.

De sidste 30 Aars Historie har, saa langt fra at nærme Nationerne til hinanden, tværtimod uddybet Forskellen. Riget er ikke vokset sammen som det tyske. Og til de nationale Spørgsmaal er kommen de sociale som over alt i Europa. Nøden er stor i Østerrig, Modsætningerne meget skarpe, i Bøhmens og Mährens Kuldistrikter er det gentagende kommen til blodige Strejker.

Ogsaa i Ungarn kommer det sociale Spørgsmaal op. Landbefolkningens Kaar er meget daarlige, og ogsaa der har man haft blodige Strejker af Landarbejderne. De underkuede Nationer arbejder sig frem, maaske faar Ungarn, trods Magyarernes Sammenhold, lignende Nationalitetskampe som Østerrig. Thi Ungarn er jo lige saa broget, og Magyarerne kun en Minoritet. Endnu behersker de helt Rigsdagen, men naar der kommer en haardt fornøden Forandring i Valgloven, vil der i Pest møde Repræsentanter for alle de andre Folk med deres Krav.

Selve Forbindelsen mellem Rigets to Halvdele er ret løs. Det har sidste Gang kostet Vanskeligheder at faa Overenskomsten fornyet, og hvorledes vil det gaa i 1907, naar den næste Fornyelse skal finde Sted? Det, der skal holde sammen, er den rent fornuftmæssige Overvejelse af, at kun samlede formaar Østerrig og Ungarn noget. Rundt omkring er der begærlige Naboer, der ønsker hver sin Del af Landet, og selve de forskellige Folkeslag stræber forskellige Steder hen. Tyskerne mod Tyskland, Italienerne mod Italien, Polakkerne mod et genopstandet polsk Rige, Rumænerne og Serberne mod Stamfællerne paa Balkanhalvøen, adskillige af Slaverne mod Rusland.

En Ting er i alt Fald sikker, at Østerrig ikke mere vil blive en Stormagt af første Rang som tidligere, det er kun en anden Rangs Magt, der ikke vejer meget i Europas eller Verdens Politik, da det er svækket af den indre Splid.

KAP. V. ITALIEN. 1870—1900.

1. Højreregeringer. 1870—76. Med Roms Indtagelse var den ene Del af de italienske Patrioters Program sket Fyldest, Enheden og Friheden. Der

stod nu tilbage at skabe et godt og sundt Rige indenfor de afstukne Grænser. »Italien er fri,« erklærede Kongen i Trontalen, »vi skal nu gøre det stærkt og lykkeligt.« Desværre maa den anden Del af Programmet siges ikke at være lykkedes som den første. Saa længe det gjaldt Enheden, var Italien lykkelig som nogen Aladdin; Frugt paa Frugt faldt i dets Turban, selv Nederlagene bragte det Landvindinger, som Venedig i 1866. Men efter 1870 synes Heldet og den lykkelige Haand at være vegen fra Landet. Ikke uden egen Skyld Beruset af sit Held vilde Italien hurtigt være den sjette Stormagt, med alt hvad en Stormagts er, Hær, Flaade, Kolonier, Alliancer etc. Men det havde ikke de gamle Staters Bæreevne og Rigdomskilder. Det havde kostet 10 Milliarder i Penge at skabe Italien, der var Underskud hvert Aar paa Budgettet, Forrentningen af Statsgælden slugte uforholdsmæssige Summer. Den nye Stormagt var næsten straks et Land paa Bankerottens Rand. Der var endog Tale ude i Europa om at sætte det under en financiel Administration, for at sikre de udenlandske Obligationsejere deres Renter, saadan som man gør det med smaa og insolvente Stater. Og Staten havde allerede stukket sin Haand saa dybt i Skatteydernes Lommer, havde rodet saa grundigt efter, at man saa langt fra at paalægge nye Skatter maatte se at indskrænke de gamle. Man maatte derfor spare, og der var i Virkeligheden kun ét Punkt at spare paa, Militærudgifterne. Den indre Opbygning af Landet maatte foretages, dér kunde der ikke spares. Kun Hær og Flaade kunde indskrænkes. Italien maatte derfor føre en forsigtig Udenrigspolitik, det behøvede Fred og atter Fred. En Gang ad Aare, naar det havde vokset sig stærkt, kunde det tage sin Plads i Europa, foreløbig maatte det samle sig bag sine Alper. Italiens Politik har været den stik modsatte, og Følgerne er blevne der efter.



Fig. 64. Depretis. [1813—87. Født i Stradella, Advokat, ivrig for Enheden, Medlem af det sardinske Parlament, Venstre; 1860 Garibaldis Prodiktator paa Sicilien, støttede Sydens Tilslutning til Norden, derfor uenig med Garibaldi, flere Gange Minister i 60'erne, 1867 i Spidsen for Oppositionen. Videre se Sp. 141 ff.

Det var Norden og Nordens Mænd, der havde skabt Enheden, og som havde Magten fra 1861, de nationalliberale eller *Højre*, som man kaldte dem i Italien. Thi det naturlige Højre, til højre for de nationalliberale, eksisterede ikke. Paven havde givet de troende Katoliker strænge Ordrer til at afholde sig fra al Politik, »hverken vælge eller vælges«. Disse nationalliberale, opvoksede i Cavours Skole, opfyldte af hans Aand, der havde levet de lange Aar med og forstod Enhedens Goder, var dygtige og besindige Statsmænd. De havde Statsmænds Evne til at begrænse sig og rette al deres Kraft paa det nødvendige. Og det nødvendige var først og fremmest Orden i Finanserne, Ligevægt paa Budgettet.

Men først maatte man dog ordne Forholdet til *Pavemagten*. Man fulgte der Cavours Grundsætning »en fri Kirke i en fri Stat«. Ved *Garantiloven* af 13. Maj 1871 erklæredes Pavens Person for hellig og ukrænkelig, han skulde i Italien nyde kongelig Ære. Han fik Vatikanet med tilhørende Bygninger fri for enhver Skat og Afgift, han havde Ret til at holde sin Nobelgarde og sin Schweitzergarde. Han havde endvidere Ret til at modtage Gesandter fra fremmede Magter og fri Post- og Telegrafforbindelse. Staten skulde aarlig yde ham en Apanage paa $3^1/_4$ Million. Og for yderligere at forsone Paven med hans nye Stilling gav Staten Afkald paa sin Myndighed over Gejstligheden, paa de Rettigheder, som Staten havde i de andre katolske Lande, Biskopperne skulde udnævnes af Paven, de behøvede ikke mere at aflægge Ed til Kongen. Der sikredes ved Garantiloven Paven en saa fri og uafhængig Stilling i hans Egenskab af den katolske Kirkes Overhoved, som man kunde forlange; men med hans verdslige Herredømme var det ude for bestandigt, Italien kunde ikke opgive Rom og Kirkestaten.

Det var fra Statens Side et ærlig ment Haandslag, Staten havde gjort større Indrømmelser end egentlig forsvarligt, set fra et Statsstandpunkt; men Paven tog ikke der imod. Han lukkede sig inde i Vatikanet, paastod at være »Fange«, og førte en forbitret Krig mod det nye Kongedømme. Den strængt troende Viktor Emmanuel kaldte han en Herodes, en Absalon, en Kaiphas, en Pilatus, Gang efter Gang manede han de katolske Folk op til Krig mod Kirkerøverne.

Særlig i *Frankrig* vandt hans Ord Lyd. De franske Katoliker sværmede for den høje Fange i Vatikanet, hadede Italien og ønskede intet hellere end en Krig straks. Og det var ikke blot de klerikale, der ønskede at staa Paven bi, ogsaa mange af deres Modstandere saa' en Fare i den nye Stormagt ved Frankrigs sydøstlige Hjørne. Thiers havde altid været imod Napoleons italienske Politik, betragtede den som et Fejlgreb, der maaske ved Lejlighed kunde gøres om igen. Og man betragtede Italiens Holdning i 1870, det, at det ikke kom Frankrig til Hjælp, men endog benyttede sig af Krigen til at tage Rom, som sort Utaknemlighed, som et Forræderi. Om en Krig kunde der dog ikke være Tale umiddelbart efter det store Sammenbrud, men man undlod ikke at saare Italien med tusind Naalestik. Den franske Gesandt var borte, da Kongen holdt sit Indtog i Rom, man holdt en Militærattaché ved Pavehoffet, uagtet Paven ikke længer havde nogen Hær, der laa ved Tiberens Munding et Par Aar et fransk Krigsskib for at tage »Fangen« om Bord, hvis han skulde »flygte«. Alvorligere blev Situationen, da Thiers var styrtet af Monarkisterne (1873), og Mac Mahon blev Præsident for at forberede Genindførelsen af Kongedømmet i Frankrig. Den vordende Konge, Henrik V, var en svoren Ven af Pavens verdslige Herredømme, hans Tronbestigelse vilde have været Krigen næste Dag.

De nationalliberale var fra gammel Tid af Frankrig velsindede, de havde arbejdet Haand i Haand med Frankrig under Befrielsen, men Frankrigs Holdning tvang dem over mod de europæiske Mellemmagter, Tyskland og Østerrig. Den italienske Konge

drog i 1873 paa Besøg i Wien og Berlin, i 1875 gengældte Frants Joseph Besøget i Venedig, et Tegn paa, at Østerrig havde opgivet alle Hævnplaner, og Kejser Wilhelm drog til Milano. Det var vel kun Visiter, endnu ikke noget Forbund, men Retningen af Italiens kommende Politik er angivet.

Indad til vilde de nationalliberale som sagt skaffe *Ligevægt paa Budgettet*, Finansministeren Sella gjorde op, at i de 10 Aar siden Enheden var Statsgælden vokset fra 2,300 Millioner til 8,200 Millioner, Udgifterne til Renter, Pensioner og de kongelige Appanager fra 197 Millioner til 700 Millioner, Skatterne fra 458 til 801 Millioner. Samtidig var der stadig Underskud, saaledes 208 Millioner i 1872. Man maatte derfor paalægge nogle nye indirekte Skatter, og spare, spare. Man havde før Roms Indtagelse tænkt paa at indskrænke Militærudgifterne til 130 Millioner, men overfor Faren fra Udlandet gaar man til nye Rustninger til Hær og Flaade. Millionerne begynder at rulle. Alligevel lykkedes det Ministeriet *Minghetti* (1873—76) i Marts 1876 at møde med et Budget, for 1877, hvor Underskudet var afløst af et Overskud paa 15 Millioner. De nationalliberale havde da ogsaa gjort den anden Del af deres Program Fyldest, men samtidig faldt de for bestandig De havde kun opnaaet Ligevægten ved at paalægge tunge Skatter, og det livlige italienske Folk, der i det foregaaende Tiaar havde været vant til en spændende, heltemodig Politik med Krige og Sejre og højt bølgende Lidenskaber, fandt sig kun daarligt i denne knastørre Sparsommelighedspolitik, der manøvrerede med Tal, hvor Fortiden havde raadet over Mænd og Helte. De nationalliberale havde før haft Støtte hos fire Femtedel af Vælgerne, nu vandt ved hvert Valg Venstre mere og mere frem, og endelig i 1876 lykkedes det at bringe Ministeriet i Minoritet. Føreren for det moderate Venstre, *Depretis*, dannede et nyt *Venstreministerium*. Han udskrev nye Valg, og de blev et fuldstændigt Nederlag for de nationalliberale. De fik kun 94 Mand ind, medens Ministeriet raadede over 385. I det hele var det en stærk Fornyelse af Kamret; af 508 Medlemmer i det gamle Kammer vendte kun 332 tilbage.

Det, der skete i 1876, var mer end et Ministerskifte, mer end en Overgang fra Højre til Venstre, det var Norden og Nordens Mænd, der maatte vige for *Syden*. De nationalliberale havde deres faste Borge mod Nord, i de rigeste, mest oplyste, mest fremskredne Provinser. Venstre havde derimod nu hele Syden inde, de uciviliserede, langt tilbage staaende, gamle absolutistiske Lande. Det var de praktiske, de forsigtige, de koldblodige, der maatte vige for de livligere og mere voldsomme Sydlændinge; den afrikanske Æventyrpolitik, Stormagtsdrømmene, Udvidelseslysterne rykker frem. Og det var værre endnu, det var for en stor Del Bankskandalens Mænd, der fortrængte de hæderlige, de uegennyttige. Efter det Slægtleds Mænd, der havde samlet Italien, sætter sig nu i Højsædet en Slægt, der vil berige sig, de magre, graadige Sydens Mænd, der kaster sig over Italien som over et Bytte.

Omtrent samtidig med, at Partierne skifter, gaar Kongedømmet og Pavedømmet over paa andre Hænder. Med faa Ugers Mellemrum dør Viktor Emmanuel og Pius IX (9. Jan. og 20. Febr. 1878). Efterfølgerne er *Umberto* og *Leo XIII*. Men Personskiftet betyder intet for de to Magters indbyrdes Forhold. Det er ganske som i Middelalderen, da Kejser og Pave brødes om Herredømmet. Hvordan en Kejser eller Pave end havde tænkt og følt, *før* Kronens Ring eller Tiaraen lagdes om deres Hoveder, var de først Kejsere og Paver, saa handlede de udelukkende som Kejsere og Paver. Leo var finere og smidigere, han brugte ikke Pius's grove Ord, men i Realiteten stod han lige saa fast. Han var fremdeles »Fangen i Vatikanet«, modarbejdede utrættelig det nye Rige. Alle Forsoningsforsøg løb ud i Sandet. For Umberto og Kongedømmet var det et Held, at Venstre var kommen til Magten. Et politisk Parti i et Monarki, der er fordømt til evig Opposition, ender naturnødvendigt med at blive antimonarkisk. Mange af Venstres Førere havde en saare radikal Fortid, de havde været Mazzinister, Garibaldister, Republikanere og sammensvorne. Nu omvendte de sig til Kongedømmet som det eneste, der kunde betrygge Enheden.

2. *Venstreministerier. 1876—87.* Da Venstre kom til Magten, havde det som alle til Magten komne Oppositionspartier fra Oppositionstiden en lang, lang Liste over *Reformer*, som det vilde gennemføre, det var paa den, at det havde kæmpet og vundet Flertal. Men der var over disse Reformer noget vist abstrakt og teoretisk; man spurgte mindre om, hvorvidt Reformerne nu ogsaa passede til Landet, hvorvidt det var stærkt og oplyst nok til at kunne bære dem, end om de stemmede med de rene Ideer. Italien var et langt tilbagestaaende Land; de frisindede Former, der kunde passe i et Land som England med en lang politisk Udvikling bag sig, passede ikke i Italien. Der var hverken Mennesker eller politisk Moral til at gennemføre de vidtgaaende Reformer.

Og et fornuftigt Reformarbejde hindredes yderligere af de *parlamentariske Forhold*. Venstre havde ved Valgene sejret saa fuldstændigt, at al Fare fra Højre var udelukket, Magten var Venstres, man behøvede ikke at staa sammen for at værge den, og man delte sig da for at udnytte og nyde den. Hvis Venstre endda havde delt sig paa rent saglige Spørgsmaal, havde der været en Mulighed for en fornuftig Politik, men man deler sig paa rent personlige. Der findes i Parlamentet en Række Partiførere, hver med sit Følge, ofte bestemt efter Landsdelen, *Depretis*, *Cairoli*, *Crispi*, *Nicotera*, *Zanardelli* m. fl. Deres Program er omtrent det samme, men de er alle Minister-Emner, vil for enhver Pris til Magten, og de er da rede til at slutte Forbund med enhver, der kan hjælpe dem, altid parate til i Forening at styrte sig over den, der i Øjeblikket har Magten. Konsejlspræsidenten søger at skaffe sig en Majoritet i Tinget ved at optage en eller flere af Klikkeførerne i sit Ministerium. Men Majoriteten er usikker. Selv om det ledende Ministerium sejrer ved Valgene, og det gør det altid, hænger dets Liv i en Traad, det mindste Tilfælde kan skabe en Krise. En Klikkefører føler sig fornærmet, gaar over til Oppositionen, der derved faar Flertal, og Ministeriet falder. Eller en lokal Gruppe fordrer, for at holde Vælgerne i godt Lune, en Bro, en Jærnbane, et Havneanlæg, Ministeriet mener ikke at kunne gaa ind derpaa, vel, vi gaar mod Ministeriet. For at holde sig ved Magten er Ministeriet nødt til at købslaa, gøre Indrøm-

melser og tilsjakre sig Stemmer. Og de er ofte ikke billige. Thi Rigsdagsmændene er ofte mindre valgte paa et politisk Program end som Repræsentanter for en Egns lokale Interesser, og Regeringen maa da købe deres Stemmer ved at gennemføre urentable Jærnbaner, anlægge Havne og give Kommunerne Laan. Derved umuliggøres en sparsommelig Statshusholdning.

Ministerierne skifter derfor uafladeligt, vi har ingen Interesse i at følge det i Detaljerne, skal kun angive Hovedgangen. Først skifter Magten mellem Depretis som Fører for det mere moderate Venstre og Cairoli, Føreren for det radikale Parti, gammel Republikaner, Officer i Garibaldis Stab. Efter et godt Aars Forløb falder Depretis' første Ministerium, kompromitteret ved Nicotera (Dec. 1877). Depretis rekonstruerer Ministeriet, men allerede tre Maaneder efter styrtes han paa ny (Marts 1878). Cairoli faar Magten, men han ser gennem Fingre med de radikales, de revolutionæres Agitation, og da saa en kalabresisk Kok, *Passanante*, i 1878 forsøgte et Attentat mod Kongen, fik Cairoli Skylden, han havde været for lemfældig og maatte vige for et Mistillidsvotum (Dec. 1878). I de følgende Aar skifter Depretis og Cairoli atter, indtil Depretis, der er Kongens Mand og æret med hans Tillid, i 1882 endelig faar Magten indtil sin Død i 1887. Men han kan kun regere ved at slutte sig til Højre og efterhaanden optage de andre Venstreførere, og lade dem falde. Han laver i de faa Aar sit Ministerium 8 Gange om.



Fig. 65. Kong Umberto og Dronning Margherita.

Den forhadte *Mølleskat*, der fordyrede Brødet, og som beregnedes efter Møllestenens Omdrejninger, blev omsider afskaffet. Højre havde ikke ment at kunne gaa ind derpaa, da den indbragte 80 Millioner, og Statskassen havde ikke noget at afse. Den havde bidraget stærkt til Højres Fald. Der gik dog fire Aar, inden Venstre tog Mod til at undvære denne Indtægt (1880); Mølleskatten blev ophævet, men til Gengæld maatte Skatteyderne betale mere i Told for Petroleum, Sukker og Kaffe. Der blev indført almindelig *Skolelvang*, men denne vigtige Reforms Gennemførelse blev mange Steder illusorisk paa Grund af den evige Pengenød.

Naar det derimod galdt *Jærnbaner*, var der ingen smalle Steder. Det var nødvendigt at anlægge Baner til Landets Opkomst, og Jærnbaneskinnerne var lige saa mange Jærnbaand, der bandt Rigets forskellige Provinser sammen til Enheden. Men man burde gaa varsomt frem, ikke forøge Gælden for meget; thi Banerne maatte naturligvis anlægges for Laan; man maatte ikke anlægge alt for mange urentable Baner. Men Ulykken var, at Jærnbaner var en alt for udmærket Agn til at fiske Stemmer paa, og den blev brugt og brugt. Regeringen havde foreslaaet 4400 Kilometer Baner, hvortil Staten skulde bidrage 760 Mill., Provinserne og Kommunerne 210 Mill. Under Behandlingen steg det til 5500 Kilometer, Statens Bidrag til 1200 Mill., Kommunerne blev helt fri eller skulde kun betale $^1/_{10}$ eller $^1/_5$. Mange af disse Baner kunde næppe betale Driftsomkostningerne, end sige forrente Anlægskapitalen. Det visse var, at Statens Gæld forøgedes med mange Millioner og dermed den i Forvejen uhyre Sum til Forrentning.

Den gamle Valglov satte som Betingelse for Valgret 25 Aars Alderen og en Skat af 40 Francs. Der var derved ca. 600,000 Vælgere. Højre havde, og med Rette, anset det for foreløbigt nok i et saa uvidende Land som Italien, hvor Hovedparten af Befolkningen endnu intet forstod af Politik, og hvor de Ikke-Stemmendes Antal beløb sig til 60 pCt. af de valgberettigede. Venstre havde altid forlangt almindelig Valgret, men vovede dog ikke at gaa dertil. Den Dag, da Katolikerne fandt paa at stemme og Gejstligheden vilde blande sig i Valget, vilde den kunne dominere Valgene ved sit Herredømme over Nationens mindst oplyste Del. Ved *Valgloven* af 1882 nedsatte man derfor blot Censusen fra 40 til 20 Francs og Valgalderen fra 25 til 21 Aar. Men tillige gav man alle dem, der kunde læse og skrive, Valgret. Derved forøgedes Vælgertallet til 2 Millioner.

Man skulde tro, at Italien maatte have nok at gøre med sine indre Anliggender, men dog retter det stadig Blikket udadtil. Der var et Parti, *Italia irredentad:* det ikke-genvundne Italien, som ønskede at indlemme i Italien de italiensk talende Provinser, som endnu stod under fremmed Herredømme. Det var særlig rettet mod Østerrig, der sad inde med Triest og de italiensk talende Dele af Tyrol. Men dets Agitation maatte tillige forurolige Schweitz, hvor der var italienske Kantoner, Frankrig, der ejede Nizza og Korsika, England, der havde Malta inde.

Regeringen kunde naturligvis ikke støtte dette Parti, det vilde helt ødelægge dets udenrigske Politik, og medføre en bestandig Krigsfare. Men ogsaa den havde sine Udvidelsesplaner. Den havde ventet sin Del af Tyrkiet, da det blev sønderlemmet, og det var en dyb Skuffelse, da Italien vendte hjem med en tom Mave fra det store tyrkiske Gæstebud i Berlin. Saa meget ivrigere kastede man sine Øjne paa *Tunis*. Den europæiske Befolkning i dette Land var for den langt overvejende Del Italienere, og ligesom Frankrig havde bemægtiget sig Algier, saaledes mente man nu, at Tunis var Italiens Del. Allerede den Gang, da Italiens Enhed kun var en smuk Drøm, havde den senere Udenrigsminister, *Manzini*, udtalt, at Middelhavet burde være en italiensk Sø, saadan som det havde været det i Roms Dage. Italien kunde ikke finde sig i et stærkt fransk Rige i Afrika, »det vilde forrykke Ligevægten i Middelhavet og true Italiens territoriale Sikkerhed«. Det var derfor lige frem Raseri, der greb Italienerne, da Frankrig ved et raskt Kup bemægtigede sig Tunis (1881). Nogen Angrebskrig truede ikke mere fra Frankrigs Side, da de monarkisk-klerikale Anslag var strandede ved Mac Mahons Fald, men nu, da Frankrig havde taget Tunis, blev det Fjenden for evigt. Den Tilnærmelse, der var begyndt i 70'erne til Mellemmagterne, bliver i 1882 til et ligefremt Forbund. Bismarck forstod at faa Italien med, uagtet Italiens Interesser i Triplealliancen var ret smaa. De tre Magter sikrede hverandre deres respektive Landomraade, Tyskland fik derved Sikkerhed for Elsass-Lothringen, Østerrig for Bosnien og Herzegowina, og Italien for Rom. Men der var i Virkeligheden ikke længer nogen Fare for Rom, der var ingen Magt, der for Alvor tænkte paa at gøre Italien Besiddelsen af Rom stridig. Og Italien maatte som Deltager i Triplealliancen yderligere øge sin Hær og Flaade, Deficitet kommer atter frem paa det italienske Budget. Mange italienske Statsmænd ansaa derfor ogsaa Triplealliancen for alt for kostbar i Forhold til, hvad den ydede. Alligevel blev den fornyet i 1887.

Men det var ikke Italien nok at have sikret sig ved Alliancer i Europa, det vilde Udvidelse, Erstatning for Tunis. Tripolis ligger lige over for, men det maa man opgive, da det vilde være Krigen med Frankrig, og Triplealliancen ydede ikke nogen Beskyttelse i saa Fald. Saa leder man Afrikas Kort igennem og finder Assab, en lille Havn ved det røde Hav, som et italiensk Dampskibsselskab havde erhvervet i 1869. I 1882 besluttede man sig til at anlægge en Koloni der. Maaske er aldrig et kolonialt Foretagende bleven indledet paa en mere letfærdig Maade end den italienske Kolonisation ved det røde Hav; man var fuldstændig uklar baade over Maal og Midler; man vilde blot et: for enhver Pris at være med i de europæiske Stormagters Kapløb om afrikansk Jord. Men denne den svageste af de europæiske Magter er saa uheldig at slaa ned paa det eneste Sted i Afrika, hvor der fandtes en indfødt Magt, der var stærk nok til at yde kraftig Modstand, i *Abessinien*. Først i 1885 kom Planerne til Udførelse, man bemægtigede sig Massaua og Kyststrækningen deromkring. (Nærmere se Kapitlet om Afrika.) Men det viste sig snart, at man ikke kunde nøjes med den usunde og sumpede Kyststrækning, man maatte op i Højlandet for at skaffe Tropperne sunde Kvarterer. Der traf man paa Abessinien, men man lod haant om Faren, man talte med Foragt om Barbarerne, og saa oprev netop i de samme Dage en abessinsk Feltherre en italiensk Troppestyrke ved *Dogali* (Jan. 1887), 407 blev paa Pladsen, kun 90 slap derfra, næsten alle saarede. Nu var der flydt Blod, som maatte hævnes. »Hvor man en Gang har plantet sin Fane og sat den nationale Ære ind, tager man ikke Flaget bort.« Millionernes Fart tager til, Skatterne stiger og Hadet med dem. Medens Depretis sætter en Bevilling paa 5 Millioner igennem i Kamret, lyder udenfor de forbitrede Skatteyderes Raab: Ned med Ministrene, ned med Folkets Bødler, og i Flyveskrifter hedder det: »Leve den sociale Revolution, leve Kommunen.« I April 1887 foreslaar Krigsministeren Udvidelser i Hæren, der vil bringe det aarlige Budget op paa 200 Millioner, Marineministeren forlanger 85 Mill. til Flaaden. Man maa vedtage Toldforhøjelser paa 40 Mill. for at dække Underskuddet.



Fig. 66. Kongemorderen Bresci i Forhør 1900.

3. Crispi og hans Efterfølgere 1887—1900. Men en ny Mand er traadt ind i Depretis Kabinet, der erklærer, at man maa befæste Statens Stilling »ved en rask og kraftig Daad, vise Barbarerne, at man ikke er til Sinds at taale deres Overgreb. Han vilde ikke være Medlem af en Regering, der trak Tropperne bort fra Massaua«. Det er Crispi, og fra da af har Italiens Politik samlet sig om dette ene Navn, snart som Ministeriets Chef, snart som Oppositionens Hoved.

Man kan sige om ham, hvad man vil, — og nu, da han synes styrtet fra Magten for bestandig, bider hver bjæffende Køter i den slagne Løves Skind — men en Kraft er han, en mandig og stærk Aand, hvis Liv har været æventyrligt og rigt, omskifteligt som kun faas Liv

Han var af albanesisk Byrd, de halvvilde Krigeres Blod flød i hans Aarer, det gav ham hans mandige Kraft. Han fødtes 1819 paa Sicilien, blev Advokat, deltog tidlig i en Sammensværgelse mod Bourbonnerne, var i 1848 Medlem af det sicilianske Parlament, maatte flygte til Genua, hvorfra han udvistes som Tilhænger af Mazzini. Opholdt sig et Par Aar paa Malta, hvor han giftede sig, drog til Paris, hvorfra han udvistes, til London, hvor Mazzini ogsaa var. I 1859, da det paa ny trak op til Storm, søgte han hjem, han deltog i »de tusindes« Tog under Garibaldi til Sicilien, og kæmpede tappert. Som Republikaner modsatte han sig af al Magt Sydens Tilslutning til det monarkiske Norden. I 1861 vælges han ind i det nye Parlament, endnu Republikaner og Modstander af det sardinske Kongedømme, en af de mest forhadte Mænd i Italien. Men i 1865 er han kommen til en ny Opfattelse, han skriver en Bog med det Indhold: Kun Monarkiet kan sikre Enheden, Republiken vil splitte Italien. 1876 bliver han Formand i Deputeretkamret, næste Aar Indenrigsminister, men en Beskyldning for Bigami tvinger Depretis til at lade ham falde. Han levede ikke længer sammen med sin Hustru, og han benyttede sig af en Formfejl ved Ægteskabets Indgaaelse til at erklære det for ugyldigt, og gifter sig med sin sicilianske Elskerinde. Overhovedet var hans Privatliv præget af den samme Lidenskabelighed, den samme Hensynsløshed som hans offentlige Færd. Han anerkendte ingen Skranker for sin ubændige Vilje. Ved Domstolene vandt han sin Sag, han kunde atter fortsætte sin Vej opad, en Smule Skandale knækker ikke en Mand som ham. I 1887 maatte Depretis paa ny optage ham i Kabinettet ved en af de evige Rekonstruktioner, og da Depretis, »den gamle fra Stradella«, »Ræven fra Stradella« (hans Fødeby) kort efter døde, satte Crispi endelig Foden paa sine Længsters Land, han blev Premierminister i Depretis Sted.



Fig. 67. Crispi (se Sp. 146 ff.)

Han var en Kampens og de store Foretagenders Mand, der kommer over Italiens Politik et Sving og en Dristighed som ikke før. Han trænger ligefrem til Fjender, han maa have Mænd og Vanskeligheder at overvinde, han aander kun fuldt og dybt i Hadets og Kampens hede Luft. Inden for sit eget Ministerium sikrer han sig absolut diktatorisk Myndighed som hans store Forbillede Bismarck, der heller ikke taalte nogen selvstændig Minister ved sin Side, og støttet af Kongen og støttet paa sin Majoritet i Kamret slaar han nu løs til alle Sider.

Depretis havde i sine sidste Aar været forsigtig, han var gammel og vilde frem for alt holde sig ved Magten. Han havde derfor ogsaa optraadt forsigtigt over for Pavedømmet. Men Crispi havde den gamle Garibaldists Had mod dette Pavedømme, som Garibaldis Folk saa mange Gange havde løbet Panderne til Blods paa Han gaar straks skarpt frem, faar vedtaget en ny Straffelov, der straffede de Præster, der angreb Staten og dens Institutioner, med Fængsel og Bøder. I Aaret 1600 havde Pavedømmets Inkvisition i Rom ladet brænde den store Tænker Giordano Bruno, nu rejste det befriede Italien ham paa den samme Plads, hvor hans Baal havde staaet, en Statue som Tankens og Frihedens Martyr (1889). Paven protesterede, det var en Forhaanelse, men Crispi lod det ske.

Mod de revolutionære, Socialisterne og Irredentisterne, skred han ind med Tvangslove og Politiforanstaltninger. Den fordums revolutionære tog intet Hensyn til sine gamle Vaabenbrødre, han var nu Kongedømmets Mand. Særlig Irredentisterne tog han haardt paa, for at bevare det gode Forhold til Østerrig. Da hans Finansminister ved en Banket, uden at protestere, havde hørt paa en Tale, hvori det hed om Dalmatien, at »det led uden at klage og med Fortrøstning saa' hen mod Fremtiden«, gav Crispi ham telegrafisk Ordre til at søge sin Afsked

Overhovedet betonede han stærkt Triplealliancen, den var jo Muligheden for en kraftig Politik i Europa. En af hans første Regeringshandlinger var en Visit hos Bismarck i Friederichsruhe, og Kejser Wilhelm II var i 1887 i Rom, »for første Gang har en mægtig Vennenations Hersker hilst paa det samlede Italiens Konge i Quirinalet«.

Frankrig saa naturligvis med onde Øjne paa denne Politik, og da Crispi yderligere traadte skarpt op imod det i Middelhavet, afbrød det Forhandlingerne om en ny Handelstraktat, og Toldkrigen bryder løs. Den franske Pengeverden erklærede Italien Krig, den trak paa en Gang 7—800 Millioner ud af Italien, samtidig med at man undlod at købe de italienske Varer. Og da Frankrig var Italiens bedste Kunde, betyder det for Italien en haard Krise, Bankerotter og Fallitter i Mængde, Nøden og Arbejdsløsheden stiger i foruroligende Grad. Det kommer i Rom til Arbejdertumulter, og i Lombardiet rejser Bønderne sig og ødelægger Godsejernes Ejendomme.

Men Crispi bliver ikke mindre forvoven for det. Han fortsætter i Abessinien sin »kraftige« Politik og har det Held, at Johannes af Abessinien falder mod Dervischerne. I de Tronstridigheder, der nu udbryder, støtter Italienerne Menelik af Shoa, og da han er kommen til Magten, afslutter han en Traktat med Italien, hvorefter han skal betjene sig af Kongen af Italien som Mellemmand i sine Forhandlinger med fremmede Magter, ɔ: at Abessinien stillede sig under italiensk Overhøjhed. Det var omsider et Held, men hvad har det ikke kostet. Hærudgifterne er paa ny stegne, Underskudet er der atter i en foruroligende Grad, 74 Mill. i 1888, 230 i 1889, 45 i 1890.

Grunden begynder at vakle under ham, de andre Partihøvdinge er ham fjendske paa Grund af hans Diktatorholdning. For atter at faa fast Grund under Fødderne udskriver han i 1890 nye Valg og sejrer naturligvis fuldstændigt; fire Femtedele af det nye Kammer er for ham (Okt. 1890). Og saa falder han

i Januar 1891, fordi han under en Debat lader Hidsigheden løbe af med sig og i fornærmelige Ord saarer en Række tidligere Ministre.

Højremanden *Rudini* danner det nye Ministerium, men Højre har ingen Majoritet, og han maa derfor gaa sammen med en af Venstreførerne, *Nicotera*, en Alliance, der naturligvis kun var for Tilfældet. Man søger at gaa den modsatte Vej af Crispi, indføre Sparsommelighed, indskrænke Hærbudgettet, opgive Udvidelsespolitiken i Afrika og optræde forsigtigt over for Pavemagten. Triplealliancen fornyes (Juni 1891) Men Ministeriet falder snart paa det evige financielle Spørgsmaal (Maj 1892).

Det næste Ministerium, *Giolittis*, blev *Bankskandalens* Ministerium. Panamaskandalen i Frankrig havde opskræmmet Sindene. I December 1892 rettede den radikale Deputerede *Colajanni* et skarpt Angreb paa den romerske Bank og dens Direktør *Tonlongo*. Det viste sig, at den havde udstedt for 65 Mill. Sedler mere, end den havde Lov til, og havde laant ud til Politikere store Summer uden mindste Sikkerhed. Lige fra 1880 havde de vekslende Regeringer vist den største Ligegyldighed over for Banken. Pressen var købt til at rose Banken eller tie, alene i 1888 havde den faaet $^1/_2$ Mill. Fra 1889 havde Regeringen været vidende om Bankens Underskud. Crispi og Giolitti var af hæderlige Embedsmænd gjort bekendt med Skandalen. Uagtet flere Ministre i Rudinis Kabinet kendte den, havde de ikke ladet indlede nogen Undersøgelse, ja Giolitti havde endog ladet Kongen udnævne Tonlongo til Senator.

Nu endelig kom der Lys, men Regeringen nølede endnu med at skride ind, Giolitti lod tre Maaneder gaa hen, inden han lod nedsætte en parlamentarisk Undersøgelseskommission paa 7 Medlemmer. Den 23. Nov. 1893 er den store Dommens Dag. Der er dødsstille i Parlamentet, da Oplæsningen af Indberetningen begynder. Det er som en Samling anklagede, der sidder paa Rigsdagens Bænke. Hvor mange havde Samvittigheden helt fri. Nu kom et Navn, nu lukkede Skændselen sig over et andet af de store Navne. Naar kom ens eget? Droges man ned ad, kom man i alt Fald i fint Selskab: Ministre, Partiførere, Navne, der havde været som et Symbol, en Fane. De Millioner, der i deres Ansigts Sved sammensled Skatternes Milliarder, saa paa hin Dag de Mænd, i hvis Hænder de havde lagt Landets fattige Midler, afslørede som en Bande driftige — Finansmænd. Thi der blev brugt milde Ord. Kun én Deputeret blev overbevist om at have taget mod direkte Bestikkelse, og han var død i Forvejen. Forøvrigt nøjedes man med at »beklage« og »misbillige«, at konstatere, at mange Deputerede havde begaaet »Indelikatesser«. Naturligvis lader ingen fornuftig Mand sig i vore Dage bestikke. Man yder, som Ministeren Grimaldi, Banken sin juridiske Bistand, og faar derfor et enormt Honorar. Eller man laaner, som den tidligere Deputerede Fazzari, ved Nicoteras Hjælp $3^1/_2$ Mill. af Banken, selv om man skylder 3 Mill. bort i Forvejen. Man laaner som Giolitti 60,000 og kan vise Kvittering for Tilbagebetalingen. Men hvor meget en saadan Kvittering er værd, siger sig selv. Nogle Vidner paastod, at Giolitti havde laant endnu større Summer, men det lod sig ikke bevise. Trods de milde Ord var det en Dødsdom over mange af Mændene fra 1876 og nedad. Forbindelsen mellem offentlig politisk Virksomhed og private Spekulationer blev slaaet uigendrivelig fast, Lovgiverne havde vist sig afhængige af Bankinstituter og Børsmatadorer.

Tre Timer varede Oplæsningen; da den var slut, opløste alt sig i vild Larm, et Lettelsens, Befrielsens, Raseriets Skrig fyldte Salen. Giolitti maatte indgive sin Dimission. Ude i Landet gærede det, den Oprørets Sæd, som Bankskandalen med aabne Hænder havde spredt ud over Italiens fattige Jord, spirede blodig op. I Kalabrien, i Romagnaen, i Bari, Neapel, Mantua, Ancona, i Massa-Carraras Bjærgværker og særlig paa Sicilien brød Opstande ud eller truede med Udbrud. Der krævedes en stærk Haand, og fra alle Sider udpegede man Crispi som Manden, der skulde redde og bringe Ro. Og efter forskellige forgæves Forsøg paa at danne et Ministerium, overdrog Kongen det da til Crispi at skabe den stærke Regering (Dec. 1893).

Det farligste Udbrud kom paa *Sicilien*. Godsejerne ejede paa Sicilien som i største Delen af Italien Jorden; de drev den ikke selv, men forpagtede den ud til Mellemmænd, der atter forpagtede mindre Stykker ud til Jordens egentlige Dyrkere, Bønderne. De var fuldstændig afhængige af Mellemmændene, Forpagtningstiden var kort, og var den ude, stod det Mellemmanden frit for at overlade Jorden til en anden. Afgiften var alt for høj, Bonden stod i evig Gæld til Mellemmændene, der gav Forskud mod blodige Renter. Mellemmændene beherskede helt det kommunale Liv, det kommunale Selvstyre blev et nyt Udbytningsmiddel, Skatterne blev væltede over paa dem, der daarligst kunde bære dem, og man gjorde ikke noget for at ophjælpe Kommunerne ved Anlæg af Skoler, Vandledninger eller offentlige Hjælpeinstitutioner. Bøndernes Had mod alle de højere Lag, mod Udbytterne, mod Advokaterne, Mellemmændene, de kommunale Embedsmænd var derfor flammende. De gjorde Oprør mod dem, ikke mod Staten, Tropperne, der skulde skyde paa disse stakkels Hungerkandidater, modtoges med Hurraraab for Kongen, af hvem de haabede Lindring i deres Kaar.

Crispi viste sig som den kraftige Mand, der kunde skaffe Orden. Han erklærede Øen i Belejringstilstand, sendte en General derover med uindskrænket Fuldmagt og en Hær, lod skyde og dømme, Fængselsstraffe indtil 23 Aar. I Løbet af to Maaneder var Oprøret undertrykt, og Crispi stod nu som Samfundets Redningsmand. Men der blev intet gjort for at raade Bod paa Nødstilstanden ud over Kuglernes Bly og Fængselsstraffene Samtidig frikendtes alle de i Banca-Romana-Processen anklagede, og det godtgjordes, at Politiet havde skaffet en Mængde Dokumenter til Side.

Underskudet var der fremdeles, for 1894—95 ansloges det til 177 Mill., og Crispi foreslog en Række nye Skatter for at fjærne det. Men Kamret turde ikke bebyrde det overlæssede Land ydermere. Crispi vaklede i Sadlen. Saa kom Anarkisterne ham til Hjælp. Efter de samlede Opstande kom Enkeltmands fortvivlede Angreb paa Samfundet, et Bombeattentat uden for Kamret, Mord og Mordforsøg. Han fik gennemført en Anarkistlov (1893), og da han slog

Anarkister og Socialister sammen, benyttede han Lejligheden til at opløse de socialistiske Foreninger. For yderligere at styrke sin Stilling, opløste han Rigsdagen, trak Valget ud i Maaneder for at »gennemse« Valglisterne, og saa grundigt var dette Gennemsyn, at han sejrede med en Majoritet som 2 til 1. Han gennemførte Valget paa sin Person, han fremstillede sig som den eneste, der kunde redde Ordenen og det nationale Monarki fra socialt, politisk og moralsk Anarki. Endog Pavemagten nærmede den gamle Kirkefjende sig til; i en Tale i Neapel raabte han i Religionens Navn op til Kamp mod Anarkismen. Under Valgkampagnen rettedes der de stærkeste Angreb paa denne Moralens St. Georg. Politikeren Cavalotti samlede i et lille Flyveskrift alle Angrebene, beskyldte Crispi for Forfalskelse, Bagvaskelse, falsk Vidnesbyrd, Usædelighed, Simoni osv. Crispi og hans Venner havde ikke blot afpresset Banken Penge, men han havde af Bankieren Reinach, der skød sig under Panamaskandalen, faaet 50,000 Fr. for at skaffe Storsvindleren Cornelius Herz Mauritiusordenen.

Han sejrer trods alt og fortsætter sin Udvidelsespolitik i Afrika. Italienerne trænger stadig videre frem, de vinder nogle smaa Sejre, som maa købes dyrt af de italienske Skattcydere ved yderligere Toldpaalæg. Men til sidst blev Menelik, trods sin Fredskærlighed, træt af Italienernes Om-sig-griben, han samlede i al Stilhed en Hær paa 100,000 Mand, faldt over de intetanende og tilføjede dem det knusende Nederlag ved Adua (1896), 10,000 blev paa Valpladsen, Resten spredtes i vild Flugt eller toges til Fange. Da Budskabet kom til Italien, brød alt det gamle Had frem, Crispi maatte indgive sin Demission. Men han gjorde ikke Indtryk af at være en slagen Mand, som han stod der midt i det oprørte Deputeretkammer, bukkende, takkende til Højre og Venstre, en 76-aarig Olding med et uudtømmeligt Fond af ungdommeligt Liv, med et langtfra mættet Begær efter Magten, hvis Sødme han endnu haabede at komme til at smage. Ud! Ud! Ud med Tyvene! Ud med Morderne! Ud med Kæltringerne! Midt i Larmen udtalte han ironisk, at han haabede, at hans Efterfølgere maatte have Held med sig til at opretholde den offentlige Orden (Marts 1896).

Rudini overtog da atter at realisere Crispis Fallitbo. Først maatte man sikre sig et hæderligt Tilbagetog i Abessinien. General Baldissera reparerede ved et dygtigt Felttog nogenlunde den militære Ære, derpaa sluttede man Fred med Menelik, der udleverede Fangerne, mod at Italien opgav sin Overhøjhed over Abessinien og trak sine fremskudte Grænser tilbage. Man udarbejdede en ny Hærplan, hvorefter Militæromkostningerne kunde indskrænkes, man nærmede sig mere venskabeligt Frankrig, der blev i 1899 afsluttet en ny Handelstraktat. Der blev nedsat en Kommission til at undersøge de sicilianske Skader og gøre Forslag til deres Bedring. Det var i det hele en indre Samlingspolitik, man vilde bort fra Stormagtsdrømmene og Crispis kostbare »energiske« Politik.

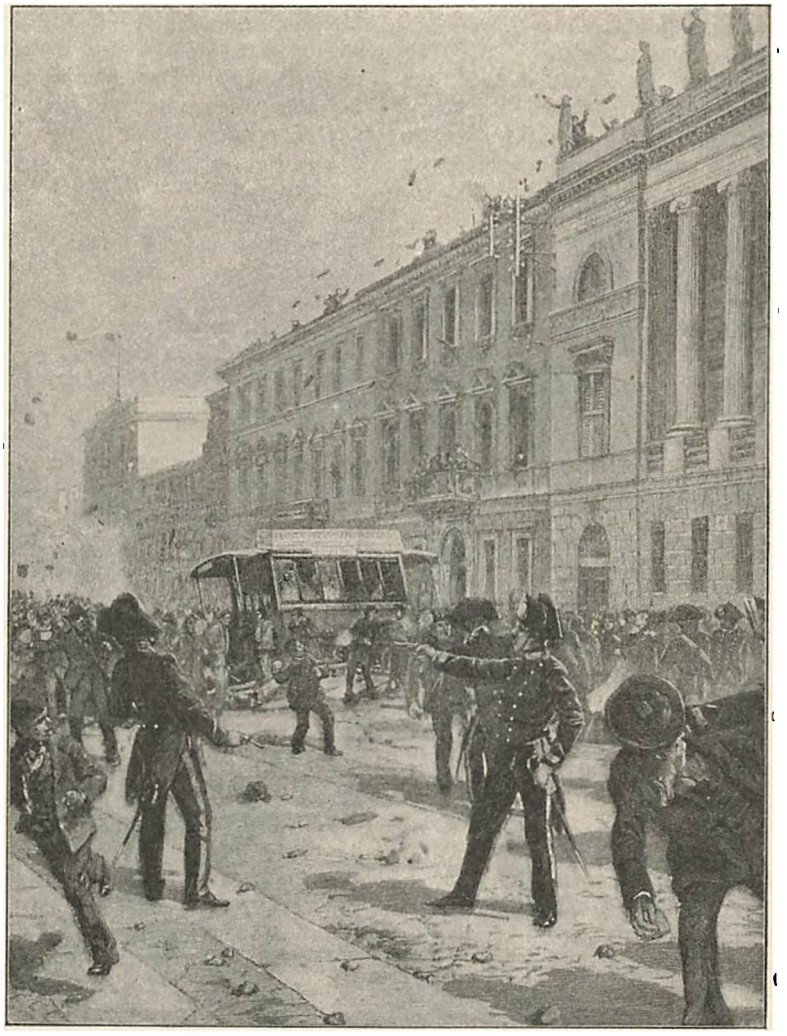

Fig. 68. Brødopstand i Milano (1898).

Men Skaderne er vist for dybe i Italien. Medens man i 1898 fejrede Halvhundredsaarsfesten for det mindeværdige Aar 1848, og særlig i Turin festede for den gamle sardinske Forfatnings Givelse, fejrede den udhungrede Befolkning Jubelaaret med en Række blodige Brødopstande. Tolden paa Hvede var forhøjet som saa megen anden Told for at skaffe Ligevægt paa Budgettet, og Brødet var bleven dyrere derved. Et Hvedebrød var steget fra 35 Centimer til 50, og hvad det betyder i et Land, hvor Daglønnen paa Landet er en Franc eller 72 Øre, eller naar det kommer højt $1^1/_2$ Fr., men ogsaa kan synke til 60 Centimer eller nogle og fyrretyve Øre, siger sig selv. Befolkningen maatte atter spise Majsgrød, Polentaen, hvis Nydelse i Længden fører til den frygtelige Sygdom Pellagraen. I Slutningen af 70'erne var selv i det rige og veldyrkede Lombardi 12 pCt. af Befolkningen angrebne af Pellagra. En Regeringskommission, der var nedsat for at undersøge denne Sygdom, sagde lige frem om

den, at den var en Følge af den overordentlig store Nødstilstand. Den begynder med Smerter i Rygraden, medfører en Svækkelse i Syn og Hørelse. Derpaa begynder Patienten at lide af Krampe. Langsomt skrider Sygdommen frem, skaber Galskab og Blødhed og ender med Døden. Det er let forstaaeligt, at Befolkningen ikke med det gode gaar tilbage til Majsgrøden. Hele Italien over, paa Sicilien, i Ancona, i Neapel, i Ravenna, i Bari, i Mængder af af andre Byer stormer hungrende Skarer Bagerierne, brænder Toldboderne og modtager Militæret med Stenkast. De blodigste Kampe førtes i Milano, samtidig med at Kongen i det nærliggende Turin holdt Fest for Forfatningen. Der maatte 36 Bataillioner, 6 Eskadroner og 4 Batterier til, for at slaa Brødopstanden ned (Maj 1898).

Ministeriet faldt under det almindelige Misnøje, en General, *Pelloux*, dannede det ny (Juni 1898). Det holdt sig med gentagne Rekonstruktioner et Par Aar, og afløstes i Juni 1900 af Ministeriet *Saracco*. Nøden er den samme, Hadet og Forbitrelsen den samme. Italien er den store Avler af Anarkister og Kongemordere. Carnots Morder var en Italiener, Kejserinde Elisabeths Morder ligesaa, og den 29. Juli 1900 myrdede en Italiener, *Bresci*, Kong Umberto i *Monza*. Hans Søn besteg Tronen under Navn af *Viktor Emmanuel III.*

4. Resultaterne. Der er naturligvis opnaaet en Del i de 30 Enhedens Aar, Handelen og Omsætningen er øget, der er anlagt Jærnbaner, og der er spændt Telegraftraade ud, der er bygget Skoler, det videnskabelige Liv har skudt nye Skud, men alt er langt, langt under det, man havde ventet.

En Del af Skaden gaar tilbage til det gamle Regimente, der var for meget forsømt til, at det kunde indhentes i en Menneskealder. Men man havde tillige spændt Forhaabningerne for stærkt. Man havde set sig blind paa Tyskland, der var samlet, født til Stormagt næsten paa samme Dag som Italien. Men man oversaa, at der forud for det tyske Rige var gaaet en litterær, videnskabelig, social og politisk Udvikling. Enheden kom som Kronen paa Værket I Italien var det omvendte Tilfældet. Der begyndte man med den politiske Enhed og skulde først nu foretage det aandelige og sociale Nyskaberværk, der i Tyskland var gaaet forud. Altigevel begyndte man straks at gøre alt det samme, som man saa Tyskland foretage sig, og Følgen var Underskuddet, Statsgældens Voksen til mellem 12 og 13 Milliarder med en aarlig Udgift af ca. 600 Mill., altfor kolossale Hær- og Flaadeudgifter.

Det naturlige havde været at ophjælpe *Agerbruget*, Italiens gamle Hovederhverv, men derfor gjorde man ikke ret meget. Bøndernes og Landarbejdernes Kaar forblev lige usle, Jorden dyrkes mange Steder efter Metoder og med Redskaber, der er Aarhundreder gamle. Energien og Kapitalen søgte til Industrien som det Sted, hvor der var mest at tjene. Men den italienske Industri grundes væsentlig paa den billige Arbejdskraft. Paa Grund af det milde Klima behøver den italienske Arbejder ikke at stille samme Fordringer til Klædedragt, Føde, Boliger som Englands, Frankrigs og Tysklands Arbejdere, han kan derfor nøjes med mindre Arbejdsløn. Men Arbejdslønnen naar end ikke det Minimum, der udkræves for at holde Livet oppe i dette Europas velsignede Land. Ved Siden af Landproletariatet skabes der et Byproletariat, farligere for Staten, fordi det er samlet i Tusinder i Byerne og ikke spredt over Mile som Landproletariatet. Hvor usle dette Proletariats Kaar er, fik man ret at vide, da Koleraen i 1885 rasede i Neapel. Det er ufatteligt, at Mennesker kan leve i det Smuds, den Elendighed, det legemlige og aandelige Dynd, som kom for Dagen, da man af Frygt for Smittefaren ryddede Neapels Fattigkvarterer.

Det var et lille intelligent Mindretal, der havde skabt Italien. Bonden og den lavere Befolkning i Byerne havde ikke haft noget med Enhedsværket at gøre, de havde lyttet til de gyldne Løfter, som Mindretallet gav. Og nu sammenligner Bonden og Byarbejderen mellem før og nu. Det farlige Punkt i Nationernes Liv er kommen, da de store Lag begynder at tænke. Er han lykkeligere nu? Nej. Faar han mere for sit Arbejde? Nej. Derimod maa han betale meget mere i Skat end under de gamle Regeringer. Han hører sin Godsejer klage: Hans Gods, der før gav 160,000 Fr. om Aaret, giver nu mindre, og medens han i 1855 gav 10,000 Fr. i Skat til Paven, maa han nu give 42,000 Fr. til den nye Regering. Og Bondens Stilling er endnu værre. Han ser paa sin magre Krop, slidt af en altfor lang Arbejdstid. Han avler godt Korn, men maa selv nøjes med Majs, han opdrætter Kreaturer, men har ikke Raad til at spise Kød. Han boer elendigt, plages af Feber og Pellagra, har Udsigt til en tidlig Død. Er *det* et Fædreland, spørger han, hvor man, trods det, at man dyrker dets Jord fra Morgen tidlig til Aften silde, ikke kan fortjene det tørre Brød. Saadan svarer de lombardiske Bønder, da Ministeren søger at overtale dem til ikke at udvandre. Italien er det Land, der i de sidste 30 Aar har sendt de fleste af sine Sønner ud i Verden, ikke mindre end $3^1/_4$ Million. Og Udvandringen er stigende; i 1870—80 drog der 582,000 afsted, i 1880—90 653,000 og i 1890—98 næsten 2 Mill., et ubedrageligt Tegn paa, at Tilstanden forværres.

Og hvad har han faaet til Gengæld? Ja t. Eks. de fire vældige Krigsskibe Italia, Duilio, Lepanto og Dandolo, der tilsammen har kostet 100 Mill. Hvor megen Nød, hvor mange Laster, hvor mange Forbrydelser endog repræsenterer ikke disse 100 Mill. Hele hans Landsbys Værdi formaar maaske ikke at betale en eneste af »Lepanto«s vældige Kanoner. Han begynder at ane, at han slider sig til døde til Fordel for nogle udenlandske Kapitalister, der har laant Italien Penge, at den moderne Statskredit er en værre Svøbe end tidligere Tiders Trældom.

Bonden og Arbejderen begynder da at blive *Socialist*, *Kommunist*, *Anarkist*. Navnet siger overhovedet ikke saa meget, Flertallet er for uvidende til at gøre Forskel paa de forskellige Doktriner. Han lytter til Lærerne, der prædiker kommende Lyksalighed og Had mod Udbytterne. Aar for Aar tager Agitationen stærkere Fart, trods alle Anarkistlove, alle Opløsninger af Foreninger. Her en Prøve paa et Flyveskrift: »Du Bondeson, du har Retten, og du har Magten. En Ligsten, forseglet med Aarhundreders Trældom, indeslutter dig levende i Graven. Snart skal Revolutionens Stemme raabe paa dig:

Kom ud, Lazarus! Og da skal du stige ud af din Hule, bevæbnet med Bøsse, med Hakke, med Le, og du skal føre Krig paa Kniven mod dine Herrer, der nu knuser dig.« Man kan forstaa Indtrykket af dette Sprog paa disse udhungrede Masser. En dump Misfornøjelse bæver gjennem Samfundet Hadet vokser sig stærkt, Haabløsheden gør Sjælene vilde og driver dem til Voldsomheder, Italien bliver Mordernes Moder

5. *Pavedømmet.* Vi har allerede under de enkelte Stater behandlet deres Forhold til Pavedømmet og Katolicismens Stilling. Det er dog nødvendigt at samle Hovedtrækkene under et for at faa en klar Forestilling. Der er foregaaet en fuldstændig Forandring i Pavedømmets Stilling i de senere Aar: Tidligere stod de katolske Regeringer og Pavedømmet sammen, de absolute Monarker benyttede Kirken til at holde Folkene i Ave og var derfor lydhøre over for Kirkens Fordringer. Men efterhaanden som Regeringerne er blevne mere eller mindre parlamentariske, eftersom der er kommen Rigsdage, og det verdslige politiske Liv har udviklet sig, har man overalt følt sig foranlediget til at hævde Staten og dens Myndighed overfor Kirken. Og jo mere Kirken fordømte de nye borgerlige Friheder, desto skarpere stod Staten paa sin Ret. Erklæringen af Pavens Ufejlbarhed fik næsten alle Vegne Kampen til at bryde ud i klar Flamme. De nationale Stater frygtede denne internationale Magt, der var absolut Herre over alle Kirkens Tjenere og alt, hvad Kirkens var. Og Kirken foretager da den Svingning, at den blev *demokratisk*, at den slutter sig til Folkenes brede Lag og skaber store politiske Partier i de enkelte Lande.

Det lykkedes Pius IX inden sin Død at komme i Kamp med næsten alle de Stater, hvori der levede Katoliker. I Tyskland rasede Kulturkampen, ligesaa i Schweiz. I Østerrig benyttede man sig af Ufejlbarhedsdogmet til at sige sig løs fra Konkordatet, til atter at hævde Statens Magt overfor Kirken. I Frankrig og Belgien vilde de liberale bemægtige sig Skolen. Rusland forfulgte de romersk-katolske og afbrød al diplomatisk Forbindelse med Pavestolen. Selv Spanien tillod anderledes tænkende at dyrke deres Gud i Ro. Italien var naturligvis Fjenden frem for alle. Pius' sidste Aar gik hen med stadige, forgæves Protester mod alt og alle, han døde som en ængstet og slagen Mand (1878).

Hans Efterfølger Leo XIII gav i Virkeligheden intet Køb overfor Staten og de moderne Ideer, han fordømte i talrige Encyclikaer (Rundskrivelser) lige saa fuldt som Pius. Det er en ond Tid, vi lever i; de gamle Dage, da man bøjede sig for Kirken, var meget bedre. Den verdslige Civilisation er »en falsk Civilisation«. Det borgerlige Ægteskab er kun en af Lovene godkendt Utugt. Skilsmisse er en Ugudelighed. Den verdslige Stat, Folkenes Suverænitet, den konfessionsløse, verdslige Skole, alt sammen Ugudelighedens Værk og Lære. De moderne Friheder, Trosfrihed, Tænkefrihed, Skrivefrihed, »det, som man kalder vor Tids Erobringer«, er fordømmelige og skadelige.

Men i sin praktiske Politik var Leo finere og smidigere end sin Forgænger. Overfor Italien var der naturligvis ingen Eftergiven. Katolikerne maatte hverken »vælge eller vælges«, derved haabede Paven,

naar han unddrog Staten de konservative Stemmer, at kaste den i Hænderne paa de radikale og Socialisterne. Overfor de andre Regeringer var derimod hans Holdning mere forsonlig, han var tilbøjelig til at underhandle, til at faa Kampen endt. Han søgte i hvert Land at faa organiseret et stærkt katolsk Parti, hvis Holdning og Afstemning kunde bestemmes fra Rom, hvis Stemmer i Rigsdagen han kunde sælge til de enkelte Regeringer mod Indrømmelser til Kirken. Vi har set, hvorledes denne Politik lykkes i Tyskland, hvorledes Bismarck maa give efter for det stærke Centrumsparti. Ogsaa til de øvrige Lande kom han efterhaanden i et bedre Forhold. Han befalede den katolske Gejstlighed i Polen Lydighed overfor den russiske Regering, og denne traadte atter i diplomatisk Forbindelse med Rom. Da de franske konservative havde lidt endeligt Skibbrud, og der ikke var mere at haabe fra dem, befalede han de franske Katoliker at anerkende den republikanske Statsform, for derigennem at vinde et Parti i Rigsdagen, der kunde afskaffe Lovene mod Kirken. Han støttede den engelske Regering mod Landligaen i Irland. De forskellige katolske Partier rundt om i Landene og især deres Førere var i Begyndelsen ikke tilbøjelige til at lystre Paven i indre, partipolitiske Spørgsmaal. De vilde kun lystre i de religiøse Anliggender og forbeholdt sig Handlefrihed i de politiske. Men Leo den XIII vidste at sætte sin Vilje igennem.

For Paven er der kun én Redder: Kirken, kun *den* formaar at »læge Tidens Onder, der for en stor Del er avlede netop af de saa lovpriste Friheder«. Kun naar man vender tilbage til den katolske Kirkes Grundsætninger, lader dem blive bestemmende for Folkene og Regeringerne, er der Frelse. At bygge Samfundet op paa rent verdslig Grund er »forfængeligt Vanvid«. Leo har udfoldet en stor Virksomhed for at overbevise Samtidens Statsmænd derom, næsten hvert Aar har sin Encyclika, og mange apostoliske Breve er afgaaede til Bisperne rundt om i de enkelte Lande, indeholdende almindelige Lærdomme og Raad i de særlige Tilfælde.

Ogsaa det *sociale Spørgsmaal* har Paven villet løse, og har derom udsendt den berømte Encyclika *Rerum Novarum*. Det er et Træk, der vidner fordelagtigt om den katolske Kirkes Evne til, samtidig med at den fordyber sig i sin Middelalder, at følge med i vor Tids Rørelser. Den har indset, at skulde den bevare Arbejdernes Hjærter, maatte den forbedre deres ydre Kaar. Den første Prælat, der gav sig af med praktiske sociale Spørgsmaal, var Biskop *Ketteler* i Mainz. Fra Tyskland bredte Bevægelsen sig til de omliggende Lande, og især, efter at Paven har givet den sin Sanktion, har de katolsk-sociale faaet Vind i Sejlene. Der er stiftet Arbejderforeninger, der udgives Blade. Men om den katolske Arbejderbevægelse vil føre til noget praktisk Resultat, turde være tvivlsomt. Paven fordømmer naturligvis Socialdemokraterne, han dadler Strejkerne, hans Hovedudvej er kristelige Sæder hos Arbejdsgiverne og Arbejderne samt frivillige Arbejdersammenslutninger; der turde behøves mere.

Alt i alt har Leos Tid været en Opgangens Periode for Pavedømmet. Fra den store Revolution af havde Aarhundredet ikke været Kirken gunstig, hvad

dens rent verdslige Magt angaar, man havde selv i katolske Lande ved Religionsfriheden anerkendt de andre Trosbekendelsers Leveret. Men Pavedømmet tog sig sammen indefter. Ved Ufejlbarhedsdogmet koncentrerede det al den aandelige Magt i Pavens Person, han blev, samtidig med at de verdslige absolute Monarker maatte gaa over til at blive konstitutionelle Monarker, absolut Monark i Troens Verden. Derved kom der en Enhed og Fasthed over Ledelsen som aldrig før. I Stedet for de med Privilegier og Begunstigelser udrustede Gejstligheder rundt om i de enkelte Lande, hvor Bisperne kunde have en vis Uafhængighed af Rom, er traadt katolske, parlamentariske Partier, der lystrer Parolen fra Vatikanet. Der er tabt en Del i de katolske Lande, til Gengæld har den katolske Mission virket stærkt i de andre Verdensdele og de protestantiske Lande, særlig i England. Gejstlighedens og Munkenes Tal er paa ny vokset, Kirkens Rigdomme øges, der bygges Skoler og Hospitaler og Kirker. Pavedømmet gaar derfor ind i det ny Aarhundrede som en Magt, som man i høj Grad maa regne med politisk og socialt.

KAP. VI. RUSLAND OG BALKANSTATERNE 1870—1900.

1. Rusland 1870—81. Man havde i Ruslands frisindede Kredse haabet saa inderligt paa de store Reformers lykkebringende Virkninger. Sjælene var saa eksalterede, at intet syntes dem umuligt. Efter en slig Haabets Overspændthed maatte der komme en Slappelse. Store Reformer virker kun langsomt, og oftest gaar det saa, at den første Generation ikke faar megen Glæde af dem, den faar nærmest Ulæmperne at føle ved Overgangen fra én Form til en anden, de store Reformer virker først i det lange Løb. Bøndernes Stilling var ikke blevet meget bedre, de var trykkede af de store Afløsningssummers Udbetaling. Ogsaa Adelens Stilling var vanskelig. Den havde straks faaet en Del Penge mellem Hænder, de var gaaet hurtigt, og nu sad man med Godser, hvor det var vanskeligt at skaffe den fornødne Arbejdskraft, hvis Udbytte blev mindre Aar for Aar. Den administrative Reform var heller ikke lykkedes, som man havde ventet det.

Hertil kommer, at Reformerne gennemføres daarligt og vrangvilligt. Efter den polske Opstand har Reaktionen atter faaet Magten, Reformmændene er fjærnede fra Regeringen, Reformernes Udførelse i Livet lagt i Hænderne paa deres Modstandere.

Deraf en dyb *Skuffelse* hos hele det »intelligente« Rusland. Og Skuffelsen var saa dyb, at den virkede helt lammende paa Sindene. Den gav sig ikke Udslag i Attentater, ikke i Forsøg paa videregaaende Reformer, men i en alt opløsende Kritik. Det er nærmest dette den revolutionære Aands første Stade, som Turgenjew i sin Roman »Fædre og Sønner« har døbt med Navnet *Nihilismen*, der senere blev et Fællesnavn for den hele russiske revolutionære Bevægelse selv under Former, hvor dette Navn passede mindst af alle. Man fandt alt bundfortvivlet, ganske haabløst. Man troede ikke paa nogen Fremtid, man spottede kun det, der var. Man studerede Naturvidenskaberne, læste Darwin; af Filosofer var det især Materialisterne, som Büchner, der stod paa Ungdommens Reoler, eller rettere gemtes paa de skjulteste Steder og læstes i Smug. Czaren kunde ikke hjælpe, Regeringen var umulig, Religionen, Familien, alt det gamle sloges sønder og sammen af en kynisk Kritik.

En saadan Ungdom er i Virkeligheden ganske ufarlig for en Regering; den spotter, den fortærer sig selv i sin Spot, den vælter ikke nogen Regering. Det var derfor en Dumhed, at den russiske Regering skred ind mod den, gjorde den Livet i Rusland uudholdeligt ved Politiforfølgelser, og drev den til Udlandet. Thi her opførtes netop Pariser-Kommunens blodige Skuespil, og Kommunen og dens Lærdomme slaar ned i de unge landflygtige Russeres Sind. Den anden Fase i den russiske Revolutions Udvikling begynder, den *socialistisk-kommunistiske*. De tidligere Reformer i Rusland var foretagne fra oven af, af



Fig. 69. Russiske Bondetyper.

Regeringen; de var mislykkede, man havde tabt al Tillid til Czardømmet. Nu bliver Slagordet: »*at gaa ud i Folket*«, at stige ned i de brede Lag, til Arbejderne og Bønderne, der udgjorde de 97 pCt. af det russiske Folk, at oplyse dem, give dem Haab, give dem Forstaaelse af deres Rettigheder og deres Styrke, prædike Frihed og Retfærdighed for dem. Reformtidens brændende Tro fødes atter. Unge Mænd af Adelen, Studenter og unge Kvinder gaar ud i Folket, ene eller to og to, forenede i et fingeret Ægteskab. De søger som Læger, Ingeniører, Lærere at vinde Bøndernes og Arbejdernes Tillid, og naar den er vunden, læser og forklarer de for dem Vesterlandets revolutionære Skrifter. Men Bønderne forstaar dem ikke, de er mistænksomme trods den ydede Hjælp, de er ofte de første til at lede det allesteds nærværende Politi paa Spor efter de unge Idealister. Men de opgiver endnu ikke Haabet, de maa endnu dybere

ned i Folket, de gør sig til Arbejdere, til Daglejere, de udsætter deres Ansigter for Solen, for at faa dem brunede som Bøndernes, de sværter deres Hænder, de gaar som Sophie Bardine ind som Arbejderske i et Væveri, arbejder 15 Timer i Døgnet, deler al Arbejdernes Nød med dem. Eller de er Landarbejdere, drager med paa deres Togter fra Arbejdsplads til Arbejdsplads, førende et Liv fuldt af Opofrelse og Begejstring. De er i Virkeligheden endnu ganske ufarlige for det mægtige Czardømme, faa og spredte. Fra 1872 til 78 er det kun en to til tre Tusinde, der saaledes gaar »ud i Folket«. Der vil gaa mange Aar, før der opnaas Resultater ad den Vej, og da vil sandsynligvis Missionærerne forlængst være døde eller skuffede til Døden. Men den russiske Regering er for ængstelig, den griber til Voldsomheder og Ulovligheder, og den tvinger derved den fredelige Propaganda over i dens *voldsomme Form*. Politiet gjorde ligefremme Klapjagter paa de unge, det indfangede dem i Hundredvis, og stillede dem for Retten. Der kommer Monstreprocesser, der omfatter, én 193 anklagede, en anden 50. Naturligvis fik Regeringen dem dømte, men den vovede endnu ikke at undertrykke Retshandlingens Offentlighed, og de unge anklagede bekendte deres Tro, de afslørede Regeringens Misbrug, deres Ord lød over hele Rusland, de virkelige Sejrherrer var de dømte, Regeringen gik yderst svækket ud af Processerne, Czardømmet i denne ulige Kamp mod nogle Hundreder af ensomme unge Mennesker, uden nogen fast Organisation, uden faste Formaal.



Fig. 70. Russisk Bondetype.

Og under Processerne blev det oplyst, at Politiet i Fængslerne havde mishandlet og pint de anklagede. Begejstringen bliver til Had og Hævn, den 24. Januar 1877 skyder *Vera Sassulitch* General *Trepof*, St. Petersborgs Politidirektør. Hun kendte ham ikke, hun havde ikke selv noget udestaaende med ham, hun vidste blot, at han en Dag, da han besøgte Fængslerne, havde ladet en Student piske, der ikke hilste paa ham, og det var ved kejserlig Ukas forbudt at piske Fangerne. Hun havde derfor blot gjort sig selv til Udøver af det intelligente Ruslands Dom, til Hævner for den krænkede Retsbevidsthed. Hun blev stillet for en Jury og frikendt, Politiet søgte at bemægtige sig hende ved Udgangen fra Domssalen, men Mængden, der havde hilst Frikendelsen med Raab og Bifald, stod imod, overmandede Politiet, hun undslap og naaede i Sikkerhed til Udlandet.

Alt, hvad der i Rusland var udmærket ved Aand og Hjærte, syntes, det var en retfærdig Dom, at Trepof laa paa sine Gærninger. Processen havde været et nyt Nederlag for Regeringen, en ny Afsløring af Systemets Skader. Man ventede Reformer, og Regeringens Svar er en Ukas, der afskaffer Juryer i alle Sager angaaende Angreb paa Statens Embedsmænd. Efterhaanden kommer hertil Erklæring af Belejringstilstanden i flere Provinser, Henvisning til Krigsretter af alle politiske Forbrydelser med de deraf flydende haardere Straffe, Arrestationer og Deportationer i Mængde og i Flæng, uden forudgaaende Undersøgelse eller Dom. Regeringen havde selv sat sig uden for Loven. Nihilisterne tager Kampen op, de følgende Aar bliver en langstrakt Duel mellem det mægtigste Herskerdømme med dets Hundredtusinder af Soldater, Politibetjente og Spioner og en Haandfuld Nihilister, og det saaledes, at de sidste en Tid lang er de sejrende.

De var kun faa i Tal, en lille Skare beslutsomme Mænd og Kvinder. De havde al Begejstringens og Hadets hellige Ild og udholdende Energi. Det er sande Vidundere af Dødsforagt og Heltemod, disse som oftest ganske ubekendte Studenter og Arbejdere sammen med deres unge Kvinder udfører. Da man har besluttet at sprænge det kejserlige Tog i Luften, lejer *Hartmann* og *Sofie Perovskaja* sig ind i et Hus nær ved Banelegemet. Hun gaar for at være hans Kone, sørger for Maden til ham og et Par Kammerater, der hemmeligt har sluttet sig til dem. Og disse Folk, der ikke kender noget til Ingeniørvidenskab og Minegange, graver en Gang paa 150 Fod ind under Banen, med daarlige Redskaber, gennem frossen Jord. Politiet har faaet et Vink, det kommer til Huset, men Sofie møder det med aaben Pande, og Betjentene lader sig narre. Eller da Vinterpaladset skal sprænges i Luften. Det er en svindsottig Snedkersvend, der har paataget sig Værket. Eksekutivkomitéen har kun forsynet ham med Dynamitten Han véd at skaffe sig Arbejde i Vinterpaladset, et Hus, der er næsten en By for sig selv, med Tusinder af Beboere. Han sørger yderligere for at faa Arbejde i Kælderne under Spisesalen. Her lever han i Maaneder, forberedende og ventende paa det rette Øjeblik, altid paa Post, ikke blot overfor Politiet, der har travlt, da det ved, at Vinterpaladset er truet, men ogsaa overfor sine Kammerater, hvis Uforsigtighed han frygter for skal røbe ham, sovende paa sin Dynamit, bærende som en Helt de skrækkelige Hovedsmerter, han faar derved.



Fig. 71. Russisk Bondetype.

Men al Nihilisternes Heltemod og Opofrelse vilde ikke have hjulpet dem, hvis de ikke havde haft Sympati eller i alt Fald Neutralitet fra de dannedes Side. Den russisk-tyrkiske Krig (se senere) havde

afsløret al Raaddenskaben i Ledelsen, som Krimkrigen havde gjort det en Snes Aar forinden. Der var intet Fremskridt sket i Retning af Hæderlighed. Den samme Bestikkelighed, den samme Uduelighed, Underslæb. Krigen trak for længe ud, den paalagde Nationen tunge Byrder, og saa lod Rusland sig endda, thi saa mente man i Rusland, snyde af Vesten paa Berlinerkongressen for Krigens Løn. Aldrig havde Regeringen været saa foragtet som i de nærmeste Aar efter Krigen, man ansaa den for saa komplet uduelig, at den kun egnede sig til at sprænges i Luften som en skadelig Hindring paa Vejen fremad. Nihilisterne bliver Hævnerne for alle Regeringens og de ledendes Forsyndelser mod Folket og mod Rusland. Man finder deres Attentater undskyldelige paa Grund af Regeringens Slethed, dens ulovlige Færd, man hjælper ikke Politiet, man leder det tværtimod paa Vildspor. Man hjælper endog Nihilisterne direkte, giver dem Penge til Dynamit. Thi kun gennem dem tror man det muligt at naa frem til de Friheder, som man anser for nødvendige. Pressefrihed, der kan afsløre Skaderne, en Repræsentation, der kan se Regeringen paa Fingrene. Nihilismen har sine Beskyttere og Bidragydere helt op i Kejserens Omgangskres.



Fig. 72. Pestlig føres ned ad Wolga-Floden under Epidemien 1888.

Derfor var Nihilisterne stærke, hvor faa de end var. De havde organiseret sig fast, med en Eksekutivkomité i St. Petersborg i Spidsen, den gav Ordrer, der blindt lystredes. De forstod klogeligt at omgive sig med et Skær af Styrke og stort Tilhæng, som ikke fandtes, men som virkede paa Fantasien. Man dømte til Døden paa begge Sider, og ofte blev Eksekutivkomitéens Dødsdomme ekspederede hurtigst. Da Fyrst Krapotkin, en Broder til den bekendte Anarkist, havde ladet en Nihilist stille for en af de nye Krigsretter, opslog Eksekutivkomitéen i alle Ruslands større Byer hans Dødsdom, og endnu før Nihilisten var dømt af Krigsretten, ramte en Revolverkugle Krapotkin en Nat, da han forlod et Bal. I Løbet af et Par Maaneder i Begyndelsen af 1879 følger nu en Række Attentater paa høje Embedsmænd, der har bekæmpet Nihilisterne, og i April affyrer *Solovjev* fem Skud paa Kejseren, da han spaserer langs Nevaen.

Intet af Skudene ramte, men Regeringen blev endnu mere nervøs, endnu mere voldsom end før. Landet blev delt i seks store Distrikter, i Spidsen for hver blev der stillet en General med uindskrænket Magt. Al den Sikkerhed for Liv og Frihed, som Loven giver opad til, afskaffedes. Enhver anklaget kunde af Guvernør-Generalen stilles for en Krigsret, han kunde dømmes uden forudgaaende Undersøgelse, skydes eller sendes til Sibirien. Undertiden foregik Henrettelserne og Deportationerne ganske administrativt, efter en simpel Ordre fra Generalen. Det var fuldstændig den hvide Terrorisme som Svar paa den røde. Man frygtede over alt dette rasende Regeringsdyr, som var sluppen løs, og som slog ned paa Folk i Flæng. Der var næsten ikke én Familje, der ikke havde et af sine Medlemmer i Fængsel eller i Sibirien. Regeringen opnaaede derfor det stik modsatte af, hvad den vilde. Sympatien for Nihilisterne var i stadig Vækst, selv i ret konservative Kredse.

Nihilisterne lod sig ikke skræmme, de saa tværtimod med en vis Foragt paa denne Regering, der af nogle faa Attentater lod sig forlede til slige Voldsomheder. De skrev i deres Organ »Jord og Frihed«, at »nogle faa »elendige« Attentater, som vi har foretaget, har tvunget Regeringen til overalt at erklære Belejringstilstanden, til at fordoble det politiske Politi, til at stille Kosakposter paa hvert Hjørne, til at sende hele Sværme af Gendarmer ud over Landet«. Det Selvherskerdømme, som Aars hemmelige Agitation, Aarhundreders Lidelser, de undertryktes Klager, de pintes, de myrdedes Forbandelser ikke har formaaet at rokke, »har nogle beslutsomme Handlinger bragt til disse desperate Forholdsregler«. Og man besluttede at gribe Tyren ved Hornene, den 26. Aug. 1879 dømte Eksekutivkomitéen Czar Alexander II til Døden, og den 1. Dec. sprang det kejserlige Tog i Luften ved Indkørslen til Moskov. Tilfældigvis var Czaren med et andet Tog og slap. Nihilisterne bød ham Pardon, hvis han vilde give Pressefrihed og en Repræsentation (Jan. 1880). Intet Svar fra Regeringens Side, og i Februar springer Minen under Spisesalen i Vinterpaladset. Rent tilfældig var Kejseren bleven et Par Minutter forsinket, atter Livet reddet, men de finske Soldater, der havde Vagt i Etagen underneden, laa som døde og saarede, vidnende om den nihilistiske Dynamits Kraft.

Czaren selv blev skræmmet, Tvangspolitiken syntes virkningsløs. Jo mere man dømte og henrettede, des dristigere blev Nihilisterne. Han besluttede da at forsøge paa en anden Maade. Han gav en af Guvernør-Generalerne, *Loris Melikof*, saa nogenlunde diktatorisk Myndighed i sit Rige for at skaffe Ro og redde Czarens Liv. Melikof fortsatte naturligvis Kampen mod Nihilisterne, men samtidig lod han mange slippe hjem fra Sibirien, aabnede Universiteterne for de mange, som uden skellig Grund var forviste derfra, og ophævede endelig den forhadte og beryglede tredje Afdeling, det hemmelige politiske Politi, der havde saa mange Forbrydelser, saa megen

Gemenhed paa sin Kappe. Det lykkedes virkelig Melikof at berolige Stemningen, Attentaterne hørte op, men man fordrede tillige Garantier for Fremtiden. Melikof foreslog derfor Czaren at indkalde en Forsamling, sammensat af høje Embedsmænd og Udsendinge fra Provinsialforsamlingerne, altsaa en Art Notabelforsamling, der skulde raadslaa om Rigets Stilling og Udveje. Det kunde blive til en Forfatning, det saa ud til, som skulde Reformtiden fra Alexanders første Regeringsaar atter vende tilbage. Men netop som Kejseren havde underskrevet Indkaldelsesdokumentet, naaede Nihilisternes Dom ham Søndagen den 13. Marts 1881.

Da han havde underskrevet, og Dokumentet var sendt til Trykken for at offentliggøres næste Dag, kørte Alexander til Gardens Eksercerhus for at overvære den almindelige Søndagsparade. Derefter vilde han spise Frokost hos en af Storfyrstinderne. Nihilisterne vidste det i Forvejen, alle Veje fra Eksercerhuset til Paladset var besatte af deres Vagtposter, der var ingen Redning. Da Kejseren vilde køre ind i en smal Gade paa Sydsiden af Katarinakanalen, gav Sofie Perovskaja det aftalte Tegn. Nogle bondeklædte Mænd nærmede sig Vognen. Pludseligt hører man et Knald, man ser et Glimt og Røg. Da Røgen trækker bort, ligger der paa den oprevne Gade nogle Kosakker og Tilskuere, saarede af Bombens Splinter. Den kejserlige Vogn havde vel lidt nogen Skade, men Kejseren selv er uskadt og Vognen køredygtig. Kusken vil i fuldt Firspring køre videre, men Kejseren giver Ordre til at stanse og stiger ud af Vognen. Den Mand, der har kastet Bomben, gribes, Kejseren spørger ham, om han har tragtet ham efter Livet, hvorpaa der lyder et Ja. Da Kejseren atter vil stige ind i Vognen, trænger en ung, bondeklædt Mand sig frem og kaster noget, der ser ud som en Snebolt, mellem Kejseren og sig. Et nyt Glimt og ny Røg, men da Røgen fortager sig, ligger der to lemlæstede Mennesker paa Sneen, Bombekasteren og Kejseren. Han ligger med blodigt Ansigt, Benene og Underkroppen sprængte og slaaede sammen til en uformelig Klump af Kødtrevler, Benstumper og Blod. En Kane skaffes til Veje, i rasende Fart til Paladset, om der skulde være Redning endnu. Kanens Vej tegner sig som en lang Blodstreg hen over Sneen. Lægerne tager fat, de spænder stærke Gummiringe om Lemmerne for at snøre Aarerne sammen og standse Blodet. Endnu nogle Timer gaar med vanvittige Smerter, saa er »Czarbefrieren« udløst. Han var et varmt Hjærte, han mente det godt, han havde efter Evne søgt at bringe Lykke over det store Rusland, men han var ikke den stærke, der formaaede at hugge igennem alt det, der staar som en Mur mod alt Fremskridt i Rusland. Skal der virkelig reformeres i Rusland fra oven af, maa der Genier af Kraft til som Peter den store. Alexander var for svag, for vaklende, og han faldt som et Offer for de russiske Czarers umulige Situation.

2. *Alexander III 1881—94.* Vilde han fortsætte og udvikle sin Faders paabegyndte Reformværk eller vilde han slaa ind i Reaktion? Det var Spørgsmaalet, man stillede, og om hvis Svar man var ret uvis, da man kendte saa lidt til den nye Czar. Han havde været anden Søn, var først efter den ældre Broders Død bleven Tronarving, havde forlovet sig med den dødes Forlovede, Prinsesse Dagmar af Danmark, været General under Krigen, men havde for Resten levet ret ubemærket. Faderen og han kom ikke bedst ud af det; den borgerlige og strænge Søn tog Anstød af sin glade og letlevende Fader. Loris Melikof og de fleste af dem, Czaren kaldte til Raad, var stemte for en liberal Politik, der var kun én, der stod imod, og Melikof troede allerede Spillet vunden; men denne ene var *Pobiedonostsef*. Generalprokurator for den hellige Synode. Han var oprindelig Jurist, havde været Kejserens Lærer i de juridiske Fag, kom derpaa ind i høje Stillinger og naaede i 1880 at blive den hellige Synodes Generalprokurator. Han var Enevældens Mand, han minder i adskilligt om de borgerlige Jurister, der paa Overgangen fra Middelalderen til den moderne Tid skabte det enevældige Kongedømmes Teori og kæmper for det. Men han var ikke blot Enevældens Forsvarer, han var tillige en fanatisk Slavofil og en streng Ortodoks; det Enevælde, han ønsker, skal være fremmedfjendtligt, bygge paa national, russisk Grund, knuse de andre Nationaliteter og Trosbekendelser og skabe et ensartet russisk og ortodokst Rige. Og det er Pobiedonostsef, der sejrer, det er hans Aand, der siden da har svævet over den russiske Politik, det er ham, der skrev den Proklamation, hvori Alexander III forkyndte, at han vilde bevare uformindsket den Selvherskermagt, som hans Fædre havde givet ham i Arv.

Det er vanskeligt at dømme om, hvad der havde været det klogeste at gøre i Rusland i Aaret 1881. Indrømmelser vilde let blive betragtet som Svaghed overfor Nihilisterne, Czarmord kunde let blive slaaet fast som en regelmæssig Udvej i Forfatningsstridigheder. Naturligvis maatte Czarens Følelser ogsaa være bitre overfor hans Faders Mordere. Og hvor megen Frihed kunde det uvidende Rusland bære? Friheden kræver Tradition, kræver Arv, kræver Fædre. Der var næsten intet at bygge paa; der kunde foreløbig kun være Tale om at give »Intelligensen«, det vil sige Adelen og Embedsstanden, nogen Indflydelse paa Regeringen. Det vilde være at give et Aristokrati, et Oligarki Magten, og Bønderne og de lavere Lag vilde næppe have fundet sig deri, de vilde sikkert have foretrukket Czardømmet. Rusland er ikke blot et absolut Monarki, det er tillige et meget demokratisk Land, Slavofilerne er paa en Gang Demokrater og Forsvarere af Enevældet. Intelligensen betragtes som unational, som smittet af vesterlandske Ideer.

Alexander mente derfor, i Kraft af sin Opdragelse og i Kraft af sin personlige Karakter, at Selvherskerdømmet var det bedste, eller rettere det eneste mulige for Rusland. Han var en hæderlig Mand og en snæver Aand. En god Familiefader, sparsommelig, rettroende, ubøjelig, og han vilde nu overføre paa Rusland sine borgerlige, huslige Idealer. Czardømmet skulde regere retfærdigt, hæderligt, sparsommeligt. Men han glemte, hvor vanmægtig Czaren er midt i al sin Almagt. Han er en enkelt Mand, han ved lidet eller intet om, hvorledes det staar til i Riget. Alt naar ham gennem mange Mellemled, gennem Hoffet, gennem Embedsmænd og Ministre, hvoraf de fleste har Interesse i, at Czaren kun faar en Del af

Sandheden at vide. Der er langt, grumme langt til Czaren, siger den russiske Bonde med Rette. Især ved en Czar, der af Frygt for Nihilisterne maa spærre sig inde som en Fange i et Slot, saare lidt om sit Land. Overhovedet er det personlige Regimente, som egentlig er Grundlaget for det absolute Monarki, en Umulighed i vore Dage. Det kunde til Nød gaa i de lidet udviklede Samfund for ca. 3—400 Aar siden, men i en moderne Stat kan den enkelte, hvor genial og flittig han end er, ikke regere personligt. Og Alexander drev Selvherskerdømmet og Reaktionen ud over alle rimelige Grænser. Selv om man mulig ikke kunde give en Forfatning, én Ting kunde man dog: slappe Censuren, give Bladene større Frihed. Det var den eneste Mulighed netop for det hæderlige Regimente, som Czaren tilsigtede, derved vilde Misbrug blive afslørede, en senere Frihed muliggøres. Men som i alle enevældige Stater knebles Pressen forsvarligt i Rusland.

Kejseren skiftede straks Ministre, Melikof og hans maatte vige, og der kom Folk ind af et strængt ortodokst og nationalt russisk Anstrøg, saasom den tidligere Minister Grev Tolstoy (ikke Digteren), der var Undervisningsminister og senere Indenrigsminister, en af Reaktionens ivrigste Foregangsmænd. Der blev ogsaa ryddet op ved Hoffet, de glade og letfærdige fra Alexander II's Tid blev afløste af alvorlige og troende Folk.

Først maatte man naturligvis bekæmpe Nihilisterne, der truede Czaren med den samme Død som hans Fader. Alexanders Mordere blev henrettede, og det lykkedes efterhaanden virkelig at faa Bugt med Nihilisterne. De havde altid været faa, og Døden, Henrettelserne og Forvisningerne havde ryddet stærkt op blandt dem. Det var egentlig ikke Czardømmet og dets Politi, der sejrede, Nihilisterne bukkede under for deres ringe Antal. Til sidst var der kun nogle faa tilbageblivende, levende i Udlandet, særlig i London. De var for faa til at føre Krigen. Og Partiet fik ikke nogen Tilgang. Revolutionære Lidenskaber er som alle stærke Lidenskaber hæftige og kortvarige, det er simpelthen fysisk umuligt at holde Begejstringen og Heltemodet evigt paa Kogepunktet. Slappelsen indtraadte, det var umuligt at bringe noget fornuftigt ud af Spillet, saa mange Anstrængelser havde været forgæves, som et Raab i Ørkenen. Der forefalder endnu enkelte Attentater, det mest bekendte er Attentatet ved *Borki*, hvor det kejserlige Tog løb af Skinnerne, men Nihilisterne som samlet Parti med en fast Organisation eksisterer ikke mere. Det er kun Enkeltmands Angreb paa Czardømmet. Men selv *de* kan være farlige nok, i Virkeligheden er Czarens Liv altid udsat.

Da man mente sig færdig med Nihilisterne, tog man fat paa at udslette, hvad man formaaede af den forrige Kejsers liberale Værk. Den sidste Smule Pressefrihed gik tabt. Det ene Blad efter det andet forbydes og maa gaa ind. Det er ikke blot ikke tilladt at kritisere Regeringen, men ikke en Gang positive Oplysninger, som om Forbrydelser eller om Hungersnød maa Bladene optage, det kunde genere Regeringen og Embedsmændene. En særlig Censur vaagede over, at der ikke kom noget farligt ind fra Vestens Lande. Czaren selv saa' med Uvilje paa Vesten, og det gjorde naturligvis ogsaa hele Reaktionen, alle Slavofilerne. Enhver Bog, ethvert Blad blev gennemlæst, og var der det mindste farlige deri, blev det oversværtet eller Bladet og Bogen helt tilintetgjort. Det gav ofte Anledning til de latterligste Tilfælde.

Derpaa gik man løs paa Universiteterne, paa Professorerne og Studenterne. Adskillige Professorer blev afskedigede, Studenterne sattes under et aarvaagent Tilsyn. Adgangen til højere Undervisning besværliggjordes saa meget som muligt. Studenterne følte sig pirrede og drillede ved dette Overvaagelsessystem; det kom gentagende til Studenteroptøjer, der naturligvis blev slaaet brutalt ned. Universiteterne blev lukkede, Studenterne sendte til Sibirien, internerede i bestemte Landsdele eller stukne ind i Hæren.

Det provinsielle Selvstyre, der var skabt under Alexander II, med Forsamlinger, der skulde tage sig

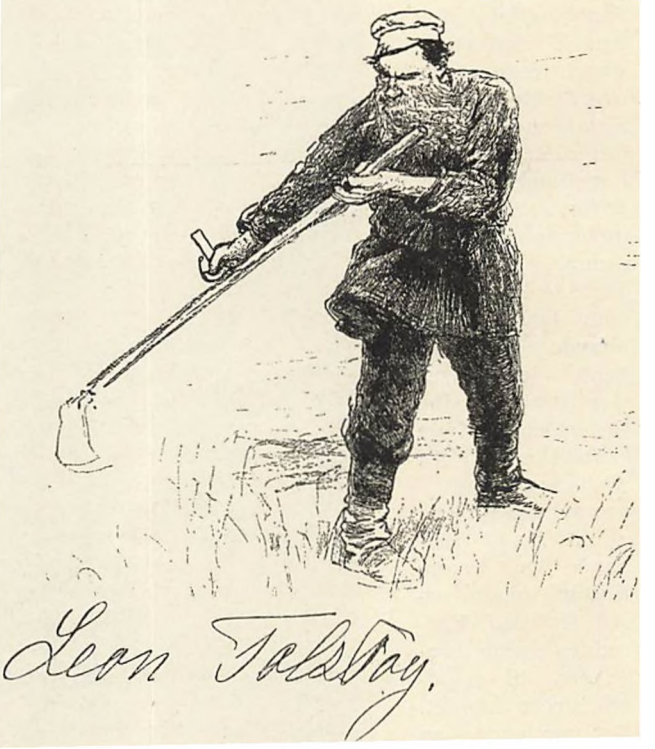

Fig. 73. Grev Leo Tolstoy [Født 1828. Studerede Jura; derpaa Officer, deltog i Krimkrigen og Sebastopols Belejring; tog efter den sin Afsked og trak sig i 1861 tilbage til sit Gods. Begyndte tidlig at skrive. Hans to berømteste Romaner: »Krig og Fred« (1865—69) omhandlende Napoleonstiden, og »Anna Karenin« (1874—76), begge oversatte paa Dansk. Da den sidste Bog var fuldendt, vendte han Digtningen Ryggen, studerede Teologi og Moralfilosofi, dannede sig sin egen Opfattelse af Kristendommen væsentlig som Kærlighedens Religion, forkastede Dogmer og Intolerance, blev lyst i Ban af den ortodokse Kirke. Hans Ideal var nu ikke at skrive Romaner, men at være Folkeopdrager i stor Stil, han vilde Nøjsomhed og Næstenkærlighed som Lægedom for Tidens Saar, og han gav i sit eget Liv et Eksempel. Han gjorde sig til Bonde, dyrkede selv sin Jord, viste, hvor lidt man behøver for at leve sund og lykkelig. Hans sidste Skrifter, selv de mere digteriske, har en stærk folkeopdragende Tendens. I Rusland maa mange af dem cirkulere i Manuskript, da Censuren ikke tillader deres Trykning.]

af de lokale Anliggender og ogsaa kontrollere Embedsmændene, blev naturligvis indskrænket til det mindst mulige Derimod vovede man ikke at gøre den største Reform fra Alexander II's Tid. Livegenskabets Ophævelse, om igen. Man søgte tværtimod

at forbedre Bøndernes Kaar, Czardømmet vilde jo søge sin Grundvold i de brede Lag. Men gjorde man noget for Bønderne, gjorde man meget for Adelen. Alexander III kunde med en vis Ret kaldes Adelens Kejser.

Alt det var Ting, som enhver reaktionær Regering havde grebet til, ikke særlig ejendommeligt for Alexander II's Styrelse. Karakteristisk for denne er derimod den konsekvente *Russificering* af de fremmede Nationaliteter og Religioner i Riget. De gamle enevældige Monarkier havde ikke brudt sig videre om at underkue Nationaliteterne, de holdt alle deres Undersaatter nede, men naar de blot lystrede, blot gav gode Soldater og gode Skatter, lod man som Regel hver tale sit Sprog og følge sine Sæder. Man havde været mere striks overfor Religionen, Herskerne havde følt det som en Forpligtelse at sørge for, at alle deres undergivne havde samme, ene-saliggørende Tro. Gennem lange Tider havde Rusland hentet en saare stor Part af sine Generaler og høje Embedsmænd fra Østersøprovinserne med deres tyske Befolkning. De havde en højere Kultur end det øvrige Rusland. Enevælden kunde bruge dem til at administrere Landet. Det var endog en Fordel at være Tysker. En af Nikolaj I's Hofmænd bad, da Czaren tilbød ham en Gunst, om dette: Gør mig til Tysker. Om Alexander III fortaltes der derimod en modsat Anekdote. Han gennemgik som Kronprins Fortegnelsen over et Hærkorps' Officerer, det var lutter Navne med *von*, endende paa *bach* og *heim*, først det 10de eller 12te var et russisk Navn, Kozlof. »Endelig« skal Kronprinsen have udbrudt.

Man havde vel tidligere russificeret, men væsentlig overfor Polakkerne som Straf for Oprør og Forebyggelse af nye Opstande. Men nu bliver Russificeringen et fuldt udformet System, der anvendes selv paa Rigets troeste Undersaatter, og Russificeringen bliver baade national og religiøs. Grundene var mange. Der var de rent personlige. Pobiedonostsefs fanatiserende Indflydelse paa Kejseren. Et Rusland med én ortodoks Tro. Den ortodokse Tro var den eneste rette, det var en Velgerning at tvinge anderledes troende over til den. Den russiske Nation var Verdens første, langt dybere og ædlere end Vestens udartede Folk, det var godt at høre til den. Man frygtede endvidere for, at Tyskerne i Østersøprovinserne skulde føle sig hendragne til det samlede tyske Rige, man ønskede langs Ruslands Vestgrænse, hvor netop de fremmede Folk boede, at have en ensartet og tro russisk Befolkning, som man i Krigstid kunde lide paa. Endelig, da man berøvede Russerne al Frihed, vilde man smigre deres nationale panslavistiske Følelser ved at underkue de andre Folk.

Russificeringen gik uden Personsanseelse ud over alle de fremmede, Polakker, Jøder, Tyskere og Finlændere. Dens Virkemidler var ogsaa i Reglen de samme, Anvisning af bestemt Bopæl, Udjagning af visse Provinser, Vanskeliggørelse af Ejendombesiddelse og Erhvervelse af ny Jord, Undertrykkelse af Sproget, tvungen Overgang til den ortodokse Religion. Russificeringen foregaar med den halvasiatiske Brutalitet, som vi er vant til i Rusland. Man hører kun lidet om dens Enkeltheder ude i Europa. Bladene er under god Censur. De Forfølgelser, der har vakt mest Opsigt, er *Jødeforfølgelserne*. De er ikke stort brutalere end de andre, men Jøderne har ude i Europa haft Stamfrænder, der tog sig meget energisk af deres Sag.

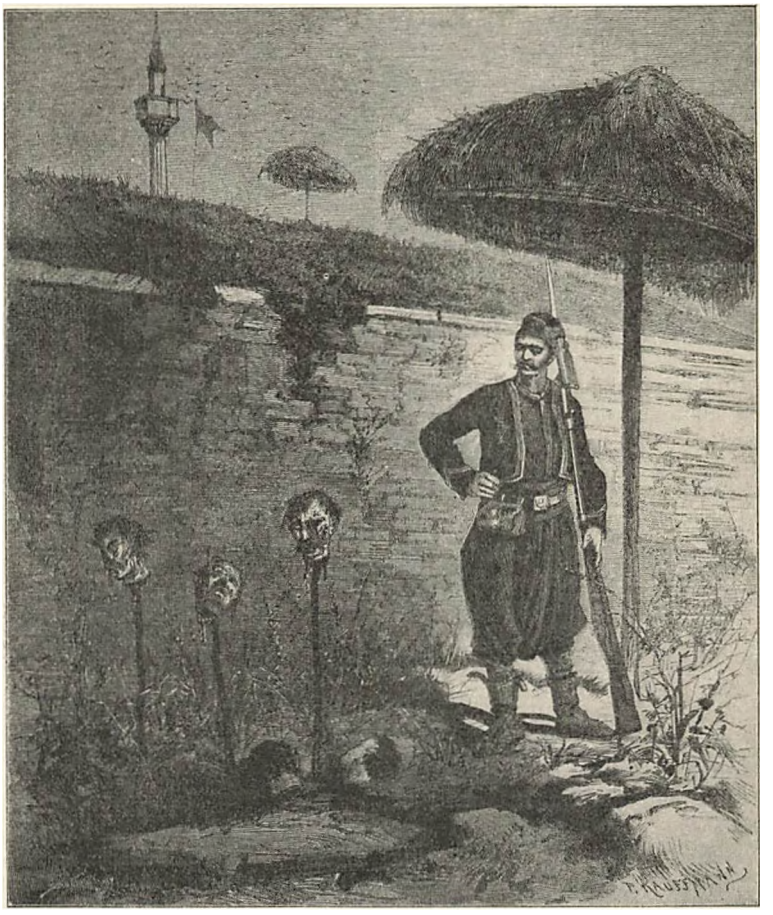

Fig. 74. Bulgarhoveder, spiddede af Tyrkerne 1876.

Der var 5 Millioner Jøder, væsentlig i de gamle polske Provinser. De var handlende, Haandværkere, Arbejdere og Bønder, de holdt strængt paa deres Religion og paa deres Særheder, hvorfor de var ret afstikkende fra den anden Befolkning. De var temmelig forhadte, man beskyldte dem for Aager og Udsugelser af den kristne Befolkning, mange var Kromænd og Brændevinssælgere, ogsaa det satte ondt Blod. I Alexander III's første Regeringsaar kom det i mange sydlige og vestlige Byer til Pøbeloptøjer, hvor man afbrændte Jødernes Huse og mishandlede dem selv. Regeringen undertrykte vel Optøjerne, men gjorde det ret læmpeligt. Og snart skred den selv ind mod Jøderne. Den opgravede gamle Be-

stemmelser og udstedte nye Ukas'er mod dem. Alle, der boede i en vis Afstand fra Grænsen, blev udjagne. De, der trods Forbudene havde vidst at skaffe sig Indpas i Rigets indre Provinser, blev jagne tilbage til de vestlige Provinser, i Reglen med uafnøden Brutalitet, saa som de jødiske Arbejdere i Moskov, der blev arresterede og af Soldater bragt Vest paa. Selv i de vestlige Provinser blev det forbudt dem at eje Jord, de blev indskrænkede til Byerne, og selv der søgte man at holde dem ude fra alle højere Erhverv. Ved Universiteter og paa Højskoler maatte der kun være en bestemt Procentdel Jøder som Elever. Mange Jøder, man anslager en 300,000, vandrede ud.

Under Alexander III begyndte man ogsaa paa *Finlands* Russificering, paa en nøjere Tilslutning af Storfyrstendømmet til Riget. Rusland havde i 1808 erobret Landet fra Sverrig, og da Alexander I blev hyldet af Stænderne i Borgå (1809), lovede han at opretholde Landets Religion og Grundlove saavel som de Privilegier og Rettigheder, som enhver Stand



Fig. 75. Attentatet paa Czar Alexander II (se Sp. 163).

eller enkelt Individ maatte have i Følge Landets Forfatning. Det var den gamle svenske Forfatning fra forrige Aarhundrede, hvorefter man mødte paa Landdagen i 4 Stænder, Adel, Gejstlighed, Borger og Bonde. Finland indtog saaledes en Særstilling indenfor det russiske Rige, det var ikke en russisk Provins, men et Storfyrstendømme med egen Forfatning, egne Stænder, hvor den russiske Czar var Storfyrste.

Finland, som var bleven hærget paa det grusomste under de lange Kampe mellem Sverrig og Rusland, kom hurtigt til Kræfter. Befolkningen steg fra 900,000 til $2^1/_2$ Million, og Statens Indtægter seksdobledes. Det vakte Misundelse i Rusland. Man regnede ud, at Finnerne betalte alt for lidt til Hær, Hof, Udenrigspolitik; det var Russerne, der maatte betale, for at Finland kunde blomstre. Og Finnerne var ikke i mindste Maade taknemlige. Medens det vrimlede med Finner i den russiske Administration, i dets Hær og Flaade, var det forbudt Russere at beklæde Embeder eller erhverve sig Jordegods i Finland uden at skaffe sig Indfødsret. Derfor findes

der i hele Finland kun en 5000 Russere. Der var ogsaa mange Smaating, der drillede. Naar man kørte med Jærnbanen fra Rigets Hovedstad, St. Petersborg, kom man efter kort Tids Kørsel til den finske Toldgrænse, éns Rubler havde ikke mere Gyldighed, man maatte skaffe sig finske Mark. Panslavisterne og deres Presse mente derfor, at det var paa Tiden at revidere den finske Forfatning, se om ikke Finnerne havde lagt langt mere ind i Alexander I's Tilsagn, end der laa deri.

Alexander III havde lige saavel som sin Fader lovet at respektere den finske Forfatning, og indtil 1890 havde Finnerne Ro. De var væsentlig optagne af en indre Nationalitets- og Sprogkamp. Af Befolkningen er noget over 2 Millioner Finner, Resten, godt en 300,000, Svenskere, der især bor langs Kysten og paa Øerne. Svensk var fra gammel Tid af Hovedsproget, Regeringssprog, alle de dannede talte Svensk. Men nu gjorde Finnerne Krav for deres Sprogs Ret, man delte sig i Sveomaner og Finnomaner. Den russiske Administration havde naturlig-vis altid begunstiget Finnomanerne. Men selv om man var delt indbyrdes, stod man sammen, nu da Uvejret begyndte at trække op. Den russiske Regering oprettede russiske Skoler i Finland, krævede Kendskab til Russisk af de højere Embedsmænd, Rublen fik Gyldighed i Finland, i det hele begyndte den russiske Regering at true den finske Selvstændighed i Mønt, Toldvæsen og Transportvæsen. Der blev i 1893 i St. Petersborg nedsat en Kommission, der skulde »kodificere«, samle og undersøge de finske Grundlove, navnlig drøfte Spørgsmaalet om Lovgivningens Former i de Tilfælde, hvor Lovene ogsaa angik det russiske Rige. Finnerne saa med Ængstelse hen til denne Kommission. Men inden der kom noget praktisk ud af dens Arbejder, døde Alexander III af en Nyresygdom (1. Nov. 1894). Han var den første russiske Kejser af det holsten-gottorpske Hus, som ikke havde ført nogen Krig.

3. Nikolaj II. 1894—1900. Man ventede sig af ham som af alle Herskere, der afløser et haardt og tungt Regimente, mildere Kaar. Menneskene er

nu en Gang uforbederlige Optimister. Som Faderen var stor og stærk af Vækst, var den nye Czar lille og spinkel, nervøs og næsten forlegen i Optræden. Man troede at vide, at han ogsaa var blid og human af Sind. En af de første Dage, han var i St. Petersborg, gik han alene ud paa Gaden og hilste venligt paa Folket, noget, som man ikke havde oplevet siden Czar Peter den stores Tid. Man satte dertil de vildeste Forhaabninger, der var endog dem, der drømte om en Forfatning. Men alle Forhaabninger blev skuffede. Czaren erklærede, at han vilde følge de samme Principper som hans Fader og vie alle sine Kræfter til den ortodokse Kirkes Tjeneste. Og man fik snart Syn for Sagens Rigtighed. En Zemstvo, der i sin Adresse til Czaren gjorde en svag Hentydning til en Forfatningsforandring, blev strængt irettesat. Kirkens Magt forblev den samme. Der skete vel enkelte Forandringer i den øverste Administration, saaledes blev den forhadte Gurko afsat som Styrer af Polen, men i det hele blev de gamle Embedsmænd i Embederne, de ikke-russiske Folk blev undertrykte som før. Czarens folkelige Spaserelure blev snart inddragne, og de var næppe heller helt ufarlige. Nihilisterne havde hilst Tronskiftet med følgende stærke Ord: »Saa forsvinder da endelig Uhyret, den autokratiske Bøddel, Leverandøren til de sibiriske Galger. Hans Søn skal vide, at han hver Time og ved hvert Skridt befinder sig over for de revolutionæres ubøjelige Vilje.«

Det Folk, det gik haardest ud over, var *Finnerne*. Czaren havde vel den 6. Nov. 1894 højtidelig bekræftet Finlands Religion og dets Grundlove, erklæret at ville holde »alle dets Forrettigheder og Forfatningslove fast og urokkeligt i Kraft og Værd«. Finnerne lod sig berolige, men det var aldeles ikke Ruslands Hensigt at standse den paabegyndte Russificering. Kampen brød ud paa Spørgsmaalet om en ny *Hærlov*. Medens Finlands Hær efter dets Forfatning kun skulde tjene til Forsvar for Tronen og Fædrelandet, vilde Rusland, at den finske Hær fremtidig, uden nogen som helst Indskrænkning, skulde kunne anvendes ogsaa til russiske Angrebskrige uden for Landegrænsen. Tillige skulde Tjenestetiden forlænges. Det vilde medføre en aarlig Merudgift for Finland af 10 Millioner.

Ved en Ukas af 15. Feb. 1899 hævdede Kejseren sin Eneret til at lovgive i alle Spørgsmaal, der baade vedrørte Kejserriget og Storhertugdømmet Finland. De finske Stænder fik derved kun en rent raadgivende Stilling, der kun ydede ringe Sikkerhed for Finlands Selvstændighed. Den russiske Guvernør, *Bobrikof*, erklærede endog, at Finlands Særrettigheder kun vilde blive opretholdt, saa vidt de ikke stred mod Ruslands Interesser og Værdighed. Der bredte sig en dump Sorg over Finland, en Ængstelse for Fremtiden. Man besluttede at gaa direkte til Czaren, forestille ham, hvad Finlands Ret var. 500 Finner drog til St. Petersborg med en Adresse, underskrevet af over 500,000 Finner. Czaren nægtede at modtage dem. Og det gik ikke en Deputation fra det lærde Europa bedre. Tusind Videnskabsmænd fra hele det civiliserede Europa, fra Danmark, Norge, Sverrig, Tyskland, Østerrig-Ungarn, Italien, Frankrig, Schweitz, Belgien undertegnede en Adresse, hvori de henviste til det finske Folks dygtige videnskabelige og kunstneriske Ydelser, og i ærbødige Ord androg om, at man ikke maatte udslette det som selvstændigt Folk. Czaren tog ikke imod, han benyttede Lejligheden til overfor General Bobrikof at forsikre om sin urokkelige Vilje i Hærspørgsmaalet. Siden da har Kampen været standende, fra Finlands Side den svages passive Modstand, der søgte at forskanse sig bag sin Ret. Mange Finner, især de unge, vandrede ud for at undgaa den ny Militærtjeneste. Uge paa Uge drog 400 à 500 af Finlands Ungdom bort, især til Kanada.

Samtidig med, at Czaren saaledes efter Evne søgte at knuse den sidste Rest af Frihed inden for det russiske Rige og paalægge Finland store militære Byrder, overraskede han Verden med sit store *Freds- og Afvæbningsforslag* (24. Aug. 1898). Det hedder i dette: Alle Stater og alle Regeringer maa have det Maal at bevare Freden og indskrænke de altfor store Hærstyrker. Staterne søger at bevare Freden ved at slutte sig sammen i mægtige Alliancer, de ruster i en hidtil ukendt Grad for at sikre Freden. Men Freden er alligevel altid truet, og de militære Rustninger overstiger de enkelte Staters finansielle Evne, de tærer paa Folkets Marv. Arbejdet og Kapitalen drages for en stor Del bort fra deres naturlige Bestemmelse og anvendes i uproduktive Øjemed. Den nationale Kultur og det økonomiske Fremskridt lammes. Fortsætter man, fører det hen mod den Katastrofe, som man vil undgaa. Kun ad international Vej kan man sikre Freden og faa Hærudgifterne nedsatte. Derfor foreslog Czaren at afholde en Konference og indbød Magterne til at udtale sig herom og sende Udsendinge.

Naar Verdens mægtigste Selvhersker indbød til en Afvæbnings- og Fredskongres, kunde de andre Magter naturligvis ikke sige Nej. De havde jo alle det officielt udtalte Formaal at elske og bevare Freden. Rigtignok arbejdede samtidig England, Frankrig, Tyskland og Nordamerika paa en Forøgelse af deres Flaade, Rusland forstærkede selv efter yderste Evne sin Hær, og et noget spydigt engelsk Forslag om, at Rusland skulde give den kommende Konference et godt Eksempel ved selv at begynde paa at afvæbne, blev besvaret af det officielle russiske Blad med en Erklæring om, at saa længe den væbnede Fredstilstand ikke havde forandret sig, maatte ogsaa Rusland beholde »Geværet i Armen«.

Til Konferencens Sæde blev udset *Haag*, en lille By i et lille Land. Den hollandske Regering udstedte Indbydelser til alle europæiske Magter, der holdt Hær, samt til Nordamerika, Persien, Siam, Kina og Japan om at sende Repræsentanter til en Konference, der skulde søge de virksomste Midler til at sikre Folkene en varig Fred og gøre en Ende paa de militære Rustningers stadige Vækst. Det bedste Middel, eller rettere det eneste, var, om muligt at faa de Ting ordnede, som laa Magterne imellem, der fremkaldte den evige Krigsfare og de evige Rustninger, f. Eks. det elsass-lothringske Spørgsmaal eller det bulgarske Spørgsmaal, men alle disse Ting var netop udelukkede fra Forhandlingsemnerne; man maatte ikke røre ved noget, der støttede sig til en Traktat. Nu vilde Debatterne let faa en vis akademisk Farve, naar alle de reale Spørgsmaal var fjærnede.

Den 18de Maj 1899 samledes Kongressen i Slottet »Huis ten Bosch« ved Haag, og den russiske

Gesandt i London, der blev valgt til Præsident, kaldte i sin Tale om Kongressens Maal denne for en »*Fredskonference*«; det var meget uskyldigere end den Afvæbning, der havde været saa stærkt fremme i Czarens første Opraab. Noget Afvæbningsforslag, som man egentlig skulde have ventet det, kom der heller ikke ud af Kongressen. Man skiltes efter halvtredje Maaneds Forløb efter at have vedtaget nogle internationale Regler om Land- og Søkrige, om Anvendelse af forbudt Skyts samt Nedsættelse af en Kommission, for hvilken internationale Stridigheder kunde indankes. Der var ikke en Magt, der havde lovet at holde en eneste Soldat mindre. Og siden Haagerkonferencens Dage har man krigedes lystigt, man har øget Hær og Flaade efter bedste og yderste Evne. Men sin store Betydning har det alligevel, at Czaren har sagt disse Ord om Militærbyrderne, om Freden og Afvæbningen, han har i manges Øjne givet disse Ord en Vægt, som de ikke havde faaet, sagte af ganske borgerlige Fredsapostle. Haagerkonferencen vil derfor maaske i sine Virkninger blive mere afgørende, end det i Øjeblikket ser ud til.

4. Tyrkiet og Forspillet til den russisk-tyrkiske Krig. 1870—77. Da Vestmagterne under Krimkrigen havde staaet Tyrkiet bi, havde de forlangt Reformer til bedste for den kristne Befolkning, og Tyrkiet havde naturligvis givet de gyldneste Løfter. Enkelte reformlystne tyrkiske Ministre havde ogsaa forsøgt at opfylde nogle af Løfterne, men der var i Virkeligheden intet Fremskridt, ingen Forbedring sket. Det synes umuligt at reformere Tyrkiet inden fra, at overføre europæiske Reformer paa Osmannerne. Snart var alt i den gamle Slendrian igen, de kristnes Stilling lige haard. Men deres Taalmodighed var nu uendelig ringere end før. De saa i Grækenland og Serbien frie Samfund, hvor deres Stamfæller levede som i et Paradis, sammenlignet med den Tilstand, der var de tyrkiske Undersaatter beskaaret. Stærkest virkede Modsætningen i Bosnien og Herzegovina. Det var den samme serbiske Befolkning, der levede paa begge Sider af Drinafloden, Grænsefloden mellem Serbien og Tyrkiet. Men Serberne Øst for Drina var et frit Bondefolk, der kunde dyrke deres Jord og deres Gud i Ro, medens Serberne Vest for Floden var fattige udpinte Forpagtere hos de tyrkiske Godsejere, udsatte for alskens Mishandlinger, trykkede af Afgifter til Godsejerne og Staten, foragtede, regnede ringere end Dyr, vantro Hunde. De havde rejst sig i 1862, men Opstanden var slaaet ned som tidligere Rejsninger, nyt Blod havde vædet Jorden, nyt Had var udsaaet. Men man var kun hidsigere paa at forny Oprøret. Og som det gærer i Bosnien, gærer det rundt mellem alle Slaverne.

De saa hen til Czaren som Befrieren. Efter Krimkrigen var naturligvis Ruslands Ry blegnet paa Balkanhalvøen; men især efter at det paa Londonerkonferencen (1871) havde faaet omstødt Pariserfredens Bestemmelser, steg dets Indflydelse paa ny. Hertil bidrog de talrige russiske Agenter, der virkede utrætteligt rundt om i Sultanens Land. De var ikke udsendte af den russiske Regering, men af de panslavistiske Selskaber, der arbejdede for en Forening af alle Slaver under det »hellige« Ruslands Førerskab. Disse Selskaber virkede ogsaa blandt de østerrigske

Slaver, men Hovedmarken for deres Virksomhed var Balkanhalvøen. De udsendte rejsende Agitatorer, de sendte Penge og Vaaben, de støttede den slaviske Presse, selve den russiske Gesandt i Konstantinopel holdt alle Agitationens Traade i sin Haand, og de russiske Konsuler rundt om i Riget var ligesaa mange Spioner og Agenter for den panslavistiske Bevægelse.

Tyrkiet undlod ikke at give Agitatorerne godt Stof. Sultanen Abdul Aziz brugte Rigets Penge til sit Harem, hverken Embedsmændene eller Tropperne fik Løn, de maatte skaffe sig Udkommet ved Udsugelser og Bestikkelser. Men hvad værre var, man betalte ikke Renterne af Tyrkiets 6 Milliarder store Gæld, i 1875 gik man endog fallit og nedsatte Renten af Laanene til det halve, hvilken Rente man endda ikke betalte. Derved blev de europæiske Kreditorer truede og ængstede, de forlangte af deres Regeringer, at de skulde skride ind mod den uvederhæftige Betaler. Blandt dem, det gik ud over, var ogsaa hans Hellighed Paven, han havde anbragt de kristne Peterspenge i vantro, tyrkiske Obligationer, der kunde købes billigt og lovede høje Renter.

Det var ganske opløste Forhold, og naturligvis gik det dobbelt ud over den kristne Befolkning med Skatter og Udsugelser. Samtidig er den russiske Agitation rørigere end nogensinde, og i Juli 1875 bryder *Opstanden* løs *i Bosnien og Herzegowina*. Der var kun faa tyrkiske Tropper i disse Provinser, og det lykkes overalt Oprørerne at faa Magten. Man besluttede at forene sig med de serbiske Brødre. Men derover blev Regeringerne i Wien og Budapest ængstelige. Der var i Østerrig og Ungarn mange Serber, man frygtede for Dannelsen af et Storserbien, hvorhen de østerrigske Serber skulde føle sig dragne. Fællesmonarkiets Udenrigsminister, Andrassy, fik travlt med at faa Ilden slukket. Han fik Stormagterne til at forlange af Tyrkiet, at det i Bosnien og Herzegowina skulde gennemføre Reformer, der sikrede de kristnes Stilling. For at slippe for at gøre noget i de to Provinser svarede Tyrkiet med et Overbud, det udstedte et af disse billige Reformprogrammer, der lovede alle de tyrkiske Provinser langt større Reformer, end Magterne havde forlangt for Bosnien og Herzegowina. Stormagterne vilde dog ikke nøjes med Ord, de forlangte Handlinger, og derom forhandledè man saa Vinteren 1875—76 igennem, medens Insurgenterne og de tyrkiske Tropper sloges med orientalsk Grusomhed. Tyrkiet haabede ikke helt med Urette paa Magternes stridende Interesser, der vilde forhindre en samlet Optræden. Særlig af England ventede det sig Hjælp. Disraëli betragtede Tyrkiet som Englands Forpost mod Rusland, i god Overensstemmelse med den traditionelle engelske Politik.

Men næste Foraar (Maj 1876) rejste *Bulgarerne* sig. De boede Konstantinopel nærmest og var derfor ogsaa blevne dybest undertrykte, og deres Stilling havde forværret sig i de sidste Aar. De mohammedanske Tcherkesser, som var udvandrede fra Kaukasus, da Russerne tog Landet, havde faaet anvist Bolig i Bulgarien, og de halvvilde Stammer plagede og pinte de bulgarske Bønder. Ved Oprøret i Bosnien var den islamitiske Fanatisme kommen i Kog, det gik naturligvis yderligere ud over de kristne Bul-

garer, og da de satte sig til Modværge, slap Sultanen 10,000 irregulære Tropper, de saakaldte Baschibazukker, løs paa dem. De *bulgarske Rædsler* gaar for sig. I en By blev af 7000 Indbyggere de 6000 dræbte, hvor mange der i det hele blev slaaet ihjel, véd man ikke, men i nogle Dage gik 79 Landsbyer op i Flammer. Man spiddede, satte Hoveder paa Stager, voldtog, sprættede Underlivet op paa frugtsommelige Kvinder, kort sagt alle Fortidskrigenes Rædsler. Samtidig blev den franske og tyske Konsul i Saloniki myrdede (7. Maj 1876).

Man vidste endnu ikke ude i Europa noget om de bulgarske Myrderier, der var foregaaede i det Indre af Tyrkiet, men Konsulmordet var tilstrækkeligt for Magterne til at træde kraftigere op mod Tyrkiet. England vilde dog ikke være med, Disraëli var helt behersket af sit Had til Rusland.

Magternes Indskriden fremkaldte en Revolution i Konstantinopel, hvorved de saakaldte *Ungtyrker* kom til Magten. Det er vanskeligt at forklare, hvad det ungtyrkiske Parti egentlig er, og hvad det vil. Mange forskellige Strømme løber sammen i det. Det dybest forenende er Misfornøjelsen med det bestaaende Enevælde. Man mener, at de absolute Sultaner ikke formaar at hævde Tyrkiets Magt. Ungtyrkerne er stærkt nationale, de ønsker Tyrkiet en stor Fremtid, inderst inde hader de Europa, og hvad Europas er, lige saa fuldt som nogen Tyrk af den gamle Skole. Men de har set Europa blive stærkt, samtidig med at Tyrkiet gik tilbage. De vil da forsøge de europæiske Friheder i Tyrkiet, indføre en Forfatning. Det kom til Tumulter mellem de tyrkiske Studenter, *Softaerne*. Sultanen blev bange, og tog sig nye Ministre blandt det ungtyrkiske Parti, deriblandt *Midhat Pascha*. Men de nye Ministre sammensvor sig med Kirkens øverste, *Scheik-ul-Islam*, Abdul-Aziz blev erklæret for gal og afsat, og *Murad V* udnævnt til Sultan (Natten mellem 29. og 30. Maj 1876). To Dage efter blev den afsatte Sultan funden myrdet.

Montenegro og *Serbien* havde hele Tiden haft Lyst til at blande sig i Legen, Insurgenterne i Bosnien havde faaet mangen Haandsrækning derfra, men hidtil var det lykkedes Magterne at forhindre aaben



Fig. 76. Kamp i Shipkapasset Virkning af moderne Skyts. 800 faldne i 10 Minuter.

Krig. De bulgarske Myrderier ophidsede imidlertid Stemningen til det yderste, de to Smaastater slutter Forbund og erklærer Tyrkiet Krig (30. Juni 1876). Men medens Montenegrinerne kæmpede heldigt, gik det Serberne ilde, da Tyrkiet vendte sine bedste Tropper imod dem, de blev gentagende slaaede, Tyrkerne trængte ind i Landet, og Milan maatte bede Europa om Hjælp (Aug. 1876).

Europa havde samtidig faaet fuld Efterretning om Rædslerne i Bulgarien, særlig i England havde de vakt Afsky og Harme. Gladstone var kommen frem af den tilbagetrukne Stilling, som han havde indtaget siden Valgnederlaget i 1874, han havde paa en Række Møder vakt en forbitret Stemning mod Tyrkiet, man begyndte i England endog at sige, at hvis Valget stod

mellem, vedblivende at lade de kristne Folk lide under det tyrkiske Barbari eller lade Rusland tage Landene, nu vel, saa lad Rusland tage dem. Disraëli maatte bøje af for Folkestemningen.

Den Magt, der mest energisk tog sig af de tyrkiske Slavers Sag, var *Rusland*. Det havde til at begynde med holdt sig noget tilbage. Der var vel draget mange russiske frivillige især til Serbien, en russisk General kommanderede en Del af den serbiske Hær, der var sendt Vaaben og mere end 20 Mill. i Penge, men det var de private Selskaber, ikke den russiske Stat, der havde sendt dem. Kejseren vilde ikke Krig. Rusland var midt i Omformningen af sit Militærvæsen, det var ikke rede til en Krig, det havde heller ikke Penge dertil. Men eftersom Tiden gik, eftersom Grusomhederne steg, fordrede den panslavistiske Bevægelse stærkere og stærkere, at Rusland skulde gribe ind. Ogsaa Nihilisternes Agitation skyndede i samme Retning, man vilde beskæftige Sindene udadtil for at faa dem til at glemme de indre Skader. Og jo mere uforskammet Tyrkiet holdt Europa hen, des stærkere blev Følelsen ikke blot hos Folket, men ogsaa hos Czaren, af, at nu maatte snart Soldatens Sværd træde i Stedet for Diplomaternes Penneskafter. Da den serbiske Hær var helt knust, da Vejen til Belgrad laa aaben, traadte Rusland ud af sin tilbagetrukne Stilling, det lod sin Gesandt i Konstantinopel erklære, at hvis ikke Tyrkiet inden 48 Timer sluttede Vaabenstilstand med Serbien, vilde den diplomatiske Forbindelse blive afbrudt (31. Okt.). Czaren erklærede, at han nødig vilde skille sig fra de andre Magter, men Stillingen var uholdbar, og hvis Europa ikke optraadte med Fasthed, vilde Rusland handle paa egen Haand. I November blev der givet Ordre til at mobilisere seks Armekorpser, og for at sikre sig mod Østerrig under en eventuel Krig, lovede Rusland det ved en hemmelig Overenskomst (Jan. 1877) Bosnien og Herzegowina.

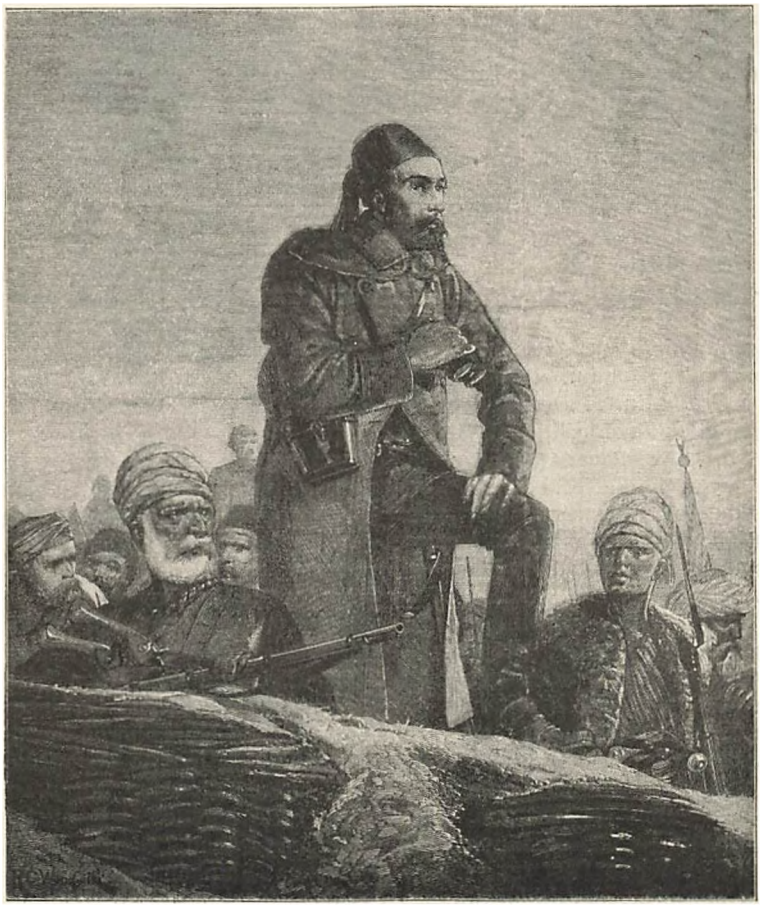

Fig. 77. Osman Pascha.

Man kunde ikke begynde en Krig midt om Vinteren, og imens blev der gjort et sidste Forsøg paa at hidføre en fredelig Løsning. Der blev i Dec. 1876 afholdt en *Konference i Konstantinopel* af Magternes Gesandter, der skulde fastslaa de Reformkrav, man maatte stille til Tyrkiet. Allerede forinden var der i Tyrkiet foregaaet et nyt Tronskifte. Murad V var bleven gal, eller i alt Fald erklæret for gal, og afsat, hans Broder, *Abdul Hamid II*, udraabt til Sultan. Da nu Magternes Udsendinge den 23. Dec. samledes sig, og Debatten skulde til at begynde, lød der stærke Kanonsalver. En af de tyrkiske Deltagere rejste sig og gav Forklaringen, disse Kanonskud betød, at det havde behaget Sultanen at give sit Folk en Forfatning. Det var den gamle Taktik, Overbuddet. Magterne kom og forlangte nogle Reformer, man bød en hel Forfatning, der indeholdt uendelig meget mere, Lighed for alle Sultanens Undersaatter, en Rigsdag, bestaaende af et Senat og et Deputeretkammer, valgt ved hemmelig Afstemning, Ministeransvarlighed, Pressefrihed, Trosfrihed, kommunalt Selvstyre, og saa videre, og saa videre, der var omtrent ikke en europæisk Stat, der havde saa udstrakte Friheder som dem, Tyrkiet nu blev lyksaliggjort med. Og Tyrkerne trak sig tilbage bag Forfatningen som bag en Vold, hvad vilde Europa forlange mere. Magterne var skikkelige nok til at gaa ind paa Komedien, de forhandlede videre, stillede deres Krav. Men Sultanen indkaldte en Forsamling paa over 200 Medlemmer, Embedsmænd, som han kunde regne sikkert paa, han forelagde dem Europas Fordringer, der højtideligt blev forkastede under Raabet: »Hellere Død end Vanære«. Sultanen kunde da ikke godt gaa mod sit Folks Ønske. Den 20. Jan. 1877 skiltes Konferencens Medlemmer, Tyrkerne saa' skadefro til. Ganske vist truede Rusland med Krig, men man haabede paa Hjælp fra England; Østerrig vilde heller ikke tillade Rusland at slaa løs. Man troede, at det vilde blive Krimkrigen om igen. Saa kom den 24. April 1877 Ruslands *Krigserklæring*. Nu var Foraaret der, nu var det Tid til at strides.

5. Den russisk-tyrkiske Krig og Berlinerkongressen. 1877—78. Krigen blev ført baade i Eu-

ropa og Asien, det sidste Sted navnlig om Fæstningerne *Erzerum* og *Kars*. Begivenhederne paa de to vidtfjærnede Valpladser griber ikke ind i hinanden, og Krigen i Asien faar ingen Betydning for Udfaldet. Vi vil derfor udelukkende holde os til den europæiske Kampplads, hvor der intet staar tilbage at ønske i Retning af dramatisk Spænding.

Midt imellem de to Modstandere laa *Rumænien*. Det vilde helst være neutralt, det havde ikke videre at vinde ved Krig, men hverken Tyrkiet eller Rusland vilde gaa ind derpaa. Kun over Rumænien kunde man komme paa Livet af hinanden. Stillet overfor Valget sluttede Fyrst Karl sig naturligvis til Rusland og tilstod dets Tropper fri Marsch gennem sit Land. Med 250,000 Mand rykkede Russerne under Storfyrst Nikolais Overkommando frem mod *Donau*, den første tyrkiske Forsvarslinje. Paa dens højre Bred laa Fæstning paa Fæstning, som Russerne kendte af blodig Erindring fra tidligere Tyrkerkrige, og op og ned ad Floden løb de tyrkiske Krigsskibe. Det var ingen let Sag at komme over, saa meget mere som den venstre rumænske Bred er lav, den højre, bulgarske, høj og stejl. Tyrkerne havde paa deres Side ca. 200,000 Mand, men deraf kunde de kun bruge de 100,000 ved Floden, som skulde bevogtes i hele sin Udstrækning. Sidst i April rykkede Russerne over Pruth ind i Rumænien, men først hen i Slutningen af Juni kunde de gøre alvorlige Forsøg paa at naa frem over Donau. De gik over paa to Steder, dels ved *Braila* ind i Dobrudschaen, hvis Sumpe de besatte uden synderlig Modstand, dels ved *Sistova*, hvor Hovedovergangen gik for sig. I Baade satte Fortravet over, heftig beskudt af Tyrkerne, men over kom de, og Bulgarerne gav dem Sistova i Hænde. Her blev saa den store, næsten 3000 Fod lange Donaubro bygget, ad hvilken de russiske Hærmasser vældede frem.

Da man først var over Floden, syntes Felttoget først at skulle forme sig som en hurtig Sejrsmarsch mod Konstantinopel. General *Gurko* ilede forud for at berede Vejen, han tog uden videre Modstand *Tirnowa*, Bulgariens gamle Hovedstad (7. Juli) og drog frem mod *Balkan*, den anden tyrkiske Forsvarslinje, draget af Naturen. Her laa det vigtige *Shipkapas*, den eneste nogenlunde bekvemme Vej Syd paa. Det lykkedes Gurko ved en dristig Marsch at slippe over Balkan gennem et andet, østligere Pas, og indtage en Stilling i Ryggen paa Tyrkerne, der holdt Shipkapasset besat. De blev angrebne for- og bagfra og maatte den 19. Juli rømme deres Stillinger. Russerne lavede Passet om til en forskanset Lejr, Syden laa aaben for dem. Nogle Dage forinden havde Russernes højre Fløj taget Fæstningen *Nikopoli* Vest for Sistova, og mod Øst trængte de frem over Jantrafloden mod *Rustschuk* og kæmpede heldigt med den højre tyrkiske Fløj. I Løbet af blot 3 Uger syntes Tyrkiets Modstand brudt.

Men da rykkede ind paa Kamppladsen *Osman Pascha*, den eneste af de tyrkiske Generaler, som havde noget af Osmannernes gamle militære Kraft. Han havde hidtil staaet helt oppe ved Fæstningen *Vidin*, nær den serbiske Grænse. Nu brød han op med sine 60.000 Mand for at komme Nikopoli til Hjælp. I vældige Dagsmarscher drog han frem gennem et øde Land, under brændende Sol, han kom dog

for sent, Fæstningen var falden. Saa bed han sig fast i *Plevna*, en aaben By, omgivet af golde Høje, han opkastede i Il nogle Jordskanser, der ved hans Soldaters Mod blev en stærk Fæstning. Disse Soldater var for den aller største Del kun Militstropper, albanesisk og herzegowinesisk Landeværn, der manglede ordentlig Uddannelse. De var ikke saa meget bevendt i regelret Slag overfor disciplinerede og udlærte Fjender, men selv bag ringe Jordvolde var de med deres Fanatisme, deres Nøjsomhed, deres Udholdenhed og gode Geværer saa godt som uovervindelige. Og Plevna var valgt med stort strategisk Talent. Det beherskede nogle af de vigtigste Veje, det truede hele den russiske højre Fløj, hindrede al Fremmarsch, ja kunde endog blive farlig for det russiske Tilbagetog, da det kun laa faa Dagsmarscher fjernet fra Donaubroen ved Sistova.

Ogsaa Syd for Balkan kom Tyrkerne til Kræfter. De fik trukket de Tropper, der havde staaet mod Montenegrinerne, til sig, og *Suleiman Pascha* fordrev Russerne fra alle deres Stillinger Syd for Shipkapasset (30. Juli). Samtidig trængte den højre tyrkiske Fløj frem, Russerne maatte gaa tilbage bag Jantra.

Farligst var Osman Pascha og Plevna, han maatte først fordrives. Man prøvede en Storm, den blev slaaet tilbage (20. Juli), en ny Storm, der kostede over 7000 Mand (30. Juli). Russerne maatte bekvemme sig til at kalde Rumænerne til Hjælp. De havde i Maj erklæret Tyrkiet Krig og proklameret deres Lands Uafhængighed, men Russerne havde anset sig for stærke nok til ene at afgøre Sagen og havde hidtil holdt de rumænske Tropper uden for Kampen. Nu var deres Stilling imidlertid for mislig, der var endog dem, der talte om at gaa tilbage over Donau. Saa kaldte man Fyrst Karl til Hjælp, gav ham endog Overkommandoen over den russiske Vesthær. Rumænerne stillede 35,000 Mand, Russerne 30,000, og da de en Uge havde beskudt de tyrkiske Skanser, skred de til den tredje Storm. I seks Dage stormede de løs, den tyrkiske Hurtigild mejede dem ned, og da Rumænerne havde mistet 5000 og Russerne 16,000, maatte de opgive Forsøget (Sept. 1877).

Vinteren stod for Døren, man var ikke forberedt paa et Vinterfelttog, paa ny taltes der om at gaa tilbage bag Donau. Ganske vist var de tyrkiske Stormløb paa Shipkapasset mislykkedes. Suleiman var rykket frem med 40 Batailloner, men havde ikke kunnet fordrive de faa Tusind Russere, der holdt Passet besat. I sidste Øjeblik var der kommen Hjælp, Tyrkerne havde ikke andet end 7000 Døde ud af deres seks Dages Storm (Aug. 1877). Men Russerne havde heller ikke andet end holdt Stillingen, og nu, da Aarets Felttog gik mod Slut, havde de kun Landet mellem de to Bifloder til Donau, Jantra og Vid, inde. Det var ikke noget stort Resultat efter de første Ugers Held.

Imidlertid, Czar Alexander vilde blive. Man opgav disse ødsle Stormløb, hvori den russiske Krigskunst, der har nok af levende Menneskemateriel, eksellerer, og gav sig til en regelmæssig Belejring af Plevna. Man hidkaldte Sebastopols berømte Forsvarer, General *Totleben*, for at han kunde lede Belejringen. Han omgav Byen med et over ti Mil langt Bælte af Skanser og Grave, saa at den var helt afskaaret fra Om-

verdenen. Russerne samlede efterhaanden 125,000 Mand, og i en Række yderst blodige Fægtninger blev det ene tyrkiske Yderværk efter det andet taget af Generalerne Gurko og *Skobeleff*. Tyrkerne maatte leve af Brød og Majskolber, de havde hverken Brænde til at koge deres Mad eller til at varme sig ved i den stærke Kulde, ikke heller havde de Lægemidler til de talrige saarede. Alligevel afslog Osman alle Overgivelsestilbud. Men de andre tyrkiske Generalers Undsætningsforsøg blev slaaede tilbage, til sidst var der ikke mere at bide i Fæstningen, det skortede ogsaa paa Skyts. Der var ikke andet for end at gøre et Forsøg paa at slaa sig igennem til Balkan, inden Sulten havde lammet Kræfterne helt, og den sidste Patron var bortskudt. Osman uddelte da de sidste Levnedsmidler og de sidste Patroner og fornaglede sine Kanoner. Den 10. Dec. om Morgenen brød man op. Det var stærk Taage. Den første Halvdel af Osmans Hær, 25,000 Mand, brød uimodstaaeligt gennem de russiske Linjer, raabende deres Kampskrig: *Allah ekbar* (Gud er stor). Men den anden Halvdel, der blev besværet af et stort Tros og Plevnas Indbyggere, der vilde ledsage Hæren, stødte paa overlegne russiske Troppemasser og maatte for største Delen overgive sig. Og imens var Russerne over alt komne paa Benene, de var blevne Faren var, havde faaet trukket Tropper sammen paa de truede Punkter, og nu maatte ogsaa den første af Osmans Hære vige tilbage ad Plevna til. Over de vigende gød sig den Blyregn, som vi kender saa vel fra den tysk-franske Krig. Osman selv blev saaret, omringet og afskaaret. Han maatte overgive sig. Han fandt sig i sin Ulykke med den faste Tro paa Skæbnen, der er Muselmændenes Styrke; til sin Læge sagde han blot de paa en Gang intetsigende og dybe Ord, alt efter det Sindelag, der ligger bag dem: »Dagene gaar, men de ligner ikke hinanden. Nogle er lykkelige, andre ulykkelige.« Hele hans Hær, 10 Paschaer, 2000 Officerer, 40,000 Mand Infanteri og Artilleri samt 12,000 Ryttere kom i Russernes Magt. Czaren holdt sit Indtog i Plevna, derpaa vendte han hjem til Rusland, og Vestarméen, der havde lidt skrækkeligt under den lange Belejring, blev opløst.



Fig. 78. Haandgemæng ved Plevna.

Vinteren var yderst haard: man ventede, at Russerne vilde indstille Felttoget til næste Foraar, men de besluttede sig til at forfølge Sejren, benytte sig af Tyrkiets Slappelse efter Plevnas Fald. Det var Krigsplanen at rykke frem over de forskellige Balkanpasser mod Philoppopel og Adrianopel og videre mod Konstantinopel. *Gurko* brød først op mod Sofia. Det var 25° Kulde, dyb Sne i Bjærgpasserne, Kanonerne maatte slæbes frem af Soldaterne, Projektilerne bæres et for et. Men over kom han og gjorde i Sofia et rigt Bytte af Krigsmateriel (4. Jan. 1878). Videre frem mod *Philoppopel,* hvorved han kom i Ryggen af den tyrkiske Armé, der belejrede Shipkapasset. Her gjorde Russerne samtidig Fremstød, en ny tyrkisk Hær paa 32,000 Mand maatte strække Vaaben. Heldet berusede Russerne, deres Soldater gjorde det umulige, de marscherede i stræng Kulde og dyb Sne hurtigere frem, end en Hær ellers plejer ved Sommertid og ad gode Veje. Philoppopel toges, de sidste tyrkiske Bataillioner sprængtes i Vinterslag under 6 Graders Frost, den 27. Jan. stod man foran *Adrianopel*, som Tyrkerne forskrækket rømmede, og den 31. Januar var man ved *Rodosto* naaet ud til Marmarahavet. Saa nær havde Russerne aldrig før været Konstantinopel.

Efter Plevnas Fald havde ogsaa Serberne og Montenegrinerne genoptaget Vaabnene. Begge havde de Held med sig, de havde nu ingen jævnbyrdig Hær imod sig. I Asien blev *Kars* taget med Storm. Der var Uroligheder paa Kreta og i andre tyrkiske Provinser. Tyrkiet var paa sit yderste, det maatte have Fred for enhver Pris, og den 31. Januar blev der da undertegnet en *foreløbig Protokol i Adrianopel*, hvorved Tyrkiet sank ned til at blive en russisk Lydmagt.

Saa var det, at England greb ind. Beaconsfield fik sig i Lord Salisbury en ny og mere energisk Udenrigsminister, der blev bevilget 6 Mill. Pd. Sterling, en engelsk Flaade lagde sig for Anker i Marmarahavet, tæt ved Konstantinopel. Tyrkiet fattede nyt Mod, det trak Fredsforhandlingerne i Langdrag. Men Russerne rykkede frem til San Stefano, der laa i en betænkelig Nærhed af Konstantinopel, de var de nærmeste og syntes de stærkeste, Tyrken gik der-

for ind paa Forfreden i *San Stefano* (3. Marts 1878). Det bestemtes her, at Rumænien, Serbien og Montenegro skulde være uafhængige, de to sidste fik tillige betydelige Landudvidelser. Rumænien afstod Besarabien til Rusland og fik i Stedet Dobrudschaen. Dernæst oprettedes der en ny Stat, Bulgarien, der skulde omfatte det egentlige Bulgarien, Øst-Rumelien, Dele af Makedonien. Den gik fra Donau og det sorte Hav til Arkipelet, og delte derved de Provinser, som Tyrkiet beholdt, i to Dele. Den nye Stat skulde være tributskyldig til Sultanen og staa under hans Overhøjhed. Bosnien og Herzegowina skulde have en særlig Regering. Tyrkiet beholdt i Europa under sit umiddelbare Herredømme kun en Del af Rumelien med Adrianopel, Albanien, Epirus og Thessalien. Og i disse Lande skulde der endda gives de kristne en Mængde Rettigheder og gennemføres en Række

ligste og moralske *England*. Lige saa stærkt som vi beundrer Englands indre Udvikling, den engelske Friheds mandige Historie, lige saa lidt beundrer vi Englands udenrigske Politik, der altid er styret af den snævreste Egoisme og de smaaligste Pengehensyn, særlig da naar de konservative er ved Roret, og mest naar en Beaconsfield leder Politiken. England protesterede især mod Dannelsen af det storbulgarske Rige, som det mente vilde blive Ruslands lydige Følgesvend. Det vilde ikke have Tyrkiet sønderlemmet, det skulde fremdeles være Muren mod Rusland, Muren for Indien og Suez-Kanalen. England begyndte at ruste, at indkalde sin Reserve. Samtidig lod det underhaanden Tyrkiet betale Hjælpen. Dette maatte ved en hemmelig Traktat af 4. Juni afstaa *Cypern* til England, mod at England garanterede Tyrkiet dets asiatiske Landomraade. England fik



Fyrst Gortschakow. Lord Beaconsfield. Grev Andrassy. Fyrst Bismarck. Grev Schuwalow. Mehemed Ali Pascha.

Fig. 79. Berliner Kongressen.

Reformer, der vilde gøre stærkt Skaar i Sultanens Magt. I Asien maatte Tyrkiet afstaa største Delen af Armenien til Rusland.

Med denne Fred var Ruslands Aarhundreder gamle Politik saa godt som helt lykkedes. Der sad vel endnu en tyrkisk Sultan i Konstantinopel, Halvmaanen knejste vel endnu over Sofiamoskeen, men denne Sultan var i Virkeligheden kun Ruslands Vasal, Rusland var Balkanhalvøens ledende Magt, det kunde, naar det en Gang fandt Øjeblikket gunstigt, med en Snes Tusinde Soldater slette det sidste af Tyrkernes Magt i Europa. Det, som det kristne Europa i Aarhundreder havde drømt om og kæmpet for, at smide de osmanniske Barbarer tilbage over Strædet ved Konstantinopel, var sin Opfyldelse nær. Men det var det kristne Europa, der selv opretholdt Tyrkernes Magt, og da først og fremmest det allersomkristederved det tredje gode Støttepunkt for sin Magt i Middelhavet, Gibraltar mod Vest, Malta i Midten og Cypern mod Øst.

Og ved Englands Side stod en anden Stormagt, *Østerrig*. Det var kastet ud af Italien, det var kastet ud af Tyskland, det vilde nu have ny Magt paa Balkanhalvøen. Rusland havde forinden Krigen lovet det Bosnien og Herzegowina, det frygtede nu for at blive snydt, og det vilde heller ikke taale den ny bulgarske Stat, thi Østerrig vil frem til det græske Arkipelag over Makedonien og Saloniki, altsaa Landsdele, som Bulgarien skulde have. Bulgarien vilde klemme Østerrig inde i Balkanhalvøens nordvestlige Hjørne. Derfor samlede Østerrig Tropper i Dalmatien og langs Sava, Delegationerne bevilgede 60 Mill. til yderligere Rustninger.

Misfornøjet var endvidere Rumænien, der ikke

vilde afstaa sin Del af Besarabien, og ogsaa Tyrkiet begyndte at ruste paa ny. Rusland kunde ikke tage en ny Kamp op med to Stormagter, eventuelt med Rumænien og Tyrkiet. Krigen havde hidtil kostet det 4 Milliarder, foruden alt Blodet. Dets Finanser var udtømte, Nøden i Rusland stor paa Grund af Udskrivningerne. Hæren var medtaget af Sygdomme, særlig Tyfus; i Maj 1878 laa der 70,000 Mand paa Hospitalerne. Tyskland holdt sig vel uden for, Bismarck havde udtalt, at de Interesser, som Tyskland havde paa Balkanhalvøen, ikke var en eneste pommersk Grenaders Knogler værd, men han erklærede dog paa en Forespørgsel i Rigsdagen, at han vilde gaa ind paa den Kongres, som England og Østerrig stem en Torn i Øjet. Kun Landet Nord for Balkan blev en egen, selvstyrende Stat, dog under Tyrkiets Overhøjhed og tributskyldig til Sultanen. Landet Syd for Balkan, ned til det ægæiske Hav deltes i to Dele, hvoraf Tyrkiet helt beholdt den makedoniske Del, medens den nordlige Del, Øst-Rumelien, blev en selvstyrende tyrkisk Provins under en kristen Guvernør, der udnævntes af Sultanen med Magternes Tilslutning. Rumænien, Serbien og Montenegro erklæredes for selvstændige Riger. Rumænien maatte til Rusland afstaa Besarabien, hvorved Rusland naaede ned til Donaumundingen, til Gengæld fik det Dobrudschaen. Serbien fik store Landstrækninger mod Syd, og Montenegrinerne fik den længe ønskede Adgang til Havet,



Fig. 80. Rumænske Jøder paa Flugt.

foreslog, og tilbød sin Tjeneste som den »hæderlige Mægler«.

Under disse Omstændigheder maatte Rusland vige tilbage fra den gunstige San Stefano-Forfred og gaa ind paa en *Kongres*, der skulde ordne Forholdene. Den blev afholdt i *Rigskanslerpaladset i Berlin*, og Bismarck førte Forsædet. Magterne var repræsenteterede ved deres Udenrigsministre og deres Gesandter i Berlin. Det første Møde blev afholdt 13. Juni, og akkurat en Maaned efter blev det Dokument undertegnet, der indeholdt Resultatet af Kongressens Forhandlinger.

Berlinertraktatens vigtigste Bestemmelser var følgende. Det Storbulgarien, som Stefanofreden havde skabt, blev naturligvis delt, det var Magterne for deres Landomraade blev fordoblet. Grækenland maatte nøjes med Løftet om en Grænseregulering i Thessalien og Epirus, det skulde senere forhandle direkte med Tyrkiet derom. Bosnien og Herzegowina skulde vel fremdeles høre det tyrkiske Rige til, men Østerrig fik Lov til at besætte og administrere de to Landsdele (se Sp. 126). For Kretas og de øvrige kristne Provinsers Vedkommende gav Sultanen en Haandfuld smukke Løfter om religiøse Friheder og borgerlige Rettigheder. Rusland fik i Asien et Stykke af Armenien, men meget mindre end efter San Stefanofreden.

Man skilles, men maaske er aldrig Deltagerne i en Kongres gaaet fra hinanden med en mere levende Følelse af at have skabt et Døgnværk. Disse Af-

gørelser hvilede ikke paa noget almindeligt Princip, ikke paa nogen national eller politisk Grundsætning, end ikke paa den tarveligste Retfærdighed. Det var den gensidige Skinsyge mellem Magterne, endog rent personlige Rivninger mellem Statsmændene, der havde ført Pennen ved Traktatens Affattelse.

Den Magt, der havde baaret Krigens Byrder, gik bort med ret tomme Hænder, medens to Magter, der havde set til, begge fik gode Bidder, Østerrig og England. Østerrig var endog kommen Konstantinopel nærmere end Rusland. Serberne var fremdeles delt i tre Dele, mellem det egentlige Serbien, Østerrig og Tyrkiet. Og maaske for Lighedens Skyld havde man ogsaa delt Bulgarerne i tre Dele. Og lige saa lidt Hensyn, som man tog til Nationaliteten, tog man til Religionen. Kristne Folk, som Rusland havde villet befri, lod man fremdeles forblive under det tyrkiske Barbari; man skulde dog tro, Europa vidste, hvad Tyrkiets Løfter var værd.

Man havde i Virkeligheden kun opnaaet at skabe en Række nye brændende Spørgsmaal, der kunde give Anledning til kommende Krige. Noget Blod er allerede flydt, mere kommer efter. Balkanhalvøen er fremdeles Europas urolige Hjørne, hvorfra den ene Krigsky efter den anden har truet. Har Diplomaterne syndet paa Berlinerkongressen, har det ogsaa senere kostet dem vaagne Nætter. Der er det serbiske Spørgsmaal, det bulgarske og makedoniske Spørgsmaal, det græske, der er Bosnien og Herzegowina, der er . . . ja, næsten hver Landstrimmel er et Spørgsmaal. Der er først og fremmest den uløselige Modsætning mellem Østerrig og Rusland. Rusland følte sig skuffet, halvvejs forraadt af Bismarck, mistænksom og hadefuld over for Europa. Det stod en Tid lang ret ene, Czaren kunde udbringe Skaaler for den lille montenegrinske Fyrste som Ruslands eneste sande Ven. Senere kom den russisk-franske Forstaaelse.

6. Tyrkiet indtil Aar 1900. Tyrkiets Stilling efter Krigen syntes ganske haabløs, ødelagt i Bund og Grund. Hæren oprevet, Finanserne i fuldkommen Forvirring, Hovedparten af dets europæiske Landomraade tabt og rundt om graadige Naboer, der utaalmodigt ventede paa Øjeblikket til at tage yderligere for sig af den tyrkiske Steg. Naar Rigets Stilling tyve Aar efter ikke blot er bedre, men endog forholdsvis stærk, skyldes det ikke mindst dets Hersker, Sultan *Abdul Hamid*. Han er i Europa brændemærket som »den store Morder«, drivende af Armeniernes Blod; men man kan ikke helt overføre de europæiske Moralbegreber paa denne orientalske Hersker. Han er enevældig Selvhersker, og han vil være det af Gavn. Han er den flittigste Mand i det tyrkiske Rige, han vil selv kende alt og afgøre alt. Han indfører i Tyrkiet et stærkt personligt Regimente, Ministrene er kun Udførerne af hans Vilje. Ethvert Indgreb i hans Magt slaar han blodigt ned. Han er mistænksom til det yderste, troer sig altid truet af Mordere, og lever som en Fange i sit prægtige Slot Yildiz Kiosk, omgivet af en talrig Garde, bestaaende af Kurder, Syrer og Albanesere. Kun paa høje Helligdage kommer han uden for sit Slot, naar han gennem tætte Tropperader begiver sig til Moskeen for at bede.

Overensstemmende med god tyrkisk Tradition har man særlig lagt Vægt paa at uddanne *Hæren*. Man indkaldte tyske Officerer, og unge Tyrker sendtes til Tyskland for at lære Moltkes Krigskunst. Almindelig Værnepligt blev indført mellem alle Mohamedanere, og Hæren organiseret efter tysk Mønster med en Linjehær, en Forstærkning og en Landstorm. De tyrkiske Soldater er, som sagt, udmærket Militærstof, og under den sidste tyrkisk-græske Krig viste Osmannernes krigerske Overlegenhed sig. Tyskland er overhovedet den Magt, som Sultanen nærer mest Tillid til. Det kan ikke mistænkes for at eftertragte nogen Del af det tyrkiske Territorium; ved Bismarcks Mellemkomst havde Tyrkiet i Berlin faaet bedre Vilkaar end efter San Stefanofreden. Forholdet mellem Berlin og Konstantinopel er derfor venskabeligt, Kejser Wilhelm II har trods armeniske Myrderier besøgt Sultanen, Tyskland har, hvor det kunde, holdt sin Haand over Tyrkiet, og til Gengæld har tysk Handel og Industri faaet adskillige Begunstigelser i det tyrkiske Rige.

Der er ganske vist i Tyrkiet bygget nogle Jærnbaner, men noget egentligt Fremskridt, virkelige Reformer er ikke gennemførte. En Sultan, der har spærret sig inde i sit Palads, kan ikke styre et Land fremad, hvor indsigtsfuld han end maatte være, og i Stedet for Ministrene træder allehaande Yndlinge, oftest Æventyrere af lav Herkomst, der berige sig. Embedsstanden er lige uduelig, lige slet lønnet, henvist til Udsugelser og Bestikkelser, Administrationen lige elendig. Det Forsøg med en Forfatning, der blev gjort for at stikke Europa Blaar i Øjnene, tænkte naturligvis ingen paa at fortsætte efter Krigen. Og det vilde ogsaa have været saa godt som umuligt at have en parlamentarisk Forfatning i et umodent Land som Tyrkiet, hvor man ikke blot taler fem forskellige Sprog, men tillige er skilt saa dybt, som Kristendommen er skilt fra Islam.

Det ungtyrkiske Parti delte sig i et liberalt, der fremdeles ønskede Reformer og en Forfatning, og et stærkt nationalt. Men medens det første saa godt som ingen Rod har i Tyrkiet, kun bestaar af nogle faa Mennesker, mest levende rundt i Europas Storbyer, har det nationale tyrkiske Parti faaet stærk Vind i Sejlene. Tyrkiet er i Virkeligheden en helt anden Stat efter Berlinerkongressen. Medens Tyrkerne før var en Minoritet mellem en slavisk, kristen Befolkning, er de i det tilbageblevne Tyrki Flertallet, og de faar stadig Tilvækst ved Indvandring af Mohamedanere fra de afstaaede Landsdele. Man begynder at abe Europa efter i det nationale Spørgsmaal, at opstille som Program: *Tyrkiet for Tyrkerne*. Allerede før Krigen kunde man høre Tyrkerne sige: Hvis Mohamed II havde gjort paa Balkanhalvøen det samme, som Philip II gjorde paa den pyrenæiske Halvø, hvis han havde udryddet de kristne, som Philip udryddede Maurerne, vilde Balkanhalvøen nu have været rent tyrkisk Land, hvor Europa ikke havde formaaet noget. Og nu efter Krigen er man begyndt paa en bevidst Tyrkisering af Landet.

Den lader sig ikke saa godt udføre i Europa, i Asien mener man derimod at have friere Hænder, og der er det særlig gaaet ud over de kristne *Armeniere*. Det er en arisk Stamme, der en Gang i Tidernes Morgen er trængt erobrende ind i Højlandet

omkring Ararat og har hævdet sig der under utallige Erobringer af de omboende Folk. Nu er Landet delt mellem Rusland, Persien og Tyrkiet. Det er en Stamme af lignende Sejghed som den jødiske, med samme Evne til at bevare sit Særpræg mellem fremmede og samme Spredningslyst. Af de 2 Mill. Armeniere beboer kun godt Halvdelen det armeniske Højland, Resten er spredt viden om. De er fortræffelige Købmænd, i Østen siger man, at ingen, end ikke en Græker eller en Jøde, kan hamle op med en Armenier i en Købmandshandel. De findes derfor i alle Østens Byer, i Middelhavshavnene, i Østerrig-Ungarn helt over til Vesteuropas store Byer, hvor de driver Bankforretninger og Handel. Alene i det europæiske Tyrki findes der 400,000, af hvilke mange indtager Embedsstillinger.

Europa interesserede sig naturligvis for de kristne Armeniere, paa Berlinerkongressen bestemtes det, at Tyrkiet skulde indføre Reformer i Armenien og give Magterne, der skulde vaage over Løfterne, Efterretninger om disses Opfyldelse. Naturligvis gjorde Tyrkiet intet. Armenierne tog derimod Løfterne alvorligt, de begyndte at organisere sig, særlig var Bevægelsen stor mellem de velstaaende Armeniere i de europæiske Byer og i Konstantinopel. I Tillid til Europas Bistand begyndte Armenierne i det tyrkiske Rige at røre paa sig, at fordre Reformer og Sikkerhed. Det var saa meget nødvendigere, som de var udsatte for stadige Røvertog af de sydligere boende mohamedanske Kurder. I 1890 kom det i Konstantinopel til blodige Sammenstød mellem de derboende talrige Armeniere og den tyrkiske Pøbel, og i 1893 og 94 udbrød der Rejsninger i selve Armenien. Det var en kun altfor velkommen Lejlighed for Tyrkerne til at slaa til. Tyrkiske Soldater og halvvilde kurdiske Bander styrtede ind over Landet, under de frygteligste Pinsler blev Armenierne dræbte og deres Landsbyer stukne i Brand. Englands, Frankrigs og Ruslands Gesandter gjorde Forestillinger hos Sultanen, han gav atter nogle Løfter, og Myrderierne fortsattes. Europa lod det ske, der var ingen Enighed mellem Magterne, Rusland syntes endog at holde sin Haand over Tyrkiet. Maaske var dets Politik dikteret af, at det frygtede for Dannelsen af en stærk armenisk Nation, hvorhen de under russisk Herredømme værende Armeniere vilde længes, maaske ønskede det Uroligheder i Armenien fortsatte, for deri i det gunstige Øjeblik at have et Paaskud til at gribe ind og selv tage hele Byttet. For at tvinge Europa til at gribe ind gjorde Armenierne i Konstantinopel et væbnet Anfald paa den tyrkiske Bank, det førte kun til et frygteligt Blodbad i Byens Gader (Aug. 1896). For at gøre en Ende paa Myrderierne sendte Magterne deres Flaader ind i de tyrkiske Farvande, Sultanen lovede atter, og Myrderierne fortsættes den Dag i Dag. (Den tyrkisk-græske Krig og Kreta se under Grækenland).

7. *Rumænien 1870—1900.* Under den fransk-tyske Krig stod Rumænernes Sympati paa fransk Side. De følte sig som Efterkommere af de romerske Kolonister stammebeslægtede med Franskmændene. I Rigsdagen talte man om, at hvor »Frankrigs Faner vajer, der er er ogsaa Rumænernes Interesser og Sympatier«. Og da næste Aar den tyske Koloni fejrede den tyske Sejr, kom det til Gadeoptøjer, der varede i tre Dage (Marts 1871). Stillingen var ingenlunde let for den hohenzollernske Prins, Karl, der i 1866 var bleven rumænsk Fyrste. Han tænkte en Tid lang paa at trække sig tilbage. Senere har Forholdet bedret sig mellem Folk og Fyrste. Karl har regeret strængt parlamentarisk, taget sine Ministre af Rigsdagens Flertal; men da det ved Roret værende Ministerium altid kan skaffe sig et Flertal i Rigsdagen gennem Nyvalg, betyder Parlamentarismen ikke saa meget, og Fyrstens Magt er betydelig. Der er væsentlig to store Partier, de hvide eller de konservative, væsentlig et Bojarparti, russervenligt og reformfjendsk, og de røde eller de liberale, støttende sig paa Bybefolkningen, ønskende en Forbindelse med Østerrig og Tyskland. De har løst hinanden af ved Magten, og de ydre Forhold har ofte spillet en væsentlig Rolle ved Ministeriernes Dannelse. De mest bekendte Førere er *Bratiano* for de liberale og *Catargi* for de konservative.

Fyrst Karl, der inden sin Fyrsteværdighed var



Fig. 81. Tyrkiske Kvinder paa en Kirkegaard.

prøjssisk Officer, har særlig interesseret sig for Udviklingen af den rumænske Hær. Han indkaldte tyske Officerer og købte Vaaben hos de tyske Fabrikanter. Vi har allerede set, hvilken Rolle den rumænske Hær spillede under den russisk-tyrkiske Krig. Efter den blev Rumænien en selvstændig Stat, Karl blev Konge, men trods alle rumænske Protester maatte man bortbytte det frugtbare Besarabien med det sumpede Dobrudscha. Rumænien var lidet tilfreds med Udfaldet. I det hele er Rumænerne ikke tilfredse med deres Landomraade. Der findes mange Rumæner udenfor Rumænien, dels mindre rumænske Grupper i Bulgarien, Serbien, Macedonien, men særlig $^1/_2$ Mill. i russisk Besarabien og $2^1/_2$ Mill. i Ungarn og Transsylvanien samt 200,000 i Bukovina Rumænerne har derfor deres *storrumænske* Drøm. Der har dannet sig et *Romania irredenta* paa samme Maade som Italia irredenta; man har særlig et godt

Øje til Ungarerne, og gentagende har det gæret blandt de ungarske Rumænere (saaledes i 1894—96).

Et andet Spørgsmaal, der har voldt mange Vanskeligheder, er det *jødiske*. Der findes særlig i Moldau mange Jøder, de er der en Fjerdedel af hele Befolkningen og Flertallet af Bybefolkningen. De rumænske Jøder udgør et skarpt afsondret Folk, med egne Sæder, egen Dragt, eget Sprog, stærkt hævdende deres Nationalitet overfor de rumænske Bønder. De faar Skyld for at føre en underjordisk Kamp mod Kristendommen, i alt Fald har de benyttet sig af daarlige økonomiske Forhold til gennem Aager at udsuge den rumænske Bondebefolkning. De er tillige for hadte som Kroværter. Som Følge deraf raser der mellem Jøderne og Rumænerne en fortsat Religions- og Racekamp. Naar Nøden ude paa Landet er bleven for stor, har de forbitrede Bønder vendt sig mod Jøderne, og i de første Aar af 70'erne falder en Række blodige Jødeforfølgelser. Efter Forfatningen havde Jøderne, som ikke tilhørende den kristne Religion, ikke rumænsk Borgerret. Magterne fordrede nu paa Berlinerkongressen, opskræmte ved de blodige Forfølgelser, at ogsaa ikke-kristne skulde kunne faa Indfødsret og dermed borgerlige Rettigheder. Paa en Gang at give Jøderne i Moldau lige borgerlige Rettigheder med de andre vilde være det samme som at gøre dem til Herrer, politisk og økonomisk, i dette Land, den rumænske Selvfølelse stred imod, den liberale Bratiano kaldte det for et Selvmord. Rigsdagen vedtog derfor vel, under Presset fra Europa, at Jøderne kunde faa Indfødsret, men man tog samtidig saa mange Forbehold og gjorde Vejen saa trang, at Bestemmelsen til Dato har været illusorisk. Modsætningen er lige stærk og Voldsomhederne fortsættes.



Fig. 82. Fyrst Alexander af Bulgarien (1857—93. Se Sp. 192 ff. I 1888 tænkte Kejser Friedrich III's Gemalinde at give ham sin Datter til Ægte, det strandede paa Czarens Modstand, der forfulgte ham med sit Had, selv efter at han var ude af Bulgarien. Giftede sig derpaa med en Hofsangerinde fra Darmstadt og antog Navnet Grev Hartenau. I østerrigsk Militærtjeneste. Hans Lig bisat i Sofia.]

Den rumænske Stat havde i lang Tid betydelige financielle Vanskeligheder at kæmpe med; der var aarligt Underskud, man maatte laane og laane dyrt. Til sidst lykkedes det dog at faa Ligevægt paa Budgettet, og i det hele er Rumæniens Status forbedret meget i de sidste 30 Aar. Man har anvendt meget paa Hæren, der er bragt op til 180,000 Mand i første Linje, man har anlagt to befæstede Lejre; men man har ogsaa brugt Pengene til mere frugtbringende Formaal, man har anlagt omtrent 2000 Mil Veje og over 400 Mil Jærnbaner. Bondens Kaar er forbedrede ved nye Agrarlove, ogsaa Industrien er begyndt at vokse. Handelsomsætningen er derfor mere end tredoblet i 30 Aar, fra 200 Mill. i 1870 til 673 Mill. i 1898. Befolkningen er vokset til $5^1/_2$ Mill. og Statens Indtægter er fordoblede i de sidste 20 Aar. Der er sørget for Skoler og højere Undervisning, kort, gjort en god Del af det Arbejde, der maa til for at gøre Rumænien til en europæisk Stat. — Kong Karls Dronning er den bekendte Forfatterinde *Carmen Sylvia*, en Prinsesse af Wied. Da Ægteskabet er barnløst, er hans Brodersøn udnævnt til Tronarving.

8. Bulgarien indtil 1900. Det mærkeligste, der er sket paa Balkanhalvøen i Retning af hurtig politisk Udvikling, er den bulgarske Stats Vækst. Da Russerne i 1828 trængte frem over Donau, fandt de til deres store Forbauselse boende omkring Balkan et slavisk Folk, talende et Sprog beslægtet med russisk. Det var Bulgarerne. Medens de andre Folk dernede havde bevaret en national Kirke og derigennem hævdet deres Nationalitet, hørte Bulgarerne kirkeligt ind under den græske Ærkebisp i Konstantinopel, og de græske Bisper havde af al Magt bestræbt sig for at hellenisere Bulgarerne, de havde indført græsk Gudstjeneste, stiftet græske Skoler, og længe var Bulgarerne villig fulgt i Grækernes Fodspor, deres unge Mænd søgte til Hellas og tilegnede sig græsk Dannelse. Men nu vaagner Bulgarerne i Følelse af deres Særnationalitet. Unge Mænd drager til Østerrig, Tyskland og Frankrig, til Universiteterne der. Selve Folket var et rent Bondefolk, underkuet af de mohamedanske Godsejere. Man rejste først den kirkelige Kamp mod Grækerne, og ved Ruslands Hjælp blev den bulgarske Kirke selvstændig, med en egen Ærkebisp (1870).

Rusland vilde efter Krigen gøre Bulgarien stort, det tænkte i disse uvidende, længe underkuede bulgarske Bønder at finde lydige Redskaber for sin Balkanpolitik. Netop af samme Grund søgte England at svække den ny Stat, og det fik den, som sagt, delt i tre Dele, det egentlige Fyrstendømme Bulgarien Nord for Balkan, der blev en Stat med en folkevalgt Fyrste, der skulde anerkendes af Sultanen, og skatskyldig til Tyrkiet, altsaa omtrent Rumæniens Stilling før 1878, Øst-Rumelien, der skulde være en selvstyrende tyrkisk Provins under en kristen Guvernør, og Makedonien, som Tyrkiet beholdt helt under sit Herredømme. I det selvstændige Bulgarien styrede foreløbig en russisk General. Han indkaldte en grundlovgivende Forsamling, der i April 1879 vedtog en meget liberal Forfatning. Landet selv var yderst demokratisk, Bønder, Præster, Skolelærere, der skulde kun være ét Kammer, og alle 21-aarige Bulgarer havde Valgret. Til Fyrste valgte man paa Ruslands Forslag den 22-aarige *Alexander af Battenberg*, en prøjssisk Officer, der var beslægtet med det russiske Kejserhof (Aug. 1879).

Det viste sig meget hurtigt, at Rusland havde forregnet sig grundigt baade med Hensyn til det bulgarske Folk og den bulgarske Fyrste. Man havde ventet paa den grundlovgivende Forsamling at finde en Flok uvidende Bønder, og hvad fandt man? En Forsamling, hvor to Tredjedele af Medlemmerne talte Fransk og Halvdelen baade Fransk og Tysk. Det var de unge Mænd, der var vendte hjem og nu straks udgjorde en politisk Generalstab, der selv vilde have Ledelsen og ikke var villige til at gaa i russisk Gangkurv. Og selv de rene Bønder viste sig mærkeligt modne. De havde under det tyrkiske Regimente haft et vist lokalt, kommunalt Selvstyre, det viste sig som en god Forskole, med mærkelig Smidighed og Lærvillighed overførte de Erfaringer paa det

større politiske Omraade. Naturligvis er ikke alting gaaet saa glat i Bulgariens parlamentariske Historie, man tager endog Mordet i sin Tjeneste dernede, man er først nylig traadt ud af Halvasien, men i Reglen har det politiske Liv været præget af megen sund Fornuft og klart politisk Instinkt.

Russerne havde organiseret Landet, de havde uddannet Hæren, der var forsynet med efterladt russisk Materiel, de sad i mange Embeder, og de behandlede nogenlunde Bulgarien som en russisk Provins. Derfor sluttede snart alle Bulgarer, baade de konservative og de liberale, paa faa Undtagelser nær, sig sammen med det Program: *Bulgarien for Bulgarerne.* Man glemte vel ikke Taknemlighedsgælden, men man vilde, som naturligt var, tillige hævde sig



Fig. 83. Tyrkerne myrder Armenierne i Konstantinopel 1890.

selv. Og den unge Fyrste blev Bulgarernes Fører. Han søgte forgæves at bevare et godt Forhold til Rusland. Den nye Czar, Alexander III, kunde personlig ikke lide sin Navne, Rusland gør fra nu af alt for at skade det Bulgarien, der ikke blindt vil lystre. Russiske Agenter og russervenlige Bulgarer fattede endog den Plan at afsætte Alexander og bringe Bulgarien ind under et 10-aarigt russisk Protektorat. Det røbes i sidste Øjeblik.

Til fuld Udbrud kom det russiske Had, da *Revolutionen* udbrød i *Øst-Rumelien.* Russerne havde først gjort alt muligt for at opfordre Rumelioterne til ved en Rejsning at slutte sig sammen med deres Brødre Nord for Balkan, de russiske Konsuler havde været Bevægelsens ivrigste Ledere. Og nu skete det virkelig. Natten mellem den 17. og 18. Sept. 1885 tog rumeliske Officerer Generalguvernøren til Fange, en provisorisk Regering blev indsat, der proklamerede Rumeliens Forening med Bulgarien. Alexander vidste vel, at Rusland aldrig vilde tillade Foreningen, men hans Folk fordrede den bydende, og Fyrsten valgte da at slaa Følge med Folket. Med sin Hær drog han over Shipkapasset, tog mod sine nye Undersaatter og lod sig kalde »Fyrste over begge Bulgarier«.

Czaren var rasende, han kaldte de russiske Officerer, der endnu var ansatte i den bulgarske Hær, hjem, han strøg Alexander, der var Chef for en russisk Bataillon, af den russiske Hærs Lister, og lod en bulgarsk Deputation ligefrem vide, at han ikke vilde have noget med Bulgarien at gøre, saa længe Battenbergeren sad paa Tronen. Ved at kalde de russiske Officerer tilbage mente han at gøre den bulgarske Hær ubrugelig, og det var saa meget farligere, som *Kong Milan af Serbien* netop nu *erklærede Bulgarien Krig,* fordi det havde »brudt Ligevægten« paa Balkanhalvøen (13. Nov.). Han troede kun at behøve et Par Dages Marsch for at tage Bulgariens Hovedstad Sofia, der laa nær den serbiske Grænse og var ganske ubeskyttet. Thi Alexander stod med Hæren i Østrumelien, hvor man mente, at Faren truede fra Tyrkiet. Det gik helt anderledes. Der hviler over dette korte Felttog noget af et ungt Folks Heltetid. Unge Bulgarer træder i de bortdragende russiske Officerers Sted, en ung Kaptajn bliver Krigsminister, en 26-aarig Mand Chef for Generalstaben. Officerer, Soldater, Embedsmænd giver Afkald paa deres Sold, de fattige Bønder giver

alt, Føde og Heste, thi nu gælder det i Il at komme op mod den fremrykkende Fjende. I Dagsmarscher saa lange, som ingen længe øvet Hær kunde gøre det efter, haster Bulgarerne frem. Det lykkes, og ved *Slivnitza*, et Par Mil Vest for Sofia, støder man paa Serberne. Uden at ænse Marschen gaar Bulgarerne paa med Bajonetten, og straks i den første Storm tages to fjendtlige Stillinger. Kampen ved Slivnitza varer i 3 Dage (17.—19. Nov.), efterhaanden som Bulgarerne naar op, sendes de i Ilden, og altid er Fyrsten forrest, en ung og straalende Helt, høj og smuk og mandig. Den 19. veg Serberne, og da Alexander om Aftenen red tilbage, sprængte en ung Officer frem og meldte, at endnu 13,000 Mand var komne. De havde marscheret over 8 Mil om Dagen gennem Regn og Sne, et enkelt Regiment havde i de sidste 32 Timer tilbagelagt 12 Mil, og dog var de rede til at gaa frem. Faa Dage efter satte hele den bulgarske Hær sig i Marsch, rykkede ind i Serbien og slog paa ny Fjenden ved *Pirot* (26. og 27. Nov.). Med Serbiens Modstand var det ude; men da kom Østerrig det til Hjælp. Det havde foreløbig nok med at fordøje Bosnien og Herzegowina, det ønskede ikke paa Balkanhalvøen Forviklinger, hvis Rækkevidde man ikke kunde overskue. Det erklærede derfor, at hvis Bulgarerne rykkede længere frem, vilde de støde paa østerrigske Tropper. Alexander gav efter, der blev sluttet en Vaabenstilstand, og i Marts 1886 en Fred, hvor alt blev ved det gamle de to Stater imellem.

Bulgarien havde dog det ud af Krigen, at Forbindelsen mellem Bulgarien og Øst-Rumelien blev varig. Magterne protesterede vel, men der var ingen, der lod Handling følge efter. Og Sultanen var klog nok, han indsaa, at et stærkt, russerfjendtligt Bulgarien var det bedste Værn for Konstantinopel og udnævnte derfor Alexander til Guvernør over Øst-Rumelien. I Juni 1886 aabnes den første Fællesrigsdag i Tirnova.

Kun Rusland holdt sin Galde flydende, og dets Had rettedes særlig mod Fyrsten. For enhver Pris skulde han styrtes. Der dannes en *Sammensværgelse* af to radikale bulgarske Førere, *Zankof* og *Karavelof*, nogle misfornøjede Officerer og russiske Agenter. Om Natten den 20. Aug. 1886 overrasker man den intet anende Fyrste, tvinger ham under Anvendelse af raa Trusler til at give Afkald paa Tronen, og fører ham

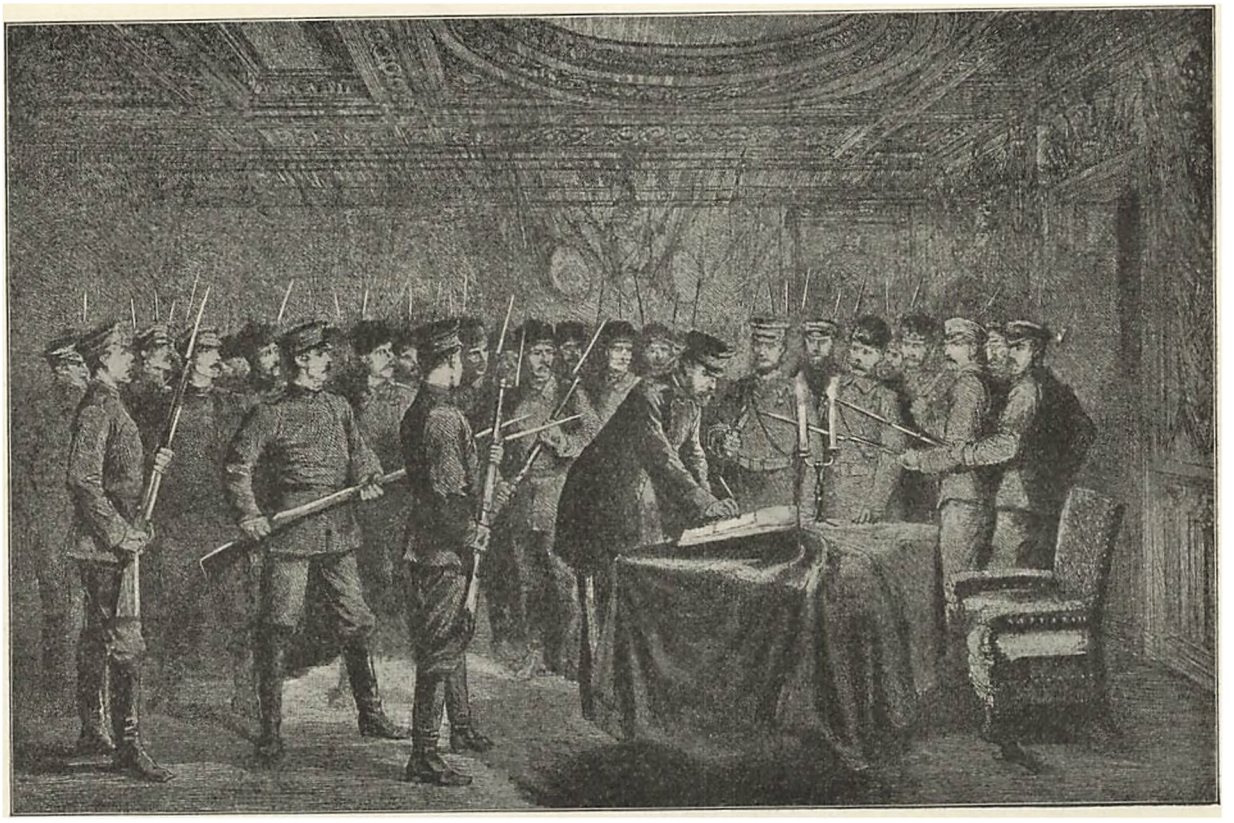

Fig. 84. Fyrst Alexander underskriver Tronfrasigelsen.

ud af Landet. Men Bulgarerne var ikke til Sinds at følge de sammensvorne. Tropperne erklærede sig overalt for Helten fra Slivnitza, og Rigsdagens Formand, *Stefan Stambulof*, dannede en provisorisk Regering, de sammensvorne blev arresterede og Alexander kaldt tilbage. Han søgte at vinde Rusland; da han atter betraadte Bulgariens Jord, sendte han et ydmygt Telegram til Czaren: Rusland har givet mig min Krone, jeg er rede til atter at lægge den i Deres Majestæts Hænder. Og da han havde fejret et ligefrem Triumftog gennem Landet, kom det russiske Svar: Czaren kunde ikke billige Fyrstens Tilbagekomst, men han vilde ikke blande sig i Bulgariens Anliggender, saa længe Alexander var Fyrste. Der var intet Haab om at overvinde Czarens stædige Harme, og Alexander veg. Han vilde ikke udsætte sit Land for en russisk Okkupation, han nedlagde

selv sin Værdighed og forlod Landet, elsket og savnet (Sept. 1886).

Forinden havde han udnævnt et Regentskab til at styre Landet, og i Spidsen for det stod Stambulof, der i de næste otte Aar er Bulgariens virkelige Hersker. Han var Søn af en Gæstgiver, havde studeret i Rusland, havde i 1875 været med til at gøre Oprør og havde maattet flygte, havde saa deltaget som frivillig i Krigen og efter den nedsat sig som Advokat. Han blev valgt ind i Rigsdagen, Sobranjen som den hedder, som yderst radikal, men af hele sin Sjæl var han en Selvherskernatur. Han var da 33 Aar og den rette Mand. Klar og bestemt, hurtig i Beslutning, hensynsløs i Gennemførelsen, en god Politiker med det nøjeste Kendskab til sit Land og dets Behov. Bulgarien var kørt fast, der krævedes en haard Haand til at bringe det op af Uføret. Han slog sine Fjender med Skorpioner, men han udrettede det utrolige til Landets Fremkomst.

Rusland havde sendt en General, *Kaulbars,* til Bulgarien, der gerede sig ganske, som var han Landets Herre. Stambulof skyndte sig med, mod Russerens Protest, at sammenkalde en Rigsdag, der skulde vælge en Fyrste. Man vilde gøre Rusland til Behag ved at vælge Prins *Valdemar* af Danmark, men denne vilde naturligvis ikke gaa imod sin mægtige Svogers Ønsker og afslog Kaldet. De russervenlige Elementer rørte paa sig, Stambulof slog ned, stillede de oprørske Officerer for en Krigsret og lod dem skyde. En bulgarsk Deputation drog rundt til de europæiske Hoffer for at finde et Fyrsteemne. Der var længe ingen, der vilde. Saa fandt man i Wien en ungarsk Officer, *Prins Ferdinand af Koburg*, en Dattersøn af Louis Philippe, en pæn lille Ærgærrighed, der vilde spille en Rolle. Bulgarerne valgte ham enstemmigt (Juli 1887). Der var ingen af Magterne, der anerkendte ham, men England, Østerrig og Italien, der alle ønskede en russerfjendtlig Stat paa Balkanhalvøen, var ham gunstigt stemt. Østerrig lod forstaa, at en russisk Indskriden vilde fremkalde en Krig med Østerrig. Rusland afstod derfor fra aabenlyse Skridt, men det fortsatte en stadig underjordisk Krig mod Stambulof. Det kom til den ene militære Rejsning og Opstand efter den anden (Febr. og Nov. 1887, 1888), til gentagne Mordforsøg (1887 og 1891). Det var en Krig paa den blottede Kniv, og Stambulof skaanede saa sandt ikke. Han fængslede, pinte, henrettede og jog sine Fjender ud af Landet. Samtidig gjorde han et Herkulesarbejde for at ophjælpe det forsømte Land. Han fik fremmed Kapital ind i Landet, anlagde Jærnbaner og Veje, sørgede for Skoler og Retspleje, omordnede Administrationen, reorganiserede Hæren og gav den gode Vaaben, udnyttede alle Landets Hjælpekilder. Sofia blev i fem Aar fra en snavset tyrkisk Flække bygget om til en stor og smuk Hovedstad. Landets økonomiske, militære og nationale Selvstændighed blev grundfæstet. Alt i alt var Stambulof en af disse mærkelige Naturer, som vi træffer dem i de østerlandske Rigers Historie, en paa en Gang vild og frugtbringende Aand, en usigelig frodig Sjæl, saadan som frugtbar Jord er det, der længe har ligget udyrket hen, men omsider kommer under Ploven.

Rigsdagen fulgte ham, disse Bønder og Halvbarbarer forstod ham, fattede ham endog saa godt, at

de gik ind paa at indskrænke Rigsdagens Myndighed for at give Regeringen større Handlekraft og mere Frihed. Ferdinand fulgte ham ogsaa, da han uden Stambulof var en rodløs Mand i Bulgarien. Men saa snart han følte en Smule fast Grund under Fødderne, benyttede den lille Koburger sig deraf til at styrte sin store Minister. Han faldt i Maj 1894 og drog til Udlandet for at være i Sikkerhed for sine Fjender. Ferdinand kaldte ham hiem, og i 1895 blev Stambulof myrdet, medens Regeringen saa til og lod hans Mordere undslippe.

Ferdinand tog sig et konservativt Ministerium under *Stoilof* og søgte nu først og fremmest at gøre det godt igen med Rusland. Den stædige Alexander III var død, der var Mulighed for en Udsoning. Frankrig spillede Mæglerrollen, og Czar Nikolaj lovede som Forsoningstegn at staa Fadder til Ferdinands Søn *Boris.* Sultanen anerkendte Ferdinand som Fyrste i Bulgarien og Statholder i Øst-Rumelien, og de andre Magter skyndte sig at følge Eksemplet.

Vi har dvælet lidt længe ved Bulgarien. Thi vigtige Ting i den nærmeste Fremtids Historie vil foregaa nede paa Balkanhalvøen, hvor der endnu er saa mange uløste Spørgsmaal, og Bulgarien er sikkert den af de nye Stater, hvem den største Rolle er beskaaret. Bulgariens Krav gaar særlig i Retning af *Makedonien.* Det er imidlertid et Land med en meget blandet Befolkning. Der er Bulgarer, men der er tillige mange Serber, og der er Grækere, særlig langs Kysten. Begge disse Stater gør derfor Krav gældende. Det gærer stadig i Makedonien, der har gentagende været bulgarske Rejsninger, og naar de er slaaede ned, er Deltagerne flygtede over paa bulgarsk Grund, hvorfra de har fortsat Agitationen.



Fig. 85. Stambulof (1855—95. Se Sp. 196 ff.).

9. Serbien og Montenegro 1870—1900. De serbiske Fyrster havde faktisk haft enevældig Magt, Folket var et Bondefolk, og det havde været helt optaget af Befrielseskampen mod Tyrkerne. Nu havde imidlertid unge Serber været ude i Europa, havde studeret der, og ved deres Hjemkomst krævede de en Forfatning, bl. a. for selv at faa Magten. Regentskabet, der regerede i Milans Mindreaarighed, indførte da ogsaa *Forfatningen af Juni 1869.* Da Landet var yderst demokratisk, Bønder uden nogen Overklasse, var der ikke Trang til noget Overhus, og Rigsdagen, *Skuptchinaen*, bestod derfor af ét Kammer, af hvis Medlemmer Kongen udvalgte en Tredjedel.

Den politiske Modsætning i Landet er væsentlig mellem de saakaldte *radikale* og de saakaldte *Fremskridtsmænd* eller *Progressister*, og det mærkelige er, at de radikale er det egentlige konservative Parti, medens Progressisterne, der holder paa en stærk Centralmagt, er de virkelige Fornyere. Forklaringen ligger i Forholdene. Serberne er et ortodokst Bondefolk; de vil ikke have mere med Skatter og Embedsmænd at gøre end højst nødvendigt. De vil

have Lov til at styre deres Kommuner saa frit som muligt, og de ser ikke langt ud over Sognets Grænser. De er imod alle Vesterlandets Civilisationsforsøg, thi de koster Penge, og de vil ikke betale til den fjærne Stat. De holder med Rusland som den ortodokse slaviske Magt, de hader Østerrig, især efter



Fig. 86. »Der drages ud . . .«

den tyrkisk-russiske Krig, da Østerrig tog Bosnien og Herzegowina, som Serbien betragtede som sin Del. Progressisterne vil derimod forandre Serbien til en moderne Stat, mener, at kun som saadan kan den hævde sig mellem de omliggende Stater, der gaar fremad. De vil bygge Jærnbaner, anlægge Skoler, udvide Hæren o. s. v., men alt det kan kun gøres af en stærk Centralmagt, der kan overvinde Bøndernes og Sognenes Træghed. De hælder til Østerrig som Kulturmagten. De radikale har naturligvis let ved at faa Flertal ved Valgene, Progressisterne er væsentlig en Generalstab uden Hær, de er dog stærke, fordi de har Fyrsten, Embedsmændene, Officererne, de oplyste med sig.

De to Partiers Kamp i Enkelthederne interesserer os ikke, endnu mindre Førernes ærgerrige Strid om Magten. Efter den russisk-tyrkiske Krig blev Landet selvstændigt, det blev forøget med Strækninger i Syd, og i 1882 tog *Milan* Kongenavnet. Han hældede til Progressisterne, da de holdt paa Statsmagten og villigt lod Pengene rulle til Reformer og til meget andet. Følgen var en betydelig Gæld til de udenlandske Banker, til hvem man maatte pantsætte Landets Indtægter, medens Skatteydernes Byrder mer end firdobledes. De radikale fordrede Sparsommelighed,

de gjorde endog Opstand, men Milan, der ikke kunde staa sig overfor ydre Fjender, var altid en gæv Helt, naar det galdt om at knuse et Oprør. Efter den bulgarske Krig var hans Stilling dog ret betænkelig, og til de offentlige Skandaler kom private. Han var gift med en meget smuk russisk Dame, *Natalie Kechko*, men var trods sit Ægteskab en meget munter Herre, det kom til djærve ægteskabelige Rivninger, og pludselig vilde Milan skilles. Paa Trods af alle den ortodokse Kirkes Love fuldbyrdede han selv Skilsmissen. For at berolige den offentlige Stemning lovede han en ny og radikalere Forfatning, og indkaldte en grundlovgivende Skuptchina, som vedtog *Forfatningen af 1888*, der strøg de kongevalgte Medlemmer og indførte omtrent almindelig Valgret, Pressefrihed, Forsamlingsfrihed o. s. v. Milan underskrev Forfatningen, men takkede derpaa af, idet han erklærede, at han ikke vilde være blot »en Konge, der underskrev Dokumenter« (Marts 1886). For en Sum af 2 Millioner solgte han tillige sine Rettigheder som Medlem af det kongelige Hus, endog sin serbiske Borgerret.

Der blev indsat et Regentskab for hans 12-aarige Søn *Alexander I.* Serbiens Historie under ham har været lidet lystelig. Milans to Millioner var snart



Fig. 87. ». . . og der kommes hjem igen«.
Scener fra den græsk-tyrkiske Krig.

forbrugte i et muntert Liv i Paris, Wien og rundt ved Badestedernes grønne Borde, hans Politik var derfor at »slaa« den serbiske Stat for nye Millioner til nye Udskejelser. Førerne i Landet kæmpede om Magten. I 1893 gjorde Alexander et Statskup og erklærede sig for myndig. Milan kom tilbage, men de

radikale, der havde hjulpet til ved Statskupet, vilde ikke give ham Penge, og Milan og Alexander lavede da i 1894 et nyt Statskup, hvor Forfatningen af 1888 blev afskaffet, den gamle Forfatning indført, Pressefriheden ophævet o. s. v. Milan fik Penge og drog bort, men da de var brugte, kom han atter tilbage, blev øverstkommanderende for den serbiske Hær og den virkelige Konge. Et Attentat gav ham et Paaskud til at rase mod de radikale; der blev af Politiet lavet en Sammensværgelse, Mængder blev arresterede, pinte og dømte til Døden eller barbariske Straffe af villige Dommere (1899). Mellem Fader og Søn rev det imidlertid ud, da Sønnen giftede sig med en Enkefru *Draga Machin* (Aug. 1900). Milan forlod Landet og døde, netop som han var i Færd med at anstifte et Oprør mod Sønnen.

Der er naturligvis sket Fremskridt i disse 30 Aar, der er bygget Jærnbaner, indført almindelig og gratis Skoleundervisning m. m., men de evige Partistridigheder har hæmmet Farten. Grellest bliver Forholdet, naar man sammenligner Serbien med det meget yngre Bulgarien. Den serbiske Statsgæld er 409 Millioner og kræver en aarlig Udgift af 21 Millioner, næsten en Tredjedel af hele Budgettet, 69 Millioner. Den bulgarske Statsgæld fordrer ikke en Gang tyve Millioner, og dets Budget er paa 84 Millioner, og Bulgarien har faaet meget mere for sine laante Penge i Retning af produktive Aktiver. Bulgarien har bygget 973 Kilometer Jærnbaner, Serbien 570.



Fig. 88. Athenienserinde.

Montenegro fik paa Berlinerkongressen Adgang til Havet og sit Territorium fordoblet. Men for at sætte sig i Besiddelse af sine nye Landsdele maatte det først føre en langvarig Krig med de krigerske Albanesere, der beboede disse Landsdele, selv Magterne maatte lægge sig imellem ved en Flaadedemonstration. Fyrst *Nikita* styrer ret enevældigt. Bekendt i europæisk Politik er Montenegro kun ved Alexander III's Ytring om Nikita som Ruslands eneste paalidelige Ven i Europa, og ved de Ægteskaber, som Nikitas smukke Døtre har indgaaet med det russiske og italienske Herskerhus, og hvorved der er blandet friskt Barbarblod ind i de gamle Herskerstammer.

10. Grækenland og Kreta 1870—1900. Vi har tidligere paavist, hvorledes Fejlen ved Grækenland stammer fra Rigets Dannelse, fra Magternes Skinsyge, der gjorde det nye Rige saa ringe som muligt; det kom kun til at omfatte en Del af Grækerne. Derfor en stadig Liggen-paa-Lur efter Udvidelser, stadige Rustninger, stadige Opstandsforsøg, især paa Kreta. Den græske Stats Tilstand er derfor ikke ulig en Feberpatients. Der var kloge Grækere, som tidligt indsaa, at skulde Grækenland gøre sig Haab om Landvindinger, skulde det blive Kærnen i et kommende *Storgrækenland*, der endog drømte om Konstantinopel som Hovedstad, maatte man først gøre det lille Grækenland saa stærkt som muligt, reformere og organisere, skabe en stærk Hær og Flaade, med ét Ord skabe en sund og kraftig Stat. Saadan har i Historien de Stater gjort, der har samlet større Riger om sig. Saadan bar de gamle Romere sig ad, og saadan gjorde i vor Tid Prøjssen og Piemont. I Grækenland er man gaaet ad helt andre Veje. Forfatningen af 1864 har lagt næsten al den politiske Magt i Rigsdagens Etkammer, der er valgt ved almindelig Valgret. Kongen regerer strængt parlamentarisk. Men lige saa udmærket *Parlamentarismen* er for et Folk med en politisk Historie, med den fornødne Praksis og Modenhed, lige saa skæbnesvanger er den for et Folk som det græske, ungt, hidsigt, uprøvet. Man er ikke politisk skolet nok til at danne Partier, der er kun parlamentariske Bander, hver med sin Høvding i Spidsen, saasom *Komunduros*, *Delyannis*, *Zaïmis*, *Trikupis*, gærne med Tilhold i en bestemt Landsdel. De slaar sig sammen og de skilles, de laver og styrter Ministerier. Der har vistnok været saadan noget som 47 Ministerier i Kong Georgs Tid, det er ikke let at opgive det præcise Tal. Og naar et nyt Ministerium er kommet til Magten, afsætter det de gamle Embedsmænd og indsætter sine Venner hele Landet over. Politiken bliver derfor et Rov, al Fasthed, al regelmæssig Administration svinder. I en Snes Aar afløste Trikupis og Delyannis hinanden, og der skimtes en vis saglig Modsætning mellem dem, nogenlunde svarende til Modsætningen i Serbien. Delyannis havde sit Tilhold paa Morea, den vildeste Del af Landet, som var fjendsk mod Vesten og Vestens

Kultur, medens Trikupis repræsenterede en mere europæisk Retning, der vilde have Jærnbaner og Reformer.

Den eneste Statsmand i Landet, som baade kender Europa og Grækenland, og som ser nøgternt og klart paa Forholdene, er *Kong Georg*. Men hans Stilling er vanskelig, han er trods alt en fremmed i Landet, hans Trone er altid udsat. Et indenlandsk, nedarvet Herskerhus vilde have kunnet optræde med mere Myndighed, have kunnet været en Leder, en Mægler imellem Partierne. Kong Georg har indskrænket sig til at være en altfor parlamentarisk Monark, til at lade Rigsdagen raade og tage de Ministerier, den bød.

Som Følge af disse to Misforhold, en altfor stærk Parlamentarisme og en altfor svag Kongemagt, er Reformarbejdet kun langsomt og stykkevis. Landet har hele Tiden været paa Fallittens Rand eller endog midt ude i den, og det har aldrig kunnet optræde med den tilbørlige Kraft. Grækenland har derfor heller ikke opnaaet, hvad det ellers muligt formaaede ved Tyrkiets Deling, de andre Balkanstater er gaaede stærkere frem, Grækenlands Stilling er nu langt svagere end ved Periodens Begyndelse, hvor der endnu syntes det beskaaret en vigtig Rolle paa Balkanhalvøen. Nu efter Bulgariens Dannelse er dets Fremtidslod sandsynligvis kun at være et lille Kongedømme nede i Europas sydøstligste Hjørne.

Medens man sloges om en Ministeransvarlighedslov, styrtede og anklagede Ministerier, forsømte man Hærvæsenet, og Statens Finanser geraadede i fuldstændigt Forfald. Under den russisk-tyrkiske Krig maatte Grækenland derfor indtage en Tilskuers Rolle. Man skyndte sig vel med nu at vedtage en ny Hærlov, der skabte en stor Hær paa Papiret, og vedtog ogsaa et Laan paa 10 Millioner; men Soldaterne var der ikke, og af Laanet blev kun en Fjerdedel tegnet; hvem vilde laane denne bankerotte Stat Penge?

Paa Berlinerkongressen opnaaede Grækenland derfor heller ikke andet end et Løfte om en *Grænseregulering* i *Thessalien og Epirus*, medens de andre Stater fik deres Grænser fastsatte. Paa Frankrigs og Italiens Forslag »indbød« Magterne den høje Port til at affinde sig med Grækenland og lovede deres mæglende Bistand. Naturligvis hastede Tyrkiet ikke med at udlevere gode Landsdele. En ny Konference samledes i Berlin (1880) og afstak Grænserne mellem de to Lande. Tyrkiet vilde fremdeles ikke give efter, først i 1881 fik Magterne Spørgsmaalet endelig løst, Grækenland fik Thessalien og noget af Epirus, men betydelig mindre end Hensigten havde været paa Berlinerkongressen.

Man var misfornøjet, men maatte naturligvis bøje sig. Men fra nu af begynder en evig Rusten, for med Magt at tage mere, til liden Baade for de græske Finanser og Landets rolige Udvikling. I 1885, da Øst-Rumelien blev forenet med Bulgarien, vilde Grækerne ogsaa have Udvidelser for at opretholde Ligevægten paa Balkanhalvøen. De mobiliserede Hær og Flaade, men Stormagterne skulde ikke have noget af en Verdensbrand, de sendte en Flaade, der blokerede de græske Kyster. Grækenland maatte atter stikke Sværdet i Skeden. Siden da har det med megen Misfornøjelse set Bulgarerne gøre Fremskridt i Makedonien, som Grækenland betragtede som sin Del af den tyrkiske Arv. De bulgarske Biskopper i

Makedonien er blevne selvstændige overfor den græske Ærkebisp, og paa Balkanhalvøen gaar Vejen til politisk Selvstændighed som bekendt gennem kirkelig Selvstændighed.

Roen varede kun kort. I 1889 gjorde *Kretenserne* paa ny Oprør. Grækerne vilde ile dem til Hjælp, men Magterne vilde ikke tillade det. Den græske Kronprins, der bar det meget sigende Navn *Konstantin*, blev gift med den tyske Kejsers Søster, man haabede derfor paa Bistand fra Tyskland. Men de, der i moderne Politik sætter deres Lid til Familjeforbindelser, bliver næsten altid skuffede. I den indre Politik kan vel Hensynet til Herskerhuset veje tungt, men i den udenrigske Politik raader Landenes egne Interesser, man tør ikke tage Hensyn til Ægteskaber og Fætterskaber. Og Folkeslagenes Interesser er virkelig ogsaa for dyrebare til at underordnes slige Hensyn. Der er ganske simpelt ikke en europæisk Monark, der for Øjeblikket tør lede sit Lands Udenrigspolitik efter private Familjehensyn. Tysklands Interesser gaar sammen med Tyrkiets, det fik Grækerne at føle under den sidste Krig.

I 1894 kom det til nye Kampe paa Kreta mellem Muhamedanerne og de kristne, og de fortsættes i de følgende Aar. Grækerne faar ny Lyst til at gribe ind, uagtet de hverken har Penge eller Folk. Statsgælden er over en halv Milliard, man betaler Renterne daarligt eller slet ikke, ude i Europa taler man endog om at sætte Landet under en international Finanskontrol. Tanken om et Storgrækenland bares særlig oppe af et halvt hemmeligt Selskab, *Ethnike Hetairia*, hvis Magt blev betydelig, fordi det smigrede de nationale Forhaabninger. Selskabets Førere var politisk ganske uansvarlige, og de kunde derfor trøstig drive den rene Eventyrpolitik. De opmuntrede de kretensiske Insurgenter til at holde ud, og bearbejdede i Grækenland Stemningen for aabenlyst at sende Tropper til Kreta, forene Øen med Kongeriget og, om fornødent, tage Krigen med Tyrkiet. Magterne sendte Skibe til Kreta, for at opretholde Ordenen, for at dæmpe Kampen mellem de stridende Parter. De søgte at holde Grækenland tilbage, de erklærede, at de under ingen Omstændigheder vilde tillade, at Øen blev forenet med Grækenland, men de vilde sikre den fuldstændigt Selvstyre med Bibeholdelse af Sultanens Overhøjhed. Grækerne lod sig imidlertid ikke sige. I Februar 1897 landede græske Tropper under Oberst *Vassos* paa Øen, og i Athen forlangte man af fuld Hals Krigen. Kong Georg indsaa vistnok det haabløse i en Krig med det langt stærkere Tyrki, der, selv om det var svækket, dog altid kunde overvælde en Lilleputstat som Grækenland. Men han havde ikke den nødvendige Kraft til at gaa imod Folkestemningen, det havde sikkert ogsaa kostet ham Tronen. Han erklærede derfor højtideligt, at han vilde udføre »det samlede græske Folks Vilje«, og sendte Tropperne til Grænsen. Grækerne begyndte Krigen med uden Krigserklæring at falde ind i Makedonien, hvorpaa Tyrkiet erklærede Krig (18. April 1897). Grækerne gik til Kampen med store Forventninger, fra Europa strømmede nogle frivillige til, næppe af nogen videre militær Værdi. Tyrkerne under *Edhem Pascha* viste straks deres militære Overlegenhed. De besatte Bjærgpasserne ned til den thessaliske Slette, Grækerne flygtede

til *Tyrnova*. Tyrkerne slog dem atter her, og da de rykkede frem mod *Larissa*, havde Grækerne allerede forladt Byen og havde trukket sig tilbage til *Pharsalos* og derpaa til *Domokos*. Medens Osmannernes krigerske Dyder kom til fuld Udvikling, viste den græske Hær sig at mangle al Disciplin og Fasthed. Den kunde ikke bruges til noget fornuftigt.

I Athen udbrød der fuldstændig Panik. Man raabte, som alle slagne, paa Forræderi, og Hadet vendte sig mod Kongen, hvis Trone stod i alvorlig Fare. Særlig var man forbitret paa Kronprinsen, der havde ført Felttoget i Thessalien, man talte endog om at udelukke ham fra Arvefølgen. Kongen maatte kaste sig i Armene paa den radikale Opposition, hvis Fører *Railli* dannede et nyt Ministerium. Imens rykkede Tyrkerne roligt frem, jagende Grækerne foran sig. De sejrede ved *Velostino* (28.—30. April), de tog *Pharsalos* (5. Maj), medens Grækerne maatte gaa tilbage til *Lamia*. Hele Thessalien var tabt, og det gamle Thermopylæ, der i sin Tid havde beskyttet Grækenland mod Perserhæren, lod sig ikke forsvare; thi i Aarhundredernes Løb havde der i Stedet for en smal Kyststrimmel dannet sig en bred Strandbred.

Grækenland var fuldstændig slaaet til Jorden og havde maattet gaa ind paa alle Sejrherrens Betingelser, hvis ikke Stormagterne havde lagt sig imellem. Tyrkerne indrømmede en Vaabenstilstand, da de havde tilføjet Grækerne endnu et nyt Nederlag ved *Domokos* (17. Maj). Tyrkiet forlangte Thessalien og en Krigserstatning paa 10 Mill. Pund (ca. 160 Mill. Kr.). Ved Freden (18. Dec.) slap Grækenland dog med 4 Mill. (ca. 60 Mill. Kr.) og en Grænseregulering i Thessalien, hvorved Tyrkiet vel kun fik nogle faa Kvadratmile Land, men dog alle de strategisk vigtige Punkter ved Grænsen. Tillige maatte Grækenland finde sig i, at der blev nedsat en international Komite, der skulde vaage over Betalingen af de græske Statsgældsrenter. Grækenland blev paa en Maade sat under Administration.

Paa *Kreta* fortsattes Kampen mellem Insurgenterne og Muhamedanerne, der støttedes af de tyrkiske Tropper. For at faa en Ende derpaa, forlangte Rusland, Frankrig, England og Italien, at Tyrkiet inden 14 Dage skulde trække sine Embedsmænd og Soldater bort fra Øen (Okt. 1898). Tyrkiet maatte bøje sig. Sultanen har vel endnu Overhøjhedsretten over Øen, men det betegnes kun ved, at der et Sted paa et Fort vajer et tyrkisk Flag, der er ikke en eneste tyrkisk Soldat paa Øen. Paa Ruslands Forslag valgtes af Magterne den græske Prins *Georg* til Overkommissær paa Øen, han kom dertil i Dec. 1898, hilst med Glæde baade af kristne og Muselmænd, og siden da har der været nogenlunde Ro paa den saa længe omstridte Ø.

KAP. VII. DE MINDRE EUROPÆISKE STATER: SPANIEN, PORTUGAL, HOLLAND, BELGIEN, SCHWEIZ 1870—1900.

1. Spanien. Amadeus' Kongedømme blev kun en stakket Leg, man behøvede ikke at høre til de fire store Profeter for at forudsige det. Man havde valgt ham, fordi han var den eneste, man kunde faa, men end ikke dem, der havde valgt ham, kunde den nye Konge ubetinget stole paa. »Kongemageren« *Prim* blev myrdet, netop som Amadeus kom til Spanien, og det liberale Parti spaltede sig snart i en mere demokratisk og radikal Del under *Zorilla* og en mere moderat under *Sagasta*. Forøvrigt havde Kongen alt imod sig: Tilhængerne af Isabellas Hus, Karlisterne og Republikanerne. Gejstligheden var forbitret over den givne Religionsfrihed, som den betragtede som Helligbrøde, Sognepræsterne stillede sig aabenlyst i Spidsen for karlistiske Rejsninger. Jo mere de liberale gik imod Gejstligheden som repræsenterende »Oppositionen mod Aarhundredets Aand«, des inderligere sluttede den sig til Karlisternes Hoved, Don *Carlos VII*, der lovede rundeligt. Den spanske Højadel følte sig fornærmet, fordi Demokraterne havde deres Gang i Kongeslottet, de holdt sig borte fra Hove; traadte Kongen ind i Teatret, satte de demonstrativt deres Hat paa. Og Amadeus var ikke Manden for at blive Mester over saa mange Modstandere. Han var brav nok, men ikke klog nok, han var en fremmed i Ordets videste Forstand, kendte hverken Landet eller dets Folk, hverken Sæderne eller de ledende Mænd. Munter og uceremoniel stødte han overalt an mod den stive spanske Aand. Han holdt ud et Par Aar, havde det ene Ministerium efter det andet, maatte slaas med stadige Smaaopstande, undgik med Nød og næppe et Mordattentat. For Landet blev der intet udrettet, Spanien kunde aldeles ikke bruge sin frisindede Forfatning af 1869, det hele udartede til en gold Kamp om Magten. Kongen var en ensom og en magtesløs Mand, og han var for hæderlig til at være Konge paa de Vilkaar. Derfor nedlagde han i Februar 1873 sin Værdighed, drog over Lissabon tilbage til Italien, sit Fædreland.



Fig. 89. Canovas del Castillo. [1828—97. Se Sp. 208 ff. 1852 ind i Cortes, sluttede sig til O'Donnel og de liberale, gentagende Minister. Fra 1875 den ledende Statsmand. Myrdet 1897 af Anarkisten Angiolillo.]

Spanien efterlod han i fuld Opløsning, i forbitret Borgerkrig. Republikanerne var de hurtigste i Vendingen, og Spanien blev derfor erklæret for en *Republik* (12. Feb. 1873). Men udover dette strakte Enigheden ikke, der var mindst 4—5 forskellige Opfattelser af, hvad det Ord Republik skulde dække over. Nogle opfattede det som en konservativ Republik à la Thiers' Frankrig, andre paa godt Spansk som en Militærrepublik, hvor Hæren og Generalerne gav Tonen an. Den dybeste Modsætning var mellem dem, der ønskede en stærkt centraliseret Republik, saadan som Frankrig er det, selv med radikalt Styre, og dem, der vilde opløse Spanien i et Statsforbund, en føderativ Republik efter det nordamerikanske Mønster. Men selv de sidste var yderst uenige om, af hvilke Bestanddele den føderative Republik skulde sammensættes. Nogle holdt paa, at Smaastaterne skulde svare til de forskellige Landsdele, hvoraf Spanien var samlet, og som var yderst uensartede, Aragonien, Castilien, Andalusien o. s. v. Andre vilde

dele endnu mere, de havde Pariserkommunen til Ideal, og vilde saaledes opløse Andalusien i Bykommuner som Sevilla, Cordoba m. m. Landet selv lod Republiken proklamere, i Virkeligheden var den et tomt Navn, der var hverken Mænd eller Ting, modne til Selvstyre. Derimod var der fortræffeligt Stof til hidsige Borgerkampe, til Rov og Mord og Blodsudgydelse i stor Stil. I Madrid stod de forskellige Partier skarpt mod hinanden i Regeringen og i Rigsdagen, der i Spanien hedder *Cortes*, og Regering stod mod Rigsdag, i Jan. 1874 fejede en General Cortes ud, Militærdiktaturet slugte de borgerlige og republikanske Friheder. Dette var nødvendigt, for at give Statsmagten Styrke, thi den havde farlige Fjender baade mod Syd og Nord og Øst.

I Andalusien og hele Syden havde Føderalisterne og Socialisterne rejst sig, de havde bemægtiget sig en Række Byer, særlig det befæstede *Kartagena* med dets Forraad og dets Flaade. Endnu farligere var den karlistiske Rejsning i de nordlige og østlige Provinser, hvor Don Carlos til Tider havde henved en 80,000 Mand under Vaaben. I Syden fik Republikens Generaler omsider Overtaget, dog ikke uden haarde Kampe, Kartagena overgav sig først efter en lang Belejring (Jan. 1874). Mod Nord bølgede Kampen uafgjort, Byerne holdt mest med Republiken, Bønderne med Don Carlos, til hvem naturligvis Præsterne sluttede sig. Krigen blev ført rent middelalderlig, med Nedskydning af Fanger, med Røvertogter og Brand, den spanske Guerillakrig.



Fig. 90. Karlistisk Baghold anført af en Præst.

Ingen var tilfreds. Monarkisterne naturligvis ikke, men Republikanerne lige saa lidt med Militærdiktaturet, og Generalerne havde mer end nok af Republiken. Der var altsaa Jordbund for en monarkisk Restauration. At Don Carlos ikke kunde blive Konge, var givet, han repræsenterede altfor meget enkelte Provinsers Særinteresser, var altfor meget en Fortidens Mand selv i et saa langt tilbagestaaende Land som Spanien. Tankerne samledes da om den forjagne Isabellas Søn, *Alfonso*, til Fordel for hvem hans Moder havde givet Afkald paa sine Krav. Han havde i Udlandet faaet en ret fornuftig Opdragelse paa Højskoler rundt i forskellige Lande, havde tilegnet sig adskillig Viden og flere Kundskaber, end Prinser i Almindelighed sidder inde med. Han var energisk og arbejdsom, men han havde tillige Moderens hede Blod, den vilde Trang til Udskejelser sammen med et yderst sart Legeme. Da han i en Alder af 17 Aar kom paa Tronen, steg Magten og den ubegrænsede Frihed ham til Hovedet som en Rus, hans Legeme kunde ikke bære baade Udskejelserne og Arbejdet, kun 29 Aar gammel bukkede han under for Brystsygen og det vilde Liv.

Generalen *Martinez Campos*, af alle Spaniens Generaler den klogeste og den mest statsmandsmæssige, udraabte Alfonso til Konge (Dec. 1874), hans Soldater og andre Generaler sluttede sig dertil, den republikanske Regering veg uden Kamp fra Madrid. Alfonso ilede til fra Paris og modtoges naturligvis med den Jubel, hvormed alle gamle Kongehuses Tilbagevenden hilses (Jan. 1875). Inden man imidlertid kunde ordne Forfatningsforholdene, maatte man først have Bugt med Karlisterne. Det tog endnu et helt Aars Kamp, i Febr. 1876 maatte omsider Don Carlos flygte over den franske Grænse, fulgt af nogle faa trofaste. Selv om Regeringen viste en vis Mildhed, ryddede den dog godt op i det karlistiske Parti, og siden da har Don Carlos, i og for sig en ganske uduelig og dum Person, ikke været nogen virkelig Fare for Spanien. Men den aarlange Borgerkrig havde kostet Landet overmaade meget af Blod og Penge, den havde mægtigt fremmet Demoralisationen og Forfaldet, Sæderne, der i Forvejen ikke var blide, blev endnu grummere og blodigere.

Og der var i Spanien ikke en stor Mand med mægtigt Udsyn, med haard Vilje, med rene Hænder og ren Karakter, der kunde tvinge Landet opad. Den ledende Statsmand, Alfonsos Tillidsmand allerede inden han blev Konge, var *Canovas del Castillo*. Fra

Aandens Side var han mer end vel udrustet, en fortræffelig Historiker og lærd, med udstrakt Viden og en uhyre Modtagelighed, en fortrinlig Taler, en fuldendt Verdensmand. Han kendte Landet, han vidste, hvad der var at gøre, vilde det ogsaa — og gjorde det ikke. Bristet laa i Karakteren og Moralen. Han var konservativ, ikke fordi han af Natur eller positiv Overbevisning var det, men fordi han havde en dyb Tvivl, en fuldkommen Mistillid til Mennesker og Ting. Den var kun altfor begrundet ved hans Kendskab til det moderne Spanien. Men den Mand, der skal bringe et ødelagt Land paa Fode, maa *tro*, trods alt, trods sin Overbevisning, trods sin Erfaring, det er kun en saadan Tro, der flytter Bjærge og gør Mænd stærke. Canovas troede ikke, i alt Fald ikke paa andet end Menneskenes Fejl, og ved dem satte han sig for, at holde sin Konge paa Tronen og sig selv ved Magten. Han købte sine Modstandere hellere end at overbevise dem eller slaa dem, i fem Aar uddelte han 1275 Titler og Ordener; han anbragte sine Venner i Embederne. Hans Modstandere maa gøre det samme, naar de er ved Magten. Politiken bliver Køb og Salg, praktiske Familier deler sig i konservative og liberale, for altid at have nogle af deres Medlemmer paa den rigtige Side og saaledes at have assureret sig mod det politiske Livs Ulykkestilfælde.



Fig. 91. Hollandsk Landskab.

Under saadanne Forhold hjælper det lidet, at man giver en *Forfatning af 1876*, med Rigsdag og ansvarlige Ministre, at Partierne afløser hinanden ved Magten efter de strængeste parlamentariske Regler. Det er altsammen Spilfægteri, Forandringen er ikke begrundet i politisk Uoverensstemmelse, men i personlige Hensyn. Og der er grumme liden Forskel paa, om de konservative eller liberale er ved Magten. Rigsdagen har i Virkeligheden intet Indseende med Administrationen, med Pengenes Anvendelse; Ødselheden er lige stor, Misbrugene og det daarlige Styre lige slemme. Ethvert Ministerium kan ved Valgtryk skaffe sig Flertal, det kan altid samle en Majoritet i Rigsdagen. Naar Canovas afløser Sagasta, og Sagasta Canovas, er Grundene Kongeluner eller Hofkabaler eller personlige Intriger eller Oprør i Landet eller Krige i Kolonierne, eller Hundred andre Ting, som enten intet eller kun i anden Række har med Politik at gøre. De to Hovedpartier er de konservative, der væsentlig støtter sig til Gejstligheden og Aristokratiet, og som er uvillig stemte mod Reformer, og de liberale under Sagasta, der nødes til at gaa imod Gejstligheden, der er Landets Fordærv og Hindringen for al politisk Frihed, hvorfor man forlanger borgerligt Ægteskab, Presse- og Forsamlingsfrihed, Juryer o. s. v. Tillige findes der nogle Karlister fra de nordlige Provinser og et ret talrigt republikansk Parti, der drager Nytte af de regerende Partiers Misregimente, men indbyrdes er ret uenigt, saaledes som vi har set det under Republikens Herredømme.

Canovas søgte ivrigt at vinde Gejstligheden. Han gjorde den mange Indrømmelser, selv om han ikke vovede helt at afskaffe Religionsfriheden. I Grundloven bestemtes det, at ingen kunde forulempes for sin Tro, naar han blot respekterede den kristne Moral, men alle offentlige religiøse Ceremonier af andre end den katholske Statskirke ere forbudte, og Administrationen og Domstolene har fortolket Loven paa bedst mulig Maade i den katholske Kirkes Favør, Respekten for den kristne Moral udlægges saaledes, at de, der ikke vil tage Hatten af for en katolsk Procession eller for Nadveren, der bæres til en døende, ifalder Straf. Alligevel har Gejstligheden og Paven betegnet denne mer end moderate Trosfrihed som »et Angreb paa Sandheden og Kirkens Rettigheder«. Gejstlighedens Magt er uhyre.

Alfonso var først og fremmest Militær, at beskæftige sig med Hæren synes at være den kongelige Sysselsættelse fremfor nogen. Han søgte derfor at øge Hæren, at rense Officerskorpset, for gennem forstærket Værgekraft at give Spanien noget af dets gamle Anseelse tilbage. Han søgte tillige at opnaa det, ved at slutte sig til de mellemeuropæiske Magter. I 1883 drog han til Østerrig og Tyskland, lod sig udnævne til Chef for et tysk Ulanregiment og trak ved Manøvrerne i den prøjssiske Uniform. Da han paa Hjemvejen drog gennem Paris, gav Befolkningen ham en Pibekoncert. Det gode Forhold til Tyskland varede imidlertid ikke længere end, til et tysk Krigsskib hejsede tysk Flag paa Karolinerne, en australsk Øgruppe, som Spanien gjorde Krav paa. Madridpøbelen stormede det tyske Gesandtskabshotel (1885).

Alfonso døde allerede i November samme Aar, og først i Maj 1886 fødte hans Enke en Tronarving, *Alfonso XIII.* Mens han voksede til, overtog hans Moder, den østerrigske Erkehertuginde *Marie Christine* Styret. Kunde en Mand ikke tumle Partierne og deres Høvdinge, kunde en Kvinde det naturligvis endnu mindre. Under hende er Spanien for slappe

Tøjler styret imod Undergangen Man har indført almindelig Valgret i Haab om, at det skulde bedre den politiske Moral og skærpe Tilsynet med Administrationen. Men Tilstanden er ganske den samme som før, den samme sorgløse Ødselhed, det samme Køb og Salg. Det er som før Hæren og Gejstligheden, der har Magten, Sablen og Krumstaven, de to forliges fortræffeligt om at fuldføre Ødelæggelsesværket. Finanserne er i fuldkommen Forvirring, Underskud og stadig Vækst af Statsgælden. Paa Finanslovforslaget for 1896—97 opførtes Udgifterne med 757 Millioner. Deraf tog alene Udgifterne til Statsgælden de 315 Mill., Hæren 140 Mill., Flaaden 23 Mill. og Pensionerne 56 Mill. Den sidste Sum er ikke den mindst betegnende. Derimod maa Skolelærerne ofte vente Aar paa deres Løn og er ved at dø af Sult; kun 3 af 49 Provinskasser betaler Lærerne, som de skal. I det hele staa de civile Embedsmænd altid i Restance, og da de risikerer at blive afskedigede, naar Modpartiet kommer til Magten, søger de at tage al den ulovlige Fordel, de kan. Handelsomsætningen er vel steget, men Fremskridtet skyldes mest udenlandsk Kapital og ganske enkelte Dele af Landet. I det hele og store staar baade Spaniens Agerbrug, Hovederhvervet, og dets Handel og Industri langt tilbage for det, som de burde være i Kraft i Landets naturlige Rigdom. Befolkningens store Masse er sløv og ligegyldig, ca. 70 pCt. kan hverken læse eller skrive, et svimlende Procentantal af Befolkningen har ikke noget særligt Erhverv og lever af, Gud maa vide hvad, d. v. s., som Snyltedyr paa Samfundet. Der gaar ikke en Maaned, hvor der ikke er en eller anden offentlig Skandale. Man raaber op, og synker saa sammen igen i ligeglad Sløvhed. Nu og da kommer det til en lokal Rejsning, en Militæropstand og en republikansk Revolte, Regeringen erklærer Belejringstilstand, skyder ned, fængsler og anvender rent middelalderlig Tortur paa Fangerne.

Da dette udmarvede Samfund i Anledning af den cubanske Opstand stødte sammen med de nordamerikanske Fristater (se Kap. Amerika), var Udfaldet paa Forhaand givet. Spanierne var som Soldater gode nok, det er et gammelt Krigerfolk, men alt var forsømt, Hær og Flaade, Generalerne var uduelige, og Krigen endte med, at Spanien mistede saa godt som alle sine sidste Kolonier. Det Land, hvorfra Amerika opdages, en Gang det mægtigste i Europa, hvorfra det 16. Aarhundrede hentede sine Moder, sine Klæder, sin Vaabenkunst, er nu en Nation paa Gravens Rand. Det eneste, der maaske kunde hjælpe, var en grundig Operation, en fuldstændig Revolution, der fejede Hær og Gejstlighed og Kongedømme og Politikere, alt det, der nu regerer og ødelægger Landet, ud, saa man kunde begynde paa omtrent bar Bund og udnytte Landets gode Natur, dets fortræffelige Beliggenhed for Verdenshandelen. Sandsynligvis kan end ikke denne radikale Operation hjælpe Patienten. Giften er ved Aarhundreders Misregimente trængt ind over alt i Knoklernes Marv, maaske kan kun den store Læge, Tiden, Aarhundreder, i hvilke der maa lides og bødes, hjælpe.

2. *Portugal.* Nød og Fattigdom, daarlige Finanser, aarligt Underskud, tunge Skatter, saadan omtrent kan Portugals Historie gives i faa Ord. Det er ikke, fordi man ikke har Friheder nok, i alt Fald paa Grundlovspapiret, tvertimod. Man har i 1886 endog yderligere gjort Forfatningen liberal. Men der staar i Portugal som i Spanien ikke noget modent Folk bag Forfatningen; og en fri Forfatning er i og for sig intet, naar der ikke er Mænd til at bære den, ja den er som i Portugal til ligefrem Skade. Portugals Ulykke bunder inderst inde i Misforholdet mellem Friheden og Folkets Mangel paa politisk Udvikling. Partierne er Bander, der plyndrer Staten, udnytter den, enten de hedder konservative eller liberale. Statsgælden er stadig voksende, da hvert Aars Finanslov har Underskud. I de 40 Aar fra 1853 til 92 forøges Statsgælden aarlig med gennemsnitlig c. 32 Mill. Kr. Det er Galmands Husholdning. Hvert Individ i dette fattige Land bærer en Statsgæld paa ca. 500 Kr., det vil sige den største Sum i noget Land i Verden. Skatterne og Byrderne er derfor uhyre. Medens man i andre Lande lægger ny Jord ind under Ploven, opgiver man at dyrke i Portugal, fordi Jorden ikke kan bære Skatterne. I 20 Aar er Ejendommene sunkne i Værdi med 25 pCt. Og endda har man flere Gange maatte standse Betalingen af Renterne af Statsgælden (saaledes i 1892). Man har søgt at spare, man har nedsat Embedsmændenes Løn, indskrænket Generalernes Tal fra 142 til 32 (og det til en Hær paa 30,000 Mænd!), paalagt sig tunge Forbrugsskatter, og lige meget har det hjulpet. Der har mellem Studenterne og Arbejderne i de store Byer dannet sig et republikansk Parti, og Socialdemokratiet og Anarkismen finder naturlig givtig Jord i dette misregerede og forgældede Land. Det er flere Gange kommen til mindre Rejsninger.

Der har ogsaa været ydre Vanskeligheder. Portugal ejer i Syd-Afrika Mosambik mod Øst og Angola mod Vest, og det betragtede Baglandet mellem disse Kyststrækninger som portugisisk Interessesfære. Men Englænderne trængte op fra Syd, og da Portugiserne søgte at sætte sig derimod, satte England dem Kniven paa Struben, forlangte en Afgørelse inden 24 Timer. Naturligvis maatte Portugal vige for Krigstrudslen, det har nu ikke nogen Udvidelsesmulighed i Afrika, og det er kun er Tidsspørgsmaal, naar de sidste portugisiske Kolonier gaar samme Vej som de spanske.

To Konger har regeret i dette Tidsrum, Luiz I indtil 1889 og Don Carlos I siden da.

3. *Holland.* Den Frygt, som Hollænderne paa den fransk-tyske Krigs Tid og i de nærmest følgende Aar nærede for, at det nye tyske Rige skulde søge at underlægge sig Holland som et tysk Land, drev over, da det viste sig, at Bismarck var klog nok til ikke at tage mer for sig, end det nye Rige kunde fordøje (se Sp. 75), og Hollænderne kunde atter tage fat paa deres indre Kampe. Hovedpartiet i Holland er de *liberale*, de har i forskellige Afskygninger haft Magten den meste Tid siden 1870, og ligesom før dette Aar skyldes ogsaa senere saa godt som alle Fremskridt dette Parti. Det har imod sig, de saakaldte *antirevolutionære*, de kalvinistiske konservative, de beskylder de liberale for at føre »et hedensk Regimente, der vender Sjælene bort fra Kristendommen, og at gennemsyre Lovene med revolutionære Ideer«, samt det *katholske Parti*. De konservative Kalvinister og Katolikerne mødes i fælles Had til den konfes-

sionsløse Skole, som de liberale indførte i 1857. Det bestemtes da, at Folkeskolen, for at baade Protestanternes og Katolikkernes Børn kunde sidde paa samme Bænk, ikke skulde give Undervisning i Religion. Den Gang stemte Katolikkerne for den, senere har de skiftet Holdning, de katolske Bisper har endog erklæret, at Forældrene hellere maatte lade deres Børn undvære al Undervisning end sende dem i de offentlige Skoler. De liberale repræsenterer især Byerne, de antirevolutionære de kalviniske Bønder og Adelen, Katolikkerne har særlig deres Tilhold i de sydlige Dele af Landet. Uden for de borgerlige Partier har der dannet sig et *socialdemokratisk* Parti, hvis mest bekendte Fører er den tidligere Præst *Domela Nieuwenhuis* (nivenhojs). Partiet har især sine Tilhængere i de store Byer og blandt Landarbejderne i Friesland. Saalænge Valgretten i Holland var meget indskrænket, var det socialdemokratiske Parti meget revolutionært. Det kom et Par Gange i Amsterdam til blodige Sammenstød, hvor Tropperne skød paa Mængden. Det er i det hele taget en almindelig Regel, at jo mere indskrænket Valgretten er, jo mindre Adgang Arbejderne har til at gøre deres Krav gældende ad Stemmerettens fredelige Vej, des mere kastes de over mod den revolutionære Omformning af Samfundet. Da Valgretten i Holland blev udvidet, spaltedes Partiet, i det en Del vilde erobre Magten gennem den almindelige Valgret, medens Nienwenhuis og hans Mænd fordømte enhver parlamentarisk Aktion og holdt Revolutionens Fane højt. I Holland som i saa mange andre Stater har Socialdemokratiets Fremtræden haft den heldige Virkning, at Lovgivningens Opmærksomhed er bleven henledt paa de arbejdende Klassers Stilling, at man er gaaet bort fra Manchesterlærens Lad-staa-til, og har gennemført en Række Love til Beskyttelse for Børn og Kvinder i Industriens Tjeneste, og i det hele til Fremme af Arbejderstandens Kaar.

De Spørgsmaal, der væsentlig har ligget Partierne imellem, og hvorom Kampen er ført, er: *det koloniale Spørgsmaal*, *Værnepligten*, *Skolen* og *Valgretten*. Da man ophævede de indfødtes Hoveri til Staten i Kolonierne og i det hele forbedrede Koloniernes Kaar, havde det den kedelige Virkning, at Statens store Overskud fra Kolonierne sank betydeligt. Og da Hollænderne yderligere i 1873 begyndte at føre Krig med den muhamedanske Sultan, der beherskede det nordlige af Sumatra, for at underlægge sig hans Land, det saakaldte *Atjeh*, forvandledes Overskudet til Underskud. Man har siden 1873 anvendt Mængder af Mennesker og Mængder af Penge i et Klima, svanger med Kolera og Feber, uden til Dato at have underkuet Fjenden. Tidligere dækkedes Underskudet paa Moderlandets Budget af Koloniernes Overskud, nu blev der Underskud begge Steder, og Holland maatte gentagende laane og øge sine Skatter. Landet er imidlertid rigt nok til at kunne bære det, det er ikke som de elendige, bankerotte sydeuropæiske Stater.

Oprindelig bestod den hollandske Hær kun af Lejetropper; men Frygten for at blive spist af de mægtige Nabomagter bragte allerede i 1861 Hollænderne til at indføre den personlige Værnepligt, dog med Stillingsvæsen. Kampen har staaet om, hvorvidt man skulde indføre almindelig Værnepligt for alle, uden Ret til at stille for sig. Efter mange Aars Strid er man fornylig (1898) bleven enig derom.

De liberale har tappert værget Folkeskolen mod alle Kalvinisternes og Katolikernes Anfald, de har endog forbedret Lærernes Løn og Statens Tilskud til Skolerne. De klerikale Partier har dog faaet sat igennem, at Staten ogsaa skal understøtte andre Skoler end de konfessionsløse.

Den haardeste Kamp har staaet om Valgrettens Udvidelse, som kun kunde gennemføres ved en Grundlovsændring. Allerede fra 1872 krævede en Del af de liberale en saadan Udvidelse, men først i 1887 gennemførtes en Forandring, der hævede Vælgertallet fra 140,000 til 300,000. Det bestemtes tillige, at Valgretten skulde udstrækkes til alle, som havde de nødvendige Forudsætninger og var socialt og økonomisk uafhængige. Denne sidste Bestemmelse kunde fortolkes paa flere Maader. Den fremskridne liberale Minister *Tak van Poortvliet* fortolkede det saaledes, at enhver, der kunde skrive og i et Aar ikke havde faaet Fattighjælp af nogen Art, skulde have Valgret, hvilket omtrent vilde sige det samme som almindelig Valgret, og hvorved Stemmetallet vilde gaa op til 800,000. Alle Partier sprængtes paa dette Forslag, man delte sig i »Takkister« og »Antitakkister«, og ved Valget i 1894 sejrede Antitakkisterne. Men da de kom til Magten, maatte de dog gaa ind paa en Valgretsreform, og i 1897 vedtoges en Fortolkning, der gjorde 700,000 Hollændere valgberettigede. Ved Valget i 1897 sejrede de fremskridne liberale.



Fig 92. Frère-Orban (1812—96. Se Sp. 216 ff. Advokat; 1847 Ind i Rigsdagen, straks Minister; særlig Finansminister i de liberale Ministerier, og en fortræffelig Finansmand; 1868 Premierminister; videre se Teksten].

Den hollandske Konge, *Wilhelm III*, døde i 1890 og efterlod sig kun en Datter, *Wilhelmine* (født 1880). I 1887 havde man forandret Tronfølgen saaledes, at hun kunde blive Dronning. I hendes Mindreaarighed styrede hendes Moder, Enkedronning *Emma*.

Luksemburg havde tidligere staaet i Personalunion med Holland, men der gjaldt kun den mandlige Arvefølge, og efter Kong Wilhelms Død gik Storhertugdømmet over til Hertug *Adolf af Nassau*, som Prøjsserne i 1866 havde berøvet hans egentlige Hertugdømme.

4. Belgien. Medens Holland efter 1870 fortsætter sin Historie fra Tiden før 1870 med de samme Modsætninger og tildels de samme Kampspørgsmaal, foregaar der i Belgien en fuldstændig Forandring i det politiske Skuespils Personliste. Det liberale Parti, der før 1870 havde haft den overvejende Indflydelse, forsvinder næsten fuldstændigt, en ny dyb og ulægelig Modsætning danner sig mellem et reaktionært katolsk Parti og et revolutionært Socialdemokrati. Derved bliver Belgien et af de interessanteste Lande for den, der studerer den politiske Historie, for den, der spejder ud i Fremtiden.

Da den belgiske Forfatning blev givet i 30'erne, ansaas den af alle konservative for et vildt, revolutionært Forsøg, medens den var de liberales Haab paa det europæiske Fastland, betragtedes som en sand Mønsterforfatning. Dens meget indskrænkede Valgret følles dog allerede i 60'erne som forældet, og en Del af de liberale forlangte den udvidet. Det var de saakaldte *unge liberale* eller Fremskridtsmændene, medens Partiets Gros, de saakaldte *doktrinære*, satte sig derimod. I 1870 gik de liberale splittede til Valg, og Følgen var, at *Katolikerne* fik *Majoriteten* og dermed Ministeriet og Magten. Med en enkelt Afbrydelse har de bevaret den siden da.

I Belgien finder vi den katolske Klerikalisme i ren dyrket Tilstand. Biskopperne er uafhængige af Statsmagten, de sorterer direkte under Paven, Sognegejstligheden lystrer atter Bisperne. Og da den katolske Kirke slaar ind paa en stærkt frihedsfjendsk Retning, svinger det belgiske klerikale Parti op med fuld Musik. Allerede i 1832 havde Gregor XVI fordømt »den taabelige og forvildede Paastand, at man skal sikre alle Samvittighedsfrihed«. Vi har i »Vore Fædres Tid« (se Sp. 148) omtalt *Quanta cura* og *Syllabus* med deres Forkætring af alle frisindede Rørelser. De belgiske Bisper førte rask væk Pavens Raad ud i Livet. En erklærede, at ingen troende Katolik kunde stemme ved noget Valg paa en liberal, en anden erklærede dem uværdige til Kirkens Sakramenter, som var Medlemmer af en liberal Forening, en tredje forbød troende Forældre at sende deres Børn i Statens Skoler, en fjerde hævdede, at Liberalismen burde bekæmpes som Kætteri o. s. v., man nægtede sig ikke noget. Det katolske Ministerium var ikke Bisperne og Menighederne katolsk nok. Sagen var den, at det gik det katolske Ministerium som alle andre, der faar Magten: Magten og Ansvaret moderer. Et er det at brøle op paa en Valgtribune eller tordne fra en Prædikestol, det er som Regel en ret uskyldig Fornøjelse, et andet er det at udøve Magten, at omsætte Ordene i Gerninger. Der indtræder om ikke andet saa en vis Undseelse, en Sky for at blamere sig i Alverdens Øjne ved yderliggaaende Skridt. Det varede derfor ikke længe, før de ultramontane Aviser angreb det katolske Ministerium for Lunkenhed og Frafald, kun én Avis støttede det, Paven udtalte sig mod »den liberale Katolicisme, der forsøger paa at forsone Lyset med Mørket, Sandheden med Vildfarelsen«. Det truede med, at de yderligtgaaende Katoliker skulde faa Magten, og Frygten herfor skræmmer de liberale til at staa sammen ved Valget i 1878. Forinden havde Katolikerne saa nogenlunde løst *det flamske Nationalitetsspørgsmaal*. De fransktalende Valloner var paavirkede af franske liberale Ideer, medens de flamske Bønder var Katolikernes trofaste Vælgere, og det var derfor naturligt, at det katolske Ministerium imødekom deres Krav. Flamsk blev det officielle Sprog i de flamsktalende Dele af Landet, det skulde bruges i alle administrative Aktstykker og for Domstolene. Man haabede tillige derved at sætte en Stopper for den liberale Agitation, der førtes paa Fransk, gennem franske Aviser.



Fig. 93. Arbejderuroligheder i Brüssel under Strejken i 1886.

Efter lange Forhandlinger for at finde et fælles Valgprogram gik de doktrinære og Fremskridtsmændene sammen til Valg i 1878, og sejrede med 10 Stemmers Majoritet (70 mod 60). De doktrinæres Fører, *Frère-Orban*, dannede det nye Ministerium, hvor begge de nationale Fraktioner var repræsenterede. De liberale var egentlig kun enige om at bekæmpe Katolicismen, og de seks liberale Aar (1878—84) bliver da en Kamp om Skoleloven, en Kamp mod Rom. Man oprettede et særligt Undervisningsministerium, og gennemførte efter seks Maaneders Forhandling *Skoleloven* af 1. Juli 1879. I denne bestemtes det, at enhver Kommune skulde oprette mindst én offentlig Skole; den skulde være gratis for de fattiges Børn. Kommunen antog selv Lærerne, men disse skulde være forsynede med et Eksamensbevis. Skolen skulde være konfessionsløs,

men i hver Skole skulde der være et Rum, hvor Præsterne kunde give Undervisning i Religion udenfor den egentlige Skoleplans Timer. Religionsundervisningen blev saaledes en frivillig Sag. Men denne Løsning tilfredsstillede aldeles ikke Gejstligheden. Bisperne erklærede, at en saadan Folkeskole var »forbrydersk, ugudelig, stridende mod de guddommelige Love«, og de besluttede at fare haardt frem mod alle, der havde med den nye Skole at gøre. De truede Lærerne og de Forældre, der sendte deres Børn til disse Skoler, med Udstødelse af Menigheden, de nægtede dem Sakramenterne. Omvendt søgte de overalt at oprette katolske Skoler, og snart havde de private Skoler to Tredjedele af Børnene, i Flandern endog fire Femtedele. Det var forgæves, at Regeringen ved Undersøgelser konstaterede, at Undervisningen var yderst slet i de katolske Skoler, at Lærerne, af hvem man ikke krævede noget Dueligheds-bevis, som oftest var uduelige, at Præsterne anvendte utilborlig aandelig Tvang, for at skræmme Befolkningen bort fra Statens Skoler. Regeringen havde ikke noget Tag i Bisperne; Paven erklærede vel paa Regeringens Forlangende, at han anbefalede Bisperne Ro og Maadehold, men underhaanden lod Ærkebispen dem vide, at de havde Pavens fulde Bifald i deres Modstand. Følgen var et Brud mellem den belgiske Regering og Pavestolen. Regeringen søgte forgæves at sætte sin Vilje igennem, det var som at slaa i Bomuld.

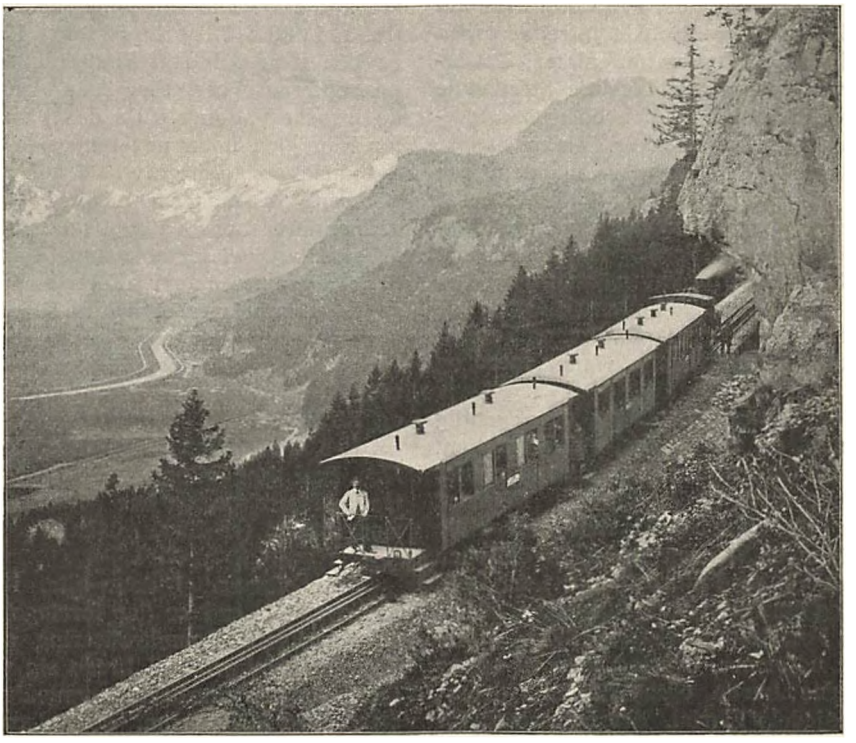

Fig. 94. Schweizisk Bjærgbane.

Og de liberale skilles atter paa Valgretsspørgsmaalet. De doktrinære vilde fremdeles ikke udvide Valgretten. Samtidig forøgedes Udgifterne stærkt ved Skolelovens Gennemførelse, der kom Underskud paa Budgettet, man maatte paalægge nye Skatter og Afgifter, saaledes paa Tobak og Spiritus. Det bevirker, at Katolikerne ved Valget i 1884, da en Del af Rigsdagen blev fornyet, vandt en fuldstændig Sejr, de erobrede 66 af 69 Mandater og fik en saa solid Majoritet, som Belgien ikke havde kendt den siden 1847. Indtil nu har Katolikerne hele Tiden været ved Magten.

Det første, Katolikerne huggede løs paa, var naturligvis Skolen, den fornemste Genstand for deres Had og deres Frygt. De havde saa travlt, at Aaret 84 ikke gik ud, før de havde vedtaget en ny Lov, der i Virkeligheden stillede hele Folkeskolen under Gejstlighedens Opsyn. Enhver Kommune har Lov til enten at holde en konfessionsløs Statsskole eller understøtte en privat Skole, naar denne blot følger Statens Program og underkaster sig Inspektion. Som Følge af denne Lov er overalt, hvor Gejstligheden har Magten, særlig i de flamske Dele, den konfessionsløse Skole bleven afløst af katolske Skoler, ved hvilke Lærerne ikke behøver at møde med noget Dueligheds-bevis. Naturligvis er det en Forringelse af Skolen. Religionsundervisning er obligatorisk i Skolen, hvis Sogneraadet bestemmer det.

Det viste sig mere og mere, at det gamle liberale Parti ikke formaaede at tage Kampen op mod Katolikerne, især ikke de doktrinære, der hidtil havde været Partiets Hovedbestanddel. Og Modsætningerne indenfor Partiet mellem de doktrinære og Fremskridtsmændene blev stadig dybere. De doktrinære vilde under ingen Betingelse gaa ind paa en Valgretsudvidelse. Fra et Selvopholdelsesstandpunkt var det klogt nok af de doktrinære, deres Vælgere var ikke mange; de kunde veje til, saa længe Belgien kun havde 135,000 Vælgere paa 6 Mill. Mennesker, men den Dag Valgretten blev udvidet, vilde de doktrinæres Vælgere drukne i Mængden. Fremskridtspartiet var for faatalligt til selv at sætte en Reform igennem. Da er det, at det ny Parti, det *socialistiske*, dannes. Halvdelen af Belgiens Befolkning er beskæftiget i Storindustrien, derfor fandt Socialdemokratiet dér saa gunstig Bund som i noget europæisk Land. De flamske Arbejdere havde tidlig begyndt en lignende Bevægelse som den engelske Arbejderbevægelse med Forbrugsforeninger og Fagforeninger; paa dem bygger Socialdemokratiet videre. Særlig i Gent findes et berømt cooperativt Foretagende, *Vooruit*, af hvis Overskud en Del anvendes til socialdemokratisk Agitation. I de sydlige, franske Dele af Landet, i Jærnets og Kullenes Distrikter, er den sociale Modsætning og Nøden endnu dybere, Hadet er derfor ogsaa stærkt dér, der er det ofte kommen til blodige Sammenstød. I Bryssel fandtes Partiets Generalstab.

Under Urolighederne i Frankrig var de landflygtige, de slagne gærne tyede til Bryssel, hvor Sproget var fransk, hvor der var Udsigt til Beskæftigelse, og hvor man var Frankrig faa Timers Jærnbanekørsel nær. Der var blandt disse Flygtninge mange Tænkere og Skribenter, og der rører sig i Bryssel et kraftigt aandeligt Liv. En stor Mængde af disse Aandens og Pennens Mænd er Socialdemokrater, Anarkister, Fritænkere, i alt Fald Fjender af det raadende Borgerskab. De belgiske Arbejdere faar i disse fremmede og de af dem paavirkede Belgiere, Førere, Teoretikere og Lærde. Den mest bekendte var César de Paepe. Fra Brüssel af sluttedes den flamske og vallonske Bevægelse sammen, det belgiske Arbejderparti dannedes. Med den gamle Valglov kunde Arbejderne naturligvis ikke sætte nogen Repræsentant ind i Rigsdagen, de voldsomme Elementer vandt derfor Overtag, og særlig i 1885 kom det i Liège og Hainaut og Egnen deromkring til ondartede Strejker med Angreb paa Fabrikkerne, Dynamitattentater, Geværsalver fra Tropperne. Naturligvis blev de Strejkende slaaet ned, de havde hverken Vaaben eller Organisation til at staa imod en regulær Hær. Man maatte altsaa gaa en anden Vej, og de mere maadeholdne vinder frem. Man vil have almindelig Valgret, for at vælge Rigsdagsmænd, for at komme frem med Klagerne paa rette Sted, saa at Verden kan høre dem. I Fordringen om Udvidelsen af Valgretten mødes Arbejderne med de radikale af det liberale Parti, de to Partier driver i Forening deres Agitation, og Tanken om, at en Udvidelse er nødvendig, vinder mere og mere Indpas.

I det katolske Parti var der mange, der egentlig ikke havde noget mod en vis Udvidelse af Valgretten, Partiet vilde derved faa en Mængde Bondestemmer, som Præsterne kunde drive til Valgbordet. De mest modstræbende var de doktrinære, som kun vilde gaa til en Nedsættelse af Valgcensusen. Agitationen dreves paa engelsk Vis med store Møder i fri Luft, Optog, Petitioner, og omsider vedtog Rigsdagen, at der skulde foretages en Forfatningsrevision (1892). Hvorledes denne skulde udformes, overlod man til en ny Rigsdag. Katolikerne havde ogsaa Flertal i denne, men ikke det totredjedels Flertal, der behøvedes for at gennemføre Forfatningsforandringer. De kunde derfor vel nedstemme alle Oppositionens Forslag, men ikke sætte noget af deres egne igennem. Forhandlingerne trak derfor ud, Forslag efter Forslag faldt, det hele truede med at ende i et haabløst Uføre. Da var det, at Socialdemokraterne satte Skræk i Lovgiverne ved at true med Generalstrejken, hvis ikke den almindelige Valgret blev indført. (Apr. 1893). Ganske vist kom det ikke til en fuldstændig Arbejdsnedlæggelse hele Landet over, hvorved alt Erhvervsliv, ja næsten Nationens Liv selv vilde være standset, men mange Arbejdere forlod dog deres daglige Gærning, det kom til en truende Gæring, ikke mindst i Brüssel, og det viste sig, at man ikke kunde stole paa Borgergarderne, som blev kaldte under Vaaben. Kamret bøjede af for Oprøret, og vedtog en ny Valglov med det saakaldte *Flerstemmesystem*. Valgret har enhver Belgier over 25 Aar, men han faar en eller to Stemmer til, naar han tillige er Familiefader, ejer en Ejendom til Værdi af mindst 2000 Fr., har en Renteindtægt paa 100 Fr. af Statsobligationer eller Sparekasseindskud, eller har faaet en højere Uddannelse. Ingen kan have mere end 3 Stemmer, og man er under Bødestraf, eller i Gentagelsestilfælde Fortabelsen af Valgretten, forpligtet til at stemme.

Der skabtes herved 1,350,000 Vælgere med ca. 2 Mill. Stemmer, det vil sige, at Vælgertallet tidobledes og at der er 2 Vælgere for hver 3 Stemmer. Den første Følge var det doktrinære Parties fuldstændige Forsvinden. De liberale havde efter Valget i 1898 kun 12 Pladser af 152, og disse 12 tilhørte alle den radikale Del af Partiet. De doktrinæres Vælgere er for Størstedelen gaaede sammen med deres gamle Dødsfjender, Katolikerne, af Frygt for Socialdemokratiet. Katolikernes Majoritet er øget, den er nu 112 Stemmer af de 152. Men deres Flertal er kun opnaaet ved Flerstemmesystemet, og i de større Byer ved de doktrinæres Hjælp. Socialdemokratiet sender vel kun 28 Mand ind, men deres Stemmetal er øget fra 334.000 i 1894 til 534.000 i 1898. Deres Fører er den unge Advokat Vandervelde. Katolikerne repræsenterer især Flamlænderne, Socialdemokratiet de franske Valloner. Da de to Yderpartier staar overfor hinanden uden noget mæglende Mellemparti, har det parlamentariske Liv i Belgien antaget meget skarpe Former. Katolikerne benytter deres Flertal til at gennemføre Love, som skal sikre deres Magtstilling og svække Socialdemokratiet. Dette truer stadig med Generalstrejke, man risikerer en Dag før eller senere, at Lovgivningsværket fra Rigsdagssalen føres ud paa Gaden, at Kugler og Krudt træder i Ordenes Sted. Socialdemokratiet forlanger en ny Revision af Forfatningen, som naturligvis vil blive rettet mod Monarkiet og Kirken.

Paa Tronen har i hele dette Tidsrum siddet *Leopold II.* Han har altid interesseret sig for Geografi og Opdagelsesrejser, og har derfor overtaget Styret over Kongostaten (se Kap. Afrika).

5. Schweiz. I dette lille, i Storpolitiken lidet bemærkede Land er der foretaget et politisk Forsøg, en yderligere Demokratisering af det politiske Liv, der sandsynligvis vil brede sig viden om. Se, i et Land som de nordiske, sammenkaldes Vælgerne med visse Aars Mellemrum, de vælger Repræsentanter til Rigsdagen. Men fra det Øjeblik af, da Vælgeren har afgivet sin Stemme, er han ude af Sagaen, han gaar i en Art Vælgerhi, hvor han sover den politiske Vintersøvn, indtil han om et, to, tre eller fire Aar atter kaldes til Valgbordet, for paa en enkelt Dag at udøve sin Del af Folkesuveræniteten. Imens besørger Rigsdagsmændene alt fornødent angaaende Love. Det er det saakaldte *repræsentative System*, der findes i alle konstitutionelle Lande. Der var en ældre Form hos Oldtidens og Middelalderens smaa Samfund. Alle vaabenføre Mand kom paa visse Aarsenstider sammen paa Tinge og vedtog Love. Denne direkte Form for Lovgivning maatte opgives, bl. a. fordi Landene blev for store, Rejserne for lange, man blev nødt til at udøve sin Ret gennem Tillidsmænd. Men i enkelte smaa schweiziske Bjergkantoner havde den direkte Møden af hver Mand holdt sig. En Gang om Aaret mødtes man paa en aaben Plads, vedtog eller forkastede de af Øvrigheden forelagte Love. Et vist Antal Mænd havde tillige Ret til at foreslaa nye Love, og naar de fik Flertal for sig, maatte Øvrigheden

føre dem ud i Livet. Denne Form for Lovgivning, direkte ved Folket, gennemføres efterhaanden i de enkelte Kantoners Forfatninger, og senere tillige i Fællesforfatningen. Det personlige Møde paa et Sted er naturligvis opgivet, man stemmer rundt i Landet, hver paa sit Sted. Naar Forbundsforsamlingen har vedtaget en Lov, kan 30,000 Borgere forlange den underkastet Folkeafstemning, og hvis denne gaar Loven imod, bliver den ikke ført ud i Livet, selv om Rigsdagsmændene i Forbundsforsamlingen har stemt for den. Det er det saakaldte *Referendum*, Henvisningen til Folkets Afgørelse. Endvidere kan 50,000 Borgere forlange, at et af dem affattet Lovforslag skal sættes under almindelig Folkeafstemning, selv om det ikke først er bleven vedtaget af Forbundsforsamlingen, og faar det Flertal for sig i Folket, er det dermed Lov. Det kaldes *Initiativretten*, Retten til at foreslaa. Derved at der udkræves saa mange Tusinde Underskrifter for at forlange den direkte Folkeafstemning, udelukkes Misbrug af denne Ret. Og paa den anden Side interesseres Folket ganske anderledes i Lovgivningsarbejdet, end naar det en Gang med Aars Mellemrum vælger Rigsdagsmænd, der i Valgtiden handler ganske uafhængigt af deres Vælgere. Det direkte Folkelovgivningsarbejde er en sund og gavnlig, altid virksom Kontrol med det repræsentative Demokratis Rigsdage. Og der er næppe nogen Tvivl om, at det schweiziske System, der har vist sig at fungere fortræffeligt, vil brede sig til flere demokratiske Stater; det er kun en videre Udvikling af Folkesuveræniteten Princip.

I 1874 vedtog man med 340,000 Stemmer mod 198,000 en ny *Forfatning*, der er en videre Udvikling af den Centralisering, den nøjere Sammenknytning af Smaastaterne til en Fællesstat, som allerede havde fundet sit Udtryk i Forfatningen af 1848. Forfatningsforandringen foretoges under Indtrykket af Begivenhederne i 1870—71. Man følte Trang til at styrke Fællesmagten, for at Riget bedre kunde hævde sin Selvstændighed overfor det nys dannede store tyske Kejserrige. Hæren blev udvidet og fastere organiseret, for at Landet altid kunde værge sin Neutralitet, der blev tillige anlagt Fæstninger. Ogsaa Erklæringen af Pavens Ufejlbarhed fremmede Enhedsbestræbelserne. Man vilde værge Statsmagten overfor Kirken, det altopslugende Pavedømme. Fællesstaten kunde bedre gøre det end de enkelte Kantoner. Schweiz faar sin *Kulturkamp*, hvor Staten kækt forsvarer sit, og som først bilægges under Leo XIII, ingenlunde til Kirkens Fordel.

Landet er gaaet stærkt fremad i økonomisk Henseende, særlig har den schweiziske Industri udviklet sig. Schweiz har derved ogsaa faaet sit Arbejderspørgsmaal, sit Socialdemokrati og socialdemokratisk Agitation. Regeringen har tidlig søgt at bedre Arbejdernes Kaar ved en Række sociale Love om Indskrænkning af Arbejdstid, om Arbejde i farlige Erhverv, om Forsikring mod Ulykkestilfælde og Sygdom m. m. Ogsaa i Retning af Statens Overtagelse af visse almennyttige Erhverv er Schweiz langt fremme. Man drøfter og beslutter der ret fordomsfrit. Hertil bidrager ogsaa, at Schweiz fremdeles er *Asyllandet* for de slagne og forjagne fra de øvrige europæiske Lande, parisiske Kommunister, tyske Socialdemokrater, russiske Nihilister, Anarkister. Den schweiziske Regering holder sin Haand over dem, saalænge de indskrænker sig til en fredelig Drøftelse, en litterær Propaganda for deres Ideer; derimod tillader den ikke, at der i Schweiz udklækkes Komplotter mod andre Stater eller fabrikeres Sprængstoffer. Den er derfor flere Gange skredet ind saavel mod Nihilisterne som Anarkisterne og har udvist dem. Med samme Kraft er man skredet ind mod de monarkistiske Staters Lokkespioner, naar de hidsede til Oprør (saaledes mod den tyske Lokkespion Wohlgemuth).

Landets geografiske Stilling og dets Neutralitet gør det egnet til Sædet for *internationale Institutioner*. Der findes i Bern internationale Bureauer for Telegraf- og Postvæsenet, for det internationale Transportvæsen. Endvidere Bureauer for den internationale industrielle og aandelige Ejendomsret. Det røde Kors, Foreninger har deres Oprindelse fra Schweiz, i Bern findes det internationale Fredsbureau. En Mængde Kongresser med de forskelligste Emner er afholdte i dette Land. Schweiz er derved kommen til at spille en betydelig Rolle i det aandelige Fremskridts, i Samfærdselsmidlernes, i Humaniseringens Historie.

KAP. VIII. OMFORMNINGEN AF DET POLITISKE OG SOCIALE LIV I DET 19. AARHUNDREDE. NYE SOCIALE TEORIER.*)

Der er klynket og klaget saa meget over det 19. Aarhundrede, og dog er det det vældigste Aarhundrede i Menneskehedens Historie. Alt det tidligere synes ringe og usselt i Forhold til det. Tænk paa Verden omkring Aar 1800, det kræver en voldsom Anspændelse af Fantasien at sætte os tilbage i den Uvidenhedens og Barbariets Tidsalder, der herskede blot for Hundred Aar siden. Og hvem er det, der klynker og klager? Ja, det er Digtere og Kunstnere, det er svage Hjærner, der er blevne fortumlede ved Farten, det er de tiloversblevne af Fortidens Mennesker, der føler sig hjemløse i den stærke Tid. Man siger, at vi maler ikke, vi mejsler ikke saa godt som Michelangelo, vi digter ikke saa fuldendt som Shakespeare. . . . nej, men vi gør det, som er langt højere, langt større, langt menneskeligere, vi har skabt *den moderne Videnskab*. Poesi og Kunst er kun underordnede Ting i Forhold til den menneskelige Aands Forskertrang, de er kun taagede og gætvise Besvarelser af Livsspørgsmaalene. Det er paa Tide, at Menneskeheden, der nu er indtraadt i sin Manddom, aflægger sin taabelige Overvurdering af Poesi og Kunst. Der er kun én god og solid Vej frem, Videnskabens. Den er lang og trælsom, der er endnu meget, meget tilbage, men det er trods alt den eneste Vej, og fordi Videnskaben endnu ikke har givet alt, maa ske aldrig kan give alt, forklare alt, er der ingen Grund til at pifle i Fingrene eller slaa Ruderne ind i Kulturens Hus.

Det er Videnskaben, der har skabt alt, hvad der er stort og stærkt i det 19. Aarhundrede, alt det, der gør os stolte af at være fødte i det 19. Aarhundrede.

*) Sammenlign: Indledningskapitlet til »Vore Fædres Tid« Sp. 1—7; Tilbageblikket, Sp. 92—99. — Indledningskapitlet til »Vor egen Tid«, Sp. 1—3 og Sp. 76—80.

Men her er ikke Stedet til at komme ind paa disse Opfindelser og Opdagelser i Tusindvis, hvorved Mennesket opdager sig selv og faar Magt over Naturen i dette mærkelige *Erobringens Aarhundrede*, her skal kun kortelig skitseres de Virkninger, som Videnskabens Arbejde har haft overfor det politiske og det sociale Livs Omformning, med Hensyn til den enkeltes Forhold overfor Samfundet. Og dér er der paa alle Omraader hændet mere i det 19. Aarhundrede end i alle de 18 Aarhundreder, der er forløbne fra Kejser Augustus og Kristi Tider.

Al menneskelig Videnskab, Historien saavel som Geologien, Astronomien saavel som Biologien, beviser i alle levende og døde Ting en stor og almengyldig Lov: *Udviklingens*. Den har i Politik dybt rækkende Følger. Den gør alle politiske Begreber flydende. Der findes ikke politiske og sociale Former, der er evig gyldige til alle Tider, Republiken er ikke den

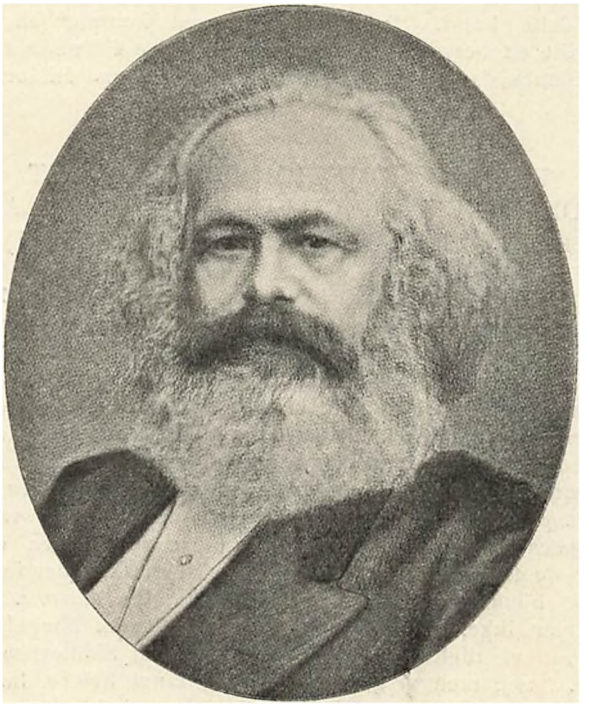

Fig. 95. Karl Marx [1818—84. Se Sp. 239 ff Af oprindelig jødisk Familje. Studerede Retsvidenskab, Historie og Filosofi. Medarbejder og Redaktør af et radikalt, liberalt Blad: det blev undertrykt, og Marx drog til Paris, hvor han udgav et socialdemokratisk Blad. 1845 udvist af Paris, derpaa til Brüssel. I 1848 deltog han i Rejsningen i Rhinlandene, atter til Paris, atter udvist, Resten af sit Liv i London, optaget af litterære Arbejder og Agitation. Videre se Teksten].

eneste saliggørende Forfatningsform, Monarkiet lige saa lidt. Den ene passer til én politisk og social Tilstand i et Folks Liv, det andet til en anden. Det gælder om til enhver Tid at finde den Regeringsform, der passer bedst til hele Folkets aandelige og materielle Tilstand, som bedst og sikrest fremmer Folkets Vækst. Det, der er rigtigt i Aar, er maaske galt om to Aar eller ti Aar, idet der i disse Aar er foregaaet Forskydninger, Udvikling i Folkets Liv. Naar Forstaaelsen af Udviklingens Lov ret er trængt igennem, vil den medføre større Fordragelighed i dens politiske og sociale Kamp. Den forbenede Konservatisme, der finder alt det godt, som var og er, vil forsvinde, der vil kun være Strid om den Grad af Hurtighed, som man vil give Udviklingen, og herom vil man kunne forhandle.

Vi har allerede (se Kap. III) skildret den Indflydelse, som *de moderne Ildvaaben* har haft paa det internationale Forhold mellem Magterne. Ogsaa indadtil har disse Vaaben forandret Forholdet mellem Regering og Undersaatter. Tidligere, naar Regeringen blev *for* slet, kunde Undersaatterne gøre Oprør, bygge Barrikader, lave Gadekampe, og Historien har vist, at de ofte havde Held med sig. Endnu i 1848 kunde man bære sig saaledes ad. Men nu er Oprørenes og Gadekampenes Tid forbi. Thi i gamle Dage var Partiet ret lige, de Vaaben, som Borgerne og Soldaterne havde, nogenlunde ens. De havde begge Forladegeværer. Det tog Tid til at lade dem, der gik længe mellem hvert Skud, Rækkeevnen var kun kort. Krudtet var ogsaa det samme paa begge Sider af Barrikaden. Og Kanonerne var ikke saa grumme meget bevendte. De gjorde altid et forfærdeligt Spektakel, udsendte store Røgskyer, men deres Kugler prellede som oftest af paa en fast bygget Barrikade. Nu er det helt anderledes. Medens Befolkningens Vaaben ikke er bleven ret meget bedre, har Soldaterne nu de fortræffeligste Vaaben, hurtigskydende Magasingeværer, fabrikerede i Statens eller enkelte store Fabrikanters Værksteder, ikke til at faa fat paa for den oprørske Befolkning. Og Kanonerne er ikke mere til at spøge med. En eneste Sprænggranat fra disse moderne Uhyrer er nok til at splintre selv den solideste Barrikade som en Haandfuld Smaasten. En Gadekamp vil derfor kun blive et Myrderi. Den tyske Socialdemokrat Bebel har sagt det: Selv om 200,000 Borgere gjorde Revolution, vilde de i disse Repetergeværernes og Maximkanonernes Dage blive skudt ynkelig ned som Graaspurve. Staten, Regeringerne er derfor bleven forfærdelig stærke overfor Borgerne. Men en lille Ting bringer atter Ligevægten tilveje: den almindelige Værnepligt. Hvem er Soldaterne? Det er Sønner af og Brødre til dem, der staar paa den anden Side af Barrikaden. Hovedmassen, i alt Fald, er udgaaet af de brede Lag, de er fra Barndommen paavirkede af radikale og socialdemokratiske Idéer, de vil ikke skyde paa deres egne. Regeringerne vil ikke mere kunne stole paa Soldaterne som i tidligere Tider, de vil blive varsomme i at bruge væbnet Magt. Det hele afbalanceres, der vil ikke komme Opstand fra neden, ikke Statskup fra fra oven; man bliver tvungen til at gaa den fredelige Forhandlings Vej.

Udviklingen af *Samfærdselsmidlerne* har ogsaa forrykket Forholdet mellem Befolkningen og Regeringen og gjort den sidste langt stærkere end før. I gamle Dage, med daarlige Veje og Postheste var det egentlig umuligt at gennemføre et centraliseret Styre. Der gik lang Tid hen, inden en Melding fra en underordnet Embedsmand naaede ind til Centralregeringen, lang Tid, inden dens Ordre naaede ud. Der maatte nødvendigvis indrømmes Embedsmændene en betydelig Handlefrihed, og den benyttedes naturligvis yderst forskelligt af de forskellige. De fjærnere Provinser nød paa Grund af Afstanden en vis Frihed i deres Bevægelser. Der var langt mellem Bægeret og Munden, de stærke absolutistiske Regeringer maatte ofte

udstede den samme Ordre Gang efter Gang, uden dog at kunne sætte den igennem. Friheden nød Gavn deraf. Gud naade Europa, om det samtidig med det absolute Kongedømme havde haft Telegrafen og Jærnbanerne. Nu er de der begge. Telegrafen tillader med kort Varsel Centralregeringen at ordne selv de mindste Ting i de fjærneste Landsdele, og ad Jærnbanen kan Regeringsskrivelser, Regeringsembedsmænd, Soldater og Gendarmer i Timer eller dog i Dage komme hele Riget over. Alt det betinger en stærk Centralisering af Magten, et ensartet Styre.

Men det er ikke blot Regeringsskrivelser og Regeringsembedsmænd, der kan benytte Jærnbanen, Folk, idet Telegrafen og Pressen bringer hans Ord til hver Mand i Landet.

Endelig har den billige Presse hundreddoblet de politisk interesserede og de politisk myndiges Tal. Saalænge kun de rige havde Raad til at holde Aviser, var *de* ogsaa de eneste, der interesserede sig for Politik, som kendte noget til Politik og kunde drive den. Masserne var sløve og ligeglade. Men Avisen paa hver Mands Bord vakte ham til Bevidsthed om sine Krav, gav ham Forstand paa Politik, og det næste Skridt var da at kræve politiske Rettigheder, almindelig Valgret.

De tekniske Fremskridt i Industrien har skaffet uendelig meget mere Arbejde end før, Opfindelserne

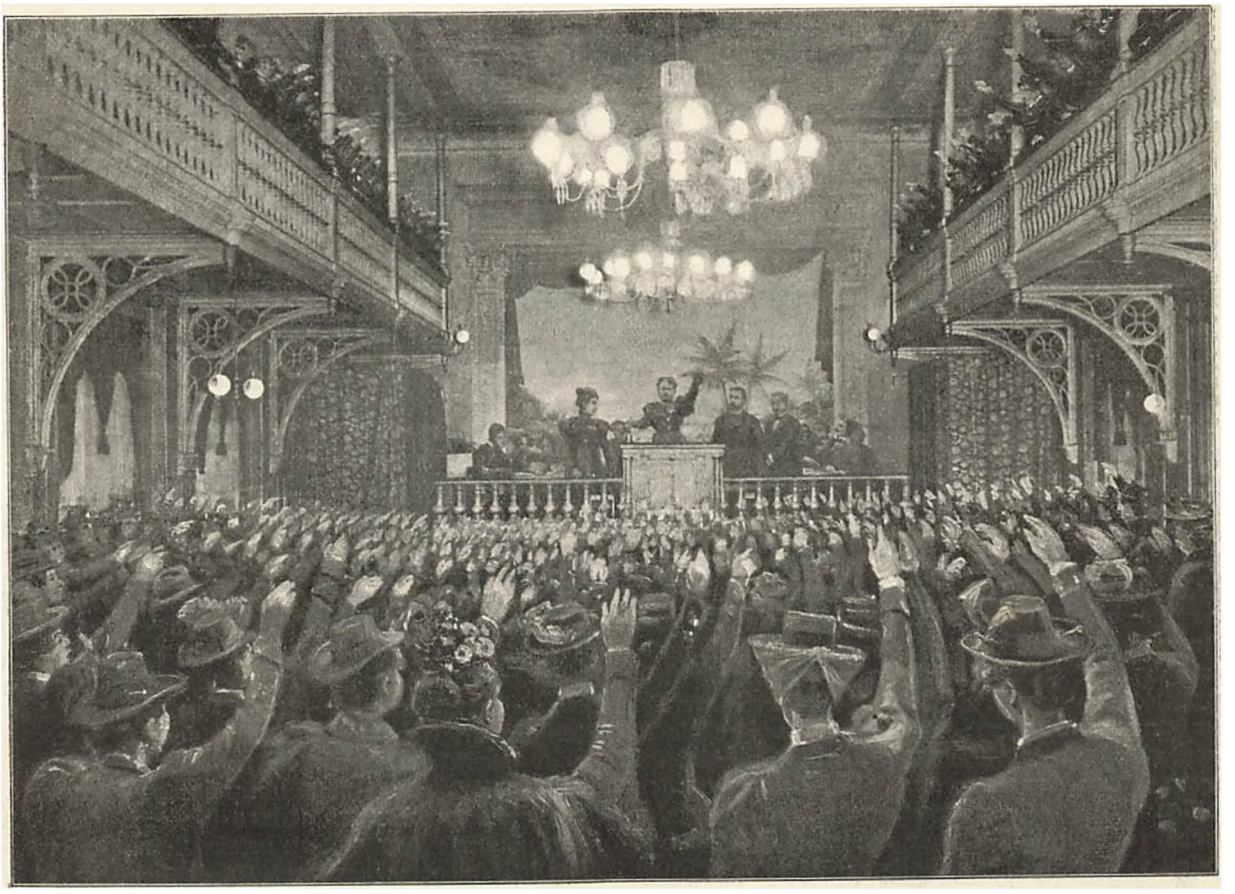

Fig. 96. Organisationsmøde af Syersker i Kjøbenhavn, April 1899.

Aviserne og Politikerne kan det ogsaa, og dermed er der Kontrollen, Afballanceringen. Med en moderne Hurtigpresse, kan man nu i en Time trykke ligesaa mange Blade som tidligere i 100 Dage paa en Haandpresse. Derved bliver det muligt at gøre Avisen billig. Den var før en Luksus for de højere Lag, nu er den en Fornødenhedsartikel for hele Folket. Og denne billige Presse har sit Øje overalt, den passer paa Regeringens mindste Handlinger, angriber dem, stempler dem, skaber en offentlig Mening, der holder den stærke Statsmagt i Skak. Og Avisen i Forening med de lette Samfærdselsmidler fremmer de politiske Partiers Agitation. Den samme Agitator kan holde 100 Møder paa 100 forskellige Steder i en 30—40 Dage. Eller han kan paa én Gang tale til et helt

i Landbruget, den kunstige Gødning, den rationelle Drift, Landbrugsmaskinerne, har fremskaffet langt flere Fødemidler end før. Derfor er *Europas Befolkning* i 100 Aar steget fra 180 Mill. til 400 Mill. Fortsættes Stigningen i samme Forhold vil Europa Aar 2000 tælle 940 Mill. (Hele Jordens Befolkning anslaas nu til 1600 Mill.). Og det, der har politisk Betydning, er det, at Tilvæksten er falden paa Byerne. Ved Aaret 1800 var næsten alle europæiske Byer kun rent lokale Centrer, Midtpunkter i et Bondeland, hvor Bønderne paa Torvedage tog ind, solgte deres Varer og købte af Byens Varer. Europa var da et Bondeland med en Mængde Smaabyer strøet ud over Landene. Men medens Landbefolkningen kun er vokset svagt, mange Steder staaet stille, endog absolut gaaet

tilbage, og i alle Lande gaaet relativt tilbage i Forhold til Byerne (i England boer i 1850 51 pCt. af Befolkningen i Byer, i 1890 79 pCt.), er Byerne alle Vegne voksede. De er voksede, fordi de forbedrede Samfærdselsmidler har gjort al Verden til Opland for deres Industriprodukter, medens de før kun havde et Opland paa faa Kvadratmil. (London havde Aar 1800 950,000 Ind., 1900 6,400,000. New York 60,000 og 3,500,000. Paris 650,000 og 2,900,000. Berlin 170,000 og 2,200,000. Wien 230,000 og 1,650,000. Chikago 0 (ingen) og 1,600,000. St. Petersborg 300,000 og 1,270,000. Moskov 250,000 og 1,040,000. Glasgow 100,000 og 730,000. Hamborg 100,000 og 680,000. Liverpool 80,000 og 640,000. Brüssel 100,000 og 540,000. Amsterdam 200,000 og 510,000. København (med Nabobyer) 100,000 og 500,000. München 35,000 og 450,000. Sydney 200 og 430,000. Stockholm 75,000 og 300,000. Christiania 16,800 og 226,000 o. s. v.). Politisk set betyder det Europas Demokratisering og Radikalisering. Landet og Landets Befolkning er næsten alle Steder konservative. Man boer langt fra hinanden paa Landet, Menneskene bliver der ensommere og tungere, Forholdene er mere stabile, Mennesket er knyttet til Jorden, hvor Forandringer i Ejendomsforholdene foregaar langsomt. I Byerne lever Mængderne sammen, der danner sig en evig Uroens Atmosfære, Menneskene bliver livligere, mere opsatte paa Forandringer og Forbedringer. Folk, der boer til Leje i Dag her i Morgen der, er ikke jordfæstede til en bestemt bestemt Plet; Livets Op og Ned er hurtigere og voldsommere, de sociale Modsætninger større under den flydende Kapitals Regimente. Derfor var Byerne alle Dage Revolutionernes Arnesteder, derfor har altid de radikale Partier deres Tilhængere der.

Og der er ikke blot flere Mennesker i Europa, men de er tillige *rigere*, og de lever *bedre*. Maskinerne har medført, at man i den samme Tid kan producere meget mere, følgelig sælge meget billigere. Meget, der var Rigmandsluksus ved Aarhundredets Begyndelse eller i alt Fald forbeholdt de velhavende, findes nu i alle Hjem: Sukker, Kaffe, Chokolade, Linned, Bomulds- og Silkestoffer, ordentlige Møbler, Lamper, Bøger, Aviser, o. s. v. Den private og den offentlige Renlighed er steget, man fejer og vander Gaderne regelmæssigt, der er indført Gadebelysning, usunde Kvarterer nedrives, Boligerne bliver lysere og større. Folkeoplysningen er skabt, Viden er trængt ind, hvor der før var idel Mørke. Den fagorganiserede Arbejder nu lever meget bekvemmere og bedre, end Borgeren for 100 Aar siden, og han ved meget mere, er bedre opdraget, tænker bedre og hurtigere, har flere Interesser. Derved er den almindelige Valgret muliggjort.

Den stigende Velstand blandt Befolkningen har ogsaa gjort Staterne rigere. Regeringen kan gennem Skatter, Told, Statsmonopoler, Overtagelse af Jærnbaner o. s. v. skaffe sig Indtægter, som ingen Fortidens Finansmand havde drømt om. Fra 1830 til 1881 stiger Staternes Udgifter fra 5 Milliarder til 15 Milliarder, og desforuden er der Kommunernes Udgifter. Staten formaar derfor at paatage sig langt større Opgaver end før. Alle Pengene er dog ikke givne lige godt ud. Uforholdsmæssig store Summer er gaaede til Krige og de evindelige Rustninger, og

Staterne, der ikke har kunnet faa deres ordinære Indtægter til at slaa til, har benyttet sig af Borgernes Velstand til at laane og atter laane. Den samlede europæiske Statsgæld er nu ca. 85 Milliarder Kr. og de aarlige Udgifter dertil er mindst lige saa store som den umaadelige Sum, Prøjssen aftvang Frankrig i 1871, de berømte 5 Milliarder Frcs.

I denne stærkt forøgede, rigere og bedre levende Befolkning er der sket en dobbelt Forskydning, for oven og for neden. Et *nyt Aristokrati* har dannet sig, svarende til den ny Form for Rigdom, *den bevægelige Kapital*. De to gamle Aristokratier, Adelen og Gejstligheden, støttede sig hver til sin Rigdom, en materiel og en aandelig, Adelen til sine Jordegodser, Gejstligheden paa, at den i lange Tider var den eneste Aandsmagt, der naaede ud til de brede Lag. Den Gang var der i det europæiske Bondeland ikke megen Rigdom ud over Jorden, nu spiller Jorden kun en underordnet Rolle, og Adelens Magt er sunken i Forhold. Samtidig har Bonden frigjort sig, Jorden er udstykket og spredt paa mange Hænder, og Jord vejer politisk i Forhold til, som den er samlet. Det samme Antal Tønder Land vejer mere politisk, samlet paa én Haand end paa hundrede. Og Gejstligheden har ikke mere Encherredømmet over Mængdernes Sind. Videnskaben er trængt ind i populariseret Form, Digterne har trængt sig ind. Hvor der før ingen Boghylde var, eller hvor der paa Hylden kun stod en Bibel, en Salmebog og en Katekismus, foruden en Almanak, staar nu f. Eks. »Frems« lange Bograkke. Andre aandelige Interesser end den rent religiøse har nu Magt over Sjælene. Men medens den aandelige Rigdoms Aristokrati kun virker indirekte ind paa Politikken gennem sine Opfindelser og den dermed følgende Omdannelse af Samfundet, griber Penge aristokratiet, Børsmænd, Storfabrikanter, storhandlende ind paa den mest direkte Maade. De er yderst interesserede i Statens Førelse og besidder mægtige Midler til at virke ind paa den. En Fabriks Bestaaen og Trivsel er i højeste Grad afhængig f. Eks. af Toldloven. Børsen har den største Interesse i Krigene og Statslaanene, Handelen i Koncessioner o. s. v. Alle er de stærkt interesserede i Beskatningen. Og da det nye Aristokrati har ubegrænsede Pengemidler at tage til, formaar det at lave Blade, der paavirker den offentlige Mening, at betale Rejseagitatorer, at købe Parlamentsmedlemmer. Og det behøver slet ikke altid at købe. Mange, undertiden de fleste af Rigsdagens Medlemmer, hører selv til det nye Aristokrati eller er i alt Fald interesserede i dets Forretninger. De har Raad til at ofre Tid paa offentlige Hverv, at afholde Valgudgifter, og rundt i Parlamenterne forsvarer de naturligvis deres egen Sag. De økonomiske Interesser, der altid vil spille en stor og naturlig Rolle i ethvert Folks offentlige Liv, faar derved let en for stor Indflydelse, og de udvikles let i en ensidig Retning, til Fordel for det nye Aristokrati. Foruden den offentlige politiske Historie findes der en hemmelig, hvis Traade vi kun nu og da skimter, som under Panamaprocessen i Frankrig.

Svarende til Forskydningen foroven og politisk endnu vigtigere er Forskydningen for neden, Dannelsen af *fjerde Stand*. Under den franske Revolution hører vi som sidste Stand kun tale om en tredje Stand, omfattende Borgere og Bøndere, der var inden for disse

Klasser endnu ingen Spaltning sket. Skulde man endelig tale om en fjerde Stand, maatte det være Bønderne, hvis Kaar var langt uslere end Bybeboernes. Men Bonden lukrerede af den store Revolution, den var i sin inderste Kærne en uhyre agrarisk Omvæltning, hvorved Jorden udstykkedes og gik over paa nye Hænder, gled fra Godsejere og Gejstlighed over i Bondehaand. Og ogsaa i de andre Lande, hvor det ikke kom til Revolution, tog man sig fra oven af af Bønderne. Europa var det store Bondeland, Regeringerne indsaa, at skulde Staten trives, maatte Bonden sidde lunt inden Døre. Derfor de store Bondereformer, der i alle Lande fortsættes op gennem det 19. Aarhundrede

Men en ny Klasse Nødlidende er komne til. Den uhyre Tilvækst i Europas Befolkning falder væsentlig paa en ny Stand, *de industrielle Arbejdere*. Der har i den senere Tid været en Tilbøjelighed til at overvurdere Lyssiderne ved det gamle Lavsvæsen med dets patriarkalske Forhold. Det var i Virkeligheden i mange Henseender en haard og tyrannisk Form, med Mishandlinger nedadtil, daarlig og utilstrækkelig Kost, en Arbejdstid opad 20 Timer. Men den havde et Gode, der var en forholdsvis let Adgang til at avancere fra Svend til Mester, til at komme over paa den rigtige Side. Anderledes med den moderne Arbejder. Han har i de 999 af 1000 Tilfælde ingen Udsigt til at naa højere op, tværtimod en trist Udsigt til, naar han er udslidt og hjælpeløs, at være til Fattiggaarden. Lavsvæsenets Svend var ung med Ungdommens Smidighed; det harske Smør, det fordærvede Kød, Pryglene, de 20 Timer, det var nu en Gang noget, der skulde gaas igennem, før det kunde blive bedre, men Turen kom ogsaa en Gang til en selv. Over den moderne Arbejder, der ser Dagen i Morgen og Dagen om ti Aar ens med Dagen i Gaar, kommer let noget af Haabløsheden. Og af Hadet mod dem, der har det bedre. Der er nemlig tillige indtraadt en anden Forandring. I de gamle Dage betragtede de, der var nede paa Samfundets Bund, det som en selvfølgelig Sag, at de nu en Gang var der og skulde blive der, saadan var nu en Gang Samfundsordenen. Se til Tilstanden i Irland i forrige Aarhundrede! Mage til Nød som de irske Forpagteres kender vi heldigvis ikke i vort Aarhundrede. Naar Kartoffelhøsten slog fejl, laa Landevejsgrøfterne fulde af Lig, Hungertyfusens Ofre. Og deres Boliger, deres Føde og deres Klæder. Og dog er alle Rejsende, der besøgte den »grønne« Ø, enige om, at Irerne var et muntert og tilfreds Folkefærd. De kunde staa pjaltede og udhungrede paa Vejen og se den engelske Godsejer køre forbi i sin smukke Vogn med de blanke Hingste. De misunder ham ikke, de løfter ikke Blikket opad. Den moderne Arbejder derimod er født med den Menneskerettighedernes Katekismus, som Borgerskabet anvendte som en Stormbuk mod Kongedømmet og de gamle privilegerede Stænder: Alle Mennesker fødes lige, alle har den samme Ret til Livets Goder. Virkeligheden staar i en kun altfor skrigende Modsætning til disse Doktriner, og gaaende ud fra Frihedens, Lighedens og Retfærdighedens Principper fordømmer den moderne Arbejder det Samfund, hvori disse synes ham saa svage og magtesløse, og drømmer om et Fremtidens Rige, hvori de raader.

Der er endelig sket det, og det er ikke det mindst

viglige, at fjerde Stand har faaet Organer, Aviser, Foreninger, Førere; den har organiseret sig. I den rigtige Følelse af, at den enkelte formaar lige saa lidt i den sociale Krig som i den militære, har man sluttet sig sammen, skabt en ny Sammenslutningsmoral, der fordømmer de sociale Desertører (»Skruebrækkere«), som Krigermoralen altid har dømt de militære Desertører.

Er Meningerne delte om, hvorledes det bestaaende Samfund skal styres og ordnes, er der naturligvis endnu langt flere Meninger om, hvorledes Fremtidens Samfund bør indrettes, men da vi ikke her skriver de sociale Teoriers Historie, vil vi kun omtale de to, der har spillet en praktisk Rolle i de senere Aars Politik: *Karl Marxs Socialisme* og *Anarkismen*. Der er hos den læge Læser en Tilbøjelighed til at slaa disse to Teorier sammen i ét, at betragte Socialister og Anarkister som to Alen af ét Stykke. Intet er mere forkert, de er forskellige som Nat og Dag, og de to Systemers Tilhængere føler det selv. Socialdemokraterne har paa deres Kongresser taget bestemt Afstand fra Anarkismen, udelukket de anarkistiske Udsendige fra Møderne, og i en Anarkists Mund er der ikke et værre Skældsord end Socialist, det er næsten værre end »Storborger«. Socialismen bunder i Fællesskabet, Anarkismen i Individualismen, Socialismen vil gøre Staten, det *fælles*, saa stærk som muligt, Anarkismen omstøder al Autoritet, al Regering, al Stat. Socialismen vil en videre Udformning af den Samfundstilstand, der allerede findes; selv de revolutionære Socialdemokrater finder i den moderne Samfundsudvikling angivet de Linjer, der skal drages videre ud i Fremtiden, medens Anarkismen er det fuldstændige Brud med al tidligere Historie, den fuldkomne Omstyrtning af det bestaaende Samfund.

Aaret 1848 danner Skellet i Socialismens Historie som i hele Aarhundredets. Tidligere var Socialismen kun en Lære i Bøger, med enkelte fantastiske Forsøg paa Virkeliggørelse. I 1848 gør man Eksperimentet med Nationalværksteder, der mislykkedes og maatte mislykkes (se »Vore Fædres Tid« Sp. 22 ff.). Samme Aar offentliggjorde *Karl Marx* det senere saa berømte »det kommunistiske Partis Manifest«. Det gik i det bevægede Aar temmelig ubemærket hen, men indeholder i kort Udtog alt det, som Marx senere udførte i sit store Værk *Kapitalen*, en Kritik af den politske Økonomi, hvis første Del udkom i 1867, og hvis to sidste Dele blev udgivne efter hans Død af hans gamle Medarbejder *Fr. Engels*. Ethvert Samfunds Historie, hedder det i dette Manifest, har indtil vore Dage kun været Historien om Klassekampe. Men medens det hidtil kun har været Minoriteter, der udnyttede Sejren til Fordel for sig, gaar den store Proletarbevægelse ud paa Flertallets Fordel. Samfundet deles mere og mere i to Klasser, Bourgeosiet og Proletariatet. Af dem er det Bourgeosiet, der nu har Magten, og benytter den til at udsuge Proletariatet. Men Bourgeosiet har selv skabt det, der vil bringe det Døden, Storindustrien og dens Arbejdere, der vil slutte sig sammen med Smaaborgerne og de af Intelligensens Folk, der forstaar, hvorhen det fører. Manifestet slutter med de berømte Ord: »Proletarer i alle Lande, slut jer sammen.« Dens Maal skulde være at bemægtige sig den politiske Magt og derigennem Produktionsmidlerne.

Under den gamle Ordning fik Arbejderen kun en Del af det, der tilkom ham. Naar han udførte, lad os sige, Arbejde til en Værdi af ti Kroner, fik han ikke ti Kroner derfor, Arbejdsgiveren udbetalte ham kun en Del deraf, saa meget at han lige kunde friste Li-



Fig. 97 »Vi hænger Pengesækken.«
Illustration i et anarkistisk Blad.

vet, Resten stak Arbejdsgiveren i sin egen Lomme, derved opstod Kapital, derved øgedes den og voksede den i det uendelige. Men netop derved voksede den sig selv til Døde. Jo større Forskellen blev mellem den rige Kapitalist og den fattige Arbejder, des dybere blev Hadet og des uholdbarere Stillingen. Og Storindustrien antog saa mægtige Former, at den enkelte ikke kunde magte dem, Enkeltmandsvirksomheden bliver til det upersonlige Aktieselskab. Men skal Aktieselskaberne tjene, skal ikke Profiten gaa altfor langt ned i det indbyrdes Kapløb, maa de mindre Aktieselskaber slutte sig sammen i Ringe, der omfatter alle Virksomheder i den paagældende Branche indenfor det samme Land, og hvorved man bliver i Stand til at diktere Prisen paa Varerne. Man er nu saa langt fjærnet fra den oprindelige Enkeltmandsdrift som vel mulig, temmelig nær op af Statsdriften. At Staten eller Kommunen kan drive Erhversvirksomhed, ses af, at den mere og mere overtager fra den private Produktion de saakaldte almennyttige Erhverv Samfærdselsmidlerne, Jærnbane-, Post-, og Telegrafvæsen, Vandforsyning, Belysningsvæsenet, Sporvogne, Skolevæsen o. s. v. Grænsen mellem, hvad Staten skal tage sig af, og hvad der skal overlades de enkelte, bliver mere og mere flydende, Karl Marx fandt nu, at Staten overalt skal overtage Produktionsmidlerne og erstatte den nuværende individualistiske og kapitalistiske Produktionsmaade med en socialistisk-kooperativ, hvor hver faar det fulde

Udbytte for sit Arbejde, hvor Livets Goder og dets Nydelser fordeles ligeligt og derigennem bliver tilgængelige for alle. Men selv om Karl Marx mente, at Udviklingen gik i Retning af hans Fremtidsstat, troede han dog ikke, at den kunde oprettes uden gennem en voldsom Revolution. Man var endnu i Aaret 1848, Udviklingens Lov var endnu ikke trængt igennem, man levede paa Minderne om den store franske Revolution, og betragtede Revolutionen noget nær som hørende til det politiske Livs daglige Brød. En international Kamp skulde udbryde over Alverden, hvor de forskellige Landes Arbejdere vilde staa sammen uden Nationalitetsforskel; thi »Arbejderne have ikke noget Fædreland«.

Aaret 48 bragte ikke den internationale Rejsning; hvor stor Rolle Arbejderspørgsmaalet end spillede, det nationale Spørgsmaal var endnu Hovedfaktoren, de sociale Bevægelser i forskellige Lande arbejder ikke sammen. Og Reaktionen gik naturligvis først og fremmest ud over de socialistiske Foreninger og Førere. Regeringerne tog godt fat, Socialismen ligesom forsvandt af Jordens Overflade, man antog den slaaet ihjel for bestandig, og en Historiker, der skrev dens Historie, lod falde de Ord: »Socialismen er død, at tale om den er at holde dens Ligtale«. Men da den værste Reaktionstid var forbi ved Aaret 1860, rejste Socialismen sig til de regerendes Forbavselse lige saa rørig som før.

Den ny Bevægelse udgik fra London, hvor efterhaanden de flygtende Socialdemokrater fra alle Europas Lande havde samlet sig. Herfra skabes *Internationale*. Den var først ment som en international Fagforening. De engelske Trade-unions var forbitrede over, at Arbejdsgiverne under Strejker kunde indkalde fremmede Arbejdere som Skruebrækkere, de ønskede derfor et internationalt Fagforbund, der skulde omfatte alle Landes Arbejdere, saa at de i Strejketider



Fig. 98. Anarkistisk Redaktions-Kontor.

var solidariske og støttede hinanden. Denne Bevægelse griber Karl Marx og vender den i politisk og socialdemokratisk Retning, den første store internationale Sammenslutning skabes, *Arbejdernes internationale Forening*, eller som den kortere kaldes Inter-

nationale. Den var organiseret i de engelske Fagforeningers Lignelse (se V. F. T. Sp. 104). Arbejderne paa hvert Sted sluttede sig sammen og dannede en Sektion; Sektionerne valgte delegerede, der dannede de enkelte Konføderationer; Konføderationernes delegerede dannede en-

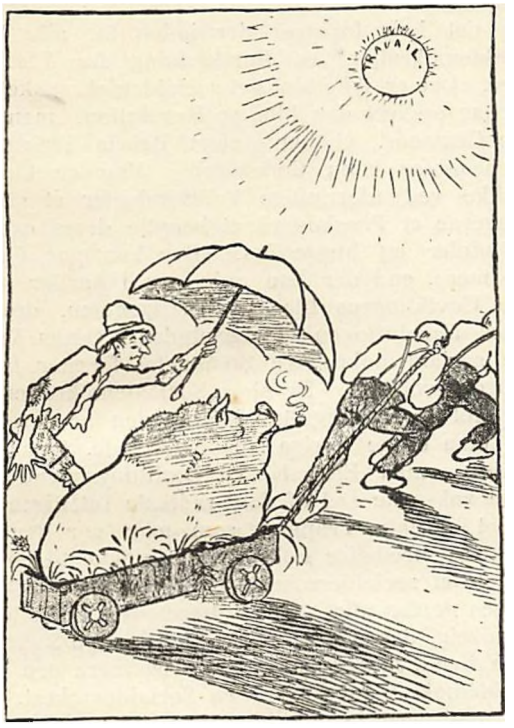

Fig. 99. Kapitalismen i anarkistisk Fremstilling.

delig Kongressen, der samledes en Gang aarligt, vedtog Programmet og hvad der ellers var at bestemme om, samt valgte Generalraadet, den forberedte Arbejdet for Kongresserne, korresponderede med de enkelte Konføderationer og Sektioner, i det hele var Partiets udøvende Magt, som Kongressen var dets Rigsdag. Internationales Maal var at frigøre Arbejderstanden, og dette Frigørelsesværk var ikke noget lokalt eller nationalt, men noget socialt, omfattende alle de Lande, hvor det moderne Samfund eksisterede.

Internationale holdt hvert Aar sine Kongresser, hvor det skarpere og skarpere formulerede sit Program i kollektivistisk Retning. Den vakte stor Opsigt og betydelig Frygt, baade Arbejdsgivere og Arbejdere troede, at den var rig som de engelske Fagforeninger, Arbejderne drømte om rige Understøttelser i Strejketilfælde, og Arbejdsgiverne turde ikke ret binde an med den vidtforgrenede Arbejderorganisation, der antoges at raade over uudtømmelige Midler. I Virkeligheden var dens Kasse næsten altid tom. Og den fik heller ikke nogen lang Virketid. Den blev angreben baade udefra og indenfra. Den protesterede mod den tyske Erobringskrig mod Frankrig, Protesten gled af, der stod ingen Magt bag den. Og Krigen vakte paa begge Sider af Rhinen de nationale Lidenskaber til stærkt Liv, en international Forening lobte Fodfæste. Pariserkommunen var ikke udgaaet fra Internationale, men bag efter udstedte Karl Marx et Manifest til dens Ære. De engelske Arbejdere forlod den, og det

kom til et indre Brud mellem Marx' Socialisme og Bakunins Anarkisme (se senere). Internationale sygner hen, visner, den ene, internationale Forening, der ledes ud fra et bestemt Centrum (London), forsvinder og giver Plads for en Række socialdemokratiske Partier indenfor de enkelte Stater.

Lassalle er Skaberen af denne nye Form (se Vore Fædres Tid Sp. 260—1). Han danner et nationalt, prøjssisk Socialdemokrati. Det bekæmpes længe af Marx's Tilhængere i Tyskland, Liebknecht og Bebel og det af dem skabte Arbejderparti, indtil man i 1875 gaar sammen paa Kongressen i Gotha (se Vor egen Tid Sp. 90 jf.). Det Program, som her vedtoges, er væsentlig Karl Marx', forenet med enkelte af Lassalles Læresætninger, men selve det tyske Arbejderparti er en videre Udformning af Lassalles Tanke om nationale Arbejderpartier for hver Stat. Kort og skarpt kan det udtrykkes saaledes, at det moderne Socialdemokrati bygger paa *Karl Marx's Teorier* og *Ferdinand Lassalles Taktik*. Her i Gotha dannes for første Gang i en stor Stat et Arbejderparti paa socialistisk Grund, fast organiseret som en Stat i Staten, med en Centralregering, en Arbejderrigsdag, en officiel Presse, et eget Budget, indtagende sin faste Plads mellem de andre politiske Partier. Og dette ny tyske Socialdemokrati bliver Mønstret for Dannelsen af Socialdemokratier rundt i de europæiske Lande. Vi har omtalt dem der, og skal her kun berøre den ny Sammenslutning. Thi selv om man dannede Socialdemokratier, der virkede hver indenfor sit Omraade, glemte man ikke Marx' Raab om, at Proletarerne

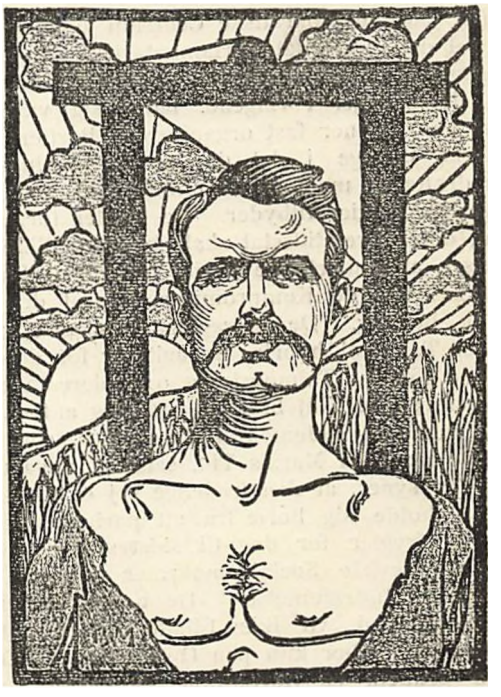

Fig. 100. Ravachol fremstillet som anarkistisk Helgen.

skulde slutte sig sammen, at Klassekampen var international. Fra 1887 samles Udsendinge fra de enkelte Landes Socialdemokratier paa internationale Arbejder-Kongresser, der afholdes hvert andet Aar. Den første,

der afholdtes i Hundredaaret for den franske Revolution, vedtog at fejre 1ste Majdagen som en international Demonstration for 8-Timers Arbejdsdagen.

Den Taktik, som de socialdemokratiske Partier følger i de forskellige Lande, er noget forskellig, men i det hele er den mere fredelig end de revolutionære Partiers fra Aarhundrets første Halvdel. Da var Midlet Sammensværgelse og Opstand; men denne Fremgangsmaade er, som omtalt, gjort umulig ved de moderne Opfindelser paa Skytsets Omraade. Rejsninger har for Tiden ingen Udsigt til Held overfor de stærke Regeringer. Lassalle hævdede derfor ogsaa, at Maalet skulde opnaas »ad fredelig, lovlig Vej«. Og selve Karl Marx' Tanke om, at det nuværende kapitalistiske Samfund vil opløse sig selv, at det allerede var paa Vej over mod den socialdemokratiske Stat, maatte holde igen overfor alle voldsomme Forsøg, der kan forspilde Chancerne og give Regeringerne et Paaskud til at slaa Partiet ned med væbnet Haand. Men selv naar man slaar ind paa en fredelig Vej, er der endnu Stof nok til mangen Drøftelse om, hvorledes Partiet skal forholde sig, om det skal deltage i det parlamentariske Liv, om det skal deltage i Lovgivningsarbejdets Detaljer eller indskrænke sig til en almindelig Kritik af Samfundet og en absolut Protest, eller om man ikke overhovedet bør afholde sig fra al parlamentarisk Aktion. Det har været Forhandlingsemnerne paa saa godt som alle socialdemokratiske Kongresser, baade paa dem indenfor det enkelte Land og paa de fælles.

Der gør sig der særlig tre Retninger gældende, der undertiden kan være repræsenterede indenfor det samme Lands socialdemokratiske Parti.

Det socialdemokratiske Centrum dannes af dem, der vel deltager i det parlamentariske Liv, som det udformer sig i det borgerlige Samfund, for saa vidt som de deltager i Valgene, lader sig vælge ind i Rigsdagen, danner fast organiserede Partier; men de vil ikke deltage i det daglige Lovgivningsarbejde, ikke drøfte og modtage de mindre Reformer, som de borgerlige Partier tilbyder. De frygter for, at deres Ideal, deres Fremtidsstat skal skydes til Side for Opnaaelsen af midlertidige Goder, at deres Lære skal forfuskes ved de Kompromiser, hvoraf den daglige Politik bestaar. De betragter Rigsdagen væsentlig som en Talerstol, hvorfra de agiterer for deres Ideer, Valgene som en Talmønstring over deres Stemmetal.

Den venstre Fløj bestaar væsentlig af Levningerne af de gamle socialdemokratiske Partier, som fandtes allerede før Karl Marx's Tid, samt af unge utaalmodige, der synes, at den fredelige Vej er for langsom. De vil holde sig borte fra alt parlamentarisk Liv, som de frygter for dog til sidst skal gøre selv de mest overbeviste Socialdemokrater vaklende og tilbøjelige til Indrømmelser. De holder strængt paa Lærens Renhed, vil ikke tillade det mindste Kompromis, og haaber kun paa Oprettelsen af Fremtidsstaten gennem en Revolution, et hastigt Kup, der vælter det gamle Samfund. Deres yderste Udløbere glider over i Anarkisterne.

Til højre for Centrum findes de opportunistiske Socialdemokrater. De ikke blot deltager i det parlamentariske Liv, men de vil ogsaa have foreløbige Resultater. Foruden det endelige Ideal har de et midlertidigt Program, som de ønsker realiseret snarest. De søger at bringe det mest mulige ud af de Forslag, som Regeringerne forelægger, at radikalisere dem, og de indbringer selv Forslag i den Hensigt at faa dem gennemførte. De vil afhjælpe Nøden, hvor den findes, saa vidt muligt allerede nu, søger i det nuværende Samfund at danne en Overgang til Fremtidsstaten.

I det hele foregaar der inden for alle Landes Socialdemokratier en Forskydning fra Venstre til Højre. Det er ikke blot det socialdemokratiske Højre, der har opgivet den blodige Revolution, men ogsaa selve Centrum, vi har anført Bebels Ytringer om det haabløse i en Gadekamp. Man er klog nok til ikke ved ufornuftige Voldsomheder at give Regeringerne et Paaskud til at benytte deres overlegne Magtmidler og hugge løs. Der kan paa én Time ødes mere, end der kan opbygges i Aartier. Og jo mere Udviklingens Ide trænger igennem, des mere skydes Revolutionen i Baggrunden. Ogsaa Væksten i de socialdemokratiske Stemmetal fjærner fra den blodige Revolution. De store Socialdemokratier tæller ikke blot de egentlige Arbejdere inden for deres Rammer, men tillige talrige smaahandlende, Smaahaandværkere, smaa Embeds- og Bestillingsmænd og en stedse voksende Del af den radikale Intelligens. Og alt det er ikke Tropper, som man gør Revolution med, disse fredelige Folk egner sig ikke til en Barrikade. Det socialdemokratiske, revolutionære Venstre trænges derfor alle Vegne tilbage. Det taber Terræn i Frankrig, der dog er den revolutionære Socialismes gamle Land, Jaurès bliver mere og mere den stærke socialdemokratiske Fører, en Socialdemokrat, Millerand, har taget Sæde i det sidste franske Ministerium som Handelsminister, og har forestaaet en Verdensudstilling, hvortil hele det monarkiske Europa sendte Repræsentanter, ja han er endog bleven Storkors af Dannebroge. I Tyskland er de saakaldte »Unge« uden Betydning, medens Vollmar, Føreren for det bajerske Socialdemokrati og Chef for højre Fløj, stadig faar flere med sig. I England virker det *fabiske Selskab*, der har taget Navn efter den romerske Diktator Fabius Cunctator, det vil sige Fabius Nøleren, det agiterer for en langsom Omformning af Samfundet. Og saaledes hele Verden over. Det er, som alt anført, en almindelig Regel, at jo mere frisindet et Samfunds Forfatning er, jo mere vid dets Valgret er, des mere bliver Socialdemokratiet et fredeligt, radikalt Parti, der virker inden for det gamle Samfunds Rammer for en fredelig og gradvis Opnaaelse af sit Fremtidsmaal.

Hvorvidt dette Fremtidsmaal er rigtigt eller ej, om der er Udsigt til, at det nogensinde naas, vedkommer os ikke her, vi skriver her kun Historien om det, der *er* sket, vi overlader til Socialdemokraterne og deres Modstandere at føre Striden om Maalets Rigtighed eller Urigtighed.

Fuldstændig forskellig fra Socialismen, egentlig dens Modsætning, er *Anarkismen*. Ordret oversat betyder Ordet »Anarki« intet Herredømme, Manglen paa al Øvrighed, al Autoritet, al Ledelse, alt Herre- og Tjenerforhold, den mest fuldkomne Hævdelse af den enkeltes, af Individets Ret, den er Friheden draget ud i sine yderste Konsekvenser. Der har naturligvis altid været Tænkere, der har drømt om en Idealstat, hvor Menneskene var saa gode, som de

burde være, hvor alle de Baand, der nu binder Menneskene sammen og aver dem, ikke behøvedes. Men som en Lære med Krav paa Virkeliggørelse er Anarkismen af ny Dato, og Skaberen af det anarkistiske Parti er en Russer ved Navn *Mikael Bakunin*. Han havde ført en meget omskiftelig Tilværelse, altid i Uro, som oftest i Oprør, snart for det ene og snart for det andet. Han var af fyrstelig russisk Slægt, havde været Officer, blev paavirket af den Hegelske Filosofi, der i lige Grad var Moder til den stiveste Konservatisme og den yderste Radikalisme, drog til Udlandet og kom ind i revolutionære Kredse, læste Proudhons Skrifter, holdt paa Internationalismen samtidig med, at han deltog i den slaviske Kongres i Prag i 1848. Var med i den saksiske Opstand i 1849, dukkede overhovedet op overalt, hvor der var rørte Vande og Slagsmaal, blev fangen, dømt til Døden, udleveret først til Østerrig, saa til Rusland, sendt til Siberien, flygtede, kom til London, sluttede sig til Alexander Herzen, drømte om en polsk Rejsning, havnede endelig i Socialismen, da den syntes at byde de bedste Udsigter til den Revolution, den Kamp, hvorefter hans urolige Sjæl altid hungrede. Men der møder han en anden stærkere og lykkeligere Rival, Karl Marx; det kommer til en Kamp mellem dem om Herredømmet over fjerde Stand, og i denne er det, at Anarkismen faar fast Form under Modsætningen til Socialismen. Den almindelige Misfornøjelse med den bestaaende Tilstand, som ligger bagved baade Socialismen og Anarkismen, deler sig i to Strømninger med hver sin Opfattelse af Fremtidsstaten. Teoretisk set er det Modsætningen mellem Fællesskabet og Individualismen, mellem den stærke Stat, der overtager Produktionsmidlerne, og den fuldstændige Opløsning af al Stat i frivillige Grupper, mellem en Videreudvikling af det bestaaende (selv med en Revolution) og det absolute Brud med Fortiden sammen med et Verdensoprør. Modsætningen bliver tillige en Racemodsætning, idet de germanske og angelsaksiske Folk, de nordlige Folk i det hele, slutter sig til Karl Marx, medens de sydlige, romanske Folk, en Tid lang i alt Fald, kaster sig over paa Bakunins Side. Det vil sige, at Arbejderne i de Lande, der er videst fremskredne i politisk Modenhed og Frihed, bliver Socialdemokrater, medens de i de Lande, der er længst tilbage, som i Italien og Spanien, slutter sig til den voldsommere og blodigere Form, et nyt Bevis paa den almindelige Sætning, som vi Gang efter Gang har fremhævet, at den rolige Udvikling er betinget af politisk Modenhed og politisk Frihed.

Striden mellem de to Førere og de to Retninger førtes rent praktisk paa Spørgsmaalet om, hvorvidt Internationales Generalraad skulde have sin stærkt centraliserede Myndighed, eller om de lokale Afdelinger skulde have mere Frihed. Bakunin beskyldte Karl Marx for Diktatorlyster. Det kom paa forskellige Kongresser til haarde Rivninger, Bakunin foreslog i 1872 paa Kongressen i Haag, at man skulde afskaffe Generalraadet, men Karl Marx fik Flertallet for sig, og man udelukkede Bakunin og hans Mænd af Partiet. Fra da af er der skarp Sondring mellem Anarkister og Socialister. Anarkisterne holdt i de følgende Aar forskellige særlige Kongresser, de har ogsaa flere Gange gjort Forsøg paa at deltage i de socialdemokratiske Kongresser, men er altid bleven afviste.

De anarkistiske Blade og Bøger fremdrager med Forkærlighed Citater af gamle Forfattere, der skal bevise, at deres Lære er urgammel, at den altid har spiret hos de viseste og mest fremskuende. Selv hos Kirkefædrene mener de at finde Støtte, de finder der allerede i de første kristne Aarhundreder den Sætning, at Ejendom er Tyveri, en Sætning, som vi er saa tilbøjelige til først at tilskrive det 19. Aarhundredes Tvivl. Selv *Bossuet*, Ludvig XIV's Biskop, Forsvareren for Enevælden og Pavedømmet, maa figurere i de anarkistiske Blade. Har han ikke sagt: Hvilken Uretfærdighed er det ikke, at de fattige skal bære alle Byrder, at al Elendighed hviler paa deres Skuldre. Vi er alle dannede af det samme Støv, hvorfor da paa den ene Side Glæde og Overflod, paa den anden Side Sorg, Fortvivlelse og kun det allernødtørftigste? Eller naar Bossuet endog siger: Det vilde Æsel i Ørkenen er Løvens Bytte, de fattige de riges Bytte. De fattige er i de riges Nærhed ikke sikre paa deres Ejendele . . . andre nyder godt af deres Møje, og nogles Ære købes med den hele Verdens Ruin. Jorden og alle dens Goder er fælles Ejendom for Menneskene som Luften og Lyset. Gud giver alle uden Forskel ethvert Straa, der vokser paa Jorden, og ethvert Træ, der slaar Rod i den. Man skulde tro, det var en Anarkist i det 19de Aarhundrede, der tordnede, og ikke »Frankrigs sidste Kirkefader«, Fløjelsprælaten, der stedede alle Frankrigs store til Jorden i de praglfuldeste Ord. Men den, der nærmest træffer Anarkismens Kærne, er den franske Filosof fra det 18de Aarhundrede, *Diderot*, naar han siger: Naturen har hverken skabt Trælle eller Herrer, jeg vil hverken give Bud eller underkaste mig andres; thi i disse Ord ligger den Fornægten af al Øvrighed, der er fælles for alle anarkistiske Tanker. Anarkismens egentlige Fader er dog en Mand fra vort eget Aarhundrede, *Proudhon* (prudaang). (Se »Vore Fædres Tid« Spalte 112). Han var en Kritiker fremfor en Opbygger; han fremstillede mindre selv et System, end han kritiserede sine samtidiges sønder og sammen, og den Lære, der kan uddrages af hans Skrifter, er da ogsaa i sit Væsen en rent negativ. Anarkismen fornægter og lyser i Ban alt det bestaaende, den er stærk og indtrængende i sin Kritik, den virker saa meget stærkere, som den fornægter alt, som intet Hensyn binder den. Men da enhver social Teori tillige maa have en positiv Side, maa give en Løsning, en Form, hvorunder Mennesker kan leve sammen, har Anarkismen ogsaa sin, og den er helt gold, ganske ufrugtbar. Den er uendelig simpel, eftersom den bestaar i dette ene: Naar alle Baand, al Øvrighed er falden, vil Menneskene af sig selv gøre det rette. Alt tilhører alle, enhver handler, som ham lyster, og Summen af alle disse egenmægtige Handlinger vil blive en lykkelig Fremtidsharmoni. Anarkismen, der begynder som den bitreste Kritik af alt det, hvortil Mennesket hidtil er naaet, havner i den lyserødeste Optimisme. Den Historie, vi hidtil har gennemlevet, de Erfaringer, Slægten hidtil har dyrekøbt, synes ikke at give Anarkismen Ret. Menneskenaturen er ikke saa blid, som den antager, og den forandres ikke pludselig paa en Dag, fordi en voldsom Revolution kaster det bestaaende Samfund over Ende.

Det er ikke nok at forandre de ydre Forhold, under hvilke Mennesket lever, langt vigtigere, politisk og socialt, er den indre Omskabelse og Nyskabelse af Mennesket. Og som al anden Omformning i Naturen foregaar den langsomt, Trin for Trin.

Det er forøvrigt vanskeligt at fremsætte noget bestemt og sige, det er Anarkismens Teori; thi Anarkisterne er konsekvente selv overfor deres egne Førere og Tænkere. De anerkender heller ikke dem som Herrer, hvis Meninger man er forpligtet til at følge, enhver lærer paa sin Vis. De mest bekendte anarkistiske Forfattere er Fyrst *Krapotkin* og Geografen *Elisée Reclus* (reklyes), den første af fornem russisk Æt, Page og Officer, derpaa en Lærd, der studerer Geografi og Geologi, saa, paavirket af de socialistiske Lærdomme, Nihilist, fængslet og undflyet, jaget fra Land til Land, til sidst havnet i London, den anden en fin og udmærket Geograf, en Lærd af Rang og en Oprører, forvist efter Napoleons Statskup, deltagende i Pariserkommunen, atter i Udlandet, atter hjemvendt og atter flygtende, Lærer ved Universitetet i Brüssel, udarbejdende en paa en Gang lærd og aandrig Skildring af hele Jorden i mange tykke Bind samtidig med, at han skriver anarkistiske Pieces.

Hvis Anarkisterne kun havde skrevet Bøger og Blade, holdt Møder og agiteret, vilde vi ikke have haft nogen Grund til at sysselsætte os med dem udover dette at nævne dem som en Form for Nutidens Utilfredshed. De har imidlertid til de gængse Agitationsmidler føjet et nyt: Gærningen, Mordet. De har laant det fra de russiske Nihilister, men givet det deres egen Form. De russiske Nihilister myrdede som de gamle revolutionære for at rydde en Mand af Vejen, der stod dem imod, og for gennem Mordet at naa frem til en Samfundsomvæltning; men der var i deres Attentater tillige noget af den Bihensigt, at de gennem dem vilde vække Opsigt for deres Lære og Maal. Dette sidste udformes videre af Anarkisterne. Man tager i Reglen ganske fejl af de anarkistiske Attentater, man kalder dem dumme, fordi Anarkisterne naturligvis intet opnaar ved dem i Retning af Samfundets Omstyrtning. Et Samfund falder ikke, fordi en Præsident myrdes eller en stakkels ulykkelig og forpint Kejserinde falder for Dolken. Men det er heller ikke det, Anarkisterne tilsigter dermed. De kalder selv Mordene »*Propaganda ved Gærning*«, det vil sige, at Mordet for dem er et Agitationsmiddel, som en Bog, en Avisartikel, et oprørsk Billede, kun uendelig meget frugtbarere. De føler, at de kun er nogle faa tusinde, som Regel fattige, uden Pengemidler, deres Blade læses kun af faa, deres Teorier tages ikke alvorligt. Nu vel, vi skal tvinge Jer andre til at beskæftige Jer med os; naar vi myrder, skal nok Jeres Telegrafer og Aviser bringe Bud om os, I skal blive nødt til at vedtage Love imod os, skrive Bøger mod os, søge at gendrive os. Anarkisterne vil først og fremmest omtales, under Debat, og man kan ikke sige andet end, at de i saa Henseende har haft Held med sig. Aldrig har en Bevægelse, baaret oppe af saa faa Mænd og med saa ringe Midler, i den Grad sat Verdens Opmærksomhed i Svingning.

Samfundene tager naturligvis Kampen op mod disse deres svorne Fjender; men, saa underligt det lyder, er Kampen i og for sig ulige, i Anarkisternes Favør. Det hænger sammen med deres Organisation, eller rettere deres Mangel paa Organisation. De er deri forskellige fra alle andre revolutionære Partier, der har en Organisation, en Ledelse, Førere. Regeringerne kan gennem deres Spioner lade denne Organisation overvaage, de kan slaa til, gribe Førerne, beslaglægge Papirerne og lamme Organisationen. Men overfor Anarkismen slaar de gamle Midler ikke til. Der er ingen egentlig Organisation. Disse Mænd, der fordømmer al Autoritet, vil heller ikke taale den indenfor deres eget Parti. Deres eneste Baand er *Gruppen*. Den kan dannes hvorsomhelst og naarsomhelst, naar nogle Meningsfæller mødes paa en Knejpe eller et Værksted. Den er let dannet og forsvinder hurtigt. Anarkisterne er inderst inde Enkeltmænd, og mod de enkelte formaar Samfundene i Virkeligheden intet. Naar en Enkeltmand er bleven saa dybt fortvivlet og dybt forbitret over sin egen eller andres Nød, at han ikke mere bryder sig om sit eget Liv, men kun tørster efter Hævn, er han i Virkeligheden uimodstaaelig. Er han tillige opfanatiseret af et Fremtidsideal, tror han at kunne virke for det gennem en Forbrydelse, kan intet holde hans Dolk eller hans Kugle tilbage. Politiet er afmægtigt overfor ham. Det kan have nok saa lange Lister over mistænkelige Anarkister, det kan aldrig holde Øje med hver misfornøjet, der gaar og ser sig gal paa det bestaaende, hypnotiseres af sit Had, og en Dag pludselig gaar over til Voldsomheder. Saa meget mere, som Ærgærrigheden og Forfængeligheden spiller ind med. Anarkismen har sine »Helgener« og »Martyrer« ligesom Kirken. Den fejrer i Bladartikler og Billeder sine Gærningens Mænd, en Ravachol, en Caserio, en Bresci. Paa Væggen, hvor før Napoleon og Jomfru Maria med det gennemstukne Hjærte hang, hænger nu idealiserede Billeder af Ravachol med hans sidste Ord i fede Typer: Vil du være lykkelig, saa hæng de besiddende. Og under Arbejdet i Marken synger den italienske Landarbejder Sangen om Caserio, Helten, der myrdede. Eller den franske Vildskab og Danselyst, der før dansede Carmagnolen, synger og danser nu den endnu mere blodtørstige Ravachol. Der behøves ikke nær saa meget Eftermæle, for at faa Mennesker til at begaa adskillige Mord. Regeringerne har holdt Kongresser, forøget deres Politi, sendt hinanden Oplysninger om kendte Anarkister, det synes altsammen virkningsløst overfor disse Enkeltmænd. De gængse og gammelkendte Metoder slaar ikke til overfor denne nye og vilde Lære. Er der da intet Middel? vil man spørge. Ja, det faar Fremtiden vise, hvilket.

KAP. IX. AMERIKA 1870—1900.

Lad os et Øjeblik se den Smule Historie, vi kender, de to-tre Tusind Aar, om hvilke vi ved noget historisk, højt oppe fra. Vor Kultur skabes i nogle varme Floddale, ved Eufrat og Tigris og Nilen. Den første Kultur kan kun opstaa i Lande, hvor Livet er nogenlunde let, hvor den første Kamp for Livet efterlader et Overskud af Kraft, der kan gaa til Skaben af Kultur. Men derpaa vandrer denne Kultur med Solen, mod Vest. Den naar Grækerne, den naar Romerne, den naar Atlanterhavet i Spanien, i Frankrig,

i England. Foruden Bevægelsen mod Vest er der en Retning mod Nord. Det synes, som om Menneskeplanten er kraftigst, mest udviklingsdygtig i en vis tempereret Zone. Dermed er tillige givet, at Kulturen og Magten med den vil holde sig væsentlig til den nordlige Halvkugle af vor Jord, thi kun der findes der i den tempererede Zone Lande af tilstrækkelig Udstrækning til at bære Kulturen og Magten oppe. Men Kulturen stanser ikke ved Atlanterhavet, den er i det 19. Aarhundrede gaaet videre mod Vest, den har naaet de nordamerikanske Fristater. Og ser man paa en Verdensglobus, synes den der at have en stor Fremtid for sig. Europa synes kun en lille Udløber i det ene Hjørne af den store Landeklump, der dannes af Asien, Afrika og Europa. Amerika har en ganske anderledes central Beliggenhed. Det ligger mellem to Verdenshave, Atlanterhavet og det stille Ocean. Det griber paa den ene Side over mod Europa og Afrika, paa den anden mod Asien og Australien. Det er stort, det er rigt, og medens Europas gamle Verden er stykket ud i en Mængde Smaastykker, som vi kalder Stormagter, men som fylder saa grumme lidt paa et Verdenskort, Magter, der ruster og lurer paa hinanden i indbyrdes Skinsyge, øder Kraften, der kunde beherske Verden, paa nogle Lapperier, paa Kampe om nogle faa Kvadratmile Jord, findes der paa Amerikas Fastland kun en eneste Magt, de forenede Stater, de andre er kun Anhang dertil, som man ikke behøver at regne med politisk og historisk.

1. *De forenede Stater i Nordamerika.* Den gamle Modsætning var mellem Norden og Syden (se »Vore Fædres Tid« Sp. 267 ff.), mellem det industridrivende Land og Plantagelandet, mellem Beskyttelsesvennerne og Frihandelsmændene, mellem Abolitionisterne og Slaveejerne. Den tog Navn af Republikanere og Demokrater, hidrørende fra, at Norden væsentlig betonede Statsenheden, Centralmyndigheden, medens Syden, for at beholde sit Slavehold, nødvendigvis maatte hævde den størst mulige Frihed for de enkelte Stater. Borgerkrigen afgør Slavespørgsmaalet og giver Republikanerne Sejren. Partierne og Partinavnene holder sig ogsaa efter 1870, men en ny Modsætning danner sig i Landet, alt eftersom det uhyre Vesten mere og mere befolkes. Medens Amerikas Historie endnu under Borgerkrigen væsentlig samlede sig om de østlige Stater, flyttes Tyngdepunktet nu mere og mere mod Vest. Alle de østlige Stater, selv de sydlige, bliver mere og mere Industrilande, medens hele Midten af Landet bliver et vældigt Agerdyrkningsland, og de vestligste Provinser et Bjærgværksdistrikt. Et stadigt Stridsemne bliver Tolden og Møntspørgsmaalet. Østen holder paa høj Beskyttelsestold og Guldmøntfod, Sølvmineejerne i Vesten vil have den dobbelte Møntfod for at modvirke Sølvets stadige Prisfald, og Midtens Landmænd vil have lav Told og er ogsaa tilbøjelige til at gaa ind paa den dobbelte Møntfod, som de mener vil gavne det betrængte Landbrug. Da Amerika er et ungt Land, har det ikke noget af de historiske Reminiscenser, hvorefter vi deler os og som vi kæmper om i Europa, det har heller ikke noget Kongedømme, derfor ingen Kamp for og imod Kronens Rettigheder, det har ingen Arveadel, ingen privilegerede Stænder, altsaa ingen Stænderkamp, de økonomiske Spørgsmaal i deres klare og rene Form er derfor det bestemmende i den amerikanske Politik.

Der var under Krigen udstedt 6 Laan til et Beløb af mellem 8 og 9 Milliarder, foruden at der var udstedt for opad en Milliard Sedler. Det var nu Republikanernes Agt at faa denne Gæld ordnet, faa de dyre Laan ombyttede med billigere, faa Sedlerne indløste og Guldet atter gjort til det eneste Grundlag for Møntvæsenet. Det krævede imidlertid tunge Ofre, der var Skatter paa næsten al Ting, Krigens Efterveer mærkedes endnu, mangen Landmand sad med Prioriteter og anden Gæld langt op over Skorstenen. Det er paa denne Situation, at det demokratiske Parti reorganiserer sig, drager nye Folk til sig. Det siger



Fig. 101. Fra et amerikansk Valg. En Okse udskæres til Vælgerne.

til Bonden: Staten skal ikke inddrage Sedlerne, den skal tværtimod udstede nye Sedler, den skal betale sine Renter og Afdrag med Sedler og ikke med Guld. Da Seddelpenge i Amerika stod i en lavere Kurs end Guld, kunde man altsaa f. Eks. for 1000 Kr. i Guld købe maaske 1200 Kr. i Sedler, og Meningen var da, at Staten ved at betale i Sedler skulde slippe billigere fra sine Gældsforpligtelser, hvorved alle Skatterne kunde formindskes. Og naar Staten betalte i Sedler, kunde de forgældede Bønder ogsaa, ogsaa de vilde slippe billigere over Terminerne. Det er den store Valglokkemad, som Demokraterne kaster ud, og som de senere forandrer til Fordringen om den dobbelte Møntfod, at det billigere Sølv skal være gængs Betalingsmiddel sammen med Guldet.

Demokraterne havde imidlertid ogsaa lødigere Ting paa deres Program. Republikanerne var efter Sydstaternes Nederlag saa sikre paa deres Magt, at de tillod sig de skamløseste Udsugelser, den urime-Bortødslen af Statens Midler. Præsident *Grant* var personlig en hæderlig Mand, han havde været en fortræffelig General, men var kun en ret middelmaadig Statsmand, der lod sig bruge af Partiets Plyndringsmænd. Halvfjerdsernes Historie er for en stor Del sammensat af en Række offentlige Skandaler. Demokraterne forlanger derfor en hæderlig Administration, Sparsommelighed i Statshusholdningen, Nedsættelse i Skatterne, særlig i Toldsatserne. Tillige bevarer de naturligvis deres gamle Program, Fordringen om den størst mulige Selvstændighed for de enkelte Stater overfor Centralregeringen. Dermed er Grænselinjen draget for amerikansk Politik i de næste 25 Aar, indtil Imperialismen kaster nyt Stof ind i Politiken.

Trods alle Skandalerne lykkedes det Grant at blive genvalgt som Præsident for Aarene 1873—77, og det republikanske Misregimente øgedes. Grant havde ikke noget mod at blive Præsident for tredje Gang, men Stemningen i Landet udtalte sig bestemt mod et nyt Genvalg. To Gange, lad gaa, men tre Gange vil have en mistænkelig Lighed med et Kongedømme, det saarer den republikanske Følelse. Ved Valget i 1876 blev Republikaneren *Hayes* (hehs) valgt, men kun ved at nogle tvivlsomme Valgmænds Stemmer blev erklærede for hans, og ude i Befolkningen havde den demokratiske Kandidat et Flertal paa 230,000 Stemmer. Hayes søgte at forbedre sit Partis Styrelse, at bringe mere Hæderlighed ind i den, han udnævnte ikke til Embedsmænd udelukkende sit Partis Agitatorer, noget, som i Amerika anses for selvfølgeligt, idet Embeder betragtes som Løn for Arbejde i Partiets Tjeneste. Han blev derfor ogsaa anklaget for at forraade sit Parti. Kongressen vedtog, for at vinde Vestens Sølvmænd, en Lov af 1878, hvorefter Skatkammeret hver Maaned skulde opkøbe og udmønte for mellem 7 og 15 Millioner Sølv, for at bringe Sølvet op i Pris. Hayes nedlagde Veto, men Kongressen vedtog atter Loven, der da fik Gyldighed, indtil der i 1890 kom en ny Lov, endnu gunstigere for Sølvmændene.

Endnu i 1880 sejrede Republikanerne, og *Charles Garfield* blev valgt til Præsident for 1881—85. Han fik imidlertid kun liden Fornøjelse af Præsidentværdigheden, idet en Mand, der var skuffet over ikke at faa et Embede, gjorde et Attentat paa ham (2. Juli 1881). Garfield blev saaret, de amerikanske Læger kludrede med Saaret, og Præsidenten døde efter 10 Ugers haarde Lidelser. Vicepræsidenten, *Arthur*, overtog efter Forfatningens Bydende Styret i Resten af Garfields Præsidenttid.

Ved Valget i 1884 havde Demokraterne en god Kandidat, *Grover Cleveland*. Det var virkelig en hæderlig Mand med en fast Vilje til at styre retfærdigt. Han havde gjort sit Navn fordelagtigt bekendt ved som Guvernør i Staten New-York at skride strængt ind mod de administrative Misbrug, og man haabede ved hans Valg at opnaa den Retskaffenhed i Statsstyrelsen, hvorefter Landet havde sukket i Republikanernes mange Misregeringens Aar. Han blev valgt, og han kæmpede i sin Præsidenttid (1885—89) bravt mod Uvæsenet. Men Demokraterne, der nu endelig var komne til Magten, vilde ogsaa nyde den, deres Styrelse var ikke stort bedre end Republikanernes. Enkeltmand formaar saa lidt, hvor højt han end staar, naar Fordærvelsen er gammel i Gaarde. Cleveland vilde en Formindskelse af Toldbyrden, han vilde ogsaa en Afskaffelse af Sølvloven af 1878, men formaaede ikke at sætte noget igennem paa Kongressen. Beskyttelsesmændene havde mægtige Forbindelser ogsaa i det demokratiske Parti, de havde Penge nok til at vinde Stemmer, og hvad de ikke havde, havde Sølvmineejerne.

Særlig Opmærksomhed tildrog sig i Clevelands Tid *Arbejderspørgsmaalet*. Amerika var bleven de store Formuers og de kæmpemæssige Foretagenders Land. Europas Millionær var paa amerikansk Grund bleven til Milliardær. De første store Formuer blev tjent paa Jærnbaner, idet Jærnbaneselskaberne fik umaadelige Landstrækninger tildelt, som de derpaa solgte til Udvandrere. Senere skabte Industrien store Formuer, især efter at man havde begyndt paa Ringdannelser, de saakaldte *Trusts*. Man søgte at samle alle Virksomheder i en bestemt Industrigren til et stort Aktieselskab, og naar det ved en høj Beskyttelsestold havde faaet udelukket Konkurrencen fra Udlandet, kunde det selv fastsætte Prisen paa det amerikanske Marked.

Det kunde tillige udbytte den levende Arbejdskraft til det yderste, saa meget mere som Indvandringen stadig sørgede for Tilførsel af ny, billig Arbejdskraft. Arbejdernes Kaar var derfor meget daarlige, de var fuldstændig afhængige af Kapitalen. De søgte at vinde frem ved at organisere sig, de dannede store Foreninger, de saakaldte »Arbejdets Riddere« (*Knigts of labour*), der spændte over hele Unionen. Det kom i 1885 og 86 til talrige Strejker, der ofte fik et voldsomt Forløb, i adskillige Byer leverede Arbejderne og de bevæbnede Politibetjente hinanden ligefremme Slag. Anarkisterne fiskede i de rørte Vande, og i Chicago forefaldt et Par Bombeattentater (Maj 1886).

Demokraterne havde ikke holdt deres Løfter, og det næste Valg gik dem imod, til Præsident blev *Benjamin Harrison* valgt (1889—93). Republikanerne skyndte sig med at udnytte deres Sejr; paa *Mac Kinleys* Forslag vedtoges en stærkt forøget Indførselstold, der saa nogenlunde udelukkede Europas Industriprodukter. De fik imidlertid ikke denne Lov igennem Kongressen uden at indrømme de stærke Sølvmænd en ny Lov, der paalagde Skatkammeret at indkøbe endnu mere Sølv.

Ved den nye Toldlov steg Statskassens Indtægter saa stærkt, at Republikanerne ligefrem maatte finde paa Udgifter for at fjerne det altfor store Overskud, Vælgerne vilde ellers spørge om, hvorfor Staten ophobede flere Penge, end den brugte. Man forhøjede saaledes de militære Pensioner til den vanvittige Sum af over 500 Millioner, blot for at blive af med Pengene.

Overfor denne Politik fik Cleveland nye Chancer, da han krævede en sparsommeligere Statshusholdning, ved Valget i 1892 valgtes han for Aarene 1893—97. Der herskede i disse Aar vanskelige Forhold paa det amerikanske Pengemarked, der var Fallit er og Arbejdsløshed, og da Cleveland og hans

Venner i 1894 gennemførte nogen Nedsættelse i Toldbeskyttelsen, beskyldtes han for at forraade Landet. Og da man endvidere ophævede Sølvloven af 1890, geraadede Sølvbaronerne i fuldstændigt Raseri. Det gamle demokratiske Parti sprænges, et nyt dannes, der faar til Fører en ung Advokat fra Nebraska, *Bryan*, en glimrende Agitator, en utrættelig Taler, der hensynsløst sætter paa sit Program den Agn, som han tror kan friste flest Vælgere. Under denne voldsomme Præsidentkampagne samler Bryan om sig den mest brogede Flok, Sølvbaronerne Side om Side med socialistiske Arbejdere og betrængte Agrarer. Han forlangte dobbelt Møntfod, han hamrede løs paa Børserne og Børsspekulanterne, paa Storfabrikanterne og Trusterne, strøede med rund Haand Løfter ud. Var han kommen til Magten og havde han gennemført sit Program, vilde det have været en fuldstændig økonomisk Revolution. Mod ham samlede Republikanerne sig om Toldbeskytteren *Mac Kinley* som den, der klarest kunde markere deres Politik. Han holdt paa Guldmøntfoden, paa »hæderlige Penge«, overfor Bryans voldsomme Agitation fik han en gunstig Position som Samfundsbevarer. Clevelands Venner stemte mange Steder paa ham, og Valgene gav ham en god Majoritet (1896).

Republikanerne fornyede paa ny Toldbeskyttelsen, men den afgørende Begivenhed under Mac Kinleys første Præsidentskab (1897—1901) var *den spansk-amerikanske Krig* og *Imperialismens Sejr*. Paa Kuba var en ny Opstand udbrudt i 1895. Den var saare velbegrundet. Spanien havde mistet næsten alle sine gamle Kolonier paa Grund af Misregimente, og det var dog ikke blevet klogt af Skade. Den i 1878 endte Opstand havde kostet meget, og Kubanerne skulde selv betale det; men samtidig styrede Spanien Øen saaledes, at den var absolut ude af Stand til at betale. Alle spanske Varer gik toldfrit ind paa Kuba, medens alle kubanske Varer, der indførtes i Moderlandet, maatte bløde til den tomme spanske Statskasse. Sukkerrøret var et af Øens vigtigste Produkter, men det kunde ikke paa Verdensmarkedet klare sig overfor Roesukkeret. Plantageejerne blev ruinerede. Skulde Øen bringes op, maatte man slaa ind paa nye Driftsmaader; dertil krævedes der store Pengesummer, og det ludfattige Spanien kunde ikke hjælpe, det kunde kun udsuge. Derfor breder Misfornøjelsen sig mere og mere, og Haabet om at løsrive sig fra Spanien bliver atter stærkt. En Sammensværgelse dannes, den opdages, og Opstanden bryder løs (Febr. 1895). Spanien sendte sin bedste Mand, *Martinez Campos*, der havde dæmpet den forrige Opstand, og som var nøje inde i alle Forhold. Men han formaaede intet, han havde ikke Soldater nok, især ikke Kavalleri nok til at føre den Guerillakrig, som Opstandens Førere, *Gomez* og *Maceo*, slog ind paa. Han søgte at komme igennem med Indrømmelser og Forhandlinger, men de stolte Spaniere derhjemme vilde ikke høre om at forhandle med Oprørere; de kaldte Martinez Campos hjem og sendte General *Weyler* derover med friske Tropper. Han fik i Aaret 1896 40,000 Mandt tilsendt, men uagtet han førte Krigen med en barbarisk Haardhed, der gjorde Tilnavnet *Slagteren* berettiget, opnaaede han ikke noget videre. Ude i Bjærgene og Buskadserne holdt Oprørerne sig, medens de spanske Soldater døde i tusindvis paa Havanas Hospitaler af den gule Feber og andre Tropesygdomme.

Samtidig brød det løs paa den østasiatiske Øgruppe *Filippinerne*, hvor det spanske Styre var endnu grum, mere end paa Kuba, saa meget mere som det var gejstlige, Franciskanere og Jesuiter, der plagede den indfødte Befolkning. En Opstand udbrød i Aug. 1896 og snart beredte de indfødte under *Aguinaldo* Spanierne de alvorligste Vanskeligheder, ogsaa her var det Guerillakrigen, og ogsaa her rasede Spanierne som Dyr. Lige meget hjalp det. I 1897 havde Spanien over 200,000 Mand i Marken og mistede over 20,000.

Det kubanske Oprør havde fra først af vakt levende Interesse i Nordamerika. Oprørerne havde derfra faaet Vaaben og Penge, mange frivillige havde kæmpet med i Insurgenternes Rækker. I Spanien havde det vakt megen Bitterhed, det var kommen til Demonstrationer mod Amerika, men Regeringen vilde naturligvis ikke føje en Krig med de forenede Stater til sine øvrige Kampe, og saa længe Cleveland var ved Magten, holdt ogsaa den amerikanske Regering igen. Anderledes, da Mac Kinley kom til. Det amerikanske Krigsparti fik Vind i Sejlene, man opfriskede en gammel Ytring af Præsident Jefferson fra 1823 om, at Besiddelsen af Kuba var nødvendig for Afrundingen af det amerikanske Gebet, man haabede, naar man havde Kuba inde, at Meksiko skulde falde som en moden Frugt i Fristaternes Skød. Der var endog dem, der drømte om Kuba som en Etape paa Vejen mod Sydamerika. Allerede i 1846 og 1850 havde amerikanske Fribyttere gjort Landgang paa Kuba for at vinde Øen (se »Vore Fædres Tid« Sp. 296), og der havde ofte været paa Tale at købe den.

Den 15. Februar sprang det amerikanske Krigsskib »Maine« i Luften i Havanas Havn, det tog med sig 2 Officerer og 236 Mand. Amerikanerne beskyldte Spanierne for at have lagt en Mine under det. Der er intet, der tyder derpaa, og den virkelige Aarsag til Ulykken er aldrig bleven opklaret, men det var for Amerikanerne et godt Paaskud, de vilde Krigen, ikke for at understøtte de kubanske Insurgenter, men for selv at tage Øen, de stillede til Spanien uantagelige Fordringer, og de fik Krigen (21. April 1898). Man havde i Spanien haabet paa, at de europæiske Stormagter skulde lægge sig imellem nu, da en europæisk Magt for første Gang tørnede sammen med den nyopdukkende Stormagt hinsides Havet. Men om en saadan Enighed mellem Magterne kunde der naturligvis ikke være Tale, og desuden var det ikke fristende at støtte et bundraaddent Land som Spanien. Magterne lod det blive ved blide Noter, en enkelt, England, gav aabent sin Sympati til Kende for den angelsaksiske Søstermagt.

Spanien sendte Admiral *Cervera* ud med en Flaade, men medens han dampede over Atlanterhavet, sloges allerede det første Slag paa Filippinerne. Amerikanerne havde en Eskadre under Admiral *Dewey* liggende ved Hongkong, han fik telegrafisk Ordre til at angribe den spanske Filippinerflaade, og allerede den 1. Maj ødelagde han efter en syv Timers Kanonade fuldstændig den spanske Flaade i *Manilabugten*. Slaget var karakteristisk for hele Krigen. Spanierne sloges fortræffeligt, det var et gammelt Krigerfolk, men deres Skibe var daarligt Kram og deres Skyts

duede ikke, Spanien havde ikke haft Raad til at udruste sin Flaade ordentlig. Dewey havde derimod udmærkede, langtrækkende Kanoner, der skød de spanske Skibe i Brand paa lang Afstand, hvor de spanske Kugler ikke kunde naa. Dewey mistede derfor ikke et Skib og havde kun nogle faa saarede, medens Spaniernes Tab løb højt op.

Cervera kom omsider til Vestindien, men i Stedet for at opsøge de spredte amerikanske Flaader løb han ind i den af Naturen stærkt befæstede Havn *Santjago* paa Kuba. Han havde paa den lange Rejse over Atlanterhavet opbrugt sine Kul. Og snart kom de amerikanske Skibe og lagde sig for Havnens Mund og løb paa Grund. Paa Admiralskibet fyrede man endnu, mens Skibet brændte. Cervera gjorde Forsøg paa at drukne sig, det blev forhindret, han blev taget til Fange, hele hans Flaade var Vrag. Kort Tid efter overgav Santjago sig, og inden Juli Maaneds Udgang havde en anden amerikansk Hær uden synderlig Modstand bemægtiget sig *Puerto Rico*.

Paa Kuba havde Amerikanerne dog kun et lille Stykke Land inde, og General *Blanco* stod endnu med 80,000 Mand. Der kunde endnu være ydet en lang Modstand, hvis Spanien havde haft Penge. Men dets Kasser var skrabede til Bunden, medens Amerika havde nok af Penge og følgelig kunde sende saa



Fig. 102. Panik paa New-Yorks Børs.

ding, Cervera var fangen som i en Musefælde. Amerikanerne førte tillige en Hær over, der lagde sig udenfor Santjago. Der kæmpedes blodigt om Santjagos Omegn, og paa begge Sider var Stillingen vanskelig. Den gule Feber begyndte at hærge Amerikanernes Lejr, den allerhedeste Tid stod for Døren, og Forplejningen var yderst mangelfuld, Leverandørerne havde snydt, som de saa ofte snyder i Krig. Inde i Santjago manglede man snart det nødtørftigste i alle Retninger, baade Brød og Krudt og Kul. Cervera forsøgte da paa at undslippe, inden det blev for silde. Den 3. Juli løb han ud, til Undergangen. De langtrækkende amerikanske Kanoner gjorde deres bedste, det daarlige spanske Panser kunde ikke staa imod, det ene Skib efter det andet blev skudt i Brand mange Tusinde til Kuba og holde Kampen gaaende saa længe, det skulde være. Det hele var et rent Pengespørgsmaal. Amerika maatte sejre. Den spanske Stolthed, der havde talt saa klangfulde Ord, bøjede sig derfor, den 12. Aug. undertegnedes i Washington Fredspræliminærerne. De endelige Fredsforhandlinger førtes i Paris og sluttedes den 12. Decbr. 1898. Spanien maatte gaa ind paa alle Amerikas Fordringer, og det skaanede saa sandt ikke. Spanien maatte opgive enhver Højhedsret over Kuba, hvis Forhold senere skulde ordnes, det maatte afstaa til Amerika Puerto Rico og sine øvrige vestindiske Øer samt Filippinerne. For de sidste gav Amerika den fattige slagne 20 Mill. Dollars, 75 Mill. Kroner for en frugtbar Øgruppe med over 10 Mill. Mennesker. Man

maatte være fattig som Spanien for at tage mod slig en Skilling. Derimod vilde Amerikanerne ikke overtage den kubanske Statsgæld. Af de gamle spanske Besiddelser gaar Puerto Rico ganske simpelt ind som Led i Unionen; hvordan Kubas Forhold skal ordnes, om det skal være en selvstændig Stat eller mere eller mindre afhængig af Amerika, staar endnu hen. Og ovre paa Filippinerne slaas man endnu, de indfødte vil ikke finde sig i et amerikansk Herredømme.

Men det afgørende ved den spansk-amerikanske Krig er det, at Amerika træder ud af sin tilbagetrukne Stilling og bliver en Verdensmagt. Det har som de andre Lande sin Industri, der trænger til Markeder; det er efter Rusland den Stat, der tæller flest Indbyggere, det vil derfor være med ved Jordens Deling. Men saa maa det ogsaa blive en Militærmagt som de andre, øge Hær og Flaade. Imperialismen koster. Herom stod Kampen ved sidste Præsidentvalg, idet Bryan og Demokraterne bekæmpede Imperialismen, som Mac Kinley og hans holdt paa, om end forsigtigt. Mac Kinley blev valgt (1900).

2. *Det øvrige Amerika.* Hvad der ellers er passeret i Amerika, har kun lokal Interesse. *Kanada* har som selvstyrende Koloni været optaget af at kolonisere de uhyre øde Strækninger i det indre. Et af Midlerne til Landets Opkomst er Anlægget af den store Pacifikbane fra Halifax til Vancouriver, i fire Dage naar man fra Hav til Hav. Den politiske Modsætning har været mellem konservative Beskyttelsesmænd og liberale Frihandelsmænd.

I *Meksiko* er der indtraadt mere ordnede Tilstande. Medens der tidligere i 59 Aar havde været 52 Præsidenter, har *Porfirio Diaz* nu haft Magten i 25. Han har stækket Hærens og Gejstlighedens Magt og anlagt Skoler.

Efter at det franske Selskab, der vilde gennemskære *Panamalangen*, havde maattet opgive sin Plan, paatænker de forenede Stater nu at bygge en ny Vandvej mellem de tvende Have gennem *Nicaragua*.

Brasilien var den sidste af de monarkiske Stater i den nye Verdensdel, men ogsaa her faldt Monarkiet. En Revolte tvang i 1889 Kejser Pedro II til at nedlægge Kronen. Landet blev en Forbundsstat i de forenede Staters Lignelse. Siden har man flere Gange krigedes ret lystigt, Hær har staaet mod Flaade, Præsident mod Rigsdag, den ene Stat mod den anden.



Fig. 103. Kinesiske Fanger. Scene fra den japansk-kinesiske Krig.

Sydamerikas Vestkyst optages væsentlig af de tre Stater *Chile, Bolivia* og *Peru*. Af dem var Chile i raskest Fremvækst, de andre saa misundelige til. Chile følte sig indskrænket i sit Landomraade og ønskede Udvidelse, og saa kom da Krigen mellem Chile paa den ene Side og Bolivia og Peru paa den anden (1879). Chile sejrede baade til Lands og til Vands, og ved Freden i 1884 fik det de omstridte Landstrækninger. Bolivia blev udelukket fra Havet. Siden da har Chile haft en Borgerkrig mellem Præ-

sidenten *Balmaceda* og Rigsdagen, der endte med, at Balmaceda blev slaaet og dræbte sig selv (1891).

KAP. X. ASIEN, AFRIKA OG AUSTRALIEN 1870—1900.

1. Asien. Den asiatiske Politik beherskes af tre Spørgsmaal: *Modsætningen mellem England og Rusland, det kinesiske Riges Opløsning* og *den japanske Stormagts Dannelse.* Vi har allerede udførligt (se Vore Fædres Tid Sp. 300 ff.) karakteriseret den engelsk-russiske Strid om Magten i Asiens uhyre Fastland. Den fortsættes hele Perioden igennem næsten i alle asiatiske Lande med vekslende Udfald, dog mest i Ruslands Favør.

I selve de russiske Besiddelser betegner Perioden dels en Konsolidering, dels en Udvidelse af den russiske Magt. De største Landvindinger er foregaaede i Centralasien, hvor Russerne stadig er trængt frem, indtil de i 1884 naaede *Merv* og kun var faa Dages Marsch borte fra det afganistanske Herat. Det trak et Øjeblik op til Krig mellem Rusland og England, der alvorligt frygtede for Indien. Imidlertid enedes man fredeligt om en Grænse. I Sibirien er der sat et stort Arbejde ind paa Landets Kolonisation. Man har først og fremmest bygget den sibiriske Jærnbane, der til Endestation har Vladivostok ved det stille Ocean. Da Russerne i 1889 besluttede sig til at bygge den, var det nærmest af militære Hensyn. Men naar engang Banen i 1905 eller 1906 bliver færdig, vil dens fredelige Betydning blive endnu større end dens militære. Der ligger i Sibirien uhyre Forraad af Metaller og Korn, der vil faa den største Indflydelse paa hele Verdenshandelen. Under Banens Bygning viste der sig næsten uovervindelige Vanskeligheder ved at faa den norden om Amur gennem russisk Territorium, og efter den japanske Krig fik Rusland derfor af Kina Lov til at føre Banen tvers igennem Mantschuriet samt til at lægge de fornødne Garnisoner langs Banelinjen. Mantschuriet kom derved faktisk under russisk Indflydelse, og under de sidste kinesiske Forviklinger har Russerne yderligere sat sig fast der, selv om Landet endnu officielt tilhører Kina.

Indien styres af Englænderne saa godt, som Landet aldrig nogensinde før har været styret. Medens Befolkningen altid tidligere har været et Bytte for sine Herskere, har Englænderne søgt at styre Landet til Befolkningens eget bedste. De har fremmet Oplysningen, anlagt Jærnbaner, oprettet Fabrikker, støttet de forgældede Smaabønder, afskaffet barbariske Skikke, anlagt Hospitaler og Velgørenhedsforanstaltninger. Særlig har de søgt at lindre de Hungersnødsaar, der er en regelmæssig tilbagevendende Tilskikkelse i Indien. Over ni Tiendedele af Befolkningen lever af Landbrug, og kommer Regnen ikke i rette Tid, er Hungersnøden der. Den kan omfatte en 60 Mill. Mennesker, af hvilke 5—6 Mill. trods al Hjælp bukker under. Englænderne har ogsaa søgt at delagtiggøre Inderne i Styrelsen af Landet, men det er saa temmelig mislykkedes. Det engelske Herredømme svæver derfor over Landet, baaret oppe af et Par Hundred Tusinde Englændere midt imellem alle Indiens Millioner. Forsøgene paa at kristne Landet har kun haft ringe Fremgang, og hver kristnet staar Missionsselskaberne gennemsnitlig i omtrent 16,000 Kr. Landegrænsen er udvidet mod Vest, hvor *Belutschistan* er kommen under engelsk Overhøjhed, og hvor Englænderne efter en haardnakket Krig mod Afganistan (1878—80) sikrede sig de strategisk vigtige Passer over Indokush, og mod Øst, hvor man til sin tidligere Besiddelse Nedre-Birma nu ogsaa føjede Øvre-Birma (1886). — Den 1. Jan. 1877 lod Disraeli den engelske Dronning i Delhi udraabe til Kejserinde over Indien.

I *Bagindien* har *Franskmændene* søgt at skabe sig et østasiatisk Kolonialrige. Allerede under Napoleon III havde de bemægtiget sig Kochinkina (se Vore Fædres Tid Sp. 323), nu erobrede de *Tonkin*, den nordlige Del af Annam op mod Kinas Grænse. Kina, der gjorde Krav paa et Slags Protektorat over Annam, satte sig derimod. Det kom til Krig, Franskmændene brugte den sædvanlige europæiske Fremgangsmaade, de bombarderede kinesiske Kystbyer, og i 1885 maatte Kina slutte Fred og anerkende Frankrigs Herredømme over hele Tonkin og Annam. I 1887 samlede Frankrig sine bagindiske Besiddelser under Navnet Kolonien *Indokina.* Der laa i dette Navn et Program. Kolonien skulde udvides baade i Bagindien og Kina. I 1893 havde man en kort Krig med det svage Siam, nogle franske Kanonbaade løb op ad Menamfloden og lagde sig for Bangkok, og Siam maatte overlade Frankrig de omstridte Landsdele omkring Mekongfloden. Man haaber tillige at kunne vinde det sydlige Kina. I 1898 forpligtede Kina sig til ikke at afstaa de sydlige Provinser Yünnan, Kuangsi og Kanton samt Øen Hainan til nogen anden Magt. Disse Landsdele betragtes som Frankrigs kinesiske Interessesfære, der før eller senere vil falde ind under fransk Herredømme.

Kinas virkelige Hersker i de sidste 40 Aar har Hienfongs Enke, *Tse-hi*, været. Kejserne har været unge eller umyndige Børn, Kina har helt været i den kloge, stærke og grusomme gamle Kvindes Hænder. Landet har i disse Aar lidt saa mange Ydmygelser af de fremmede, at hun naturligt hader de »røde Barbarer«. Hun er klog nok til at indse, at man maa tage noget op efter de fremmede, især deres Vaabenkunst, men hun vil kun Reformerne ganske langsomt, hun frygter for, at en alt for hovedkulds Reformering skal bringe Kinas aartusind gamle Kultur i Forvirring. Hendes Ven og stadige Hjælper har *Li-Hung-Tschang* været, en Kineser af ren Herkomst, en Søn af en fattig Litterat, der har arbejdet sig op ved sine Evner, særlig sin militære Dygtighed. I en Del Aar havde Kina Ro for Europæerne, der var optagne andet Steds. Det var Japaneserne, der bragte Røre. De havde reformeret og rustet, følte sig derfor stærke og vilde Udvidelser. De havde altid haft Kig paa Korea, der skulde danne Udgangspunktet for et japansk Landherredømme. Men Kina gjorde Krav paa Overherredømmet over Korea som over Annam, og det kom da i 1894 til Krig. Begge Parter sendte Tropper til Korea, men de japanske Soldater, der var væbnede og optugtede paa europæisk Vis, slog ganske Kineserne, der endnu tildels mødte med Spyd og Træskjolde og rykkede ind i Kina over Grændsefloden Yalu. Derpaa vendte de sig mod Syd og bemægtigede sig den stærke ki-

nesiske Krigshavn *Port Arthur* (Nov. 1894). Trods den strænge Vinter fortsatte de Krigen og tog i Feb. 1895 *Weihaiwei*, der laa ved den sydlige Indgang til Petschilibugten. Kina, der nu var helt slaaet, sluttede Freden i *Shimonoseki* (17. April 1895). Japan fik det sydlige Mantschuri med Port Arthur, Øen Formosa samt en Krigserstatning. Det skulde endvidere have Lov til foreløbig at holde Weihaiwei besat. Japan vilde dermed have været overmægtig i Østen, hvilket de europæiske Stormagter imidlertid slet ikke vilde tillade; de vilde nok selv have Broderparten af Kina. Rusland, Tyskland og Frankrig lagde sig imellem, Japan maatte nøjes med Formosa og opgive sine nye Besiddelser paa Asiens Fastland. Disse gode Venner lod ikke Kina faa Fordelen. Rusland »forpagtede« for en Aarrække Port Arthur og tiltvang sig en Række Jærnbanekoncessioner i Mantschuriet, der faktisk gjorde det til en russisk Provins, og England, der ikke turde lade Rusland være ene om det, tog for Ballancens Skyld Weihaiwei. Mordet af nogle Præster gav Tyskerne Paaskud til at sende Krigsskibe og Landgangstropper, som besatte Kiautschou, syd for Weihaiwei. Dette Distrikt forpagtede Tyskerne for 99 Aar. Franskmænd tiltvang sig forskellige Indrømmelser i det sydlige Kina. Ogsaa Italienerne vilde forpagte, men de var svage nok til, at Kina turde sætte sig imod.

Krigen og hvad der fulgte efter fremkaldte i Kina en dobbelt Bevægelse. Den unge Kejser, *Tsai-tien*, og hans Raadgivere begyndte at reformere rastløst, men Enkekejserinden og hendes Omgivelser blev endnu mere fremmedfjendske, og ved et Statskup i September 1898 satte hun den unge Kejser fra Styret. De fremmedfjendtlige Bevægelser fik derved Vind i Sejlene, den saakaldte *Bokseropstand* brød løs, rettet mod de fremmede og hemmelig understøttet af Enkekejserinden. De fremmede Gesandter, der beboede en særlig Stadsdel i Peking, blev i to Maaneder underkastede en regelmæssig Belejring af Boksere og kinesiske Tropper, den tyske Gesandt, *v. Ketteler*, blev myrdet (Juni 1900). De europæiske Magter, de forenede Stater og Japan sendte Tropper, der i Forening rykkede frem over Tientsin og den 15. August trængte ind i Peking og undsatte Gesandskaberne. Det kinesiske Kejserhof flygtede til det Indre af Landet. Mordet paa den tyske Gesandt gav Tyskland Lejlighed til at spille en mere fremtrædende Rolle, det sendte mange Tropper, og en tysk Feltmarschal, Grev *v. Waldersee*, blev øverstbefalende for de forenede Tropper. Aaret 1900 løb ud uden at bringe nogen Afslutning.

Med en vidunderlig Smidighed har *Japan*, efter at Mikadoen havde faaet fortrængt Shogunen (se Vore Fædres Tid Sp. 323), tilegnet sig Europas Fremskridt og Færdigheder. Det har taget næsten alt op efter os, Krigskunst og Uniformer, Skibe, Jærnbaner, Telegrafer, Fotografi og Vaksination, endog vor Tidsregning. Det har efterlignet vort parlamentariske Liv, idet Mikadoen i 1889 gav en Forfatning med to Kamre. Det har haft Ministerkriser, Finanslovsnægtelse, altfor mange Embedsmænd og en altfor dyr Administration, ganske som hos os Europæere. Da en meget væsentlig Del af den nærmeste Historie vil komme til at foregaa ovre i Østasien, vejer Japan med sin gode Hær og Flaade tungt, idet Japan paa Dage og Timer kan sende sine Folk til de omstridte Punkter. Men ogsaa økonomisk vil Japan komme til at veje tungt til. Det har lært os vore Maskiner af, det har skabt en blomstrende Industri, det væver Bomulds- og Silketøjer, det bygger Skibe, laver Papir, Tændstikker og Sæbe og mange andre Ting. Arbejdslønnen er billig. Man begynder at fortrænge Europæerne paa det asiatiske Marked, ja Japan gaar endog ind paa det europæiske.

2. *Afrika.* Den sorte Verdensdel øvede længe ingen Tiltrækning paa Europæerne. Der var mellem Afrikas vilde Stammer ikke den umiddelbare Fordel at høste som i Amerikas Guldlande og i Asiens gamle, rige Stater. Fra Afrika fik man væsentlig kun Slaver. Men der kom en Tid, da det 19. Aarhundredes videnskabelige Aand vilde udforske ogsaa det »mørke Fastland«, de store Opdagelsesrejser begynder. Og da Landet er bleven bekendt, begynder Magterne deres Kapløb om afrikansk Jord. Inden 20 Aar er ude, er næsten al afrikansk Jord, mere eller mindre direkte, lagt ind under en eller anden europæisk Magt.

Lad os tage de europæiske Kolonier nationsvis.

Englænderne har faaet Broderlodden. Fra Kap, der er en selvstyrende Koloni med eget Parlament, er de trængt op langs Østkysten og har bemægtiget sig Landet op til de portugisiske Besiddelser, dog ikke uden alvorlige Kampe, f. Eks. med Zulukafferkongen Cettewayo (1879). I Sydafrikas Indre har *det engelske sydafrikanske Kompagni*, stiftet og ledet af *Cecil Rhodes*, dannet et stort Rige, der naar helt op til Tanganjikasøen. Det er Englændernes store Plan at skabe en Forbindelse med Jærnbaner og Telegraf mellem deres nordlige og sydlige afrikanske Besiddelser, saa at man kan rejse fra Alexandria til Kap over engelsk Grund.

De to Boerrepubliker, *Transvaal og Oranje-Fristaten*, er blevne omtrent helt omgivne med engelsk Land, og det var en yndet engelsk Tanke, at de skulde indgaa sammen med de øvrige engelske Besiddelser i et stort sydafrikansk Statsforbund paa samme Maade som de engelske Besiddelser i Nordamerika og nu sidst i Australien. Hollænderne og Englænderne skulde enes om Magten i Sydafrika. Boerne vilde ikke, og i 1877 besatte England uden videre Modstand Transvaal og dets Hovedby Prætoria. Boerne rejste sig imidlertid under *Krüger* og *Joubert* til Modstand, de bibragte i den lille Krig Englænderne forskellige Nederlag, og Gladstone, der var kommen til Magten, indrømmede atter Selvstyre (1881). Imidlertid blev Guldminerne opdagede i Transvaal, en talrig fremmed, især engelsk Befolkning strømmede ind. Boerne havde al den politiske Magt, de vilde ikke indrømme de fremmede, de saakaldte Uitlanders, nogen Indflydelse. Tværtimod chikanerede de dem paa alle Maader, paalagde dem haarde Afgifter og Skatter. Spændingen med England, der tog sig af Uitlanders, voksede derfor. De fremmede søgte at gøre Oprør, og Dr. *Jameson*, der stod i det sydafrikanske Selskabs Tjeneste, gjorde i 1895 et Indfald for at støtte dette. Men Jameson blev omringet og fangen. Spørgsmaalet om Uitlanders Stilling var fremdeles svævende, Krüger og Boerne holdt stædigt igen. I 1899 havde Englænderne faaet fri Hænder paa andre Steder af

Kloden, og Chamberlain var nu til Sinds at faa en Ordning i Sydafrika. Han troede, støttet paa tidligere Erfaringer, at det var let at overmande Boerne, han vilde derfor Krigen. Boerne havde imidlertid rustet og købt Vaaben og da Krüger saa', at Englænderne vilde Krig, besluttede han at komme dem i Forkøbet, inden de havde fuldendt deres Rustninger. I Oktober 1899 sendte han sit Ultimatum. I første Omgang trængte Boerne sejrrigt frem overalt. De faldt ind i Natal, slog Englænderne ved Glencoe og belejrede *Ladysmith*. Mod Vest lagde de sig for *Makefing* og *Kimberley*, de engelske Undsættelsesforsøg førte kun til svære Nederlag, Lord *Methuen* sloges ved *Maggersfontein* al Cronje, og General *Buller* ved *Tugelafloden* og senere ved *Spionkop*.

Englænderne satte nu Lord *Roberts*, kendt fra de indiske Krige, i Spidsen for Hæren. Han samlede en overlegen Styrke og brød med den ind i Oranje-Fristaten, efter først at have tvungen Cronje og 4000 Boere til Overgivelse (Februar 1900). Han besatte Bloemfontein og rykkede videre nordpaa ind i Transvaal, hvor han den 5. Juni naaede Prætoria. Hans Fremrykning tvang Boerne til at opgive Belejringen af Ladysmith; ogsaa Makefing blev undsat. Fra nu af opløser Krigen sig i en Række Smaakampe, hvor Boerne, særlig under *Botha* og *Dewet*, véd at udnytte deres Heste og Landets Natur til at tilføje Englænderne mange Smaanederlag.

Mod Nord har Englænderne deres Udgangspunkt i Ægypten. De ægyptiske Regenters daarlige Finansførelse gav de europæiske Kreditorer Magt og Indpas i Riget. De indfødte rejste sig under *Arabi Pascha*, men Englænderne bombarderede Aleksandria, og Lord *Wolseley* slog Arabi ved *Tel-el-Kebir* (1882). Officielt tilhører Ægypten endnu Tyrkiet, men faktisk har Englænderne Landet, og fra Ægypten har de bredt deres Herredømme over *Sudan*. — Andre engelske Besiddelser er *britisk Østafrika* og Kolonien i *Guinea* omkring Nigerfloden helt op til Tsadsøen foruden flere mindre Kolonier.

Den næststørste Part har *Franskmændene* taget. De besad forinden Algier samt nogle enkelte Handelspladser rundt paa Kysten, i Senegambien, paa Guineakysten og i Kongo. Ud fra dem har de med stor Energi og fast Plan skabt sig et sammenhængende Kolonialrige, der omfatter det meste af det nordvestlige Afrika. Først tog de Tunis (1881). Og fra deres forskellige Handelspladser drog de ind i Baglandet, ind i Sahara og Sudan. Snart var det væbnede Ekspeditioner, snart Handelstogter eller videnskabelige Ekspeditioner. Bag om de engelske og tyske Besiddelser skabte de Forbindelse mellem deres Kolonier paa de forskellige Steder, saaledes at man fra Algier kan naa til Guinea og Kongo over fransk Grund. Det er ikke gaaet af uden Konflikter. I 1898 naaede den franske Officer *Marchand* Nilen ved Fashoda; men Englænderne vilde ikke tillade Franskmændene at vinde Land ved Nilen, de truede med Krig, og Frankrig maatte give efter. I 1895 tog Frankrig den store Ø *Madagaskar*.

Tyskland har faaet *tysk Østafrika*, *tysk Sydafrika* mellem Kap og de portugisiske Besiddelser samt Kamerun og Togo, hver med sit Bagland.

Absolut uheldige har Italienerne været. Da de ikke fik Tunis, kastede de deres Øjne paa Kysten ved det røde Hav og Landet dér sydpaa. I 1869 havde et italiensk Dampskibsselskab købt Havnen *Assab*, som Staten atter afkøbte det 1882, for ud derfra at danne et Rige. Man besatte endvidere Obiakysten ved det indiske Ocean. Og Crispi drømte om et stort østafrikansk Rige. Det var imidlertid Ørkener og Sand det meste. Godt Land var kun Abessinien, men her fandtes der en Nationalitet, stærk nok til at modstaa de fremmede. Hver Gang Italienerne søgte at trænge op i Landet, stødte de paa de krigerske Abessiniere, der til sidst under *Menelik* tilføjede dem det blodige Nederlag ved *Adua* (Marts 1896). Derefter maatte Italien slutte en Overenskomst med Menelik, der indskrænkede det italienske Rige til nogle sumpede og usunde Kyststrækninger.

Portugiserne havde i sin Tid opdaget Afrikas Kyster, de havde fra gammel Tid Besiddelser dér, *Mosambique* mod Øst og *Angola* mod Vest. De tænkte paa at forene dem ved at bemægtige sig det sydlige Centralafrika. Men den forgældede Stat havde ikke Raad dertil, Englænderne skød sig op imellem, og den Dag er sandsynligvis ikke fjern, da de stærkere Magter deler de portugisiske Besiddelser.

Midten af Centralafrika optages af *Kongostaten*, der blev skabt paa en Kongres i Berlin 1885, og hvis Overherre den belgiske Konge, Leopold, er.

3. Australien. Af den femte Verdensdel har Englænderne den langt overvejende Del, de har hele Fastlandet, de har Ny-Zeeland og Hovedparten af de smaa Øer. Den store Begivenhed her er, at de selvstyrende Kolonier paa Fastlandet har sluttet sig sammen til en Forbundsstat (1900).

Ogsaa Tyskerne har søgt at skaffe sig Besiddelser paa Ny Guinea, paa Samoaøerne, og endelig har de efter den spansk-amerikanske Krig afkøbt Spanierne deres sidste Besiddelser, *Karolinerne*, *Marianerne* og *Palaosøerne*, som det var Spanien for dyrt at hævde.

Frankrig har nogle Øer og Amerikanerne har bemægtiget sig *Sandwichsøerne*.

Litteratur: Den eneste samlede Fremstilling af hele Perioden er XII Bind af Lavisse og Rambaud: Histoire universelle. Le monde contemporain, 1870—1900, en fortrinlig Oversigt, skrevet af en Række Fagmænd. En anden god fransk Oversigt er Seignobos: Histoire politique de l'Europe contemporaine. Évolution des partis et des formes politiques 1814—96. (1897.) De tyske Fremstillinger er mere ensidige, saa som Oncken: Der Zeitalter des Kaisers Wilhelms I, II 1892. Spamer: Ill. Weltgeschichte X 1898. Kraemer: Das XIX Jahrh. im Wort und Bild III 1900. Den lettest tilgængelige Kilde til Samtidens Historie er de forskellige, hvert Aar udkommende Aarbøger over det foregaaende Aars Historie, det engelske Annual Register, de tyske som Schulthess: Europäischer Geschichtskalender og Wippermann: Politische Geschichte der Gegenwart, det franske l'Année politique. De statsretlige Forhold for de enkelte Stater fludes behandlede hos Marquardsen: Handbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart I—IIII. 1883—94.